

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

BÂKÎ VE TAŞLICALI YAHYÂ DİVANLARINDA MİTOLOJİK
ŞAHISLAR VE UNSURLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BÜŞRA YILMAZ

Dr. Öğrt. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU

ARTVİN-2025

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin oruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-ğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum Bk ve Taşlıcalı Yahy Divanlarında Mitolojik şahıslar ve Unsurlar adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kğit elektronik kopyalarını Artvin oruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim-ğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin her yerden erişime aılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin oruh niversitesi yerleşkelerinden erişime aılabilir.
- ☐ Tezimin ...yıl süreyle erişime aılmasını istemiyorum. Bu srenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime aılabilir.

.../.../2025

Büşra YILMAZ

T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU danışmanlığında, Büşra YILMAZ tarafından hazırlanan bu çalışma 26/03/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan	: Doç Dr. Mehmet ÖZDEMİR	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğrt. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU	İmza:
Jüri Üyesi	: Dr. Öğrt. Üyesi Adnan UZUN	İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

.../.../2025

Prof. Dr. Mustafa Çağatay KORKMAZ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

TEZ BEYANNAMESİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
İÇİNDEKİLER	III
KISALTMALAR	VII
ÖZET.....	VIII
SUMMARY.....	IX
ÖNSÖZ	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ŞAİRLERİN HAYATLARI VE EDEBÎ KİŞİLİKLERİ	5
1.1 Bâkî.....	5
1.2 Taşicalı Yahyâ	7

İKİNCİ BÖLÜM

2.MİTOLOJİK ŞAHISLAR	10
2.1. PEYGAMBERLER	10
2.1.1 Hz. Âdem	10
2.1.2 Hz. Nûh	13
2.1.3 Hz. İbrahim.....	16
2.1.4 Hz. Yakub	22
2.1.5 Hz. Yûsuf	25
2.1.6 Hz. Musa	29
2.1.7 Hz. Dâvûd	33
2.1.8 Hz. Süleyman	37

2.1.9 Hz. İsa	41
2.1.10 Hz. Muhammed	47
2.2 DİNÎ-TASAVVUFÎ ŞAHISLAR	51
2.2.1 Âsaf	51
2.2.2 Cebrail	54
2.2.3 Deccâl	56
2.2.4 Firavun	58
2.2.5 Hallâc-ı Mansur	60
2.2.6 Hızır	64
2.2.7 Kârûn	68
2.2.8 Kerrûbîyân	71
2.2.9 Meryem	72
2.2.10 Nemrud	75
2.2.11 Pîri Muğan	76
2.2.12 Rıdvân	78
2.2.13 Yecûc ve Mecûc	79
2.3 TARİHÎ ŞAHISLAR	81
2.3.1 Âzer	81
2.3.2 Behrâm	83
2.3.3 Behzad (Bihzad)	85
2.3.4 Cemşîd	86
2.3.5 Dârâ	91
2.3.6 Efrasîyâb	94
2.3.7 Ferhâd	96
2.3.8 Ferîdun	99
2.3.9 Hüsrev	103

2.3.10 İskender	107
2.3.11 Kahraman	112
2.3.12 Keyhüsrev.....	114
2.3.13 Leylâ	118
2.3.14 Mani	120
2.3.15 Mecnûn.....	122
2.3.16 Nerîmân.....	125
2.3.17 Rüstem	126
2.3.18 Şîrîn.....	130
2.3.19 Zâl	132
2.3.20 Züleyhâ.....	134

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MİTOLOJİK UNSURLAR	136
3.1 Âb-ı Hayat (Çeşme-i Hayvan).....	136
3.2 Anka	139
3.3 Beytül Ahzan	141
3.4 Beyt-i Ma'mûr	143
3.5 Bezm-i Elest	144
3.6 Bülbül.....	146
3.7 Burak.....	148
3.8 Câm-ı Cem	149
3.9 Ejdha- Ejderha	151
3.10 İrem Bağı.....	154
3.11 İskender'in Aynası.....	156
3.12 Kâf Dağı	158
3.13 Kevser Suyu.....	160

3.14 Keyvân	162
3.15 Mâh	163
3.16 Mey	165
3.17 Musa'nın Asası	167
3.18 Peri	169
3.19 Serv (Servi).....	170
3.20 Sidre	172
3.21 Süleyman'ın Mührü	174
3.22 Tâvus.....	176
3.23 Tûbâ	178
3.24 Tûr Dağı	179
3.25 Yed-i Beyzâ.....	181
3.26 Zenzem.....	182
3.27 Zülfikar.....	184
SONUÇ.....	187
KAYNAKLAR.....	190
EKLER.....	198
ÖZGEÇMİŞ.....	213

KISALTMALAR

b.	: Bin
Bkz.	: Bakınız
C.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ed.	: Editör
G	: Gazel
haz:	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
K	: Kaside
Kt.	: Kıta
M.	: Mersiye
Mkt.	: Mukatta
Mr.	: Murabba
Ms.	: Müstezat
Mş.	: Muaşşer
Mt.	: Matla
Muh.	: Muhammes
Mus.	: Musammat
Müs.	: Müseddes
ss.	: Sayfa sayısı
sun.	: Sunuma Hazırlayan
Ş.	: Şehrengiz
Tb.	: Terkibibent
Tc.	: Tercibent
TDK	: Türk Dil Kurumu
Th.	: Tahmis
Trh.	: Tarih
Vb.	: ve benzeri
yy.	: yüzyıl

ÖZET

BÂKÎ VE TAŞLICALI YAHYÂ DİVANLARINDA MİTOLOJİK ŞAHISLAR VE UNSURLAR

Divan edebiyatı; çeşitli mazmun, imaj, sembollerin kullanıldığı, zengin kaynaklardan beslenen bir edebiyattır. Divan şiirinde kullanılan bir diğer kaynak mitolojidir. Peygamberlerle ilgili rivayetler, tarihî şahsiyetler, dinî-tasavvufî şahıslar ve mitolojik unsurlar divan şiirinde çeşitli mazmun ve sanatlarla kullanılmıştır. Bu çalışmada; Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Bey divanlarında yer alan mitolojik şahısların ve unsurların açıklamaları yapılarak bahsi geçen şairlerin şiirlerinde hangi mitolojik şahıslara ve unsurlara yer verdikleri, bu şahısları ve unsurları şiirlerine nasıl yansıttıklarına yönelik inceleme yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bâkî, Taşlıcalı Yahyâ, Divan, Mitolojik Şahıs, Mitolojik Unsur

SUMMARY

MYTHOLOGICAL PERSONS AND ELEMENTS BÂKÎ AND TAŞLICALI YAHYÂ DIVISIONS

Divan literature is a poem that uses various themes, images and symbols and is fed by rich literature. Another element used in Divan poetry is mythology. Narrations about the Prophet, historical figures, religious mystical figures and mythological with various themes and arts in divan poetry. In this study; explanations of figures and elements in the divans of Bâkî and Taşlıcalı Yahyâ Bey were made, and an examination was made of which mythological persons and elements, an examination was made of how they reflected these individuals and elements in their poems.

Keywords: Bâkî and Taşlıcalı Yahyâ, Divan, Mythological person, Mythological element

ÖNSÖZ

Mitoloji; insanın yaşadığı evreni, toplumu anlamlandırabilmek için başvurduğu bir kavramdır. Zamanla mitik anlatılara dönen bu kavram, kutsal anlatılarla birleşerek geniş bir alana yayılır. Etkilediği alanlardan biri de edebiyattır. Özellikle divan edebiyatındaki şairlerin hemen hepsinde mitoloji karşımıza çıkmaktadır.

Divan edebiyatı, XIII. yüzyılda başlamış ve içinde bulunduğu coğrafyanın etkisiyle İslam, Türk ve İran kültüründen beslenmiştir. Divan edebiyatı şairleri; özellikle İslam dininin kutsal kitabı Kur'an-ı Kerim'e, uzun süre etkisinde kaldığımız İran edebiyatına, Peygamberlerin hayatlarına ve mucizelerine, İslam coğrafyasında oluşturulan mitolojik kişilere, unsurlara, hayvanlara, eşyalara, Türk kültürüne; telmih, tenasüb, teşbih yoluyla şiirlerinde yer vermiştir.

Söz konusu çalışmada engin bilgilerini ve desteğini esirgemeyen, sabırla yol gösteren danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU'na ve bugünlere gelmem için her türlü desteği veren annem Hanife YILMAZ, babam Hasan YILMAZ'a, kardeşlerime ve manevî desteklerini yürekten hissettiğim dostlarıma çok teşekkür ederim.

Büşra YILMAZ

ARTVİN 2025

GİRİŞ

Mit kavramının tanımı TDK'nin hazırladığı sözlükte “1. Geleneksel olarak yayılan veya toplumun hayal gücü etkisiyle biçim değiştiren alegorik bir anlatımı olan halk hikâyesi, mitos 2. Efsaneleşmiş kavram ya da kişi.” (2011: 1691) şeklinde verilmiştir.

Eliade'ye göre mit; bir ada, bitki türü, insan davranışı ya da bir kurumun yani bir gerçekliğin hayata nasıl geçtiğini anlatır. (2001: 13) . “...kendisini kendi varoluş tarzıyla açıklar.” Ona göre bir mit, her zaman bir gerçeklikten doğmuştur. (2020: 13)

Mitin bir şeyden bahsedebilmesi için gerçekten olmuş ve ortaya çıkmış olması lazım ki mit ondan söz edebilsin. Mitlerdeki kişilere de dikkat çeken yazar, onların doğaüstü varlıklar olduğunu açıklar, aynı zamanda başlangıçta yaptıklarıyla tanınmasını sağlar. (Eliade, 2001: 13)

İnsanoğlunun yaşadığı Dünya'yı, Dünya'nın varoluşunu ve bu Dünya'daki kendi konumunu anlamlandırabilmek için türlü hikâyelere, efsanelere, masallara başvurduğunu görmekteyiz. Bu anlamlandırma çabasının bir sonucu olan mitler, ilk çağ insanların inanç sistemi ile şekillenmiş anlatılardır. Evrenin oluşumu, dünyanın yaratılışı, tanrı kavramı, insanın dünya üzerindeki yeri ve görevi, insanın yaratılışı, tanrı ya da tanrılarla olan ilişkisi, maddenin oluşumu gibi konuların işlendiği mitler; ilk çağ insanların düşünüş yapısını, yaşayış biçimini, inanç sistemlerini, dünyayı algılayış tarzını, tarihini, edebiyatını, coğrafyasını vb. gösterir.

Dünyayı anlamlandırma çabası, insan olmanın gereği olduğu için doğrudan ya da dolaylı olarak ortak bir bilincin oluşmasını sağlamıştır. Bir milletin mitolojisinde var olan mitsel bir anlatının bir benzerini –küçük ya da büyük farklılıklarla- başka bir medeniyette görebilmekteyiz. Buna örnek olarak Tepegöz ve Kiklop benzerliğini verebiliriz.

Divan edebiyatı esinlendiği kaynaklardan dolayı en zengin edebiyatlardan biridir. Mitoloji de divan edebiyatında karşımıza sıkça çıkmaktadır. Bunun sebebi olarak tarih, din, sosyal yaşam, astronomi, astroloji, menkıbe, efsane, masal gibi kaynaklara divan şairlerinin çokça başvurmuş olmasıdır. Divan edebiyatının esinlenmiş olduğu bu kaynak zenginliğinden dolayı şiirlerde adı geçen şahıs, hayvan, bitki, mekân, nesnenin birçok mitolojik yönü vardır.

Mitoloji hemen her milletin tarihinde olan bir kavramdır. Örneğin ilk insanın varoluşu Sümer, Hint ve Fars mitolojilerinde anlatıldığı gibi Zerdüş, Yahudi ve İslamiyet

inançlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bundan kaynaklı bu çalışmada, mitolojik şahısların ve unsurların hangi dinde ya da millette nasıl ele alındıkları, divan edebiyatının en parlak dönemlerinden biri olarak görülen 16. yüzyılda ses getirmiş şairlerden, Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ divanlarında söz konusu şahıslardan ve unsurlardan hangilerine yer verdikleri ve bu mitolojik kişiler ve unsurları şairlerin şiir anlayışları doğrultusunda nasıl ele aldıklarını göstermek amaçlanmış olup bu doğrultuda yapılan çalışma önem kazanmıştır.

Çalışmanın önemini gösteren bu nokta aynı zamanda çalışmada karşılaşılan zorluğu da ortaya koymaktadır. Örneğin ilk insanın yaratılışı, Hz. İsa, Hz. Musa gibi Peygamber ve onların mucizelerinin birçok mitolojide ve dinde yer alması, Behrâm gibi farklı kişilerden bahseden isimler; Âdem, Âzer, câm-ı Cem gibi farklı anlamlarda kullanılan kelimeler için ilgili kaynakların taranması ve bilgilerin bir araya toplanması zorlaşmaktadır. Divanları incelenen şairlerin farklı yaşam ve sanat anlayışlarına sahip olması beytlerin açıklamasını zorlaştırmaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmaya dâhil edilen şairlerin hayatları ve edebî şahsiyetleri anlatılmıştır. Divanlarını incelediğimiz Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ'nın hayatı, sanatı ve edebî şahsiyetinin yer aldığı kaynakların taraması yapılmıştır. Şairlerin hayatı ve edebî şahsiyetleri hakkında bilgi veren M. Orhan SOYSAL'ın 'Eski Türk Edebiyatı Metinleri', Vasfî Mahir KOCATÜRK'ün 'Büyük Türk Edebiyatı Tarihi' Haluk İPEKTEN'in 'Bâkî Hayatı, Sanatı, Eserleri, Bazı Şiirlerinin Açıklamaları', Lâtîfî "Tezkiret'-ş-Şu'arâ ve Tabsiretû'n-Nüzamâ", Âşık Çelebi "Meşâ'irü'-ş-şu'arâ, Kınalızâde Hasan Çelebi "Tezkiretû'-ş - şu'arâ, Âmil ÇELEBİOĞLU'nun 'Kanuni Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı' Ahmet Atilla ŞENTÜRK'ün 'Osmanlı Şiiri Antolojisi', Bayram Ali KAYA'nın DİA'da yer alan Taşlıcalı Yahyâ maddesi adlı eserlerden yararlanılmıştır.

Şairler tanıtıldıktan sonra ikinci bölümde Nimet YILDIRIM'IN 'Fars Mitolojisi Sözlüğü', Dursun Ali TÖKEL'in 'Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi' Metin AND'ın, 'Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası' adlı eserleri vasıtasıyla hem hangi şahısların mitolojik açıdan ele alındığı tespit edilmiş hem de şahıslar; Peygamberler, dinî ve tasavvufî şahıslar, tarihî şahıslar olarak ayrılmıştır. Bu tespit neticesinde Süleyman, Şîrîn, Yakub, Yecûc ve Mecûc, Yûsuf, Zâl, Züleyhâ, Âdem, Âsaf, Âzer, Behrâm, Behzad, Cebrail, Cemşîd, Dârâ, Dâvud, Deccâl, Efrasîyâb, Ejderha, Ferhâd gibi mitolojik şahıslara yer verilmiştir.

Üçüncü bölümde hangi unsurların mitolojik açıdan ele alındığını, mitolojik şahısların tespit edildiği kaynaklar vasıtasıyla bulunup Âb-ı Hayat, Anka, Beytül Ahzan, Bezm-i Elest, Bülbül, Burak, Câm-ı Cem, İrem Bağı, İskender'in Aynası, Kâf Dağı, Kevser Suyu, Zülfikâr gibi mitolojik unsurlara yer verilmiştir.

Mitolojik şahısların ve unsurların neler olduğu belirlendikten sonra Sabahattin KÜÇÜK tarafından hazırlanan Bâkî Divânı ve Mehmet ÇAVUŞOĞLU tarafından hazırlanan Taşlıcalı Yahyâ Bey Divânı incelenmiş, divan taraması sonucunda şairlerin hangi şahıslara yer verdikleri tespit edilmiştir. Bu şahıslardan; Cem, İskender, Hızır, Musa, İsa, Kahraman, Yûsuf, Yakub, Süleyman, Ferhâd, Mecnûn vb. unsurlar içerisinde serv, mâh, mey, İskender'in aynası, Süleyman'ın mühründen sıklıkla söz edilmiştir.

Söz konusu divanlarda geçen, çalışmanın ikinci bölümünü oluşturan mitolojik şahıslar başlığında yer alan Peygamberler, Peygamberliğin geliş sırasına göre; dinî-tasavvufî kişiler, tarihî şahsiyetler alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Çalışmanın üçüncü bölümünü oluşturan mitolojik unsurlar ise yine alfabetik sıraya göre düzenlenmiştir.

Mitolojik şahıs ve unsurların yer aldığı Nimet YILDIRIM'IN 'Fars Mitolojisi Sözlüğü', Dursun Ali TÖKEL'in 'Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi', Metin AND'ın, 'Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitologyası', İskender PALA'nın 'Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü', Ahmet Atilla ŞENTÜRK'ün 'Osmanlı Şiiri Kılavuzu' ve DİA'dan ilgili maddelerin açıklaması yapılmıştır. Her maddenin altına şairlerin divanlarında yer alan örnek beytler verilmiş ve beytlerin açıklamaları Ferit DEVELLİOĞLU'nun 'Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat'inden, Şemsettin Sami'nin 'Kâmus-i Türkî'sinden, Ahmet Talât ONAY'ın 'Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı' adlı eserinden, Bâkî'nin beytleri açıklanırken ayrıca Furkan ÖZTÜRK'ün 'Bâkî Divanı Sözlüğü'nden yararlanılmıştır.

Çalışmada dikkat çeken bir nokta bazı mitolojik şahıs ve unsurlara sıklıkla yer verilirken sadece bir şair tarafından ele alınan şahıs ve unsurlar da vardır. Örneğin Deccâl, Kerrûbîyan, Nemrud sadece Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında ele alınmıştır. Bâkî divanında yer alan Behrâm, Ferîdun, Pîr-i Muğan, Yecûc ve Mecûc, Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında geçmemektedir. Mitolojik unsurlarda da benzer durum ile karşılaşmaktayız; Burâk, Bâkî divanında geçmemektedir. Bunun sebebi olarak şairlerin hayata ve sanata bakış tarzlarının farklılık göstermesi ya da yetiştikleri muhit itibarıyla birbirlerinden farklılık arz etmeleri, düşünülebilir. Örneğin Taşlıcalı Yahyâ yaşamının bir döneminden sonra Uryânî Dede'ye

bağlanmış ve tasavvuf konulu şiirler yazmaya başlamış ancak Bâkî hayatında ve sanat anlayışında epiküryen felsefeyi benimsemiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

1.ŞAİRLERİN HAYATLARI VE EDEBÎ KİŞİLİKLERİ

1.1 Bâkî

Sultan Süleyman, II. Selim, III. Murat ve III. Mehmet dönemlerini görmüş olan şair, Hicri 933 (1526) yılında müezzîn bir babanın oğlu olarak dünyaya gelmiştir. Sarâc çırağı olarak bir süre çalışmış olan Bâkî, bu sırada medrese eğitimlerine devam etmiştir. Bâkî'nin okuma isteği, zekâsı ve yeteneği kısa zamanda kendini göstermiştir. Genç yaşta şiire başlamış olan Bâkî, döneminin genç şairleri arasına girebilmiştir. Hocası Karamanlı Mehmed Efendi'ye "Sünbül Kasidesi" şiirini yazması adının duyulmasındaki en büyük faaliyet olmuştur. Nev'î, Edirneli Mecdî, Üsküplü Vâlihi, Hoca Sadettin Efendi gibi yetenekleriyle ün salmış kişilerle sıra arkadaşlığı yapmıştır. (Şentürk, 1999: 439)

Sanat camiasına yeni girdiği zamanlarda Latifi'nin tezkiresinde anılmış olan şairin, İstanbul doğumlu olduğu belirtilmiş ve "*N'ola dehr içre nişânım yogise 'ankâyum /Ne 'acep seyl gibi çağlamasam deryâyum*" matlasına yer verilmiştir. (2018: 144)

Zâtî'nin Bayazıt Cami avlusundaki dükkânına gidip gelen şair, onun takdirini ve beğenisini kazanmıştır. Genç yaşta başarılı şiirler yazan Bâkî, gazelini Zâtî'ye götürdüğünde Zâtî ona inanmamıştır. (Pala, 2004: 2)

Kadıẓâde Şemsettin Ahmed Efendi bu dönemlerde Süleymaniye Medresesi'nde ders vermiş, Bâkî'de bu derslere katılmıştır. Bir yandan da Süleymaniye Camisi'nin yapımında bina emini olarak çalıştığı ifade edilmiştir. Kadıẓâde Şemsettin Ahmed Efendi, Halep kadılığına atanınca Bâkî de onunla gitmiş ve orada dört yıl kalmıştır. Hocası istifa edince birlikte İstanbul'a dönmüşlerdir. (Topak, 2021: 725)

1560 yılında Şam'a kadılık görevine giden Mehmet Çelebi'nin babasından tavsiye mektubu alabilmek için ona "Nuniyye" adlı kasideyi yazmıştır. Bu sıralarda Rüstem Paşa'ya yakın olabilmek için Filibeli Şeyh Mahmut Efendi'ye yaklaşmak istemiş, bunun için ona kasideler sunmuştur. Rüstem Paşa öldüğündeyse Semiz Ali Paşa'ya yaklaşmak amacıyla ona iki kaside sunmuştur. (Çavuşoğlu, 1991: 537)

Semiz Ali Paşa ve Ferhad Ağa vasıtasıyla Sultan Süleyman'a şiirlerini ulaştırmak istemiş, nitekim bunu başarmıştır. Padişah, şairin şiirlerini beğenmiş, onun medrese müderrisliğine gönderilmesini emretmiştir. Dönemin Rumeli Kazaskeri Hâmid Efendi bu duruma karşı çıkmış olsa da padişah kendi bütçesinden ödemek kaydıyla Bâkî'yi Silivri Medresesi'nde

oradan da Mahmud Paşa Medresesi'nde görevlendirmiştir. Şair kendini padişaha kabul ettirmiş ve sevdirmiştir. Görevinde ve hünlerinde yükseliş gösteren Bâkî'nin maaşı artmıştır. Bu rahat yaşam ancak iki yıl sürmüş, Kanûnî'nin ölümüyle onu kıskanan kişiler ona düşmanlık beslemiştir. Padişahın ölümü üzerine yazdığı mersiyesinde tahta çıkan II Selim'e ve dönemin sadrazamı Sokullu Mehmet Paşa'ya da şiirinde yer ayırmış fakat bu hareketi görevinden uzaklaştırılmasına engel olmamıştır. Feridun Bey sayesinde Sultan Selim'e yaklaşabilen Bâkî, görevinde tekrar yükselmeye başlamıştır. (İpekten, 2018: 15-16)

Sultan Selim öldükten sonra oğlu III. Murat tahta geçmiş, Bâkî'nin düşmanları yine rahat durmayıp onu padişaha kötülemeye çalışmışlardır. Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresinden alınan bilgiye göre *“Benüm tab’-ı selîmüm bâde-i hamrâya mâ’ildir”* beyti, düşmanları tarafından III. Murat'a yanlış aksettirildiği için şair, padişahın hışmına uğramıştır. Padişah, Bâkî'yi İstanbul'dan uzaklaştırmış; Selimiye Medresesi'ne göndermiştir. (2017: 230)

Edirne'deki müderrisliğinden sonra Mekke kadılığına tayin edilen Bâkî, III. Murat'a yazdığı şiirlerle onun takdirini kazanmaya çalışmıştır. İlk önce İstanbul kadılığına sonra Anadolu kazaskerliğine son olarak da Rumeli kazaskerliğine getirilmiştir. Kısa bir süre sonra emekliliği verilmiştir. Bu sırada III. Murat vefat etmiş, tahta III. Mehmet çıkmıştır. Bu duruma ümitlenen Bâkî, padişaha şiirler sunmuş bu vasıta ile tekrar Rumeli kazaskeri olmuş ancak çok istediği şeyhülislamlık makamına erişememiştir. (Topak, 2021: 726)

Şair, 7 Nisan 1600 (Ramazan 1008)'de vefat etmiştir. Öldükten bir gün sonra cenazesi, babasının uzun yıllar müezzinlik yaptığı Fatih Sultan Mehmet Camii'nden kaldırılmıştır. Cenaze namazını kılan Şeyhülislam Sunullah Efendi, Bâkî'nin meşhur gazellerinde birinde yer alan şu beytini okumuştur: *“Kadrini seng-i musallâda bilip ey Bâkî/ Durup el bağlayalar karşına yârân saf saf”*. Cenaze namazı çok kalabalık bir grup tarafından kılınmıştır. (Gıbb, 1999: 104)

Zamanının en büyük şairi olarak kabul edilmiş Bâkî'ye Sulta-nûş-Şuara ünvanı verilmiştir. Zâtî, Hayâlî Bey ve Yahyâ Bey gibi isimlerin döneminde yaşayan şair; Hayâlî Bey'in mistik tavrından, Yahyâ Bey'in sade dilinden, Zâtî'nin renkli şiir tarzından etkilenmiştir. (Kocatürk, 2016: 344) Şairin edebî kişiliğinin gelişiminde sadece Türk şairler değil, İranlı şairlerden Hâfız-ı Şîrâzî, Selmân-ı Sâveci, Kemâl Hocendî'nin etkileri olmuştur. Hayatında büyük bir üne kavuşmuş şairlerden olan Bâkî'nin adı Anadolu coğrafyası başta olmak üzere Mısır, İran, Hindistan'a yayılmıştır. (Soysal, 2016: 424)

Şair, döneminde bir ekol oluşturmıştır. Türkçeye hâkimiyeti, Türkçede mûsikî değeri ortaya çıkarması bakımından sadece kendi dönemini değil Yahyâ Kemal'e kadar uzanan zaman diliminde şairleri etkilemiştir. Şiire mûsikî kazandırırken Türkçeyi zorlamamış, rahat bir dille eserlerini meydana getirmiştir. Kasidelerinde dili ağır olmasına rağmen zaman zaman halk diline yaklaşarak konuşma dili sadeliğinde de eserler yazmıştır. (Çelebioğlu, 1994: 50)

Bâkî, dünya nimetlerini sonuna kadar kullanan bir şairdir. Şiirlerinden de anlaşılacağı üzere şair; yaşamayı seven, yaşamdan zevk alabilen bir zattır. Çevresi tarafından da sevilen şair; nükteci, hoş sohbet biri olarak tanınmıştır. Aruzdaki imale ve zihafı en az seviyeye indirmiş, kendinden sonra gelen şairleri de etkilemiştir. Söyleyişindeki akıcılık ve canlılık şiirlerini dikkat çekici hale getirmiştir. Şiirlerinde doğanın ve İstanbul'un izlerini barındırmış, tasavvufî konulara pek yer vermemiştir. Epiküryen felsefeyi benimsemiş, hayatın çok kısa olduğunu, bu kısacık ömürde zevk ve eğlence ile yaşanması gerektiğini savunmuştur. İçki meclisleri, eğlence yerleri, sevgiliye duyulan hisler vb. şiirlerinin konusu olmuştur. Şiirleri biçim olarak da mükemmel denebilecek kalitedir. (Çavuşoğlu, 1991: 540)

Eserleri

1. Divan
2. Mevâhibü'l- ledünniye
3. Fezâ'il-i- Cihâd
4. Fezâ'il-i Mekke
5. Terceme-i Hadîs-i Erba'ın

1.2 Taşlıcalı Yahyâ

Divan ve hamse sahibi olan şair, tıpkı Bâkî gibi dört padişah devrini görmüş ancak Yavuz Sultan Selim'i gören şair III. Mehmet devrini görmemiştir. Kınalızâde Hasan Çelebi tezkiresindeki "*Mevlid ü menşe'i Gencîne-i Râzında didüğü gibi Arnavud vilâyetidür.*" (2017: 930) ifadeden öğrenildiği üzere şair, Arnavut asıllıdır.

Sanatçının doğum tarihi ve yeri tam olarak bilinmemekle Dukakin ailesinden geldiği ifade edilmiştir. Taşlıcalı, Arnavutluk'tan İstanbul'a getirilmiş bir devşirme çocuktur. Osmanlı topraklarında önce Oğlanlar Ocağı'nda sonra Yeniçeri Ocağı'nda eğitim almıştır. (Kocaman, 2005: 1)

Âşık Çelebi'nin tezkiresinden edinilen bilgiye göre şair, Yeniçeri Ocağı'nda kâtib olan Şehabü'd-din Bey'e çırak olmuş, vakti burada hoş geçmiştir. Döneminin şair ve düzyazı yazarlarıyla iç içe olma fırsatı bulmuştur. Sonrasında yaya başlığa yükselmiştir. (2018: 86)

Yeniçeri Ocağı'nda Şahabettin Bey'in dikkatini çekmiş olan Taşlıcalı Yayhâ, onun çırağı olmuştur. Kemalpaşazâde ve Fenârîzâde Muhyiddin Çelebi'nin meclislerinde bulunan şair, Yavuz Sultan Selim'in Çaldıran ve Mısır seferlerine katılmıştır. Taşlıcalı'nın zamanla şöhreti artmış olsa da hemşehrîsi Hayâlî Bey'in birtakım eleştirilerine maruz kaldığı için hak ettiği mevkie gelememiştir. Kanûnî, Hayâlî Bey'e gösterdiği ilgiyi Taşlıcalı'ya göstermemiştir. O da Rüstem Paşa'dan medet ummuş, onun himayesine girmiş ve Eyüp Vakfı mütevellisi olmuştur. Fakat bu himaye devri uzun sürmemiştir. İzorvik sancağına sürülen Yahyâ Bey, burada Akıncılar Ocağı'na katılmış ve bir daha İstanbul'a dönmemiştir. Taşlıcalı, döneminin güçlü şairlerinden biridir. Şehzade Mustafa'nın idamı gibi bir konuda mersiye yazacak kadar gözü pek ve korkusuz bir şair olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca hamse sahibi olan Taşlıcalı, kimseyi taklit etmediğini, şahsına özgü eserler kaleme aldığını dile getirmiştir. Taşlıcalı'nın şiirlerine bakıldığında asker bir şairin coşkunluğu ve heyecanı göze çarpmıştır. İran örneklerine çok fazla bağlı kalmadan yerli, sade ve atasözleriyle bezeli bir divan ve hamse ortaya koymuştur. Hamse yazan şairlerin öncülerinden olan Taşlıcalı Yahyâ, şiirlerini hemen herkesin anlayabileceği sadelikte yazmıştır. Anlamı uzatmamış, anlam kargaşası içinde okuyucuyu boğmamıştır. Kasidelerindeki tasvirleri hem özgün hem de somut-soyut tezatlığı içinde verilmiştir. Gençlik dönemlerinde âşıkane gazeller yazmış olan Taşlıcalı, ilerleyen yaşlarda Uryanî Mehmet Dede'ye bağlandıktan sonra tasavvufî konuları işlemiştir. (Kaya, 2011; Şentürk, 1999)

İyi bir şair olduğu Latifi, Kınalızade ve Ahdî gibi klasik dönem şairlerinin yanı sıra Ziya Paşa ve Kemal Bey gibi modern yazarlar tarafından da anlatılmıştır. Eserlerinin kalbe haz veren ilginç hikâyelerle dolu olduğu, mükemmel bir saltanat sürdüğü aktarılan bilgiler arasındadır. (Gıbb, 1999: 95)

Sultan Süleyman devrinde ön plana çıkmış olan şair; gazel, kaside, mesnevi, hamsesiyle tanınmış ve dönem dönem ilgi gören bir şair olmuştur. Eserlerinde denizcilik, mûsikî, yiyecek ve giyecek unsurlarına yer vererek mahalli öğeleri divanına taşımıştır. (Çelebioğlu, 1994: 80) Şiirlerinin bazılarını rindâne bazılarını ise dertli bir şekilde yazmıştır. (Latifi, 2016: 568) Tasavvufî konuları da işleyen şair; namaz, gizli zikir, hakikati arama, şeytandan

korunma gibi konulara değinirken tevazu, ilim, gurur, sebat, kanaat gibi konulara temas ederek nasihat vermiştir. (Kocatürk, 2016: 326)

Kendine özgü renklerle bezediğı şiirlerini topladığı eserleri şöyledir:

1.Divan

2.Hamse: Şâh u Gedâ, Gencîne-i Râz, Yûsuf u Zeliha, Kitab-ı Usul, Gülşen-i Envâr

3.Şehrengîz-i Edirne

4.Şehrengîz-i İstanbul

İKİNCİ BÖLÜM

2.MİTOLOJİK ŞAHISLAR

2.1. PEYGAMBERLER

2.1.1 Hz. Âdem

İlk insanın yaratılışı hemen hemen bütün milletlerin mitolojisinde karşımıza çıkmaktadır. Bazı mitologyalarda yaratılan kişinin çift cinsiyetli ya da bir yıl erkek diğer yıl kadın olacak şekilde yaratıldığı anlatılmıştır. Attis, Adonis, Dionisos, Kibele çift cinsiyet olarak anlatılmıştır. Hinduizm'deki Şiva-Kali ikilisi tek bir varlık olarak gösterilmiş, eski haham öğretilerinde ise Âdem ve Havva sırtlarından birbirlerine bağlı şekilde anlatılmıştır. Daha sonra Tanrı onları birbirlerinden ayırmıştır. (And, 2008: 87)

Âdem'in yaratılışından ilk kez bahseden topluluk Sümerlerdir, oradan Bâbil destanları bu hikâyeyi tamamlamıştır. Tek tanrılı dinlere kaynaklık eden Sümer tabletlerinde insanın yaratılışından bahsedilmiştir. Sümer tabletlerinde, insanoğlu yaratılmadan önce dünya tanrılar tarafından kurulmuştur. *Enki*, *Ninmah* ve *Nammu*'nun çabaları sayesinde insanın kilden biçimlendirildiği ve tanrılara hizmet etmek için yaratıldığından bahsedilmiştir. Yaratılan insanlardan birinin kadın diğerinin hadım ya da cinsiyetsiz olduğu ifade edilmiştir. (Kramer, 2020; And, 2008; Yıldırım, 2008)

Asıl konumuz olan Hz. Âdem, insanlığın ilk atasıdır. Semavî dinlerde ilk peygamber ve ilk insan olarak kabul edilmiştir. Kardeşi tarafından öldürülen oğlu Hâbil için yazdığı mersiye ile ilk mersiye yazan kişi olduğu ifade edilmiştir. İslamî kaynaklarda “*ebü'l-beşer*”, adıyla anılan Âdem, Allah'ın emir ve yasaklarını uygulayacak kişi olduğu için *halîfetullah*, seçkin kullar arasında olmasından dolayı *safiyullah* olarak anılmıştır. (Yıldırım, 2008: 46)

Âdem kıssasıyla Bâbil'de karşılaşan Yahudiler, Tevrat'a Âdem hikâyesiyle başlamışlardır. (Yıldırım, 2008: 46) Tevrat'ta, Allah her şeyi yarattıktan sonra kendisine benzeyen, yeryüzündeki her şeye hâkim olsun diye erkek ve dişi olarak insanı yaratmıştır. Toprakta yaratılan Âdem'in burnundan, Tanrı ruh üflemiştir. Daha sonra Tanrı, Aden'de bir bahçe yapıp bu bahçeyi işlemesi için Âdem'i oraya koymuştur. Buradaki her şey onun hizmetine verilmiş ve istediği her şeyi yiyebileceğini ancak iyiyle kötüyü bilme ağacı ya da hayat ağacı olarak adlandırılan ağaçtan bir şey yememesini emretmiştir. Âdem bu bahçede yalnız kalınca Tanrı onun kaburga kemiğinden Havva'yı yaratmıştır. (Yaratılış, 2/7-22)

Onun yaratılmasında Allah'ın kudretine ve iradesine dikkat çekilmiş ve Âdem'in bütün canlılardan bağımsız bir şekilde topraktan yaratıldığı belirtilmiştir. Hz. Âdem'in yaratıldığı madde, su ve topraktır. Toprağın muhtelif özellikleri çamur, toprak, akışkan veya süzme çamur, kurumuş çamur, yapışkan çamur şeklinde ifade edilmiştir. İlk insan yaratıldığında bedenlen ve ruhen tam bir insan hâlini alana kadar uzun süre beklenildiği ifade edilmiştir. (Bolay, 1988: 358)

Âdem'in yaratıldığı toprağın nereden alındığı ve toprağın özellikleri hakkında bazı rivayetler vardır. Allah, insanı yaratmak için Cebrail'i toprak bulmakla görevlendirir ancak yeryüzü *"Senden bir şey eksiltmen veya beni kusurlu yapmandan Allah'a sığınırım."* diyerek ona toprak vermez. Daha sonra Mikail görevlendirir fakat o da toprağı alamaz. Bunun üzerine Azrail bu işle görevlendirir, *"Ben de Allah'ın emrini uygulamayıp boş geri dönmekten Allah'a sığınırım."* diyerek toprağı alır. Yeryüzünden alınan kırmızı, beyaz, siyah renkteki topraklar birbirine karıştırılmış ve bundan dolayı Âdem soyu farklı renklerde olmuştur. Azrail aldığı toprağı yukarı çıkartıp onu ıslatmış ve kokuşmuş bir hâle gelene kadar bekletmiştir. (Taberî, 1996: I, 169)

Âdem'in yaratılışında kullanılan toprak başka bir rivayette şöyledir: baş ve boyun kısımları Kâbe'den, göğüs ve sırtı Beytülmağdis'ten, baldırları Yemen'den, bacakları Mısır'dan, ayakları Hicaz'dan, sağ elinin doğu, sol elinin batıdan alınan topraklardan yaratılmıştır ancak bu rivayet hikâye gibi görülmüştür. (Bolay, 1988: 359)

Âdem belli bir oluşuma geldikten sonra ona ruh üfürülmüş, ruh başından girerek geçtiği her yeri canlandırmıştır. Ruh, Âdem'e girdikten sonra melekler secdeye kapanmış ancak şeytan oradan kaçmıştır. (And, 2008: 92)

Kur'an-ı Kerim'e göre gökten kovulmuş, Âdem'e karşı kıskançlık beslemiş şeytan; yılanla Âdem ile Havva'yı kandırmayı öğretmiş, onların yasak ağaca yaklaşmasını sağlayan kişi yine şeytan olarak gösterilmiştir. Şeytanın cennete girip Âdem ile Havva'ya yaklaşması genellikle Yahudi kaynaklarından alınmıştır. (Yıldırım, 2008: 49)

Tevrat'ta Âdem ile Havva'nın Aden bahçesinden kovulmasının, yılanın Havva'yı kandırması sonucunda gerçekleşmiştir. Âdem ve Havva, hayat ağacından meyve yemeden önce çıplak olduklarını bilmedikleri için utanma hisleri de yokmuş ancak buradan meyve yedikten sonra bunun farkına varmışlar ve kendilerine incir yapraklarından önlük yapmışlardır. Tanrı'nın onlara seslenmesiyle bir ağacın arkasına kaçıp saklanmışlardır. Tanrı, yılanın Havva'yı kandırıp yasaklı meyveden yemesine sebep olduğunu ve böylece

emrinin çiğnendiğini öğrenmiştir. Yılanı yaşamı boyunca karnının üstünde sürünerek yürümeyle, Havva'yı doğum yaparken acı çekmeyle, Âdem'i ise yaşamı boyunca çalışıp ekmeğini alın teri dökerek kazanmayla cezalandırmıştır. (Yaratılış, 3/1-19)

Âdem yeryüzüne gelince birçok sıkıntı ile karşılaşmıştır. Cebrail ona okuma-yazmayı, tarımı, dokumacılığı, işçiliği öğretmiştir. Allah'a tövbe eden Âdem, affedilmiş ve yeryüzündeki mülk ona verilmiştir. Dokuz yüz otuz dokuz yaşına kadar yaşadığı belirtilmiştir. Vefatına melekler ve diğer tüm varlıkların ağladığı, yas tuttuğu ifade edilmiştir. Tevrat'a göre dokuz yüz otuz yaşına kadar yaşamış ve bir cuma günü vefat etmiştir. Ölmeden önce kendisine tüm nesli gösterilmiştir. Mezarının nerede olduğu hakkında bazı rivayetler vardır. Bu rivayetlere göre cennetin doğusunda, Mekke'de ya da Hindistan'dadır. Bir başka rivayete göreyse tûfanda Nûh Peygamber, Âdem'in tabutunu gemiye almış ve Beytü'l- Makdis'e defnetmiştir. (Yıldırım, 2008: 50)

Divan şairleri ve sufiler, yaratılan ilk insanı, Hz. Muhammed olarak görmüşlerse de bedenlen yaratılan ilk kişinin Âdem olduğunu ileri sürmüşlerdir. Yaratılan her şeyde Hz. Muhammed'in nuru olduğunu ifade etmişlerdir. Âdem, bedenlen belirginleşmenin başlangıcı olarak görülmüştür. “*Âdem su ile çamur arasında iken ben Peygamber'dim*” sözü divan şiirinde *âb u gil* mazmunuyla verilmiştir. (Tökel, 2016: 225)

Gerek dinî gerekse din dışı edebiyatta Âdem'e geniş yer verilmiştir. Şiirlerde insanlığın babası olarak kabul edildiği için *insan* anlamında kullanılmıştır. Ruhu verilmeden önce *âb u gil* içinde beklemesi, meleklerin ona secde etmesi ya da şeytanın ona secde etmediği için cennetten kovulması, yasaklı meyveyi yemeleri telmih sanatıyla kullanılmıştır. Şeytan, Âdem, Havva, yılan, meyve kelimeleri tenasüb yoluyla beytlerde yerini almıştır. (Pala, 1989: I, 5)

Bâkî

“*Kabâ-yı câh ile âdem geçinsün her kaba câhil*
Güher göster güher meydâna gir sen tîg-i ‘ uryân ol” (K. 11/10)

Bâkî'de âdem kelimesi Hz. Âdem olarak değil insan ya da insanoğlu anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

“*Süleymân gibi haşr oldu livâsı zıllına ‘ âlem*

Ziyâde leşker-i mûr u melahdan âdem oğlanı” (K. 14/11)

Beytte âdem kelimesiyle insanoğlu kastedilmiştir.

*“Sabr u karâr u ‘ akl alıcı bir perî imiş
Âdem sanurdum ol sanemi gerçi sûretâ” (G. 10/12)*

Bu beytte de şair âdem kelimesini insan kelimesi yerine kullanmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Bir anun gibi ‘adâlet ıssı gâzi pâdişâh
Gelmedi mülk-i cihâna devr-i Âdemden beri” (K. 8/21)*

Sultan Süleyman döneminde bir caminin açılışı üzerine yazılmış bu kasidede Hz. Âdem’in yeryüzüne inen ilk insan olmasına atıfta bulunulmuştur.

*“Güni günden yeg ola nevrûz-ı sultâni gibi
Âdeme ey dil du ‘âsı tâ ‘at-i evlâ imiş” (K. 30/22)*

Bu beytte “âdem” kelimesi insan anlamında kullanılmıştır. Beytlerde âdem (varlık) ve adem (yokluk) kelimeleri arasındaki ses benzerliğinden yararlanarak tezat sanatı yapılmıştır.

*“Bilmezlik itdi kendüyi bildürdiler hemân
Bâg-ı cinândan Âdemi dünyâyâ saldılar” (G. 116/2)*

Bâğ-ı cinân, cennet anlamına gelmektedir. Kendini bilmezlik ifadesi tevriyeli kullanılarak hem insanın kendini bilmemesi hem de Âdem’in Allah’ın emrine uymaması kastedilmiştir. Âdem’in Allah’ın emrini çiğneyip yasaklı meyveden yemesi üzerine cennetten kovulup dünyaya gönderilmesine de telmihte bulunulmuştur.

2.1.2 Hz. Nûh

Kuran’da bazı peygamberlere diğerlerine göre daha fazla yer verilmiştir. Bu Peygamberler: Hz. Nûh, Hz. İbrahim, Hz. Musa, Hz. İsa ve Hz. Muhammed’dir. Bu beş

peygamber *ülû'l-azm* yani gayretli, kararlı ve azimli adını almış, ayrıca Hz. Nûh tûfan hadisesinden dolayı insanlığın atası olarak da adlandırılmıştır. Bu yönüyle Hz. Âdem'e benzetilmiştir. (Harman, 2007: 226)

Lemek oğlu Nûh, çok uzun ömürlü olduğu için *Ömr-i Nûh* adıyla anılmıştır. (Yıldırım, 2008: 554) Uzun ömrüne Kur'an-ı Kerim'de de yer verilmiştir. "*Nûh, bin yıldan elli yıl daha az bir süreyle onların arasında kaldı.*" (29. Ankebût: 14)

Babası, yaşadıkları topraklarda eziyet çektikleri için oğlu doğunca eziyetlerini hafifletsin diye ona Nûh adını vermiştir. Hz. Nûh'un döneminde, insanlar sapkın ve bozuk bir hâl almış ama Nûh'un çağdaşlarının içinde kusursuz olduğu belirtilmiştir. (Yaratılış, 5/29; 6/1-9)

Hz. Nûh'un beş yüz yaşından sonra Sâ'm, Hâm ve Yâ'fes adında üç tane oğlu olur. Rab, Peygamber'den bir gemi yapmasını ister ve yapılacak geminin gofer ağacından, uzunluğu üç yüz, genişliği elli, yüksekliği otuz arşın, üç katlı, pencereli, içi dışı ziftle kaplı olacağını söyler. Gemi yapılır ve Hz. Nûh, eşi, üç oğlu, gelinleri ve her tür hayvan erkek-dişi olacak şekilde gemiye biner. (Yaratılış, 5/32; 6/14-21)

Peygamber altı yüz yaşına geldiğinde tûfan başlar. Tûfan kırk gün sürer ve sular yüz elli yedi gün boyunca yeryüzünde durur. Nûh ve beraberindekiler karaya çıkarlar. Artık onları lanetlemeyeceğini söyleyen Rab; kanlı et yemelerini, insan kanı dökmelerini yasaklar. Bu kurallara uydukları müddetçe Rab, tûfan gibi bir olayın bir daha gerçekleşmeyeceğini söyler. (Yaratılış, 7/6-24-117;8/13; 9/17)

Nûh, gemiden inince çiftlik yapar, bağ diker. Bu bağdan elde ettiği şaraplardan sarhoş olur. Sarhoşlukla çıplak hâlde yattığı çadırında oğlu Hâm onu görür ve diğer kardeşlerine haber verir. Bu duruma kızan Nûh, oğlu Hâm ve torunu Kenan'ı lanetler. Yeryüzündeki bütün insanların Nûh'un üç oğlundan geldiğine inanılır. (Yaratılış, 9/20-27; 28/29)

Kur'an-ı Kerim'de tûfan hadisesi şöyle anlatılmıştır: Nûh Peygamber halkını, Allah inancına döndürmek için gönderilmiş ancak halkı ona inanmamıştır. Türlü çileler çeken Nûh, en sonunda Allah'a inkârcı halkın helâk edilmesi için dua etmiştir. Allah onun duasını kabul etmiş ve bir gemi yapmasını istemiştir. Peygamber gemiyi yaparken inkârcı halk onunla alay etmiştir. (11. Hûd: 36-38)

Geminin yapımı bitince inananlar Nûh ile gemiye binmişler ancak eşi ve oğlu inanmadıkları için tûfanda boğulmuşlardır. Peygamber'in oğlu bir dağa sığınacağını söylemiş ancak bu dağ onu koruyamamıştır. Gemiye ilk binenin karınca son binenin ise eşek

olduğu rivayet edilmiştir. Gemiye binen canlıların haricinde hiçbir canlı yeryüzünde sağ kalmamıştır. (11. Hûb: 37-44) Tûfan bittiğinde gemi Cudi dağına inmiş, Peygamber indiği yere mescit yaptırmış, ayrıca Hz. Nûh ve beraberindekilerin gemiden indikleri güne Aşure Günü adı verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 556)

Tûfan hadisesi farklı şekillerde de olsa bazı milletlerde karşımıza çıkmaktadır. Asya kavimlerinden olan Andaman adalarındaki halkın inandığı yüce varlık *Puluga* bir gün kızmış ve tûfanla yeryüzündeki herkesi öldürmüştür. Yağmur ve ay arasında bağlantı kurulmuş, Ay'ın üç karanlık günü ve ölümüyle ilgili tûfan ilişkilendirilmiştir. Avusturalya'da Ay, kızınca tûfan yapar ya da Meksika'da tûfan hadisesinin Ay tarafından yapıldığına inanılmıştır. (And, 2008: 104) Kısacası su arınma ve yeniden doğuşun simgesi olmuştur. Bundan dolayı tûfan hadisesinde yeryüzünde bir kişi haricinde herkes ölür ve insanlar kalan bir kişiden türer.

Tûfan olayı insanoğluna verilmiş ikinci şans olarak görüldüğü için Mısır mitolojisi hariç birçok millette farklı şekillerde bu hadiseye yer verilmiştir. Sümerlilere ait Gılgamış destanında tûfan hadisesi geçmektedir. Tanrılar insanların yoldan çıktığını düşünerek insan soyunu tamamen yok etme kararı alırlar. *Ea* düş yoluyla *Ziusdra*'ya durumu haber eder ve gemi yapımı için ilham verir. İnsanlar böylece ikinci şansı yakalamış olurlar. İnsanoğlunun soyu tükenmekten kurtulur belki ama Tanrı *Ea* kadınlara kısırlık, çocuklara ölüm verip insanın ömrünü kısaltır. (Yonar, 2015: 62-63)

Hz. Nûh'un beytlerde anılma biçimi sadece tûfan ile ilgili değildir. Onun çiftçi, marangoz yönlerine de telmihte bulunulmuştur. Hz. Nûh'un 950 yıllık uzun soluklu bir yaşamının olması yine anlatılara konu olmuştur.

Bâkî

“Nûh ‘ömrin virsün Allâh’um hatâdan saklasun

Yıksa bünyâd-ı sarây-ı ‘âlemi tûfân eger” (K. 13/15)

Nûh'un uzun ömrü ve tûfan hadisesi divan edebiyatındaki şiirlere konu olmuştur. Kânuni'ye yazılan bu kasidede padişahın uzun ömürlü olması için dua edilmiş, onun yapacağı bir hatanın halka mâl olması bakımından tûfan olayına benzetilmiştir.

“Nice tûfân oldı peydâ dîde-i hûn-pâşdan

Nûh çeşmüm yanına gelse dem urmaz yaşdan” (G. 376/1)

Âşık biraz daha böyle ağlarsa gözyaşlarının dünyanın temelini sarsabileceğini söyleyerek gözyaşının çokluğunu anlatırken mübalağa sanatına yer vermiştir. Nûh ve tûfan olayına telmihte bulunmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Zırılırla erenler benzedi emvâc-ı deryâya
Firengün onmaduk başına kopdı Nûh tûfânı” (K.16/12)*

Sultan Süleyman’a yazılan kasidede padişahın ve ordunun savaşta ortalığı kasıp kavurduğu söylenerek tûfan olayı çağrıştırılmıştır.

*“Semin anbâr-ı vücûdundaki nefsün gibidür
Keşti-i Nûhh-ı Nebiye zarar iden kesegen” (K. 33/17)*

Şair, padişaha övgüde bulunurken insanın içindeki nefsi Nûh’un gemisindeki fareye benzetmiştir. Nasıl ki fare tahtalara zarar verir, nefis de insana öyle zarar verir. Nasihat niteliğinde olan bu beytte Nûh’un gemisine atıfta bulunulmuştur.

*“Alçağı elden koma ki görmez
Tûfân-ı Nûhı deryâda gevher” (M. 2/3)*

Nuh’un gemisinin denizde mücevher olduğu söylenerek Peygamber’e, tûfan olayına ve onun gemisine telmihte bulunulmuştur.

2.1.3 Hz. İbrahim

Hristiyanlık, Yahudilik ve İslamiyet’te *büyük ata, temel referans* olarak anılmıştır. (Harman, 2000: 226) Yahudi ve Müslüman kaynaklarında İbrahim’in, tek tanrı inancını yerleştirme çabalarına yer verilmiştir. Tevrat’ta ulu ata manasına gelen *Abram (Avram)* kullanılmış, daha sonra halkların babası anlamına gelen *Abraham (Avraham)* adının kullanıldığı belirtilmiştir. İbrahim’e, Allah’ın dostu manasındaki *Halilullah* ve *İbn-i Târeh* şeklinde de hitap edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 407)

Tevrat'a göre Târeh'in oğlu Avram olarak geçen İbrahim, Kildanilerin Ur kentinde doğmuştur. (Yaratılış, 11/26-27) İbrahim'in doğum yeriyle alakalı bazı fikirler öne sürülmüştür. Bunlardan biri, Kuzey Suriye'de yer alan ve Harran'a çok yakın olduğu ifade edilen Ura'dır. (Harman, 2000: 226) Yahudilerin kutsal kitabında, Avram'ın ailesini de yanına alarak Ur'dan çıkıp Harran'a oradan da Kenan iline gittikleri anlatılmıştır. (Yaratılış, 11/31-32) Kitabı Mukaddes geleneği, İbrahim'in memleketini Güney Doğu Anadolu olarak göstermiştir. (Yıldırım, 2008: 407)

Tevrat'ta Avram'ın babası putperesttir, böyle olmasına rağmen Rab, onu peygamberlik ile müjdelemiş, ona gösterdiği yere gitmesini emretmiş, *“Seni büyük bir ulus yapacağım. Seni kutsayacak, sana ün kazandıracağım, bereket kaynağı olacaksın.”* şeklinde hitap etmiştir. Avram, karısı Saray ve yeğeni Lut'u alıp Kenan iline gitmiştir. Gittikleri yerde kıtlık başlayınca Mısır'a gitmiş daha sonra Beytel ile Ay Kenti arasında daha önce yerleştiği yere varmıştır. Avram'ın Mısır dönüşünde malı daha da artmış, çobanlarıyla Lut'un çobanları arasında çıkan tartışmadan sonra yollarını ayırmışlardır. Lut, Şeria ovasına gitmiş; Avram, Kenan topraklarında kalmıştır. (Yeşu, 24/2; Yaratılış, 12/1-5; 9-10; 13/3-12)

Yaşı hayli ilerlemiş olan Avram, zürriyetinin çokluğuyla müjdelenmesine rağmen halen çocuğu olmamış; bu sebeple eşi Saray, cariyesi Hacer'le eşinin olmasına izi vermiştir. Hacer, Avram'dan hamile kalınca Saray'ı küçük görmeye başlamış; bu duruma sinirlenen Saray, Hacer'e kötü davranmıştır. Hacer, Saray'ın yanından kaçmış ve yolda gördüğü bir melek; ona saraya geri dönmesini, soyunun ancak bu şekilde çoğalacağını söylemiştir. Bir oğlan çocuğu olacağını müjdelemiş ve adını İsmail koymasını iletmiştir. (Yaratılış, 16; 16-4; 6-4; 8-11)

Avram doksan dokuz yaşına geldiğinde Tanrı ona *“...ben her şeye gücü yeten tanrıyorum...”* diyerek karısı Saray'dan bir oğlunun olacağını, adının bundan sonra Avram değil İbrahim, karısı Saray'ın adının da Sara olarak kullanması gerektiğini bildirmiştir. Tanrı, İbrahim'in hem kendisi hem oğlu hem de çevresindeki tüm erkeklerin sünnet olması gerektiğini bildirmiştir. (Yaratılış, 17/2-16)

Sara'nın İbrahim yüz yaşındayken İshâk adında bir oğlu olmuştur. İshâk sütten kesilince Sara, Hacer ve oğlu İsmail'e karşı kıskançlık beslediği için ikisinin de evden kovulmasını istemiştir. *“Bu cariyeyle oğlunu kov dedi. Bu cariyenin oğlu, oğlum İshak'ın mirasına ortak olmasın.”* İbrahim bu duruma üzülse de biraz yiyecek ve su verip Hacer'i ve oğlu İsmail'i evden göndermiştir. (Yaratılış, 21/2-14)

Hacer Berşeva Çölü'ne ulaşmıştır. Su ve yiyecekleri tükenince İsmail ağlamaya başlamış bu durum karşısında Hacer de ağlamıştır. Tam bu sırada Tanrı'nın meleği onlara seslenmiş, korkmamaları gerektiğini, Tanrı'nın İsmail'in soyundan büyük bir ulus yapacağını bildirmiştir. Hacer gözlerini açtığında bir su kuyusu görmüştür. İsmail artık büyümüş ve annesi ona Mısırlı bir kadın almıştır. İshak büyüdüğünde İbrahim'e onu kurban etmesi emredilmiş, oğlunu da alıp Moriya'ya gitmişse de Rab kurban etmesi için onlara bir koç göndermiştir. (Yaratılış, 21/5-21;22/2-13)

Tevrat'ta İbrahim'in bütün malını ve mülkünü İshak'a bıraktığı belirtilmiştir. 175 yaşına geldiğinde İbrahim ölmüş, oğulları İsmail ve İshak'ın onu Makbela Mağarası'nda karısı Sara'nın yanına gömdükleri ifade edilmiştir. Peygamber'in ölümünden sonra Tanrı İshak'ı kutsamıştır. (Yaratılış, 25/9-11)

İslami kaynaklara bakıldığında Hz. İbrahim'in babasının, Âzer adında bir putperest olduğu belirtilmiştir. (6. En'âm: 74) Taberi eserinde, Âzer'den; Nemrud'un veziri, Nemrud tarafından hoş tutulan ve sevilen bir zat şeklinde bahsetmiştir. (2023: 168)

Nemrud ve İbrahim'in arasındaki olayların başlama şekli hakkında bazı rivayetler mevcuttur. Rivayetlerden biri: o dönemin kâhinleri İbrahim adında bir çocuğun doğacağını ve Nemrud'u tahtından edeceğini söylemişlerdir. Bunun üzerine Nemrud, ülkesinde doğacak erkek çocuklarının tümünün öldürülmesini emretmiştir. (Taberi, 2023: 169) Başka bir rivayetteyse Nemrud taht ve tacından olacağını rüyasında görmüş ve bunun üzerine erkek çocuklarının öldürülmesi emrini vermiştir. (Tökel, 2016: 306)

Bu emirden sonra Âzer hamile eşini Kûfe ve Basra arasında kalan Ur şehrindeki bir mağaraya götürüp saklamış ve İbrahim bu mağarada doğmuştur. (Yıldırım, 2008: 408) Taberi'nin belirttiğine göre İbrahim'i mağaraya getiren annesidir. Hatta bu durumu eşi Âzer'den saklamıştır. (2023: 169) And'ın belirttiği ifadeye göreyse kadın mağaraya kendisi gitmiştir. (2008: 148) Oğlunu kontrol etmeye giden kadın, İbrahim'in parmağından beslendiğini görmüş; çocuk, Allah tarafından korunmuştur. (2023: 169) İbrahim burada on beş ay kalmış ancak on beş yaşındaki bir çocuğun zekâ ve vücut gelişimine erişmiştir. (Yıldırım, 2008: 408)

Bir akşam vakti mağaradan çıkan İbrahim başını göğe kaldırmış ve gökyüzünde gördükleri için “*Acaba Rab bu mu olsa gerek*” diye mırıldanmıştır. Büyük yıldız diğerlerine göre daha parlak olunca böyle düşünmüştür. Bir müddet sonra yıldızın kayıp gittiğini görmüştür. Bu kayıp giden yıldızın Müşteri olduğu ifade edilmiştir. (Taberi, 2023: 170)

İbrahim gökyüzünde güneşi, ayı, yıldızı gördükçe bunların Allah olabileceğini düşünmüş ancak bunların hepsi bir bir kaybolunca “...*Batanları sevmem...*” demiştir. (6. En’âm: 76)

Taberi’den elde edilen bilgilere göre annesi tarafından evine getirilen İbrahim’i, babası yaptığı putları satmakla görevlendirmiş ancak İbrahim, bu putların boyunlarına bir ip asıp yerlerde sürümüşdür. Kâfir halk onun bu davranışlarını bir müddet sonra Âzer’e bildirmiştir. (2023: 172) Kur’an-ı Kerim’e göre İbrâhim babasına “...*Esen kal! Rabbimden senin için mağfiret dileyeceğim. Çünkü O, bana karşı çok lütfkârdır.*” (19. Meryem: 47) İbrahim babasına bu şekilde defalarca telkinde bulunsa da babası onu dinlememiştir. (2023: 172)

İbrahim, Allah’ın daveti üzerine onun dinine girince halka taptıkları putların kimseye zarar ya da fayda getirmeyeceğini göstermek ister. Bunun üzerine bir şenlik zamanı halk dışarıda bayram kutlarken İbrahim puthaneye girer ve bütün küçük putları kırar. (Yıldırım, 2008: 408) Kimin yaptığı sorulduğunda “*Bu işi şu büyükleri yapmıştır. Konuşabiliyorlarsa onlara sorun!*” (21. Enbiyâ: 63) şeklinde cevap verir. Nemrud ile tartışmaya başlayan İbrahim, Allah’ın öldürdüğü gibi diriltebileceğini söyler. Nemrud bunu kedisinin de yapabileceğini ifade edince İbrahim, Allah’ın güneşi doğudan getirdiğini onun da batıdan getirmesini ister. Bu durum karşısında Nemrud şaşırıp kalır, onu zindana atar ve öldürmeye karar verir. (And, 2008: 148) “...*onu engellemek için bir plan kurdular; ama biz onları alta düşürdük.* (37. Sâffât: 98) ifadesiyle Kur’an-ı Kerim’de bu duruma yer vermiştir.

İbrahim’in, Nemrut’un emriyle ateşe atılmasına karar verilir. Ateş çok büyük olduğundan kimse ateşe yaklaşmaya cesaret edemez. Şeytan, Nemrud’a mancınık yapmayı öğretir ve İbrahim’i bu mancınığa yerleştirirler. (Yıldırım, 2008: 408) İbrahim mancınığın ucundayken Cebrail onun yanına gelerek bana ihtiyacın var mı diye sorar. (And, 2008: 148) Allah’ın emriyle ateş serin bir yere dönüşür. (21. Enbiyâ: 68)

Kur’an-ı Kerim’de İbrahim’in Nûh’un soyundan geldiği bildirilmiştir. (37. Sâffât: 83) Allah’ın imtihanlarından geçen İbrahim’in soyuna kitap ve peygamberlik verilmiştir. İbrahim’in imtihanları; Nemrud ile tartışması, oğlu İsmail’i¹ kurban etmekle görevlendirilmesi, vatanından hicret ettirilmesi, Nemrud tarafından ateşe atılması şeklinde ifade edilmiştir. İbrahim, oğlu İsmail’le beraber Kâbe’yi inşa etmiştir. (Harman, 2000: 271)

“...*Burayı güvenli bir şehir yap, halkından Allah’a ve âhiret gününe inananları da çeşitli ürünlerle rızıklandır*” (2. Bakara: 123) diye dua ederek Mekke’nin güvenli bir şehir olması,

¹ Tevrat’ta kurban edilecek çocuğun İshâk olduğu belirtilmiştir.

“...soyumuzdan da sana teslim olacak bir ümmet çıkar...” (2. Bakara: 129) kendi soyundan Allah’a iman eden ümmet çıkması ve onlara peygamber göndermesi için dua etmiştir. Bu duadan dolayı Hz. Muhammed’in, Hz. İbrahim’in soyundan geldiği düşünülmüştür. (Harman, 2000: 271)

Divan edebiyatındaki şiirlerde İbrahim birçok yönüyle ele alınmıştır. Nemrud tarafından mancınıkla ateşe atılması, mancınık-ateş kavramlarıyla; ateşin onu yakmayıp bir gül bahçesine dönüşmesi, nâr-nur ve âteş-âb kavramlarıyla şiirlerde işlenmiştir. Oğlu İsmail’i kurban etme emri geldiğinde Allah’ın emrini yerine getirmeye çalışması hadisesiyle anılmış, ayrıca eşleri Sâre ve Hacer’e yer verilmiştir. Oğluyla beraber Kâbe’yi inşa etmesi, putları kırması gibi unsurlar şairler tarafından telmih yoluyla ele alınmıştır. Peygamber’in azmi, zekâsı, misafirperverliği (Halil İbrahim sofrası), bereketi şiirlerde ele alınan noktalardan olmuştur. İbrahim’den bahseden beytlerde Nemrud’a, babası Âzer’e de yer verilmiştir. Bazen babasının adıyla *İbrâhîm-i Âzer*, *İbn Âzer* şeklinde ya da *Halîl*, *Halîlullah*, *Halîlürrahmân*, *Halîl-i Akdes* adlarıyla anılmıştır. Şairler, İbrahim Peygamber ile olan bazı durumları -âşığın aşk ateşinde yanması, sevgili için canını feda etmekten çekinmemesi, sevgilinin bazı organlarıyla İbrahim arasında bağlantı kurulması gibi- çeşitli mazmunlara dökmüşlerdir. (Uzun, 2000: 273)

Bâkî

“Bezî ile az ola mı ni’met-i cûd u keremün
Yimeden eksile mi h’ân-ı Halîlû’r-Rahmân” (K. 2/55)

Bâkî, Kanûnî’ye yazdığı bu kasidede istediği ve hak ettiği yerde olmadığını göstermek istemiştir. Padişaha onun hakkını vermesiyle Halil İbrahim sofrasından bir şey eksilmeyeceğini ifade etmiştir. Bâkî, Halil İbrahim sofrasını kullanarak hem Hz. İbrahim’in bereketli yönüne telmihte bulunmuş hem de padişahın sofrasının bereketli oluşuyla padişaha övgüde bulunmuştur.

“Hâne-i kalbüm eylesün termîm
Ka’be yapmak dilerse İbrâhîm” (G. 342/1)

İbrahim Kâbe yapmayı dilerse kalbimin evini onarsın diyerek şair, İbrahim’le anılan birçok noktaya değinmiştir. Bunlardan ilki; İbrahim’in oğlu İsmail ile Kâbe’yi inşa

etmesidir. Kâbe ve İbrahim kelimeleri birlikte kullanılarak bu duruma atıfta bulunulmuştur. Beytten çıkarabileceğimiz bir diğer anlamsa şair, gönül evinin aşk ateşinden harap olduğunu söyleyerek İbrahim'in hikâyesinde yer alan ateşe atılma olayını kendine çevirerek kullanmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

“‘*Aceb mi şāh-ı cihāna disem Halilu'llāh*
Ki oldı cümle gani vü fakir mihmanı” (K. 9/24)

Bu beytte padişahın zengin sofrasına ve bereketine övgü yapmak için bereketi ve misafirperverliğiyle anılan Hz. İbrahim telmih yoluyla kullanılmıştır.

“*Ka'be gibi yine müstagra-kı envār olmuş*
Ey Halilüm yüzün üstindeki hālün 'adesi” (G. 479/4)

Taşlıcalı, İbrahim'in Kâbe'yi inşa etmesine telmihte bulunurken ayrıca İbrahim ve mercimek hadisesine yer vermiştir. Bu hadiseye göre Hz. İbrahim, Filistin'e göç etmiş ve belli bir süre sonra burada kıtlık yaşamışlardır. Halilullah bu duruma üzüldüğü sırada eşi Sara, yanına gelir ve içi kum dolu olarak bilinen çuvalların buğday ve mercimekle dolu olduğunu eşine söyler. Yüzdeki ben mercimeğe benzetilmiştir. (Tunç, 2005: 130)

“*Benzer ol pervāneye bālün ki şevk ile revān*
Cān atup şem '-i cemālünde kūyünmiş nāgehān
Yā sevād-ı 'ayn-ı 'āşık yā 'adesdür bi-gümān
Hey yolında öldüğüm kurbānlar olduğum Halil” (Mr. 41/IV/4)

Sevgiliye Halil diye hitap edilmiştir. Hâl kelimesi ise sevgilinin aşkının ateşiyle yanmış âşığın bedeni kastedilmiştir. Bu beytte “Halil” kelimesiyle pervane, şem-i, ades, kurban kelimeleri beraber kullanılarak İsmail'in kurban edilmesi meselesine atıfta bulunulmuştur. Ayrıca ades kelimesi kullanılarak mercimek hadisesine gönderme yapılmıştır. (Tunç, 2005: 130)

2.1.4 Hz. Yakub

Hz. İshak'ın oğlu, Hz. Yûsuf'un babasıdır. Hz. Yakub geceleri yürüdüğü için İsrailoğulları tarafından *geceleri yürüyen* olarak adlandırılmıştır. (Yıldırım, 2008: 219) Yakub kelimesinin anlamı Tevrat'ta iki şekilde açıklanmıştır. İlki *topuk tutan* anlamındadır. İkizinin topuğunu tuttuğu için babası ona bu adı vermiştir. Diğer anlamının ise *yerini alan* olduğu ifade edilmiştir. (Yaratılış, 25/26; 27/36)

İshak, Rebeka ile evlenir ancak Rebeka'nın çocuğu olmaz. İshak'ın Allah'a ettiği dualar kabul olur, Esav ve Yakub dünyaya gelir. İshak, Esav'ı; Rebeka ise Yakub'u çok sever. Bir gün Esav, Yakub'dan yiyecek ister ancak ilk oğulluk hakkını ona vermesi karşılığında yiyeceği vereceğini söyler. Yakub, annesiyle bir olup İshak Esav'ı kutsayacağı zaman hile yaparlar ve kendisi kutsanır. Bunu öğrenen İshak, Esav'a gerçeği anlatır. Yakub, Esav'ın kendisini öldüreceğinden korkarak oradan kaçır; dayısı Laban'ın yanına gider. (Yaratılış, 25/20-34; 27/1-35)

Dayısının yanına giderken yolda uyuyakalır. Rüyasında Tanrı ona zürriyetinin çoğalacağını müjdelir. Harran'a varınca dayısının kızları Rahel ve Leah ile evlenir. (Yaratılış, 28/10-22; 29/1-30) Yakub'un toplam on iki çocuğu olur. Çok zenginleşen Yakub'u Laban'ın oğulları kıskandığı için Kenan diyarına döner. Dönerken Yabbok geçidinde bir adamla karşılaşır ve onunla güreş tutar. Karşısındaki kişi "*Tanrı ve insanlarla uğraşıp onları yendin*" diyerek Yakub'un adını *İsrail* olarak değiştirir. Yakub da "*Tanrı'yı yüz yüze gördüm ve canım sağ kaldı diyerek*" buranın adını *Tanrı'nın yüzü* koyar. (Yaratılış, 29/31; 30/24; 35/23-26; 31/1; 32/22-32)

Yakub, Kenan diyarına döndükten sonra kardeşi ile barışır ve Tanrı'nın istediği sunak yapma emrini yerine getirmeye çalışır. Aynı zamanda halka; yabancıların tanrılarından vazgeçmelerini, kendilerini temizlemelerini öğütler. Tanrı, Yakub'a seslenerek "*Senin adın Yakub ancak artık Yakub çağrılmayacaksın adın İsrail olacaktır*" der ve çoğalmasını ister. Rab, İbrahim ve İshak'a vadedilen diyarın ve zürriyetin kendisine verileceğini bildirir. (Yaratılış, 33/1-20; 35/1-15)

On iki oğlu olan Yakub, içlerinden en çok Yûsuf'u sever ancak oğlunun başına gelenlerden dolayı yas tutar. Kenan diyarında kıtlık yaşanınca yıllar sonra yaşadığını öğrendiği oğlu Yûsuf tarafından Mısır'a getirilir. Burada vefat eder. (Yaratılış, 37/31-35; 47/6-7)

Kur'an-ı Kerim'de adı hem Yakub hem de İsrail olarak geçer. (2. Bakara: 132; 3. Âl-i İmrân: 93) Yakub Peygamber'in, İbrahim ve İshak gibi güçlü bir iradeye keskin bir zekâya sahip olduğu belirtilmiştir. (38. Sâd: 45-46)

İslamî kaynaklarda Hz. Yakub ve İys adındaki ikizi fikir ayrılıkları yaşayan, anlaşılamayan iki kardeşdir. İki kardeşten İys avcı, Yakub ise çobandır. Hz. İshak bir gün İys'ten bir geyik avlayıp kızartmasını sonrasında peygamberlik için ona dua edeceğini söyler. Bunu duyan anneleri hemen Yakub'a haber verir çünkü anneleri Yakub'u, babaları ise İys'i daha çok sevmektedir. Yakub hızlıca sürüden bir koyun avlar, kızartır ve babasının önüne koyar. İshak'ın gözleri görmediği için İys'in getirdiğini düşünerek ona dua eder. Bir müddet sonra İys, geyiği getirir ancak Yakub için dua edildiğini öğrenir. Bu olaydan sonra kardeşine kin tutar. Babaları İshak ölür. Annesi, İys'in korkusundan Yakub'u Şam'daki dayısının yanına gitmesini ve onun kızlarından biriyle evlenmesini ister. Yakub, dayısının Rahel adındaki kızıyla evlenir hem de çobanlık yapar. Bir müddet sonra dayısının diğer kızı Rahil ile de evlenir. Yakub'un on iki çocuğu olur ve çok zenginleşir. Çocuklarının en küçükleri Yûsuf'tur ve en çok onu sever. Kenan'a geri dönen Yakub, kardeşi İys ile de barışır, bir müddet sonra ona peygamberlik gelir. Yakub'un Yûsuf'u daha çok sevmesini kıskanan kardeşleri kendi aralarında bir plan yapıp onu öldürmeye çalışırlar. Büyük kardeşin istediği üzerine öldürmeyip kuyuya atma konusunda hem fikir olurlar. Yûsuf'u bir hile ile babalarının yanından alıp kuyuya atarlar. Yûsuf'u kurdun yediğini söyleyerek kanlı gömleğini babalarına getirirler. Bunun üzüntüsünden her gün ağlayan Yakub'un gözleri kör olur ve hüznünler evi denilen Beytülahzân'a çekilir. (Taberi, 2023: 238-252)

Türk edebiyatında Hz. Yakub, daha çok Hz. Yûsuf için ağlamaktan gözlerinin kör olması, Yûsuf'un kanlı gömleğiyle gözlerinin açılması ve inzivaya çekildiği ev olan Beytülahzân ile anılmaktadır.

Bâkî

“Rûşen oldu açılıp dide-i Ya'kûb-ı emel

Demidür menzil-i 'işret ola Beytü'l-ahzân” (K. 2/3)

Hz. Yakub oğlu Yûsuf öldükten sonra o kadar çok gözyaşı dökmüştür ki gözleri ağlamaktan kör olmuştur. Divan edebiyatındaki şiirlerde Yakub anıldığı zaman çoğunlukla gözlerinin kör olması, yas tutup hüznünler evi adı verilen Beytülahzân'a çekilmesi, oğlu

Yûsuf'un gömleğini yüzüne sürünce gözlerinin açılmasıyla anılır. Yakub'un gözlerinin açılmasına ve Beytülazhân'a telmihte bulunulmuştur.

*“Ya’kûb-sıfat Bâkîyi ol Yûsuf-ı sâni
Hüzn içre komaz kıssayı ihvâne tuyurma” (G. 405/5)*

Şair sıkıntı çekme anlamında kendini Yakub’a benzetmiştir. Yakub, Yûsuf, hüzn gibi kelimeleri birlikte kullanarak tenasüb sanatına yer vermiştir. Aynı zamanda bu kelimelerle Yakub’un Yûsuf’un ölümüyle acı çekmesi olayına telmihte bulunulmuştur.

*“Yûsuf gibi ‘izzetde sen Ya’kûb-veş mihnetde ben
Dil sâkin-i Beytü’l-hazen tenhâlara saldun beni” (G. 531/4)*

Şairler büyük bir âşık olduklarını göstermek için birçok ismi kullanırlar. Bunlardan biri de Hz. Yakub’dur. Peygamber’in oğlu için acı çekmesini sevgili yüzünden acı çekmeye benzetirler ya da acı çekme konusunda kendilerini Peygamber ile kıyaslarlar. Sevgili izzet konusunda Yûsuf’a, âşık ise acı çekmede Yakub’a benzetilmiş, onun yas tutmasına, yas süresince Beytülazhân’a çekilmesine telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Meger Kenân ilinde Hazret-i Ya’kûb manendi
Tolupdur kesret-i evlâdı ile beyt-i ahzânı” (K. 16/43)*

Taşlıcalı da Yakub’a ve oğlunun ölüm haberini alınca çekildiği hüznler evine telmihte bulunulmuştur.

*“Kendümi Ya’kûb-ı hasret yolumı rāh-ı firāk
Hânemi Beytü’l-Hazen şehri’mi Ken’ân eyledüm” (G. 269/7)*

Taşlıcalı Yahyâ, Hz. Yakub’a atfedilen her unsuru beytte kullanmıştır. Aynı zamanda kendini Yakub’a benzetmiştir. Onun gibi evini hüznler evine çevirmiş, hasret yolunu gözlemiştir. Yakub, Beytülazhân, hasret, Kenan kelimeleriyle tenasüb sanatına yer vermiştir.

“Hey meded kurda sözüm var yine Ya ‘kūb gibi
Gönlümün Yûsufını eyleyeyin istifsar” (G. 62/2)

Yûsuf’u, kardeşleri kuyuya attığı halde kurt yedi diyerek öldüğünü söylemişlerdir. Kurt, Yakub, Yûsuf kelimeleriyle hem tenasüb hem de telmih sanatına yer verilmiş ayrıca gönlümün Yûsuf’u diyerek sevgili Yûsuf’a benzetilmiştir.

2.1.5 Hz. Yûsuf

İsrailoğulları’nın peygamberi ve Hz. Yakub’un on iki oğlunun içinden en çok sevdiği çocuğudur. İbranicede *Yosef* kelimesinden gelmiştir. Sebebi ise çocuğu olmayan Yakub’un eşi Rahel, Allah’a dua eder ve Yûsuf’un doğumuyla çocuksuzluğun verdiği utancı gittiği için *ortadan kaldırmak* anlamındaki Yûsuf adını verir. (Yaratılış, 29/31; 30/23-24) Bu ad, *ortadan kaldırmak* anlamına gelen *asaf* kelimesine ya da *arttırmak* anlamına gelen *yasaf* kelimesine dayandırılmıştır. (Harman, 2013: 1)

Yûsuf, babası Yakub’un yaşlılık döneminde doğduğu için onu diğer çocuklarından daha çok sever. Babası onun için uzun ve renkli bir elbise yaptırır. Kardeşleri hem bu durumu kıskanır hem de Yûsuf, kardeşlerinin yaptığı kötü işleri babasına bildirdiği için kardeşleri ondan nefret eder. Bir gün Yûsuf rüyasında kardeşleriyle beraber demet bağladığını, kendi demetinin dikilmiş, kardeşlerinin demetinin ise onun etrafında dizilip eğilmiş olarak gördüğünü söyler. İkinci rüyasında ise güneş, ay ve on bir yıldızın onun önünde secde ettiğini görmüş; bu rüyaları anlattığında Yakub, her ne kadar onu azarlasa da diğer çocukların Yûsuf’a karşı kıskançlıkları artar ve onu ortadan kaldırmaya karar verirler. Yakub oğlunu sürüyü otlatan diğer kardeşlerinin yanına gönderir. Ruben haricindeki kardeşleri onu öldürmeyi düşünseler de Yahuda bunu istemez, üstündeki renkli uzun elbiseyi yırtıp çıkararak su olmayan bir kuyunun içine atarlar.² Tam o sırada karşıdan İsmaililerin kervanı gelmektedir. Yûsuf’u kuyudan çıkarıp bu kervana satarlar. (Yaratılış, 37/2-9; 10/18; 19-30)

Kardeşleri Yûsuf’u sattıktan sonra elbisesini bir teke kanına bulayıp babalarına götürürler, Yûsuf’u yabanî bir hayvanın yemiş olabileceğini söylerler. Yakub bu duruma çok üzülür ve yas sürecine girer. Midyanlılar satın aldıkları Yûsuf’u Firavun’un muhafızlarından

² Yûsuf’u öldürmek istemeyen kardeşin adı önce Ruben sonra Yahuda olarak geçmiştir. (Yaratılış, 37/26-29) Tevrat’ta Yûsuf’u sattıkları kervan önce Midyaniler sonra İsmaililer olarak geçmektedir. Ayrıca Midyanlı tüccarlar oradan geçerken Ruben kuyuya döner ve Yûsuf’u kuyuda bulamaz da denilmektedir. (Yaratılış, 37/28-29)

Potifar'a satarlar. Potifar, Yûsuf'a güvenir ve sever. Evin kölesi gibi değil bir ferdi gibi davranır ve her şeyini ona emanet eder. Yûsuf, yakışıklı ve iyi ahlaklı biri olarak tanınır. Potifar'ın karısı ona göz koyar, onunla yatmasını ister fakat Yûsuf buna yaklaşmaz. İstedliğini alamayan kadın Yûsuf'a iftira atarak onun zindana atılmasına sebep olur. (Yaratılış, 37/31-36; 39/1-20)

Yûsuf, zindanda rüya yorumlamaya başlar. Ününü duyan Firavun onu başsâkî olarak görevlendirir. Bir gün Firavun rüyasında yedi cılız ineğin yedi besili ineği, yedi cılız başağın yedi olgun başağı yediğini görür. Rüyasını bilge kişiler yorumlayamaz, başsâkî olarak atadığı Yûsuf'a rüyasını yorumlatır. Söyledikleri doğru çıkınca Firavun, ona sarayının yönetimini verip adını Zafanat-paneah olarak değiştirir ve on kentinin kâhini Potifera'nın kızıyla evlendirir. (Yaratılış, 40/1-22; 41/1-8; 37-40; 45-46)

Yûsuf, Firavun'un rüyasını yorumlarken yedi yıl bolluk yedi yıl kıtlık olacağını söyler. Zaman ilerler ve Filistin'de kıtlık baş gösterir. Mısır'a yiyecek almak için gelen Yakub'un oğulları kendilerine erzak verenin kardeşleri Yûsuf olduğunu anlayamazlar. Yûsuf, kardeşleri tekrar Mısır'a gelsin diye kardeşi Bünyami'nin yüküne bilerek kendi gümüş kâsesini koyar. Bünyamin hırsızlıkla suçlanır. Hırsızlık suçlamasıyla Mısır'a geri geldikleri zaman Yûsuf, kendisini tanıtır. (Yaratılış, 42/1-45)

Taberî'nin naklettiğine göre Tevrat'ta, Yûsuf'u satın alan ve adı Potifar olarak geçen kişi Mısır Azizi Katdir b. Âmir veya Habib b. Âsâf, karısının adı da Zeliha'dır. (2023: 256) Tevrat'ta ve İslamî kaynaklarda hikâye hemen hemen aynı şekilde anlatılmıştır. Yûsuf'un rüya yorumladığı için Tevrat'ta sarayın yönetimini ele aldığı anlatılırken İslamî kaynaklarda ise Maliye Bakanlığına getirildiği belirtilmiştir. (Topaloğlu, 2013: 29-30)

Yûsuf'un rüya yorumu doğru çıkar, babasının ve kardeşlerinin olduğu topraklar kıtlık ile savaştır. Ağabeyleri, Yûsuf'un yanına yardım istemeye geldiklerinde onu tanımazlar ancak Yûsuf onları tanır. Yûsuf; bu karşılaşmadan sonra babasının yaşadığını, ağlamaktan kör olduğunu, Beytülhazân adı verilen hüznler evine çekildiğini, burada inziva hayatı yaşadığını öğrenir; bunları öğrendikten sonra ağabeylerini yanına çağırır, önce kendini tanıtır babasına gömleğini vererek gözlerine sürmesini ister. Gömleği gözlerine sürünce Hz. Yakub'un gözleri açılır. (Tökel, 2016: 243)

Hiz. Yûsuf'un Kur'an-ı Kerim'de anlatılan hayat hikâyesine *Ahsenü'l Kasas* adı verilmiştir. (Kırca, 1989: 178) Yûsuf kıssası, hem edebiyatta bir hikâye olarak anlatılmış

hem de Hz. Muhammed'in güzelliğinin başlangıcı ve simgesi olarak görüldüğü için en güzel kıssa olarak adlandırılmıştır. (Yazır, 2013: 32)

Hz. Yûsuf'un ele alınan bir diğer hikâyesi ise Züleyhâ'nın ona duyduğu aşktır. Bu hikâyeye göre Zeliha'nın kocası ölür ve dul kalır. Kim Yûsuf'tan haber getirse ona çok mal dağıtır. Yıllarca ağlayan Zeliha, Yûsuf'un resmini duvara çizdirir. Zaman geçer Zeliha'nın beli bükülür, gözleri kör olur ve malını dağıttığından iyice yoksullaşır. Nihayet Yûsuf ve Zeliha karşılar. Cebrail, Zeliha'nın bir isteği olup olmadığını sorunca gençliğini, gözlerini ve Yûsuf'un eşi olmak istediğini söyler. Nitekim bu istekleri gerçek olur ve Yûsuf'la evlenirler. (Taberi, 2023: 283-286)

Bu hikâyeye edebiyatımızda sıklıkla yer verilmiştir. Türk edebiyatında Hz. Yûsuf'un güzelliği, kardeşleri ile arasında geçenler, babasının ona duyduğu sevgi hatta bu sevgi neticesinde kaybolduğunda gözleri kör olacak kadar ağlaması, Peygamber'in zindana atılması, rüya yorumlaması, kardeşleri tarafından yok pahasına satılması sonrasında ağırlığınca altın karşılığında satılması, Mısır'a sultan olması, Züleyhâ'nın ona olan aşkı şiirlerde yerini almıştır.

Sevgilinin güzelliği Yûsuf'un güzelliğine benzetilmiş ve sevgili Yûsuf-ı sâni olarak adlandırılmıştır, hâl böyleyken âşık da Yakub olur, acı çekerken Beytülazhân'da ağlar. Peygamber'in adı şiirlerde bazen *Mâh-ı Kenân* olarak geçmiştir. (Tökel, 2016: 246)

Bâkî

“Şâdmân oldu bu gün devr-i kühen-sâl yine

Vuslat-ı Yûsuf ile niteki pîr-i Ken 'ân” (K. 2/2)

Kasidelerin methiye bölümlerinde üstünlük, özdeşlik ya da kıyas gibi durumlar kullanılır. Bu durumlar kullanılırken bazen peygamberler bazen İskender, Rüstem, Keyhüsrev gibi mitolojik kişilerin isimleri zikredilir. Sultan Süleyman'a yazılan kasidede padişahın seferden dönüşü Hz. Yûsuf'a kavuşan Hz. Yakub'un sevincine benzetilmiştir ayrıca beytte Hz. Yûsuf kıssasına telmihte bulunulmuştur.

“Senâ-hânun olurdu mâh-ı Ken 'ân tal'atun görse

Sana Yûsuf diyeydi iller ana Yûsuf-ı sâni” (K. 5/29)

Divan edebiyatında övülen kişinin ya da sevgilinin güzelliği, güzelliği ile meşhur olan Hz. Yûsuf ile kıyaslanır. Şair, memduhun güzelliğini Peygamber ile kıyaslamış hatta Peygamber'e ikinci Yûsuf derler diyerek ondan daha güzel olduğu iddia edilmiştir.

*“Geldi zuhûra çâh-ı ‘ademden çıkup yine
Mîzâne girdi Yûsuf-ı Ken’ân-misâl gül” (G. 308/2)*

Hz. Yûsuf’un kuyudan çıkarılmasına telmihte bulunulmuş, Yûsuf ve gül arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat pâdişâh-ı Rûm u Şâm
Ka’be sultânı ‘Acem hânı şeh-i sâhib-kırân” (K. 2/20)*

Şairler, sevgilinin güzelliğini anlatmak için onu Hz. Yûsuf’a benzetmişlerdir. Bu benzetmeleri yaparken *Yûsuf-ı sani*, *Yûsuf hüsnüllah*, *şâh-ı hubân*, *Yûsuf-ı hubân*, *Yûsuf-ı Mısr-ı melâhat*, *Yûsuf-ı Mısr-ı cemâl*, *Yûsuf-ı Mısr-ı hüsn*, *Mısr-ı hüsn-i Yûsuf*, *âfitâb*, *hüsn-i Yûsuf*, *Yûsuf hüsn-i*, *Yûsuf-ı hüsn*, *Yûsuf cemâl*, *cemâl-i Yûsuf*, *Yûsuf-ı meh peyker*, *Yûsuf-likâ*, *Yûsuf çehre*, *Yûsuf-ı gül-çehre*, *Yûsuf-sıfat*” (Ekiz, 2010: 42) bileşiklerini kullanmışlardır.

Şairler, bazen şiirlerinde sevgilinin güzelliğini Hz. Yûsuf’unkinden üstün tutmuşlar bazen de sevgili ya da memduhu Yûsuf-ı sâni olarak adlandırmışlardır. Yavuz Sultan Selim’e yazılmış kasidede onun zaferlerine işaret ederek Acem ülkelerini almasına atıfta bulunulmuştur.

*“Dostum Mısr-ı cefâsında olan a’dâya
Yûsufun togrulugı âhir-i kâr oldu sinân” (K. 22/21)*

Yûsuf’un Züleyhâ’nın kışkırtmalarına rağmen doğru yoldan ayrılmayıpna telmihte bulunulmuştur.

*“İrişmedin dahi bu Mısr-ı ‘izzete nice kez
Görürdi Yûsuf-ı devr-i zemâne rüyalar” (Tb. 6/II/3)*

Yûsuf'un, peygamber olmadan önce peygamberliğin verileceğine işaret eden bazı rüyalar gördüğü ya da diğer insanların gördüğü rüyaları yorumladığı anlatılmıştır. Şair de bu duruma telmihte bulunmuştur.

2.1.6 Hz. Musa

Hz. Musa Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet'te kurtarıcı lider olarak görülen bir peygamberdir. İsrail halkını Firavun'un zulmünden kurtaran, özgürlüğe kavuşturan kişidir. (Harman, 2020: 207)

Tevrat, Hz. Musa'yı peygamberlerin en büyüğü olarak tanıtmıştır. Allah ile konuşmak sadece ona verilen bir niteliktir. Tanrı, onu Sinâ Dağı'nda elçi olarak seçer. Zor durumda olan halkı kurtarır. (Yasa'nın Tekrarı, 34/10); Çıkış, 19/5-6; Çölde Sayım, 12/6-8)

Musa adının nereden geldiği hakkında farklı fikirler öne sürülmüştür. Tevrat'ta Firavun'un kızı Musa'yı suda bulduğu için ona Musa adını vermiştir. (Çıkış, 2/10) Yıldırım'ın aktardığı bilgilere göre ise Hz. Musa, su ve ağaç içinden çıkarıldığı için ona Moşe adı verilmiştir. Anlam olarak neyi ifade ettiği hakkında da farklı fikirler vardır: sudan çıkarıldığı için *çekip çıkarmak* anlamına geldiği ifade edilmiştir. (2008: 276)

Levi ailesinden Amran ve Yokebed'in oğlu olan Musa, Mısır'da doğmuştur. Miryam ve Harun adında kardeşleri olduğundan, onun doğduğu dönemde Mısır'da erkek çocuklarının nehre atılarak öldürüldüğünden bahsedilmiştir. Tam bu dönemlerde Levi ailesinin oğlu doğmuştur. (Çıkış, 2/1-2; 1/22)

Musa çok güzel bir çocuk olarak doğar, annesi ona kıyamadığı için üç ay boyunca çocuğu saklar. Daha fazla saklayamayacağını anlayınca çocuğu sazdan yaptığı sepete koyar, sepeti katran ve çamurla sıvayıp nehre atar. Bu sepet, Firavun'un sarayının önlerine kadar gider. Tam o sıra Firavun'un kızı nehirde yıkanmaktadır. Çocuğu alır, sever ve onu suda bulduğu için Musa adını verir. Musa için sütanne aranırken Musa'nın annesi gelir, sütanne olur ve oğlu büyünce onu da alıp gider. (Çıkış, 2/2-10)

İncil'e göre Musa kırk yaşındayken Delta'nın doğusuna gönderilir ve buraya gelince İsrailoğulları'nı ziyaret eder. Mısırlı biriyle kavga eden İbranî'ye yardım ederken Mısırlıyı kazayla öldürür. Bu durum ortaya çıkınca Firavun onun öldürülmesini emreder. Bundan dolayı Musa, Midyan'a kaçır ve bu şehirde kırk yıl yaşar. (Elçilerin İşleri, 7/23-28; Çıkış, 2/11-15) Midyan'da bir kuyuya varan Musa burada Midyan kâhinin kızlarına hayvanlarını

sulamak için yardım eder bunun üzerine Midyan kâhini Reuel, Musa'nın yanında çalışmasını ister. Kâhinin kızlarından Sippora ile evlenir ve Gerşom ile Eliezer adında iki oğlu olur. (Elçilerin işleri, 7/30; Çıkış, 2/16-22)

Musa, Midyan'dayken İsrailoğulları'nın üstündeki baskı halen devam etmektedir. Peygamber, bir gün Horev Dağı'nda sürüyü otlatırken Tanrı ya da Tanrı'nın gönderdiği melek ona seslenir ve Firavun'un yanına gitmesini söyler. Tanrı, Yahve olan adını ilk kez Musa'ya açıklar. İnsanların ona inanması için beyaz el mucizesini verir, halk ona inanmadığı müddetçe suların kana dönüşebileceğini bildirir. Peygamber rahat konuşamadığını söylediği için de kardeşi Harun ona yardımcı olarak verilir. (Resullerin İşleri, 7/30; Çıkış, 3/1-15; Çıkış, 4/1-17)

Allah'ın emrini yerine getirmek için Mısır'a giden Musa, Sînâ Dağı'nda Harun ile buluşmuştur. Firavun'a kendilerini inandırmaya çalışmışlar, Firavun onlara inanmayınca asanın yılanı dönüşmesi, suların kana dönüşmesi, hayvanların ölümü, kurbağa belası, sivrisinek belası, çekirge belası, dolu belası, at sineği belası gibi çeşitli belalar ona gönderilmiştir. (Çıkış, 4/18-27; Çıkış, 5/1-21; Çıkış, 7, 1/1-11)

Türlü musibet ve mucizelere rağmen halâ inanmayan Firavun, her evden ilk doğanların ölümünden sonra halkın baskısıyla beraber İsrailoğulları'nın Mısır'dan çıkmasına izin verir. İsrail halkının gitmesine izin verdiği için pişmanlık duyan Firavun, ordusuyla onların peşine düşer, bundan dolayı halk Firavun'u görünce Musa'ya sitem eder. Musa asasıyla Kızıldeniz'i ayırarak halkın oradan geçmesini sağlar, Firavun ise ordusuyla suyun altında boğularak ölür. (Çıkış, 12/12-36)

İsrail halkı denizi aşar, Sûr Çölü'ne varınca burada üç gün boyunca susuz kalır. Bir su kaynağı bulunur fakat acı sudur. Bunun üzerine Musa bu acı suyu tatlı hâle getirir. Sim Çölü'nde açlıkla sınanan halka, man ve bildircin verilir. Musa asasını kayalara vurarak su çıkarır. Amalek ile savaşırlar, Musa elini kaldırdığında İsrailoğulları, elini indirdiğinde Amalek halkı galip gelir. Amalek şehri alındıktan sonra Yetro'nun tavsiyesi üzerine Musa, buraya hâkimler tayin eder. (Çıkış, 15/22-26; 16/1-31; 17/1-7; 18/1-27)

Mısır'dan çıktıktan üç ay sonra Rab, Musa'yı Sînâ Dağı'na çağırır. Peygamber bu dağda kırk gün boyunca oruçlu olarak kalır. Rab, burada dinin kurallarını ve on emrin yazılı olduğu levhaları ona verir. (Çıkış, 19/1-33; 25/1-31) Musa, Sînâ Dağı'ndan döndükten sonra halkının altından yapılmış bir buzağıya taptığını görür ve buna çok sinirlenir ancak yine halkını düşünerek onların affedilmesi için Sînâ Dağı'na gidip dua eder. İsrail halkı böylelikle

affedilir. (Çıkış, 32/30-35) Musa, yüz yirmi yaşına geldiğinde artık yöneticilik yapamayacağını bildirir ve görevlerini Yeşu'ya, Tevrat'ı ise Levililere teslim eder. (Yasa'nın Tekrarı, 31/1-9)

Kur'an-ı Kerim'de Musa hakkında yer alan bilgiler ile Tevrat'ta yer alan bilgiler paralellik göstermektedir. Musa'nın dünyaya gelişi, saraya nasıl gittiği, Midyan'a gidişi, İsrail halkını kurtarmak için Firavun'un yanına gidişi, peygamberliğin verilmesi, Mısır'dan çıkışı, Firavun ile mücadelesi gibi konularda İslamî kaynaklar ve Tevrat birbirleriyle paralellik göstermiştir. (Harman, 2020: 211)

İslamî kaynaklarda Hz. Musa'nın İsrail halkını Firavun'un zulmünden kurtardığı şöyle anlatılmıştır. Firavun bir gece rüyasında İsrailoğulları'ndan doğacak bir erkek çocuğunun onu yenilgiye uğratacağını ve tahtından edeceğini görür. (Taberi, 2023: 350) Bu rüyanın üzerine Firavun, ülkedeki bütün erkek çocuklarını toplatıp öldürtür ancak Levî ailesi çocuğu bir süre sakladıktan sonra bir sandala koyup denize bırakırlar. Bu bebek denizde bulunup Firavun'un sarayına getirilir. Firavun bu bebeği öldürmek istese de eşi buna izin vermez. (29. Kassâs: 9)

Musa, Firavun'un sarayında büyümüş ve bundan dolayı saygı görmüştür. (Pala, 1989: I, 347) Musa'nın Kıptî halkından birini öldürmesi ve ardından Midyan (Medyen) şehrine gitmesi olayı Kur'an-ı Kerim'de de geçmektedir. Bir gün Hz. Musa, mazlumlardan birini desteklemek isterken Kıptilerden birini öldürür. Kıptilerin Musa'yı, Firavun'a şikâyet etmesi üzerine Hz. Musa buradan kaçır, kaçtığı yerde Hz. Şuayb'in kızlarına rastlar. Kızlara, koyunları sulaması için yardım edince Hz. Şuayb, Hz. Musa'yı ödüllendirip kızlarından biriyle evlendirir. (28. Kasas: 15-28; 20. Tâhâ: 40)

Peygamber'in Medyen'den ayrılıp Tûr Dağı'na gitmesi Kur'an-ı Kerim'de yer almaktadır. Tevrat'tan farklı olarak dağda ona seslenilmiş, ayakkabılarını çıkartması istenmiş ve peygamberlik tebliğ edilmiştir. (29. Kasas: 29-30) Asası ve bu asanın yılanı dönüşebilmesi, yedi beyzâ mucizesinin haberi verilmiştir. (20. Tâhâ: 17-22)

Tevrat'ta da geçen Firavun'u inandırmak için mucizelerini gösterme olayı Kur'an-ı Kerim'de de yer almaktadır. Firavun'a gösterilen mucizeler ve musibetler şöyledir: asa, beyaz el, tûfan, Kızıldeniz'in yarılması, kurbağa, kan, karanlık, çekirge kayadan su çıkarılması, Allah ile konuşma, haşere, bulut levhaları (7. A'râf: 130-135; 17. İsrâ: 101)

Divan edebiyatındaki şiirlerde Hz. Musa mucizeleriyle anılmıştır. Kızıldeniz'i asasıyla ikiye ayırması, Firavun ve ordusunun bu denizde boğulması beytlere konu olmuştur. Yılana dönüşebilen asasının, Hz. Şuayb tarafından Musa'ya verildiği rivayet edilmiştir. Beytlerde bahsedilen bir konu da Hz. Musa ve Tûr Dağı'dır. Bu hadisede ise olaylar şöyledir: İsrailoğulları bir süre vatanlarından uzakta kalırlar. Yurtlarına geri dönerken helva, bıldırcın isterler. Tanrının verdiklerine bir süre sonra şükretmemeye başlarlar. Bu sırada Hz. Musa'ya Sina Dağı'na gitmesi emredilir. Geri döndüğünde halkının altından yapılmış bir buzağıya taptığını, Kârûn'un ise zenginleştiğini görür. Zenginleştikçe azgınlaşan Kârûn servetiyle beraber yerin dibine geçirilir.

Hz. Musa'ya Sina Dağı'nda Allah ile konuştuğu için *Kelimullah* adı verilmiş, beytlerde bazen bu adla anılmıştır. Bazı beytlerdeyse Musa ve İsrailoğulları Kenan'a giderken halk su istediğinde mucizevî olarak asasıyla kayaya vurup su çıkarması, elbise istediğindeyse bir bulutun onlara gölge verip üstlerini değiştirmesini sağlaması ele alınmıştır. (Yıldırım, 2008: 536)

Bâkî

“Sîne pür-şu’ le-i şevk olsa dil-i Mûsîvâr
Nâr zann eyledüğün nûr-ı tecellî görür” (G. 74/4)

Hz. Musa, Allah ile konuşması ve birçok mucizenin sahibi olmasından dolayı seçkin kullar arasında gösterilmiştir. Bâkî; insanın gönlünün Hz. Musa gibi Allah aşkıyla dolduğu zaman içindeki ateşin, yaratıcının nuru olduğunu fark edeceğini ifade etmiştir.

“Yaklaşdı ol ki bâd ola enfâs-ı ‘İsevî
Şâh-ı gül ide bahs dıraht-ı Kelîm ile” (G. 403/2)

Peygamber, Allah ile konuşmasından dolayı *Kelimullah* adını almıştır. Bazen beytlerde Musa olarak değil, bu adla anılır. Bâkî baharın gelmesi ile güllerin açmasını Hz. Mûsâ'nın, Allah ile konuşması hadisesi ile ilişkilendirerek anlatmıştır.

“Dem-i ‘İsa dirilür bûy-ı bahûr-ı Meryem
Açdı zanbak Yed-i Beyzâyı kef-i Mûsâvâr” (K. 18/19)

Peygamber'in mucizelerinden olan yedi beyzâ yani beyaz el mucizesi beytlerde sıkça ele alınır. Şair burada baharın gelişiyle açan kusursuz beyaz zambakları yedi beyzâ mucizesiyle ilişkilendirmiştir. Kasas suresi 38. Ayette, Musa elini koynuna sokup çıkardığında elinin bembeyaz bir ışık saçtığından bahsetmiştir. Tıpkı bu el gibi baharın gelmesiyle açan zambaklar da kusursuzdur.

Taşlıcalı Yahyâ

“Cibril-i Emin oldu şehâ gâşiye-dârun

Derbân-ı der-i fazlun olur Hazret-i Mūsā” (K. 1/50)

Hiz. Muhammed'e övgü için yazılan bu kasidede şair, onun yüceliğini somutlaştırmak için Musa'ya yer vermiştir.

“Getürür anı gören nûr-ı Nebiye Salavât

Nili şakk eyledi i 'câz ile Sankim Mūsā” (K. 31/4)

Hiz. Musa'nın Hiz. Muhammed'in geleceğini haber verdiği düşünülmüştür. Beytte Hiz. Musa'nın Kızıldeniz'i ortadan ikiye ayırmasına telmihte bulunulmuştur.

“Ten penbesini cân kulağından çıkarmayan

Tûr-ı niyâzda ide mi Hakk ile kelâm” (Tb. 4/I/4)

Şaire göre dünya hayatını terk etmeyen kişi Allah ile konuşamaz. Musa Hiz. Musa'nın Tûr Dağı'nda Allah ile konuşmasına telmihte bulunulmuş; Tûr, Kelam, Hak kelimeleriyle tenasüb sanatı yapılmıştır.

2.1.7 Hiz. Dâvûd

Kral peygamberlerden biridir. *En çok sevilen kişi, göz bebeği*. Hristiyanların kutsal kitabı İncil'de David olarak geçmiştir. (Harman, 1994: 21) İsrailoğulları'nın ve Yehûda kabilesinin peygamberi olarak gösterilen Hiz. Dâvûd, peygamberliği ve sultanlığı şahsında toplamıştır. Kudüs'ü fethetmiş ve orayı ilk kez başşehir yapmıştır. Yahudilerin kutsal kitabı olan Zebur ona inmiştir. (Pala, 1989: I, 118) Kur'an-ı Kerim'de de bu durum belirtilmiştir. *“Dâvûd'a da Zebûr'u verdik.”* (4. Nisa: 163; 17. İsrâ: 55)

Tevrat'ta İŖa'nın oğlu olarak gösterilen D v d; kızıl saçlı, yakışıklı, hoş bakişlı, iyi lir  alan, güçlü, akıllı, iyi savaşılık sergileyen bir delikanlı olarak tasvir edilmiştir. (I. Samuel, 16/12-18) Taberi'nin eserinde de İŖa'nın oğlu olarak gösterilmiştir. D v d, bedensel olarak kısa boylu, kızıl benizli, mavi gözlü şeklinde tasvir edilmiştir. (2023: 494-496)

D v d, babasının sürülerini otlatan, kuzuları kaçıran aslan ya da ayıların peşine gidip kuzuları onların ağzından çekip kurtaran kişi olarak anlatılmıştır. (I. Samuel, 17/36) Aynı zamanda sapanıyla attığını vuran kişi olarak tanıtılmıştır. (Yıldırım, 2008: 234)

T lut'un ordusu C l t karşısında bozguna uğrayınca T lut, onu yenebilmek için Allah'a dua eder. Allah da ona İŖa'nın oğullarından birinin C l t'u öldürebileceğini söyler. Bunun  zerine T l t, İŖa'nın yanına giderek Allah tarafından verilen boynuzun kime uygun olduğunu aramaya çıkar. Anlatıya göre boynuz kimin boynuna uyarsa hemen bu boynuzdan yağ akmaya başlayacaktır. C l t'u öldürecek kişi de o olacaktır. İŖa bütün oğullarını gösterir fakat boyu kısa diye D v d'u göstermez. Onu koyun sürülerinin peşine göndermiştir. D v d, istenilen yoğurdu alıp geldiği sırada yoldaki üç tane taş ona seslenerek C l d'un ölümünün kendi ellerinden olacağını söyler. O da bu taşları alır. T l t, onun da gelmesini bekler ve bahsedilen boynuz onun boynuna uyar. Allah'ın inayetiyle D v d, C l d'u öldürür. Ödül olarak T l t, onu kızıyla evlendirir aynı zamanda beyliğinin de yarısını ona vereceğini söyler. D v d, Allah'ın yardımıyla C l t'u öldürür. (Taberi, 2023: 497-498) Kur'an-ı Kerim'de bu savaşa şöyle değinilmiştir: *“C l t ve askerlerinin karşısına çıkınca da “Rabbimiz! Bizi sabırla donat, bize sebat ver ve ink rcı topluluğa karşı bize yardım et! diye niyazda bulundular. Sonunda Allah'ın izniyle onları yendiler.”* (2. Bakara: 250)

C l t'u, Hz. D v d sapan ile öldürünce T l t söz verdiği gibi kızını Hz. D v d'a verir ve onu yönetime ortak eder ancak T l t fark eder ki halk D v d'u artık daha çok sevmekte ve ona daha çok itibar emektedir. T l t, bu durumu kıskanır ve onu öldürmeye çalışır fakat başarılı olamaz. T l t, katıldığı bir savaşta ölmüş ve hükümdarlık D v d'a geçmiştir. Böylece hem peygamberliğin hem de hükümdarlığın tek kişide toplandığı ilk insan Hz. D v d olmuştur. Hz. D v d, Kur'an-ı Kerim'de C l d'u öldürmesiyle ilk kez anılmıştır. (Harman, 1994: 23) *“D v d da C l t'u öldürdü ve Allah ona hükümranlık ve hikmet verdi...”* (2. Bakara: 251) Bu savaştan sonra kendisine peygamberlik ve hükümdarlık verildiği ifade edilmiştir.

Tevrat'taki anlatım ise şöyledir: Rab, Samuel'e bir yağ boynuzu vermiş İşay'ın oğullarından birine olacağını söylemiştir. O çocuğu bulduğunda bu boynuzdaki yağ ile onu

meshetmesini istemiştir. İşay'ın yanına gittiğinde Dâvûd'un, sürülerin yanında olduğu söylenmiştir. Dâvûd geldiğinde Samuel onu bu yağ ile meshetmiş ve Rab'in ruhu Dâvûd'a güçlü bir şekilde geçmiştir. Böylece Saul kralken Dâvûd'u da krallığa hazırlamıştır. (I. Samuel, 16/1-13)

Dâvûd'un demiri işlediği, onu yumuşatarak zırh yaptığı ifade edilmiştir. (21. Enbiya: 80; 34. Sebe: 10-11) Rivayete göre Hz. Dâvûd tebdilli kıyafet giyerek halkın içinde dolaşmış. Bir gün bir melek insan suretine girerek Dâvûd'un ailesinin geçimini devlet hazinesinden karşıladığını söyler. Bu söze incinen Dâvûd, kendi geçimini sağlayacağı bir zaanatin ona lütfedilmesi için Allah'a yalvarır. Allah da ona demir işleme kabiliyetini verir. Anlatılara göre demiri ilk işleyen kişi Dâvûd'dur. İbadete düşkünlüğüyle bilinen Dâvûd'un ibadet edişi Hz. Muhammed tarafından övülmüştür. Peygamber, yöneticiliği ve adaletiyle anlatılara konu olmuştur. Adaletli olma lütfü oğlu Süleyman'a da verilmiştir. (Harman, 1994: 22)

Zira bu konuyla ilgili Kur'an-ı Kerim'de şu ifadeler yer almaktadır. *“Bir zamanlar, (zarar görmüş) bir ekin konusunda hüküm veriyorlardı. Bir topluluğun koyun sürüsü, geceleyin başı boş bir vaziyette bu ekinin içine dağılıp ziyan vermişti. Biz de onların hükmüne tanık idik. Süleyman'ın dava konusunu iyi anlamasını sağladık. Her birine hükmetme yeteneği ve ilim verdik.”* (21. Enbiya: 78-79)

Peygamber; bir gününü ibadete, bir gününü eşlerine, bir gününü yargıya, bir gününü de öğüt vermeye olmak üzere vaktini dörde ayırmıştır. Sesinin güzelliğiyle meşhur olan Hz. Dâvûd'un dağlarla ilahi söylediği de rivayet edilmiştir. (And, 2008: 172) Hz. Dâvûd'un sesinin güzelliği kadar hızlı ve atik olması da meşhurdur. Zebur'u güzel ve hızlı okuduğu da rivayet edilmiştir. Hatta Zebur'u öylesine güzel okurmuş ki bu güzelliğe dayanamayıp kendinden geçenler bile olurmuş. Sesinin güzelliğinden dolayı ona *Hançerey-i Dâvûd*, *Lehçey-i Dâvûd*, *Nâğme-yi Dâvûd*, *Nâğme-yi Dâvûdî* adları verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 235) Kendisinin şair ve musikişinas olduğuna dair rivayetlerin olduğu belirtilmiştir. (Pala, 1989: I, 118)

Bâkî

*“Elinde Hazret-i Dâvûdun âhendür ki mûm oldı
Ziyâ-bahş olsa âfâka n'ola şemşîr-i bürrânı”* (K. 5/10)

Burada Hz. Dâvûd'un demiri işlemesine telmihte bulunulmuştur. Dâvûd'un demiri işleyerek keskin bir kılıç elde ettiği ifade edilmiştir. Bu şekilde Dâvûd'un vasıtasıyla övülen kişi yüceltilmiştir.

*“Âvâzeyi bu ‘âleme Dâvûd gibi sal
Bâkî kalan bu kubbede bir hoş sadâ imiş” (G. 118/3)*

Bâkî'nin meşhur beytlerinden biridir. Dâvûd'un sesinin güzelliğine atıfta bulunulmuş ve Bâkî, Dâvûd'un sesinin güzelliğini hatırlatarak kendini övmüştür. Şaire göre onun şiirleri tıpkı Dâvûd'un ilahi söylemesi kadar güzeldir.

*“Şemşîr-i tâbnâk u ziyâ-bahşî gûyiyâ
Âhendür oldı Hazret-i Dâvûd elinde mûm” (G. 326/3)*

Parlak ışık saçan kılıç, Dâvûd'un elinde muma dönen demirdir, denilerek Dâvûd'un demiri eritmesine atıfta bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Seyr eylemedi cümle makâmâtını ‘arşun
Dâvûd nebi olmuş idi gerçi hōş-āvā” (K. 1/52)*

Peygamber'in sesinin güzelliğine telmihte bulunulmuştur. Peygamber'in Zebur'u çok güzel okuduğu, dağların onunla beraber ilahi söylediği rivayet edilmiştir.

*“Bir bir hûb hâfız adı Dâvûd
Deglildür devr içinde misli mevcûd*

*Dem-i Dâvûd ile kılsa ser-âgâz
Olur ervâh-ı kudsi ana dem-sâz*

*Sadâ-yı hûb ile şirin zebânı
Kulakdan ‘âşık itmişdür cihanı” (Ş. 1/290)*

Hız. Dâvûd'un sesi öylesine güzeldir ki o ilahi söylerken bütün mahlûkatın kendinden geçtiği ifade edilmiştir. Taşlıcalı bu duruma atıfta bulunmuştur.

2.1.8 Hz. Süleyman

Bir diğer kral peygamber olan Süleyman'ın, Dâvûd Peygamber'in Bat-şevâ'dan doğan ikinci ya da dördüncü çocuğu olduğu ve Kudüs'te doğduğu belirtilmiştir. (II. Samuel, 11/27; 12/18; 5/14; I. Tarihler, 3/5)

Dâvûd'a, Rab zürriyetinin devamını Süleyman'ın getireceğini ve saltanat sahibinin de o olacağını bildirmiştir. Dâvûd yaşlandıktan sonra kral Süleyman olmuştur. Böylece Süleyman babası hayattayken tahta geçmiştir. İnsanlar küçük çocuğun tahta geçmesini kınamamış aksine bu durumdan memnun kalmışlardır. Adoniya'nın konukları ise korkuya kapılmıştır. (II. Samuel, 7/12-13I; Krallar, 1/1-53)

Süleyman tahta çıktıktan sonra babası ona. Hz. Musa'nın yolundan ayrılmaması, tedbirli olması gibi bazı öğütlerde bulunmuştur. Bir gün Hz. Süleyman rüyasında Rabb'i görür ve ondan kavmine hükmedebilme, iyiyi kötüyü ayırabilmek için yüce bir kalp ve bilgelik ister. Rab onun istediğini kabul eder ve bu isteklerinin yanında zenginlik ve izzet verir. Süleyman'ın duası kabul edildikten bir müddet sonra bir çocuğu paylaşamayan iki kadın onun yanına gelir. Kendisine bir kılıç verilmesini, çocuğu ikiye ayırıp yarısını bir kadına diğer yarısını diğerine vereceğini söyler. Çocuğun annesi hemen itiraz eder. Böylece dava çözülmüş olur. Peygamber'in davayı çözme şekli *Süleyman'ın hükmü* deyiminin çıkmasını sağlamıştır. (I. Krallar, 2/1-9; 3/2-14; 3716-28)

Tevrat'ta Süleyman'ın yaptığı büyük işler arasında mâbedin inşası da anlatılmıştır. Dâvûd, mâbedi yapma görevinin Süleyman'a verildiğini söyler. Rab, mâbedi nasıl ve hangi malzemelerle yapacağını Süleyman'a bildirir. Allah için yaptırılan mâbedden sonra Süleyman kendisi için de yapımı on üç yıl süren saray yaptırır. Sarayında bulunan tahtı altı basamaklıdır ve her iki tarafında aslan heykeli vardır. Lübnan Ormanı adındaki sarayında her şey saf altındandır. (I. Krallar, 5/1-18; 7/1-12; 10/19-20)

Hız. Süleyman'a Rab putperest kadınlarla evlenmesini, bol miktarda altın ve gümüş biriktirmesini, on sekiz kadından fazlasıyla evlenmesini ve çok fazla at sahibi olmasını yasaklamış ancak Süleyman bu kuralları ihlâl etmiştir. (I. Krallar, 11/9-43; Yasa'nın Tekrarı, 17/16-17)

Kur'an-ı Kerim'den edinilen bilgiye göre Hz. Dâvud'un hem hükümdar hem peygamber olan oğludur. Ona diğer peygamberlerden daha fazla nitelik verilmiştir. Hz. Süleyman bir gün Allah'a yalvarmış, kendinden başka kimsenin ulaşamayacağı bir saltanat istemiş, Allah da bu duayı kabul etmiştir. Onu hiçbir insanoğlunda görülmeyen hatta pek az peygamberde bulunabilecek özelliklerle donatmıştır. Hayvanların dilini bilme, rüzgârın gücünden yararlanarak uzun mesafeleri az bir zamanda aşma, insan ve cinlere hükmetme gibi mucizeler ona verilmiştir. (27. Neml: 16-17; 38. Sâd: 31)

Süleyman için Tevrat'ta yer alan hüküm verme becerisi, Mescd-i Aksa'yı yaptırması, ona verilen saltanat ve iktidarın kimseye verilmemesi İslami kaynaklarda da geçmektedir. Süleyman'la sıkça anılan tahtı, divan edebiyatındaki şiirlere konu olmuştur. Bu taht efsanevi birçok motifle zikredilmiştir. Bakanın hayran olduğu, dört arşın büyüklüğünde, sağ ve sol yanında on iki bin kürsü, kızıl altından ve gümüşten yapıldığı, tahtın yanındaki yerlerde İsrailoğulları'nın ülemâsının oturduğu belirtilmiştir. Bu tahtın rüzgâr tarafından taşındığı, iki tarafında aslanların oturduğu, dört direğin dört ağacı olduğu, bu ağaçların üzerinde iki tâvus kuşunun yapıldığı yine belirtilenlerin arasındadır. Tahta *Kevkebü'l Cennet* adı verilmiştir. Süleyman bu tahta çıktığında kimse yalan söylemeye cesaret edemezmiş çünkü doğru ortaya çıkarmış. (Arabî, 1997: 163-164)

Peygamber'in bir diğer mucizevi yönü yüzüğüdür. Bu yüzük, Rıdvan'ın bir hediyesi olarak cennetten gelmiştir ya da Havva tarafından cennetten çıkarılmış ve miras vasıtasıyla Süleyman'a geçmiştir. Yeryüzündeki bütün varlıklara hükmettiği, bu yüzüğün üstünde İsm-i Azam duasının yazılı olduğu ifade edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 647) Taberi'nin aktardığı hikâyeye göre, Süleyman su yoluna gittiğinde yüzüğünü karısına verir; Kaya adlı bir dev, uzun zamandır hile ile bu yüzüğü almayı planlamaktadır. Bu durumu fırsat bilen dev, hemen Süleyman'ın şekline bürünüp karısından yüzüğü alır ve Süleyman'ın tahtına oturur. Süleyman geldiğinde karısı ona inanmaz. Bu duruma çok üzülen Hz. Süleyman bir balıkçının yanında çalışmaya başlar. Süleyman'ın veziri Âsaf, sahte Süleyman'ın hareketlerinden şüphelenir. Sonunda dev olduğu açığa çıkınca yüzüğü denize atıp kaçar. Süleyman, balıkçıda çalışırken ona günde iki tane balık verilmektedir. O da birini satar diğerini kızartıp yer. Yine bir gün ona iki balık verilir. Kızarttığı balığı açtığında yüzüğünü bulur ve tekrar tahtına oturur. (2023: 532-535)

Divan şiirinde Peygamber'in anıldığı konulardan diğeri karınca ile olan hadisesidir. *“Nihayet Karınca vadisine geldiklerinde, bir karınca şöyle dedi: Ey karıncalar!*

Yuvalarınıza girin; aman, Süleyman ve ordusu farkına varmadan sizi ezmesin!” (27. Neml: 18) şeklinde de geçen bu hadisede Süleyman ve ordusu, sefere giderken karıncanın kavmini uyarmasını işitir. Bu duruma sevinir ve tebessüm eder hem de Allah’a nefsinı terbiye etmek, günahsız olarak onun huzuruna varabilmek için dua eder. (Yazır, 2013: 135) İslami kaynaklarda bu konu derinleştirilmiş karıncanın Hz. Süleyman’a öğüt verdiği ifade edilmiştir. Karınca ile anılan başka bir hadise ise şöyledir: Karınca hediye olarak ona, çekirge budı getirir. Başta bunu küçümseyen Süleyman, sonradan çekirge budunun büyüyerek bir deve buduna döndüğünü görür. (Tökel, 2016: 234)

Süleyman, çevresindekilerden kimin Belkıs’ın tahtını getirebileceğini sorar. Süleyman’ın veziri Âsaf, tahtı getirebileceğini söyler ve getirir. Süleyman’ın haberci kuşu olan Hüdhd, Belkıs adının geçtiği beytlerde beraber kullanılmıştır. (Şentürk, 2017: II, 176)

Süleyman beytlerde kuşu Hüdhd ve Yemen melikesi olan karısı Belkıs ile yerini almıştır. Beytlerde bazen Süleyman olarak değil de *Hatem, mühr-i Süleyman, mülk-i Süleyman* şeklinde anıldığı gibi veziri olan Âsaf ile de anılmıştır. (Yıldırım, 2008: 647)

Hz. Süleyman’ı Divan edebiyatında ya da mitolojik konularda sıkça görürüz. Süleyman’ı cesareti, tüm cihana ve varlıklara hükmedişi, aldığı kararların doğruluğu, aklı, yüzüğündeki alâmetleri, rüzgâra yön vermesi, tahtı, karınca ile aralarında geçen hadisesi gibi unsurlarla şairler beytlerinde sıkça kullanır.

Bâkî

*“Etrâfa saldı şa’şa’asın gûşe gûşe mihr
Oldı ufukda mühr-i Süleymân gibi ‘ayân”* (K. 1/10)

Divan edebiyatındaki şiirlerde Süleyman’ın mührü karşımıza sıkça çıkmaktadır. Güneş, en büyük ışık kaynağı olarak görülmüştür. Güneşin etrafı aydınlatması, şekil itibariyle Hz. Süleyman’ın mührüne benzetilmiştir. Aynı zamanda mihr ve mühür kelimeleri arasındaki ses benzerliğinden faydalanılmıştır.

*“Yıkıldı hân mân-ı bahtı ber-bâd oldı a’dânun
Revân oldı nesîm-i feth ile taht-ı Süleymânî”* (K. 14/6)

Süleyman Peygamber’in rüzgâra hükmetmesi, tahtının bu rüzgâr sayesinde havada hareket etmesi, onunla anılan unsurlar arasındandır. Peygamber ve onun mucizeleri

üzerinden şairler, Bâkî'nin Sultan Mehmet'i övdüğü gibi memduhlarını yüceltirler çünkü Süleyman hem peygamber hem de saltanat sahibidir. Onun için kullanılan özellikler padişahlar için de kullanılmıştır.

*“Gubâr-ı der-geh-i şâha sürer yüz yirde yüz
Bâkî Süleymâna mukârin olmağ ister seyr idün mûrı” (G. 547/5)*

Peygamber ile anılan bir diğer husus karıncadır. Karınca ile arasında geçen iki farklı hikâye anlatılmaktadır. Beytte karınca Bâkî'nin kendisidir. Süleyman ise tevriyeli kullanılarak hem Hz. Süleyman'a hem de Sultan Süleyman kastedilmiştir. Bâkî, şeyhülislam olmak istediği için şahın dergâhına yüz sürerek isteğini padişaha anlatmaya çalışmıştır. Bu hikâyelere telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Ey dil var ise möhr-i Süleymân dehânidur
K'ana müsahhar ins ü peri murg u mûr u mâr” (K. 10/28)*

Süleyman mührü ya da yüzüğü sayesinde tüm mahlûkata hükmedebilmektedir. Şiirlerde Taşlıcalı'nın yaptığı gibi mühür sevgilinin dudağına benzetilir. Bu vasıta ile mühür, sevgilide gibi gösterilerek onun tüm varlıklara hükmettiği anlatılmıştır. Beytte mührü telmihte bulunulmuş ayrıca mûr, mâr, murg kelimelerindeki ses benzerliğinden yararlanılmıştır.

*“Her karınca dem olur bunda Süleymânlığ ider
Halka-i sohbetümüz oldi dilâ hâtem-i ‘aşk” (G. 204/4)*

Karınca genellikle aciz ya da düşkün varlık olarak gösterilir ancak Taşlıcalı, aşk meclisi öyle bir yerdir ki karınca bile Süleymanlık edebilir demiştir. Burada amaç hâlin değişimini göstermektir. Karınca ve Hz. Süleyman hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

*“Musahhar eylese hükmüne cümle mahlûkı
‘Aceb midür götürür hâtem-i Süleymânı” (K. 23/28)*

Hatem kelimesi mühür anlamına gelmektedir. Bazen mühür ve hatem kelimeleri sevgilinin dudağı anlamına gelecek şekilde kullanılsa da burada gerçek anlamıyla kullanılmıştır. Mühür ve her varlığa hükmetme kelimeleri yan yana kullanılarak Süleyman'ın bu mucizesine telmihte bulunulmuştur.

2.1.9 Hz.İsa

Meryem'in oğlu olan İsa, Hristiyanlara göre Tanrı'nın oğlu; Müslümanlara göre ise Meryem'e babasız bir şekilde Allah tarafından gönderilen çocuktur. İsa'ya Yûsuf'un oğlu ya da Allah'ın oğlu şeklindeki hitaplar İslamiyet'te kabul edilmemiştir. Allah'ın İsa'ya sadece *İbnü Meryem* yani Meryem'in oğlu dediği belirtilmiştir. (Yazır, 2013: 378)

Hem Hristiyanlıkta hem İslamiyet'te adı İsa olarak geçmektedir. İncil'de yer alan bilgiye göre bir melek, Yûsuf'a ve Meryem'e doğacak çocuğa bu adı vermeleri gerektiğini söylemiştir. (Matla, 1/21; Luka, 1/31)

Kur'an-ı Kerim'de de adı İsa ya da Mesîh olarak anılmıştır. (4. Nisa: 171) Kur'an-ı Kerim'de birçok Peygamber'in adı geçmektedir ancak İsa'nın ayrı bir yeri olduğu belirtilmiştir. *Meryem oğlu, Akkah'ın elçisi, Allah'ın sözcüsü, Mesîh, Allah'ın kulu, Allah'ın ruhu* gibi isimlerle anılmıştır. (And, 2008: 186)

Kur'an-ı Kerim'de beş *ülû'l- azm* olarak gösterilen peygamberlerden biri olduğu belirtilmiştir. Hz. İsa'ya *Müeyyed, Rûhullah, Kelime, Vecîh, Sâlih, Resûl, Mübeşşir, Münebbi', Musadık, Göz aydınlığı, Merfû, Mübârek, Nebî, Mübeşşir, Rahmet* adları verilmiştir. (Harman, 2000: 466)

Hristiyanlık Hz. İsa ile temellendirilmiştir. Bundan dolayı Peygamber'in çocukluk ve gençlik dönemlerine ait bilgilerin oldukça sınırlı olduğu ifade edilmiş çünkü Peygamber'in çocukluk ve gençlik dönemlerinden ziyade dirilişi ve semaya yükselişinin Hristiyanlık için önem arz ettiği belirtilmiştir. İsa ile ilgili bilgilerin daha çok Hristiyanlıkla ilgili olduğu aktarılan bilgiler arasındadır. (Harman, 2000: 465)

Meryem'in, Nâsıra şehrinde oturduğu, Dâvûd soyundan gelen Yûsuf adında bir gençle nişanlı olduğu belirtilmiştir. (Baş, 2023: 122)

İncil'e göre İsa, Kral Hirodes zamanında Yahudiye'nin Beytehem şehrinde doğmuştur. (Matla, 2/1) İsa, doğduktan sonra bazı yıldız bilimciler onun gökyüzündeki yıldızını görünce "*Yahudilerin kralı olacak çocuk nerede*" diye sorarlar. Bundan dolayı tedirgin olan

Hirodes'in, çocuğu öldürmek için arattığını, Yûsuf rüyasında görür. Yûsuf çocuğu Mısır'a kaçırr ve Hirodes ölene kadar dönmez. (Matla, 2/3-20)

Cebrail, Tanrı'nın emriyle Yûsuf ile nişanlı olan Meryem'e *“Sen Tanrı'nın lûtfuna eriştin. Bak, gebe kalıp bir oğul doğuracak, adını İsa koyacaksın. Büyük olacak, kendisine Yüceler Yücesi' nin oğlu denecek. Rab Tanrı O'na, atası Davut'un tahtını verecek. O da sonsuza dek Yakub'un soyu üzerinde egemenlik sürecek, egemenliğinin sonu gelmeyecektir.”* der. Meryem, bu duruma şaşırır ancak Tanrı'dan geleni kabullenir. Meryem hamile olduğunu öğrenince Yûsuf'tan ayrılmak istese de Yûsuf'un rüyasına giren bir melek, Meryem ile evlenmesini çünkü çocuğun, Kutsal Ruh tarafından bahşedildiğini söyler. (Luka, 1/28-35; Matla, 1/20)

İmparator Augustus, nüfus sayımı yapacaktır, Yûsuf ve Meryem nüfus sayımına katılmak için Beytlehem'e giderler ve bir ahırda kalırlar. Meryem, İsa'yı burada doğurur. Sekizinci gün İsa'yı sünnet ettirirler. Yûsuf ve Meryem Musa'nın Yasası'na uyarak arınma günü bittiğinde İsa'yı Yerusâlim'e götürürler. Allah'ın Yasası'na göre ilk doğan her erkek çocuk Rabb'e adanmış sayılacak, kurban olarak bir çift kumru ya da güvercin yavrusu sunacaklardır. (Luka, 2/1-7; 21-23) Bu arada Hirodes, iki yaşındaki ve iki yaşının altındaki erkek çocuklarının öldürülmesini emreder. (Matta, 2/16)

İsa, on iki yaşındayken anne ve babasıyla Fısıh Bayramı'na gider. Burada kaybolan İsa'yı arayan ailesi onu bir tapınakta hocalara soru sorarken bulur. Meryem kaygıyla onu aradıklarını söylediğinde *“Beni niçin arayıp durdunuz? Babam'ın evinde bulunmam gerektiğini bilmiyor muydunuz?”* cevabını verir, ancak Yûsuf ve Meryem onun ne demek istediğini anlamazlar. (Luka, 2/41-49) İsa'nın peygamber oluşu ilahi bir ses duyması ile gerçekleşmiştir. *“Sen benim sevgili Oğlum'sun, senden hoşnudum”* bu sesi duyduğunda İsa'nın otuz yaşlarındadır ancak İsa kendisini Yûsuf'un oğlu olarak bilmektedir. (Luka, 3/22-23)

İsa'ya peygamberliğin tebliğ edilişi ilk önce memleketi Nâsıra'dan çıkışıyla başlar. (Luka, 4/29) İsa hastaları iyileştirmiş, açları doyurmuş ve insanlara gerçekleri anlatarak doğru yola sevk etmiştir. Tüm bunlardan dolayı Ferîsîler, Hirodeisler İsa'ya karşı tavır almışlar; onu ortadan kaldırmak istemişlerdir. Altı ay boyunca mucizeler göstermiş olan İsa, aynı zamanda İncil'i yaymaya da devam etmiştir. Ölümünü ve dirilişini önceden haber vermiştir. (Harman, 2000: 465)

Kudüs'te başkâhin olan Kayafa'nın girişimiyle Yüksek Kurul'da toplanan Başkâhinler ve Ferisiler, İsa'nın mucizelerini tehlike olarak görürler ve onu öldürmek için planlar yapmaya başlarlar. Bu durumu sezinleyen İsa oradan Efrayim şehrine kaçar. (Yuhanna, 11/47-54)

İsa, Kudüs'e dönmüştür. On iki havarisi vardır. Bunlardan Yahuda, İskariyot otuz gümüş karşılığında İsa'yı ele vereceklerini başkâhinlere vadetmişlerdir. Bunu daha önceden sezinleyen Peygamber, havarilerine uyanık durmalarını söylemiş, secdeye kapanıp dua etmiştir. Ne var ki havarileri uykuya dalmış, kısa bir süre sonra da İsa tutuklanmış, yargılanmak üzere Pilatus'a götürülmüştür. Her ne kadar gönlü İsa'yı affetmekten yana olsa da Pilatus, Yahudilerin baskısına daha fazla dayanamamış; onun çarmıha gerilerek öldürülmesini onaylamıştır. (Harman, 2000: 465)

İsa'yı, Golgota'ya götüren Yahudiler çarmıha germişlerdir. İsa'nın başının üzerine "*Nâsıralı İsa, yahudilerin kralı*" diye bir yazı asılmıştır. Peygamber, cuma günü saat dokuzda çarmıha gerilmiş, İsa çarmıha gerildiğinde "*Elohi, Elohi, lema şevaktani*" yani "*Tanrım, Tanrım, beni neden terk ettin?*" diye bağırmıştır. (Yuhanna, 19/19; Markos, 15/25; 15/33-35)

Cumartesi (Şabad günü) gömülen İsa'nın mezarına pazar günü insanlar gelmiş ancak mezarın boş olduğunu görmüşlerdir. İsa onlara dirilmiş olarak görünmüş, dirildikten sonra kırk gün daha yaşamıştır. Elçilerinin yanına gelmiş ve onlara nasihatlerde bulunmuştur. Daha sonra semaya yükselmiştir. (Markos, 15/42-43; 16/ 1-7; Matta, 28/9-10; Elçilerin İşleri, 1-10)

Kur'an-ı Kerim'de İsa'nın âlemlere üstün kılınan ailelerden geldiği bildirilmiştir. "*Allah, birbirinden gelme nesiller olarak Âdem'i, Nûh'u, İbrâhim ailesini ve İmrân ailesini seçip âlemlere (bütün yaratılmışlara) üstün kıldı.*" Meryem'e, Hz. İsa'nın müjdelenmesi hakkında da bilgi bulunmaktadır. Cebrail insan kılığında, Meryem'in karşına çıkmış ve ona Allah tarafından temiz bir çocuk bahşedildiği haberini vermiştir. Meryem bu duruma şaşırmış ve evli olmadığını söylemiştir. Sonrasında kimsenin olmadığı bir yere çekilmiştir. (3. Âli-İmran/33; 19. Meryem/16-22)

Meryem doğum yaptıktan sonra kavminin yanına dönmüş ve insanlar onu iffetsizlikle suçlamıştır. Bunun üzerine beşikteki İsa konuşmaya başlamıştır. Meryem cevap vermesi için beşikteki çocuğu işaret etmiş ve insanlara cevabı Hz. İsa vermiştir. "*...Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni Peygamber yaptı.*" (19. Meryem/30)

Hız. İsa'nın doğumundan, öleceğinden ve tekrar hayata döneceğinden söz edilmiştir. *“Doğduğum gün, öleceğim gün ve yeniden hayata döndürüleceğim gün esenlik benimle olacaktır.”* İslamiyet'e göre bu diriliş Hristiyanların bahsettiği gibi çarmıha gerildikten sonraki bir diriliş değildir. Kıyamet'ten sonraki diriliş olduğu düşünülmüştür. Kur'an-ı Kerim'e göre İsa çarmıha gerilmemiştir. Çarmıha gerdikleri kişi onlara İsa gibi görünmüştür. *“Hâlbuki onu ne öldürdüler ne de çarmıha gerdiler; (başkası ona benzer kılındığı için) şüphe içine düşürüldüler.”* (19. Meryem/33; 4. Nisâ/157)

Kur'an-ı Kerim'de Hız. İsa'nın öldürölmediğı ya da asılmadığı açıkça belirtilmiş ancak sonunun ne olduğu konusunda ortak bir görüşe varılamamıştır. Harman, teveffî ve ref kavramlarının bu konu üzerinde önemli olduğunu vurgulamıştır. (2000: 466) *“...Ey İsa! Beni seni vefat ettireceğim, seni katıma yükselteceğim, seni o inkârcılardan arındıracağım”* (3. Âl-i İmran: 55) Bu suredeki *“Seni vefat ettireceğim (müteveffîke), seni nezdime yükselteceğim (râfiuke)”* kelimelerini vurgulayan Harman, Mâide suresinde geçen *“Beni vefat ettirince artık onların üzerine gözetleyici yalnız sen oldun”* ifadesine yer vermiştir. (5. Mâide/ 116-117) Nisa suresinde geçen *“onu kendine kaldırmıştır.”* (4. Nisa/157-158) Yukarıdaki ayetlerden hareketle İsa'nın öldürölmediğı, asılmadığı ve Allah katına ref olduğu, kıyametten önce tekrar geleceğı ondan sonra ruhunun alınacağı düşüncesine varılmıştır. (Harman, 2000: 466)

Hız. Âdem ile Hız. İsa'nın doğumunun benzer olduğu yine Kur'an-ı Kerim'de bildirilmiştir. *“Allah nezdinde İsa'nın durumu Âdem'in durumu gibidir. Onu topraktan var etti; sonra ona “ol” dedi ve oluverdi.* (Âl-i İmrân/59) Bu benzetme zannedersek yoktan var etmeye dayalı bir benzetmedir.

Hız. İsa'nın mucizelerine baktığımızda beşikteyken konuşması, gök sofrası indirmesi, eşeğı, kuşu, hastaları tedavi etmesi, ölüleri diriltmesi, boyacılığı ve onunla bütünleşen haç işaretine ulaşılabilir. Bütün bunlar divan edebiyatında farklı mazmun ve sanatlarla işlenmiştir.

Beşikteyken konuşması: Hız. İsa dünyaya geldikten sonra annesi Hız. Meryem toplum tarafından dışlanmış ve iffetsizle suçlanmıştır. Bunun üzerine annesi beşikteki Hız. İsa'yı işaret ederek insanlara gereken cevabı vermesini istemiştir. Nitekim İsa, halka Allah'ın kulu ve peygamberi olduğunu söylemiştir. (19. Meryem/33)

Gök Sofrası: Hız. Peygamber on iki havarisiyle beraber gezerken havarisi ona olan inançlarını arttırmak için İsa'nın gökten sofrı indirmesini istemiştir. Bunun üzerine İsa,

Allah’a dua etmiş ve iki parça bulut onlara sofrayı indirmiştir. “*Havâiriler Ey Meryem oğlu İsa! Rabbin bize gökten bir sofrayı indirebilir mi?*” (5. Mâide/ 112) Bu hadise, Mâide suresinde geçtiği için gök sofrasına Mâide sofrası da denilmiştir. (Yıldırım, 2008: 421)

İsa Peygamber’in Eşığı: Hz. İsa Ürdün’den Beytü’l Maktis’e dönerken Orşelim yakınlarında havarilerine bir köyde sıpasıyla beraber duran eşığı kendisine getirmelerini istemiştir. Bu eşığa binip Beytü’l Maktis’e giden İsa, oradaki hastaları tedavi etmiştir. Bundan dolayı *Her-i İsa* yani İsa’nın eşığı adı verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 421)

İsa Peygamber’in Kuşu (Morğ-i İsa): Şephere ifadesiyle anılan bu kuş hadisesi Kur’an-ı Kerim’de şöyle anlatılır. “...*Allah’ın izniyle körü ve cüzzamlıyı iyileştirir, ölüleri diriltir; ayrıca evlerinizde ne yiyip ne biriktirdiğinizi size haber veririm...*” (3. Âl-i İmrân: 49)

Hastaları Tedavi Edip Ölüleri Diriltisi: Kur’an-ı Kerim’de bilgisi geçen bir başka mucize ölüleri diriltip hastaları iyileştirmesidir. “*Kuşkuya yer yok, işte size rabbinizden bir mucize ile geldim; size çamurdan kuş biçiminde bir şey yapar ona üflerim, Allah’ın izni ile derhal kuş olur...*” (3. Âl-i İmrân: 49) Çocuklar dışarıda oyun oynarken bir çocuk öldürülür ve İsa’nın öldürdüğü iddia edilir. Çocuğun başucuna gidip onu diriltir. Çocuk tekrar hayata döndüğünde İsa’nın suçsuz olduğunu ve kendisini başkalarının öldürdüğünü söyler. Bu hadiseyle ilgili başka bir anlatı da şöyledir: Elâzer adındaki bir kimsenin mezarının başına giden İsa nefesiyle onu diriltir. Tüm bunlardan anlatılardan dolayı *Dem-i İsa* olarak adlandırılmıştır.

İsa’nın Boyacılığı: Hz. Meryem çocuk yaşta oğlu İsa’yı bir boyacının yanına çırak olarak vermiştir. Birkaç ayrı elbiseyi aynı boya küpünün içine sokmuş ve ustanın istediği renklerde elbiseleri boyamıştır.

İsa’nın Haçı: İncil’e göre İsa, çarmıha gerilmiş ama İsa, üç gün sonra dirilip kabrinden çıkmıştır. (Yıldırım, 2008: 422)

Taberi’nin eserinde anlatılan bir mucize de şöyledir: İsa henüz on iki yaşındadır. Bir Kâyhânın evine hırsız girer ancak kim olduğu bulunamaz. Bunun üzerine İsa ben bulurum diyerek kör ve kötürüm olan iki kişiyi çağırır. Onlardan şüphelenen İsa, bu iki kişiye sorular sorarak gerçeği açığa çıkarır. Başka bir hikâyeye ise şöyledir: Şarap içmek henüz yasak olmadığı zamanlarda Kâhya, bir düğün yapar. Düğünden sonra dostları evine geldiğinde onlara ikram edecek şarabı kalmadığını görüp üzüldür. Bunun üzerine İsa, mahzene girip

şarap küplerine dokunmaya başlar ve her şarap küpü ağzına kadar şarap dolar. (Taberi, 2023: 326-327)

Peygamber'in daha beşikte iken konuşmaya başlaması, gökten sofrayı indirmesi, dini tanıtmak için Filistin'de köy köy gezerken kullandığı eşeği, babasız dünyaya gelmesi, hastaları iyileştirmesi, ölüleri diriltmesi, boyacılığı beytlerde telmih yoluyla yerini almıştır. (Uzun, 2000: 473) Bu mucizelerinden dolayı İsa Peygamber'den hemen her şair bahsetmiştir.

Bâkî

*“Rûh-bahş oldu Mesîhâ-sıfat enfâs-ı bahâr
Açdılar dîdelerin hâ' âb-ı ' ademden ezhâr” (K. 18/1)*

İsa hastaları iyileştirme, ölüleri diriltme mucizelerine sahiptir. Beytlerde sevgilinin dudağına atfedilen bu durum bazen Bâkî'nin yaptığı gibi bahar aylarına da atfedilir çünkü bahar ayları geldiğinde tabiat canlanır. Bu canlanma İsa'nın mucizesiyle özdeşleştirilir. Baharın gelişi, İsa'nın nefesine benzetilmiş ayrıca diriltme mucizesine telmihte bulunulmuştur.

*“Cennet-i kûyuna meyl eylese Tûbâ yiridür
Âsitânun dilese gökde Mesîhâ yiridür” (G. 66/1)*

Gerek Kur'an-ı Kerim'de gerekse İncil'de Hz. İsa'nın göğe yükseltildiği bilgisi bulunmaktadır. Şairler bu duruma farklı şekillerle telmihte bulunurlar. Sevgilinin övüldüğü ve yüceltildiği bu beytte hem Tûbâ ağacının cennette olmasına hem de Hz. İsa'nın göğe yükseltilmesine telmihte bulunulmuştur.

*“Serverâ şî ' r degül nutk-ı Mesîhâdur bu
Tutalum gayrılar eş ' ârı ola sihr-i mübîn” (K. 26/28)*

Hız. İsa, mucizelerle dolu bir peygamber olarak anlatılmıştır. Yer yer bu mucizeler sihir olarak anılmıştır. Bu durumu şiirlerinde kullanan şairler, kendilerini övme aracı olarak İsa'nın mucizelerle dolu olmasına telmihte bulunmuşlardır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Yirden göke dek vardur ara yirde tefâvüt
Rif‘atde ne cānible sana benzeye ‘İsā” (K. 1/51)*

Yer ve gök kelimeleri arasında tezat, İsa’nın göğe yükselme mucizesinde de telmih sanatına başvurulmuştur.

*“Āsumāni cāmesin geyse n’ola ol pādišāh
Bir Mesihādur ki ana āsumān olmuş serir” (G. 132/3)*

Bu beytte dünyanın kötülükle dolmasını anlatılırken Hz. İsa’nın gökyüzüne çıkarılmasına atıfta bulunulmuştur.

*“Merd-i ‘İsā-nefese mā‘ide-i rāz gelür
Dil dilinden kulagina anun āvāz gelür” (G. 128/1)*

Hz. İsa’nın gökten havarileri için sofrayı indirmesi hadisesine Maide sofrası adı verilmiştir. Beytte Taşlıcalı bu hikâyeye atıfta bulunmuştur.

2.1.10 Hz. Muhammed

Peygamberlerin sonuncusu olan Hz. Muhammed’in mucizelerine Kur’an-ı Kerim’de yer verilmemiş, onun en büyük mucizesinin Kur’an-ı Kerim olduğu belirtilmiştir. And’ın aktardığı bilgiye göre Peygamber’in doğumunda olağanüstü olaylar anlatılmıştır. Onun doğumu öncesinde her yer nûra bürünmüş, bu doğumdan tedirgin olan şeytan, ona yaklaşmak istemişse de Cebrail tarafından tekmelenerek Aden’e gönderilmiştir. Hz. Peygamber, sünnetli ve göbeği kesilmiş olarak doğmuş, daha beşikteyken tıpkı İsa gibi konuşmuş, Allah’ın adını zikretmiştir. (2008: 127-128)

Hz. Muhammed, ana rahmine düştüğü andan itibaren mucizelerin başladığı belirtilmiştir. Annesi Âmine Hanım; rüyasında önemli bir kişiye hamile olduğunu, adını Muhammed ya da Ahmed koymasını gerektiğini görmüş, Âmine Hanım’ın doğum anında acı çekmediği ifade edilmiştir. Peygamber’in annesinin sütünü pek fazla içemediği için sütannesi Halîme bint Ebû Züeyb tarafından emzirildiği belirtilmiştir. Çocukluk yıllarını sütannesi ve sütkardeşleri

olan Abdullah, Üneyse ve Şeymâ ile geçirdiği, Hz. Muhammed'in burada kaldığı süre zarfında Hâlîme Hanım ve ailesinin bereketli bir hayat sürdüğü nakledilmiştir. (Fayda, 2020: 408)

Hz. Muhammed'e atfedilen birçok mucize mevcuttur. Bu maddede Muhammed Peygamber'in mucizelerine değinilecektir.

Şakk-ı Sadr: Hz. Muhammed'e peygamberlik verilmeden önce Cebrail insan kılığına girmiş ve yanına gelip göğsünü yarmış ve kalbini çıkarmıştır. Kalbin içindeki kan pıhtısını aldıktan sonra kalbi yıkayıp yerine koymuştur. Bu olayla Peygamber, dünyevî arzularından ayrılarak üstün niteliklerle donatılmıştır. (Ahatlı, 2010: 309-310)

Şakku-l Kamer: *İnşikāku 'l-kamer* olarak da bilinen bu hadise Kur'an-ı Kerim'de kıyamet alâmeti olarak gösterilmiştir. (54. Kamer: 1) Müşrikler Hz. Muhammed'den mucize göstermesini istemiş, o da parmağıyla ayı ikiye ayırmıştır. (Çelebi, 2000: 345)

Gaybdan Haber Verme: Peygamber'in geçmişten ve gelecek bazı bilgiler hakkında haber verdiğini ifade etmektedir. Hz. Muhammed'in Mekke'de iken "*Allah elbette seni dönülecek yere döndürecektir.*" (28. Kasas: 85) diyerek müjdelendiği, Fetih sûresinin 27. ayetinde Mekke'nin fethinin gerçekleşeceği, Kamer sûresinin 45. ayetinde Bedir zaferinin müjdelendiği belirtilmiştir. Bu durum hem Kur'an-ı Kerim'in hem de Peygamber'in mucizesi olarak gösterilmiştir. (Bebek, 2000: 133-134)

Parmaklarından Su Akıtması: Susuz kalan arkadaşları için parmaklarından su akıtmıştır. Rivayete göre Peygamber parmaklarından suyu akıtmış üç yüz kişi bu sudan içmiş, abdest almış ve insanlar kaplarını bu suyla doldurmuştur. (Akdemir, 2020: 63-64) Hz. Muhammed'in suyla ilişkilendirilen bir mucizesi de yağmur yağdırmasıdır. Buna göre Peygamber elindeki örtüyü aşağı yukarı sallayıp dua etmiş ve yağmur yağdırmıştır. (And, 2008: 134)

Yemekleri Çoğaltması: Peygamber'in kızı Fâtîma'yı evlendirirken yaptırdığı düğün yemeğini tüm Medine halkı yiyebilmiştir. Biten yemeklerin mucizevî bir şekilde yenilendiği anlatılmıştır. (And, 2008: 134)

Hanînü'l-Ciz' Mucizesi: Hz. Muhammed'in hutbe verirken sırtını yasladığı bir hurma ağacı vardır, ama yaşlandıktan sonra Peygamber'e hutbeyi rahat okuması amacıyla Mescid-i Nebi'de bir minber yapılmıştır. Bu duruma üzülen hurma ağacı inlemeye başlamış ve Hz. Muhammed onu teselli etmiştir. (Önal, 2020: 418)

Hayvanlarla İlgili Mucizeler: Kâbe'nin temelinden çıkan bir ejderhayı Hz. Muhammed'in mucizesiyle ukab kuşu gökyüzüne çıkarmış ya da Peygamber ejderhayı iki dağın arasında sıkıştırarak öldürmüştür. Başka bir anlatıda ise Peygamber, kervanının yolunu kesen ejderha ile konuşmuştur. Süt vermeyen koyunun süt verir hâle getirmesi, yavaş hareket eden bir atı kamçı ve dua ile hızlı hareket ettirmesi, Hz. Peygamber'in yanındaki kişiler tarafından yuvası bozulan hummara kuşunun derdini Peygamber'e anlatması ve Peygamber'in onları tekrar yuvalarına bırakması Hz. Muhammed'in mucizeleri arasında gösterilmiştir. (And, 2008: 139-140)

Peygamber'in Devesi Kasva: Çok hızlı hareket etmesiyle bilinen bu deve Hz. Muhammed ile sık sık anılmıştır. Peygamber birini acil olarak bir yere göndereceği zaman bu deveyi vermiş. Hz. Peygamber zaman zaman düzenlenen deve güzellik yarışmalarına devesini katmış ve her seferinde birinci olmuş ancak en son yarışmada seçilememiştir. (Bozkurt, 2022: 2-3)

Zehirlenmiş Keçi Etinin Zehirli Olduğunu Haber vermesi: Hayber'de Yahudi bir kadın Hz. Muhammed'i zehirlmek ister. Keçi etini kızartıp Peygamber'e getirir. Bunun üzerine etin zehirli olduğunu kürek kemiği Hz. Muhammed'e bildirir. Kadını yanına çağıran ‘; bunu niçin yaptığını sorduğunda, gerçekten Peygamber ise zehirli olduğunun ona bildirileceğini ve zarar görmeyeceğini ifade eder. (Çelikan, 2020: 404)

Miraç Hadisesi: Bu olaya *Mi'râcü'n-Nebevi* adı da verilmiştir. (And, 2008: 147) Peygamber'in Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya oradan Allah'ın huzuruna yaptığı yolculuğu anlatmaktadır. Kur'an-ı Kerim'de Necm ve İsra sûrelerinde bu olaya değinilmiştir. (17. İsrâ: 1-60; 53. Necm: 1-18)

Hz. Muhammed, Kâbe'de Hicr ya da Hatîm adlı yerde uykuya uyanıklık hâlindeyken Cebrail onun yanına gelmiş, göğsünü açmış, zenzem suyuyla yıkadıktan sonra içine iman doldurmuştur. Burak adlı ata bindirip Beytülmakdis'e göndermiştir. Cebrail, Peygamber'e biri süt diğeri şarap dolu iki kadeh uzatmış ancak süt dolu kadehi seçmiştir. Bunun üzerine Cebrail “*fıtratı seçtin*” diyerek onu semaya yükseltmiştir. Semanın her katında peygamberlerden Âdem, İsa, Yûsuf, Hârûn, Musa, İbrahim ile görüşmüştür. Hz. Muhammed, Sidretü'l muntehâ adı verilen göğün yedinci katına geldiğinde meleklerin kalem seslerini duymuştur. Allah'ın huzuruna çıktıktan sonra Allah insanoğluna elli vakit namazı farz kılmış ama Peygamber Allah'tan bunu hafifletmesini istemiştir. (Yavuz, 2020; Yıldırım, 2008)

Türk edebiyatında Hz. Muhammed için tevhid, münâcât, ramazâniyye, bayramiyye, mersiye, maktel, muharremiyye, menâkıbnâme, velâyetnâme gibi çeşitli türler yazılmıştır. Âşık-maşuk ilişkisini anlatan din dışı şiirlerde sevgilinin güzelliği anlatılmak istendiğinde yüzünün nuru ve güzelliğiyle ün salmış olan Peygamber’e atıfta bulunulmuştur. Resûllâh; divan şiirinde *göl, bülböl, âyîne, servi, nihâl, şems, kamer, mâh, çerağ, nur, kimya, muallim, imam, fahr-i kâinat, ekmel-i âdem, şefî-i ümmet, sultân-ı kevneyn* ifadeleriyle anılmıştır. Hz. Peygamber’i anlatırken en sık kullanılan çiçek gül olmuştur. Gül kelimesi *gonca, gül-i ra’nâ, gül-cemâl, gül-gûn, gül-i hoş-bûy, gül-i gül-zâr-ı nübüvvet* gibi tamlamalarla kullanılmıştır. (Uzun, 2020: 457)

Bâkî

*“Be-dîn-i güzîn-i Nebiyy-i mükerrerem
Be-rûh-ı revân-ı Rasûl-i mutahhar” (K. 3/32)*

Padişaha dua edilen bu beytte Hz. Peygamber’in temiz ve nur yüzlü olmasına, İslam dini için görevlendirilmesine telmihte bulunulmuştur.

*“Bû ‘ Alî-hikmet ü Hâtem-kef ü Nu’ mân-mezheb
Mustafâ-hulk u Mesîhâ-dem ü Yûsuf-dîdâr” (K. 25/20)*

Hz. Peygamber güzel ahlâkı ile bilinmektedir. Kâdî-zâde’ye yazılmış olan bu beytte memduhu yüceltmek için Peygamber’in ön plana çıkmış özellikleri kullanılmıştır. Hz. Muhammed’in güzel ve ahlâklı yaratılışı şair için övgü unsuru olarak kullanılmıştır.

*“Eger kûy-ı habîbe secde kılmak câ’ iz olmasa
Cihânda secdegâh olmazdı kûy-ı Mustafâ kiblem” (G. 333/5)*

Hz. Muhammed’in mezarı Medine’dedir. Burası aynı zamanda İslamiyet’te secde edilen yöndür.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Zulmetde hayat âbı gibi ayn-ı cihândan
Olmışdı nihân çeşme-i mihr-i felek-ârâ” (K. 1/2)*

Yahyâ Bey'in divanının başında yer alan bu naatta Hz. Muhammed'in doğumunu Karanlıklar ülkesinde âb-ı hayatın bulunmasına benzetmiştir.

*“Anda ümemün hazretüne teşne iriser
Rahmet suyuna zât-ı şerîfün ola sakkâ” (K. 1/67)*

Şairin naatının içinde yer alan bu beytinde “Biz seni âlemlere rahmet olarak gönderdik” (21. Enbiyâ: 107) ayetine telmihte bulunarak Peygamber'in âlemlerin rahmeti oluşuna rahmet suyu ile değinmiştir. Ümmetinin onu görme arzusunu susuzluk olarak nitelendirmiştir.

*“Nâyib-menâb-ı Ahmed ü Mahmūd u Mustafā
Sultân-ı bahr u berr Süleymân-ı rüzgâr” (K. 10/19)*

Hz. Muhammed'in; Ahmed, Mahmud, Mustafa isimleri de vardır. Şairler bu isimlere de şiirlerinde yer vermişlerdir. Hz. Peygamber güzel ahlâkı, güzel yüzü, savaşlarda göstermiş olduğu kahramanlıklar ve türlü mucizeleriyle anılmış bir Peygamber'dir. Şair Hz. Peygamber'in bu özellikleriyle beraber bir de Osmanlı padişahlarının halife olduklarını hesaba katarak Sultan Süleyman'ın, Hz. Muhammed'in nayibi olduğunu söylemiş ve padişaha bu şekilde övgüde bulunmuştur.

2.2 DİNÎ-TASAVVUFÎ ŞAHISLAR

2.2.1 Âsaf

Hz. Süleyman'ın veziri olan Âsaf şu isimlerle anılmıştır: “Âsaf b. Berahyâ b. Şimea b. Mikael b. Baaseya b. Malkiya Ahd-i Atîk'e göre, Levioğulları'na mensup Gerşom ailesinden Berekyâ'nın (Berekhyâ-Berechiah) oğludur.” (Harman, 1991: 455) Âsaf; Hz. Süleyman'ın teyzesinin oğlu, sadık arkadaşı, veziri ve kâtibi olarak tanıtılmıştır. (İpşirli, 1991: 455) Âsaf, Belkıs'ın Arş-i Sebâi adındaki tahtının çok kısa sürede Süleyman'ın sarayına getirmesiyle meşhur olmuştur. (And, 2008: 359) Bundan dolayı simya ve gizli bilimlerin ona ait olduğu belirtilmiştir. (Şentürk, 2017:359)

Belkıs'ın tahtını, Süleyman'a getirme hadisesine Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiştir. Süleyman bu tahtı bana kim getirebilir diye sorduğunda cinlerden birinin “Ben onu sen göz

açıp kapayınca kadar getiririm...” (27. Neml: 38-39) Bu ayette kitaptan *bilgisi olan* diye geçen kişinin birçok tarihçi ve tefsirci Âsaf olduğunu düşünmüştür. (Harman, 1991: 455)

Peygamberlikle görevlendirilen üç aileden birinin lideri olduğu ifade edilmiştir. İyi bir musikişinas olduğu söylenen Âsâf’a, Hz. Dâvûd tarafından Âhit Sandığı’nı taşıma görevi ve bu sandık taşınırken yüksek ses çıkaran tunç zillerini çalma görevi verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 72)

Adı birçok efsaneye karışmış olan Âsâf’ın, Tevrat’ı ezberlediği ve ondan başka hiç kimsenin Tevrat’ı ezbere bilmediği belirtilmiştir. Mucizelerle dolu olan Âsâf, İsm-i Azam duasını da ezbere bilir ve ettiği her dua kabul olurmuş. Rivayete göre Hz. Süleyman’ın yüzüğünün çalınmasının ardından bir cin Süleyman’ın kılığına girmiş ve bu durumu hiç kimse anlamamış ama Âsâf bu durumu anlamıştır. Hz. Süleyman’ın eşi olan Cerâde’nin puta tapmasını yine sadece Âsâf anlamış ve bunu Hz. Süleyman’a bildirmiştir. (Tökel, 2016: 258-259) Hz. Süleyman’ın mührünü kaybetme hadisesinde Âsaf ile bağlantı kurulmuş ve şairler her fırsatta bunu dile getirmişlerdir. (Şentürk, 2017: 360)

Beytlerde mühür, Âsaf ve Süleyman üçlüsünü bir arada görmek mümkündür çünkü padişahlar, başvezirlerine nişane olarak bir mühür verirlermiş. Âsaf da Süleyman’ın başveziridir. Bundan dolayı övülen padişah ile veziri arasındaki mühür ilişkisine Âsaf ve Süleyman üzerinden değinmişlerdir. Aynı zamanda beytlerde Âsaf, aklın sembolü olarak da gösterilmiştir. Âsaf’ın geçtiği beytlerde tedbir, ordu safı ve ses uyumuna bağlı olarak sâf kelimeleri beraber kullanılmıştır. (And, 2008: 360)

Şair eğer şiirinde Âsaf’tan söz etmişse mutlaka veziri övecektir. Âsâf kelimesinin vezir anlamında kullanımı yaygınlaşmıştır. Bundan dolayı Bâb-ı Âlî’ye Bâb-ı Âsâf’i’ye denilmiştir. Âsaf’ın beytlerde genellikle Süleyman ile anıldığı belirtilmiştir. (Pala, 1989: I, 43)

Bâkî

“Sâhib-i tîg u kalem mâlik-i câm u hâtem

Âsâf-ı Cem-’azamet dâver-i Cemşîd-vekâr” (K. 18/27)

Âsaf; faziletin ve ileri görüşlülüğün simgesi hâline gelmiştir, bu vasıta ile dönemin Sadrazamı Ali Paşa’ya yazılan kasidede Âsaf’a telmihte bulunarak sadrazam vezirliğiyle övülmüştür.

*“Koma ayakda bu masnû’ u murassa ‘ nazmı
Elde hoş yaraşur ey Âsaf-ı saf-der hâtem” (K.19/51)*

Yine Ali Paşa’ya yazılan bu kasidede Âsaf’a temihle bulunarak adı geçen paşanın görevini iyi yaptığı belirtilmiştir. Âsaf yukarıda da belirttiğimiz gibi vezirliği ile ün salmış bir şahıstır. Şair Âsaf’tan söz etmeye başladığında anlaşılıyor ki dönemin veziri övülecektir.

*“Tedbîri gör ki irmedi kimse hayâline
Âsaf cihâna gelse göreydi vezâreti” (M. 1/VIII/5)*

Vezir, yönetimde her zaman tedbirli olması gereken kişi olarak görülmüş, bundan dolayı vezirlik makamıyla Âsaf kelimesi arasında ilişki kurulmuştur. Övülen kişi, o kadar iyi bir vezirdir ki Âsaf’ın tekrar dünyaya gelip sadrazamlığı ondan öğrenmesi gerektiği belirtilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Oldı kemâl-i fikret ile Âsafun Halil
Yüz sürseler aceb mi işigüne Ka’be-vâr” (K. 10/38)*

Âsaf aklıyla ön plana çıkmış bir vezirdir. Onun adının geçtiği beytlerde akıl ifadesine de yer verilir. Sultan Süleyman’a yazılmış olan bu kasidede, padişahın yanında veziri aklıyla övülmüştür. Bu övgü Âsaf vasıtası ile yapılmıştır.

*“Her yire virdi bahâr-âsâ nizâm u intizâm
Âsaf-ı rûşen-zamirün hüsn-i rây ü fikreti” (K. 28/14)*

Vezirler, yönetimi akıllarıyla ve aydınlık fikirleriyle disiplin altına alan kişiler olarak görülmüştür. Bu bağlamda vezirlik makamı Âsaf kelimesiyle karşılanmıştır. Dönemin sadrazamı bu kelimeye telmihte bulunarak övülmüştür.

*“Âsafâ çünkim senün gibi şefik olsa refik
Rûha râhat ‘ayn-ı rahmetdür seferler zahmeti” (K. 28/30)*

Padişah ve sadrazamlar birbirlerine yakın kişiler olarak bilinmektedir. İyi bir sadrazamının olması padişahın işini kolaylaştırdığı gibi devletin iyi bir şekilde yönetimini de sağlayacaktır. Buradaki beytte padişahın merhametli bir arkadaş oluşu övülürken vezirlik makamına değinilerek sadrazamın da böyle olması gerektiği söylenmiştir. Eğer sadrazam buradaki özellikleri taşırsa seferler gibi zahmetli işlerin de rahat olacağı ifade edilmiştir.

2.2.2 Cebrail

Kutsal mesaj habercisi. Allah'ın vahiylerini peygamberlere ulaştırır, dört büyük melekten biridir. (TDK, 2011: 448) Yahudi ve Hristiyan kaynaklarında da adı geçen Cebrail, *Gabriel* adıyla anılmıştır. Bu adıyla Yunanca ve Latince de geçtiği belirtilmiştir. (Yavuz ve Ünal, 1993: 202)

Cebrail; Eski Ahit'te anlatılanlara göre altı meleklerle beraber Tanrı'nın sol tarafında duran, cennete vekâlet eden, göğün hâkimi ve en büyük şefaatçisi olan, şeytanları ateşe atan, doğa güçlerini yöneten, azizlerin duasını Tanrı'ya ileten varlık olarak anlatılmıştır. (Yıldırım, 2008:200)

Kur'an-ı Kerim'de “Söyle (yahudilere): *Cebrâil'e kim düşmansa bilsin ki, Allah'ın izniyle önce gelen kitapları doğrulayıcı, müminler için bir hidayet rehberi ve müjdeci olarak Kur'an-ı Kerim'i senin kalbine indiren odur.*” şeklindeki ifadeyle Cebrail'in haber götüren melek olduğu açıkça belirtilmiştir. (2. Bakara: 97)

Cebrail adının hem İbranice bir kelime olduğu öne sürülmüş hem de *Allah'ın gücü* anlamına gelen *Ceberûtullah* tamlamasından geldiği düşünülmüştür. İslamiyet'te Cebrail'in farklı adlandırmaları da vardır: *Cebreîl*, *Cebrîl*, *Cibrîn*, *Cibrîl* adlarıyla da anılmıştır. Bu büyük melek, insanların ruhlarını temizleyen haberleri getirdiği için ve hiç günah işlememiş olduğu için *Ruhu'l- kudüs*; kendisi vasıtasıyla gönderilen haberlerde değişiklik yapmadığı için güven vermiş, bundan dolayı *Ruhu'l-emin*, getirdiği haberlerle insanlara can verdiği için *Ruh*; saygı duyulması gereken kişi olarak görüldüğü için *Resûl* adlarıyla anılmıştır. (Yıldırım, 2008: 200)

Büyük melek Kur'an-ı Kerim'deki isimlerinin yanında Allah'ın ruhunu taşıdığı düşünüldükçe söylenen *Rûhullah*, Allah'ın hizmetçisi anlamında kullanılan *Hâdimullah*, en yüce ruh manasında *er-Rûhu'l-a'zam*, en güzel akıl anlamına gelen *el-Aklü'l-ekrem*, en büyük sır anlamına gelen *en-Nâmûsü'l-ekber*, en büyük akıl anlamında kullanılan *el-Aklü'l-fa'âl*, görünüş veren *Vâhibü's-suver*, kutsal koruyan anlamında kullanılan *Hâzinü'l-kuds*,

tâvus kuşuyla arasındaki bağlantıdan hareketle meleklerin tâvus anlamında kullanılan *Tâvûsü'l-melâike*, mesaj habercisi anlamında kullanılan *Surûş* adlarla da anılmıştır. (Yavuz ve Ünal, 1993; Yıldırım, 2008)

Çok güçlü niteliklerle donatıldığı ve vahiy meleği olduğu ifade edilmiştir. (53. Necm: 4-5) Hz. Muhammed “*oku*” emrini ondan almıştır. Allah’ın emirlerini Hz. Muhammed’in kalbine verdiği, bazen insan biçiminde görüldüğü ifade edilmiştir. Bu büyük melek resimlerde iki kanatlı olarak tasvir edilmiştir. (Pala, 1989: I, 94)

Kur’an-ı Kerim’de, Hz. Meryem’e erkek çocuğunun olacağını haberini Cebrail’in insan kılığına girerek getirdiği belirtilmiştir. (19. Meryem: 17-18) Peygamber’e Kur’an-ı Kerim’i öğretmiş, onun dostu olmuştur. Miraç gecesinde ona yol arkadaşı olduğu ancak Kâb-ı Kavseyn’e kadar beraber yürümelerine izin verildiği için buradan ötesine gidemediği ifade edilmiştir. (Yıldırım, 2008:202)

Arşı taşıyan *Mukarrebîn* adlı meleklerinden olduğu belirtilmiştir. Gökyüzünde emrinde bulunan bir melek ordusu olduğu ifade edilmiştir. Dış görünüş olarak da tasvir edilen Cebrail’in nurdan yaratıldığı anlatılmıştır. Tasvir edilene göre yüzünün beyaz, saçının mercan olduğu, yeşil renkte olan altı yüz kanadının inci ve yakutla süslendiği, kanatları arasındaki mesafenin doğu-batı arasındaki mesafe kadar uzun olduğu belirtilmişse de bu tasvirlerin birer kült niteliğinde olduğu ifade edilmiştir. Sarı renkli bir sarıkla Bedir Savaşı’na katıldığı anlatılan Cebrail’in yeri gökyüzünde yedinci kattadır. Bu makamın adı *sidretü'l- muntehâ* olarak adlandırılmıştır. Çok hızlı hareket ettiği de belirtilen meleğin, yeryüzünde en son ölecek ve ahirette ilk dirilecek olan melek olduğu anlatılmıştır. Bazen insan kılığına da giren Cebrail’in asıl şeklini sadece Hz. Muhammed’in gördüğü ifade edilmiştir. (Yavuz ve Ünal, 1993: 203)

Bâkî

“*Kabza-i kudretine kavs kemân-ı Rüstem*
Nâvek-i re'yine per şeh-per-i Cibrîl-i emîn” (K. 26/17)

Cebrail, kanatlarıyla ün salmış bir melektir. Gösterişli kanatlarıyla türlü mazmun ve imgelerle beytlere konu olmuştur. Burada da büyük meleğin kanatlarının şaşasından hareket ederek övülen memduhun düşüncesi bir oka benzetilmiş, bu oklar ise Cebrail’in kanadındaki en uzun tüy olarak düşünülmüştür.

Taşlıcalı Yahyâ

“*Ol gice gelüp iki cihân fahrına Cibril*
Lutf ile didi sana selâm eyledi Mevlâ” (K. 1/9)

Cebrail, haber taşıyan bir melektir. Bu vasıtaıyla şairler bu durumu farklı şekillerde beytlerinde yer vermişlerdir. Taşlıcalı Yahyâ, Hz. Muhammed’e yazdığı bu kasidesinde Cebrail’in Peygamber’e haber getirdiği bir geceden bahsetmiştir.

“*Tübāya irüp geçdi sâbâ gibi o demde*
Cibrili kodı Sidrede ol zât-ı müzekkâ” (K. 1/24)

Hz. Muhammed, Mîraç Günü Cebrail’i sidre ağacının yanında görmüştür. Bu beytte bu duruma telmihte bulunulmuştur.

“*Cibril gibi ‘âlem-i ervāha kıl ‘urūc*
Pā-bendün olmasun hazer eyle bu âb u gil” (G. 244/2)

Bu beytte birçok duruma telmihte bulunulmuştur. Bunlardan biri Cebrail’in gökyüzüne uçması, diğeri ise *âb u gil* ifadesiyle insanoğlunun su ve topraktan yaratılmasıdır.

2.2.3 Deccâl

İfadelere göre *bir şeyi örtmek, yaldızlamak veya boyamak* anlamlarına gelen *decc* kökünden türediği ifade edilmiştir. (Demirci, 2019: 67) Kıyamet Günü’nden az evvel ortaya çıkacağı ve Hz. İsa tarafından öldürüleceği, yalancı, yalancı Mesih olduğu belirtilmiştir. (Devellioğlu, 2017: 193) Zıt anlamına gelen *Dec* ve Allah anlamına gelen *âl* kelimelerinden oluştuğu belirtilmekle beraber *Allah’ın ve Mesih’in zıddı* anlamına geldiği ifade edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 236)

Deccâl’in çok yalan söyleyen ve aldatan kimse olarak anlatılmasının yanında fiziksel özelliklerine de değinilmiştir. Tevrat’ta Allah’a karşı gelen, korkunç bir varlıktan bahsedilmiştir. Bu varlık kutsallarla savaşıyor ve onlara zarar veren, boynuzlu bir yaratık olarak tasvir edilmiştir. (Daniel, 7/8) İslami kaynaklarda ise bir kaşının ve gözünün bulunmadığı, ayaklarının yeşil, vücudunun geri kalan kısımlarının ise kırmızı renkte olduğu,

bir eŖeğin üzerinde seyahat edeceği ve bu eŖeğin attığı her adımda altı fersah yol alacağı rivayet edilmiŖtir. Deccâl, saçları kıvırcık ve tek gözlü olarak tasvir edilirken alnında kâfir yazılı olacağı da belirtilmiŖtir. Hz. Muhammed'e sorulan sorularda Deccâl'e de yer verilmiŖtir. BaŖı bulutları aŖan, en derin denizler bile onun topuk boyunu geçmeyen, gövdesi çok büyük bir varlık olarak tasvir edilmiŖtir. (Demirci, 2019: 67; Taberi, 2023: I, 77; Yıldırım, 2008: 236)

Kıyamete yakın bir zamanda ortaya çıkacağı, tanrılık iddiasında bulunacağı, ortaya çıktığı zamanda bir yanında cennet diğer yanında cehennem olacağı, eŖeđiyle kıtaları gezeceği, insanları zulme uğratacağı ifade edilmiŖtir. Yahudilerden oluŖan bir ordu toplayarak yanında türlü türlü nimetler taşıyacağı ve insanları bu Ŗekilde kandıracağı anlatılmıŖtır. (Tökel, 2016: 268)

Medine-i Ŗerif'e girmeye çalıŖtığı zamanda meleklerin onu men edeceği rivayet edilmiŖtir. Deccâl'in çıkışı kıyamet alametlerinin en büyükleri arasında yer almıŖtır. Deccâl bir süre dünyada dolaŖıp, dünyada adaletsizliği ve zulmü yayıp insanları kandırdıktan sonra Mehdi'nin yeryüzüne geleceği, Deccâl'i yenip onu ortadan kaldıracağı ve dünyaya sükûnet ve adalet getireceği anlatılmıŖtır. (Yıldırım, 2008: 236) Deccâl'in ölümünün Hz. İsa'nın elinden olacağı da ifade dilmiŖtir. Ölümü hakkında da bazı rivayetler vardır. Yeryüzünde bir müddet dolaŖan Deccâl'i Hz. İsa, elindeki harbe ile vurarak helak edeceği ya da Hz. İsa geldiğinde Deccâl'i Lut kapısının önünde mızrak ile vuracak böylece kanını denize dökecektir. (Tökel, 2016: 270)

Edebiyatta Deccâl için birçok mazmun oluŖturulmuŖtur. *Deccal çeŖm*: Deccal'in gözü; *Deccal cefa*: zalim; *Deccal hilkat*: kötü yaratılıŖlı; *Deccal re'y*: kötü düşünceli; *Deccal Ŗekl*: Deccal suretli; *Deccal tab'*: aldatan; *Deccal fi'l*: yalancı; *Deccal kîŖ*: yalancı; *Deccal Mehdi*: dıŖtan iyi içten kötü anlamlarına gelen tamlamalarla kullanılmıŖtır. Deccâl'in eŖeđi, *her-i Deccal* ifadesiyle eserlerde kullanılmıŖtır. (Yıldırım, 2008: 236)

Edebiyatta daha çok istenmeyen kiŖiler için kullanılmıŖ olan Deccâl kelimesine özellikle hicviyelerde kullanılmıŖtır. (Pala, 1989: I, 119)

Bâkî divanında bu maddeye rastlanılmamıŖtır.

TaŖlıcalı Yahyâ

“Çalmazuz çağırmazuz bir sâza meyyâl olmazuz

Dinsüz imânsuz hevâ ehline Deccâl olmazuz” (G. 175/1)

Edebiyatta Deccâl kelimesi, daha çok hicvetmek ya da kötü insanları ve niyetleri anlatmak için kullanılmış ve bu durumlar Deccâl ile özdeşleştirilmiştir. Taşlıcalı da bu düşünceyle hareket ederek kötü niyetli insanları meclislerine çağırmayıp Deccâl olmayacaklarını belirtmiştir.

2.2.4 Firavun

Firavun sözcüğü; Eski Mısır dilinde büyük ev manasına gelen *per'ao*, Akkadca *pir'u*, İbrânîce *par'o*, Tevrat'ın Yunanca tercümesinde *faraô*, Batı dillerinde *pharaoh*, *pharaon*, *pharo* şeklinde geçtiği belirtilmiştir. (Harman, 1996: 118) Rum krallarına Kayser, Habeş krallarına Necaşi, Yemen melikelerine Tubba, İran hükümdarlarına Kisrâ, Türk hükümdarlarına Hakan deniliyorsa Mısır'ın Amalika hükümdarlarına da Firavun lakabı verildiği belirtilmiştir. (Yazır, 2013: 293) Bir diğer görüş ise XVIII. sülale döneminin ortalarına kadar bu kelimenin *saray* anlamında kullanıldığı, sonrasında Firavun krallarının adı olarak kullanılmaya başlandığı ifade edilmiştir. (Harman, 1996: 118)

Türk edebiyatında bahsi geçen Firavun, daha çok Hz. Musa ile olan hikâyesi, hiçbir uyarıyı dikkate almayan, zalimlik eden ve tanrılık iddiasında bulunmuş olandır. (Tökel, 2016: 271)

Firavun'un adı hakkında birçok iddia vardır. Yazır; Velid b. Mus'ab, Fantus, Mus'ab b. Reyhan, Mugîs, Kâbus olabileceğini ifade etmiş ancak en doğru ismin Fantus olduğunu belirtmiştir. Sebebinin ise şöyle açıklamıştır: “...isimler hep Arapça olduklarına göre, o zaman Mısır halen Arapların elindeymiş demek olur.” (2013: 294) Taberi'nin eserinde Firavun'un adı *Mus'ab oğlu Velid* olarak geçmektedir. (2023, II, 336)

Firavun'un yaratılış itibarıyla farklılık arz ettiği belirtilmiştir. Tıka basa yemesine rağmen kırk günde bir tuvalete çıktığı, öksürme nedir bilmeyen, gözleri çapaklanmayan, hasta olmayan, hiç kötü gün görmediği bu yüzden azdığı anlatılmıştır. Firavun; Hz. Musa'nın peşine düştüğünde arkasındaki ordunun 600.000, bir rivayete göre 75.000 başka bir rivayette 1.600.000, 8000.000 ya da 700.000 kişi olduğu anlatılmakla beraber boyunun yetmiş arşın kadar uzun olduğu, sarayının altından Nil ırmağının aktığı, tahtının arkasında Beniisrail topluluğundan bin köle kızın durduğu gibi olağanüstü durumlar anlatılmıştır. (Tökel, 2016: 272)

Firavun rüyasında tahtını ve tacını elinden alacak bir erkek çocuğunun doğacağını ve onun sonunu getireceğini görmüştür. (Yıldırım, 2008: 534) Taberi ise bu rüyayı şöyle anlatmıştır: Firavun, başı meslik içindeyken gaflet uykusuna yattığı sırada bir rüya görmüştür. Rüyasında bir kişinin ona bağırarak İsrailoğulları'ndan gelen bir çocuğun onun sonunu getireceğini, kendisinden sonra gelen kişilere ibret olacağını, Allah tarafından sonu gelmeyen bir azabın içine sokulacağını söylemiştir. (2023: II, 350)

Bunun üzerine Firavun, ülkesinde doğacak bütün erkek çocuklarının öldürülmesi emrini vermiş ancak Tanrı'dan korkan kimseler bu emri yerine getirmemiştir. Levî ailesinin güzel bir erkek çocuğu olmuş ve onu üç ay saklamışlardır. Bir müddet sonra çocuğu artık saklayamayacağını anlayan aile onu hasır bir sepete koymuş ve bu sepeti katran ve zift ile kaplayarak çocuğu Nil nehrine bırakmıştır. Sepet, Firavun'un sarayının olduğu kıyıya gitmiş, Firavun'un kızı bu sepeti bulmuş ve nehirden çıkardığı için çocuğa Musa adını vermiştir. (Çıkış, 2/1-10) Firavun bu çocuğu öldürmek istese de eşi Asiye buna izin vermemiştir. Musa büyümüş ve peygamberlik artık ona müjlenmiştir. Bazıları Musa'ya inanmış bazılarıysa inanmamıştır. Bunun üzerine Musa kendisine inananlarla beraber yola çıkmış, Firavun'un ordusu onları takip etmiştir. (Uzun, 1996: 121)

Firavun'un eliyle büyüüttüğü Musa, onun sonunu getirmiştir. Musa'nın uyarılarına, gösterdiği mucizelerin hiçbirine inanmayan Firavun, onun peşinden giderken Kızıldeniz'de boğularak ölmüştür. (Tökel, 2016: 273)

Firavun; kibrin, gururun, despotluğun, zalimliğin, isyankârlığın putperestliğin simgesi haline gelmiş, Türk ve Fars edebiyatlarındaki beytlerde bu şekilde yer almıştır. (Yıldırım, 2008: 324) Firavun; kötülüğün, şerrin, istenmeyen kişilerin yerine kullanılmıştır. Sevgilinin yüzündeki ayva tüyleri Firavun'un askerleri şeklinde düşünülmüştür. Firavun'un beytlerde anılma şekillerinden biri de Hz. Musa'ya olan mağlubiyetidir.

Bâkî

“Belâ gird-âbına salsun ‘adûnı nâ-bedîd itsün

Fenâ deryâsına gark eyleyen Fir’avn u Hâmânı” (K. 14/36)

Firavun, edebiyatta kötülüğü simgelemiştir. Bu beytte de bela kelimesiyle beraber anılmıştır. Şair, Firavun'un Kızıldeniz'de boğulma hadisesine fenalık denizinde suya batsınlar diyerek telmihte bulunmuştur.

*“Yine Fir’avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde ‘asâsını bir ejder sünbül” (K. 24/12)*

Firavun şiirde sıkıntının, şerrin simgesi olarak kullanılmıştır. Bu beytte de Firavun ve ordusu kış ayına, Musa ve asası da bahar ayına benzetilmiş ayrıca Firavun ve Musa hikâyesine, Musa’nın asasıyla Kızıldeniz’i ikiye ayırması, Firavun’un bu suyun içinde boğulmasına telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Târmâr olsa n’ola cumhûr-ı Fir’avn-ı ‘adû
Görinür Mûsâ âsâsı gibi çün ejder liva” (K. 17/22)*

Edebiyatta Firavun kötülüğü simgelediği için düşman kelimesiyle beraber kullanılmıştır. Taşlıcalı bu beytinde Musa ve Firavun hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

*“Bâde-nûşân gibi togrı yolumuzdan sapmazuz
‘Avn-i Fir’avn ile Şeddadi binâlar yapmazuz” (G. 161/1)*

Doğru yoldan sapmak, fenalık etmek gibi kavramlar şair tarafından Firavun ile özdeşleştirilmiştir. Taşlıcalı Yahyâ, bu davranışları yapmayacağını belirtmek için Firavun’un şahsını şiirinde kullanmıştır.

*“‘Avânı zâlim ider gerçi ‘avn-i Fir’avnı
Kelimi gibi ahibbâsını Hudâ gözler” (G. 113/6)*

Bu beytte de Firavun zalim ifadesiyle Musa da dost ve Allah kelimeleri ile kullanılarak Firavun ve Musa hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

2.2.5 Hallâc-ı Mansur

Asıl adının Hüseyin olmasına rağmen imdada yetişen, darda kalmışların babası manasındaki *Ebû Mugis* ve *Ebu’l- Ğays* ile Abdullah’ın babası anlamına gelen *Ebû Abdullah* adlarıyla anılmıştır. Osmanlı’da daha çok Mansur ya da Hallâc-ı Mansur adlarıyla anılmıştır. (Yıldırım, 2008: 347)

Kendisine Hallâc denilmesiyle ilgili bazı rivayetler vardır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Babasının mesleğinden dolayı, insanların gönüllerindeki sırları bir pamuk gibi alt üst ettiği için ya da bir hallâcın dükkânına gitmiş sahibini de oradan göndermiştir. Dükkân sahibi geri geldiğinde bütün pamukların atıldığını görmüş, bundan dolayı Hallâc adının verildiği ifade edilmiştir. Mansûr adının verilmesinin bir diğer sebebiyse davasını zafere ulaştırdığı için *zafere ulaşmış* anlamına gelen Mansûr adının verildiği belirtilmiştir. (Uludağ, 1997: 377)

Dedesı Mecusi inanışındandır, ancak babasının bu dinden dönerek Müslüman olduğu belirtilmiştir. Annesinin Ebû Eyyüb-i Ensârî soyundan geldiği düşünüldüğü için *Ensârî* olarak da anıldığı aktarılmıştır. (Yıldırım, 2008: 348)

İran’da Beyza’ya yakın Tûr şehrinde doğmuş ancak Basra’da yetişmiştir. (Cebecioğlu, 1988: 333) Gençlik çağlarından itibaren tasavvufla ilgili olduğu nakledilen Mansûr; Şûster’e gitmiş, orada dönemin ünlü zahidlerinden Sehl-i Tusterî’nin müridi olmuştur. Tusterî buradan Bağdat’a sürgün edilince Mansûr da onunla gitmiştir. Hallâc-ı Mansûr, Basra’dan Bağdat’a geçtiği zamanda dönemin ünlü sufilerinden Cüneyd-i Bağdâdî, Ebu’l-Hasan-i Nûrî, Sehl-i Tusterî, Amr b. Osman el-Mekkî’ ders almış, onların öğrencisi olmuştur. (Yıldırım, 2008: 348) Amr b. Osman el-Mekkî’nin elinden hırka giymiş ve Ebû Ya’kûb Akta’ adlı bir sûfinin kızıyla evlenmiş, dört çocuğu olmuştur. (Uludağ, 1997; Cebecioğlu, 1988)

Mansûr, Basra’da bulunduğu dönemde Abbasiler’e karşı Zenc isyanı başlamış, aktarılan bilgilere göre Mansûr bu isyana olumlu bakmıştır. Kayınpederi ve şeyhi ile aralarında anlaşmazlık çıktığı için Cüneyd-i Bağdâdî’ye danışmış, bir süre sabretmesini söylemiştir. (Uludağ, 1997: 377) Hicri 282’de ilk kez hacca gitmiş, bu grup sufi ile geri dönerek Cüneydî’nin meclisine katılmıştır. (Yıldırım, 2008: 348) Cüneydî’nin meclisinde kendi tarzını belli etmeye başlayan Mansûr, sufi elbiseleri yerine çeşitli tarzlardaki elbiseleri giymeye başlamıştır. (Cebecioğlu, 1988: 334) Mecliste maksatlı sorular sorduğu düşünülerek Mansûr buradan uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine Tuster’e geri dönen Mansûr burada büyük ilgiyle karşılanmıştır. Beş yıl kadar süren uzun bir yolculuğa çıkan Mansûr; Horasan, Mâverâünnehir, Sicistan ve Kirman’ı dolaşmıştır. Buraları dolaşırken halka konuşmalar yapmıştır. (Yıldırım, 2008: 348) Onun etkisiyle Müslüman olanlara *Mansûrî* adını verilmiştir. Ziyaret ettiği yerlerdeki halk ona mektup yazmış ve mektuplarında ona *mugîs*, *mukîr*, *mümeyyiz*, *zâhid*, *mustalem*, *muhayyer* adlarıyla hitap etmişlerdir. (Uludağ, 2000: 377)

Mânsur, halk içinde itibara ulaşmış, sözü dinlenen bir tasavvuf ehli olmuştur. Ardından Ahvaz'a geçmiş insanların yüreğindeki sırları pamuk ipliği gibi alt üst ettiği için *Hallâc-ı Esrâr* adını almıştır. Mansûr'un halk arasında sevilmesi ve sözünün değer kazanması onun aleyhindeki faaliyetleri arttırmıştır. (Yıldırım, 2008: 348)

Zenc isyanını atlatamayan ve otorite boşluğu yaşayan Abbasi iktidarı bu durumdan rahatsız olmuştur. Mânsur'un, *Ene'l-Hak* sözü ile Allah olduğunu iddia ettiği, değişen tasavvuf ve Allah-insan fikirlerini bahane ederek İbn Dâvûd ez-Zâhirî öncülüğünde Mansûr'un idamını istemişlerdir. Bazıları onu sihirbaz, şarlatan, deli olarak anmış bazıları ise keramet sahibi velî olarak görmüştür. (Uludağ, 2000: 377)

Müritleri hapse arttırılması üzerine kendisinin de sonunun böyle olacağını anlamış ve Ahvaz'a kaçmıştır. Hicri 301 yılında yakalanmış hakkında idam istenmesine rağmen kadı, hapsi uygun görmüştür. Sekiz yıllık hapis hayatında sadece dostu Nasr el Kuşûrî ile görüşmüş, başka ziyaretçi kabul etmemiştir. (Yıldırım, 2008: 349)

Hallâc'ın idamına yönelik talepler artınca Hâmid bin Abbas, idam isteğini tekrar kadılar heyetine sunmuştur. Nihayet Hallâc'ın idam kararı, Ebû Ömer tarafından zındıklık ettiği suçuyla verilmiştir. Hallâc, idam sehпасına çıktığında Şiblî'den seccadesini istemiş ve iki rekât namaz kılmıştır. O sırada cellad Ebu'l Hâris gelmiş ve onu kırbaçlamaya başlamıştır. Hallâc'ın müridleri baygınlık geçirmiş ve yapılan işkencelerin şunlar olduğu belirtilmiştir: burnu kesilmiş, kırbaçlanmış, vücudu parçalanmış, darağacına asılmış, teşhir edilmiş, kafası kesilmiş, cesedi yakılmış, vücudunun külleri bir minareden aşağı atılmıştır. (Cebecioğlu: 1988: 337-338)

Allahlık iddiasında bulunduğu belirtilen Hallâc'ın “*Hırkamın içinde Allah'tan başkası yoktur; ben Allah'ım, Nûh kavmini sularda boğan benim, Âd ve Semûd kavimlerini yok eden benim*” gibi ifadelerinin olduğu aktarılmıştır. Aktarılan bilgilere göre Hallâc, ellerini kesmiş ve akan kanları kollarına sürerek abdest almış, sorduklarında iki rekâtlik aşk namazının abdestinin ancak kanla alınabileceğini söylemiştir. Hallâc'a göre Allah aşkını illa dil ile söylemek gerekli değildir. Onunla özdeşleşen *Ene'l-Hak* ifadesi Allah'ı birlediğinin kanıtı olduğu ifade edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 350)

Halkın fikirleri üzerinde etkili olan Mansûr, bireysellik, halk itaatsizliği üzerinde güçlü bir örnek olur. Edebî eserlerde Mansûr'a dönük atıflara sıkça rastlanılır.

Bâkî

“*Aşka Mansûr eger olmasa fermân-berdâr
İhtiyâr itmez idi kendüye ber-dârlığı*” (G. 495/3)

Mansûr, şiirlerde davasından dönmeyip bu uğurda ölümü göze almasıyla ele alınmıştır. Nasıl ki Mansûr, fikirleri için kendini feda etmişse şair de aşkı için kendini feda ettiğini anlatmıştır.

“*Fenâsın bildi dünyânun çekildi dâr-ı ‘ukbâya
Sa’âdet mülkine Bârî muzaffer kıldı Mansûrî*” (G. 505/4)

Mansûr bu dünyanın kötülüğünü görüp ahirete intikal etmiş, saadet yerinde muzaffer olmuştur. Mansûr’un ölmeden önce yaşadığı işkencelere atıfta bulunan şair, kendisinin de bu dünyada eziyet gördüğünü Mansûr gibi kendisinin de sonunda saadete ulaşacağını ifade etmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

“*Yahyâ şehid-i ışk ola gör tâ kim olasın
Mansûr-veş bu dâr-ı fenâ içre nâmdâr*” (G. 61/5)

Yahyâ şiirinde Mansûr’u aşk şehidi gibi göstermiştir. Yahyâ’ya göre bu dünyaya ün salmanın yolu aşk şehidi olmaktır. Kendisinin de aşk şehidi olup Mansûr gibi nam salması gerektiğini belirtmiştir.

“*‘Āşık oldur dâr-ı dünyâdan ferâgat eyleyüp
Eyleye Mansûr-veş iki cihânı bir kadem*” (G. 286/5)

Taşlıcalı her iki beytinde de bu dünyayı bir darağacına benzetir. Mansur bu dünyanın elbisesinden sıyrılıp gerçek hayatı ve benliği bulmuş kişi olarak gösterilmiştir. Bu dünyaya meyleden kişilerin, darağacına benzetilen dünyada mahvolacağını ifade etmiştir. (Babür, 2021: 142)

“*Ey ene’l-hak sözine ikrâr u tevhîd eyleyen
Mümteni’dür âdem olmaz bahr-i imkândan halâs*” (G. 194/3)

Ene'l-Hak sözünü kabul etmiş, benimsemiş insan asla olabilirlik denizinden kurtulamaz düşüncesiyle Yahyâ, Mansûr'un *Ene'l-Hak* sözüne telmihte bulunmuştur.

2.2.6 Hızır

Âb-ı hayatı içtiğine, darda kalanların imdadına yetiştiğine inanılan peygamber veya veli. (Devellioğlu, 2017: 420) Türkçeye *Hızır*, *Hıdır* şeklinde geçen bu kelimenin Arapça kaynaklarda *hadr*, *hıdr* şeklinde yer aldığı, Arapça kökenli olduğu kabul edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 376) Doğu bilimciler, Gılgamış destanındaki Gılgamış'ın atası olarak anlatılan *Hasistra* veya *Hasisatra* adının Araplaşmış şekli olduğunu belirtmişlerdir. (Çelebi, 1998: 406) Taber'i ise *Ermiya*, *Elyesâ*, *Belyâ* gibi farklı isimlerin kullanıldığını öne sürmüştür. (Taberi, 2023: II, 288) Bu kişinin kim olduğu tam olarak bilinmemektedir. Türk edebiyatındaki beyitlerde Hızır; yeşillik yer, âb-ı hayat gibi kavramlarla kullanılmıştır. (Yıldırım, 2008: 375)

Hızır, halk inanışında büyük bir yer edinmiştir. *Kul bunalmayınca Hızır yetişmez, Hızır gibi yetişmek* gibi ifadeler bu inanıştan doğmuştur. Geçtiği yerlerin yeşerdiği düşünüldüğü için kelime anlamı olarak *yeşillik*, *yeşerme*, *tazelik* gibi anlamlarının olduğu belirtilmiştir. Hızır kelimesi bilhassa halk kültüründe kendisine çok geniş bir yer edinmiştir ancak biz onun efsanevî ve mitolojik yönü üzerinde duracağız. (Tökel, 2016: 284)

Hızır adı İskender, Hz. Nûh, Hz. Musa ile anılmıştır. Musa ile olan macerasına Kur'an-ı Kerim'de yer verilmiştir. Hızır adı Kur'an-ı Kerim'de direkt olarak geçmez ancak Kehf suresinde anlatılan olayda Musa ve arkadaşının karşılaştıkları kişinin Hızır olduğu düşünülmüştür. Bu sure Hızır'la ilgili tüm rivayetlerin çekirdeğini oluşturmuştur. (Pala, 1989: I, ; Tökel, 2016; Yıldırım, 2008)

Hz. Musa; yanında genç arkadaşıyla Allah'ın huzurunda önemli bir yere sahip olan bir kul ile buluşmak üzere yola çıkar, yanlarında yiyecek olarak aldıkları kızarmış bir balık vardır. Dinlenmek için bir suyun başında istirahat çekilirler. O sırada balık gencin elinden suya düşer. Balık bir anda canlanır ancak genç bunu Musa'ya söylemeyi unuttur. Yollarına devam eden Musa ve genç acıkırlar. Genç, balığın suya düştüğünde canlandığını hatırlar ve Musa'ya anlatır. Musa bunu duyunca sevinir, çünkü salih kulla buluşacakları yer orasıdır. Geldikleri yolu geri dönerler. Salih kul ile burada buluşurlar. Musa, ona '*Senin öğrendiğin doğruya ulaştıran bilgiden bana da öğretmen için sana tâbi olayım mı?*' der Salih kul, Musa'nın o açıklayana kadar hiçbir şey sormaması karşılığında Musa'nın istediğini kabul

eder. Hızır bindikleri gemiyi deler, karşılaştıkları erkek çocuğunu öldürür, onlara yardım etmeyen halkın yıkık duvarını onarır. Musa bu işlerin hepsinde Hızır'ı sorguladığı için Hızır, Musa'yla yollarını ayırır. (18. Kehf: 59-81)

Ayette *salih kul* olarak geçen bu kişinin kim olduğu konusunda pek çok düşünce vardır. Yazır, Kehf suresindeki ilgili ayetleri tefsir ederken bu konuya değinmiştir. Ona göre *salih kul*, büyük bir kesim tarafından Hızır olarak kabul edilmişse de farklı görüşler ortaya koyanlar da vardır. Ebedî hayata erişme konusu pek çok kişi tarafından kabul edilmemiştir. Kabul etmeyenlerin delilleri daha kuvvetli görünmektedir. Örneğin İbnü Kayyim-i Cevzi, *"Hızır (a.s)'ın hayatı hakkında zikrolunan hadislerin hepsi yalandır. Yaşadığına dair sahih bir hadis bile yoktur"* demiştir. Yazır, Hızır'ın halen yaşadığına dair düşüncelerin farklı bir konu olduğunu söylemiştir. *"Fakat işaret, şiarları olan tasavvufçuların sözlerini de dış görünüşü üzere tartışma konusu yapmamak icab eder. Özellikle Musa ve Hızır kıssası bir zâhir ve bâtın kıssası olduğuna göre o bâtın (gizlilik), Hızır meselesinin konusunu meydana getirir."* Hızır konusundaki düşüncelerin bâtınî açıdan değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir. Buna misal olarak da Şeyh Sadreddin İshak Konevi'nin *"Hızır (a.s)'ın varlığının misal âleminde"* ve Abdurrezzak-ı Kâşî'nin *"Hızır, ruhun ferahlığından, İlyas ruhun sıkıntısından ibarettir"* ifadelerine yer vermiştir. (2013: 368-369)

Hızır'ın nereli olduğu, hangi milletten olduğu, peygamber olup olmadığı hakkında muhtelif görüşler vardır. Bunlardan bazıları şöyledir: Âdem'in çocuklarından olan Kâbil'in oğludur, Nûh'un oğlu Sâ'm'ın torunlarından Belyâ b. Melkân, Hz. İshak'ın torunu Hazrûn b. Amâyîl'dir şeklindeki görüşler öne sürülmüştür. Rivayetlerden hareketle annesinin Rum, babasının İranlı olduğu bilgisine ulaşılmıştır. (Çelebi, 1998: 406) Âdem'in oğlu olduğu, Hızır'ın Âdem'in cesedini saklayıp tûfandan çıkarıp defnettiği, Firavun'un kızının oğlu olduğu da söylemiştir. Bir mağarada doğduğu, burada bir hayvanın sütüyle beslendiği nakledilenler arasındadır. Hızır'ın peygamber olup olmadığına yönelik düşüncelerde de farklı görüşler öne sürülmüştür. Bazılarına göre Hızır İsrailoğulları'ndandır ve onlara peygamber olarak gönderilmiştir. Bazılarına göre ise peygamber değildir. Nûh'un oğlu Sâ'm'ın Belyâ adlı oğlu olduğu öne sürülmüştür. Bu görüşe göre Belyâ, Nûh tûfanını görmüş ve gemiye katılmıştır. Çok uzun ömürlü olarak bilinen Belyâ'nın hayat suyunu içtiği rivayet edilmiştir: Nûh Peygamber'in *"Kim Hindistan'a gidip Serebdip adasından Âdem ve Havva'nın cesedini buraya getirirse ona çok uzun ömrü olması için dua edeceğim"* demesi üzerine Hızır, bunu kendisinin yapabileceğini söyleyip Âdem ve Havva'nın cesedini

getirmiştir. Bu duanın üzerine Hızır'ın çok uzun ömürlü olduğu ve Batı denizi adalarında yıllarını ibadet ile geçirdiği belirtilmiştir. Günlerden bir gün İlahi bir ses, Hızır'a İskender'in yanına gitmesini söylemiştir. İskender'in yanına giden Hızır, İskender ve beraberindeki ekiple Karanlık ülkesine doğru yol almıştır. Burada âb-ı hayatı aramaya başlamışlardır. Âb-ı hayat arama macerasında Hızır ve İlyas'ın bu suyu içtiği belirtilmiştir. (Tökel, 2016: 288) Bu hikâyede Hızır, İskender'in ordusundaki üst düzey bir komutan olarak tanıtılmıştır. (Yıldırım, 2008: 378)

Hızır'ın âb-ı hayatı içmesinin Musa ile olan yakınlığından dolayı olduğu belirtilmiştir. Ölümsüzlük suyunu içen Hızır ve İlyas'la ilgili düşüncelerde Hızır; denizde kim darsa kalırsa onun yardımına, İlyas ise karada darda kalanın yardımına koşarmış. Hızır ve İlyas'ın senede bir kere hac günlerinde Mekke'de buluştukları, burada hac ve umre ibadetlerini yerine getirdikleri, buradan içtikleri zezem suyunun onlara bir sene yettiği ifade edildiği gibi buluşma yerlerinin Ye'cûc ve Me'cûc ile insanlar arasına çekilmiş seddin dibi olduğu ya da Arafat Dağı olduğu aktarılmıştır. Anadolu'da Hıdırellez Günü olarak kabul edilen 6 Mayıs'ın, Hızır ve İlyas'ın buluşma günü olduğuna inanılmıştır. (Tökel, 2016: 289)

Başka bir rivayette Hızır, Allah'a inanmasına rağmen hükümdar babası Allah'a inanmamaktadır. Babasının evlilik ısrarlarına rağmen evlenmemiş ve çeşitli adalarda yaşamaya başlamıştır. (Yıldırım, 2008: 378)

Hızır-İlyas dostluğu ya da kardeşliği Yunan mitolojisindeki Polluks ve Kastor çiftinin kardeşliğine benzetilmiştir. Dioskur'lar olarak adlandırılan bu kardeşlerin Zeus'un oğlu olduğu, birbirlerinden hiç ayrılmadıkları belirtilmiştir. Bu kardeşlerden Polluks ölümsüz, Kastor ise ölümlüdür. Pallem Adası'na götürülen bu kardeşlerin yaptıkları ilk iş adayı korsanlardan temizlemek olmuştur. Denizde zorda kalanlara yardım ettikleri düşüncesiyle denizcilerin tanrıları olarak adlandırılmışlardır. Her zaman atlı oldukları rivayet edilen bu kardeşleri Zeus birbirinden ayırmak istememiş, ikisini de göğe yerleştirmiştir. İkizler burcunun bu iki kardeşi simgelediği belirtilmiştir. (Erhat, 2002: 96)

Batı'daki İskender hikâyelerinde Hızır'la ilgili bilgileri görmek mümkündür. Örneğin bir anlatıda: hayat suyunu aramaya çıkmış bir kahraman, canavar tarafından korunan bir mağaraya girer ve yanında ışık saçan bir mücevher taşımaktadır. Hayat suyunun içine giren kahraman çıktığında vücudunun yeşilimsi mavi renge büründüğünü fark eder. Bundan dolayı adına yeşil anlamına gelen *El Khird* denmiştir. (Mackenzie, 1996: 112)

Hristiyanların aziz olarak kabul ettikleri *Saint-George* ya da Yahudilerin *İlyâ* adını verdikleri bir şahsın özellikleri Türk kültüründe Hızır'a verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 122)

Divan şiirinin vazgeçilmez unsurlarından biri olan Hızır, İskender, Hz. Musa ile macerası, zulumât, ebediyet gibi kelimelerle anılmıştır. (Tökel, 2016: 293) Divan edebiyatında Hızır kelimesi yeşillik, tazelik, deniz, rehber, kelimeleriyle de özdeşleştirilmiştir. Sevgilinin yanağındaki ayva tüyleri yeşil renk olması bakımından Hızır ile bağlantı kurulmuştur. (Yıldırım, 2008: 122) Hem Musa ile hem de İskender ile hayat suyunu arama maceraları bu konuya beytlerde yer verilmesini sağlamıştır.

Bâkî

*“Cihânda bir kurı adı kalıpdur çeşme-i Hızrun
Sen eylersin bu gün Âb-ı hayât ahkâmını icrâ” (K. 27/19)*

Feridun Bey'e yazılan bu kasidede Hızır çeşmesinin dünyada artık sadece adı kaldığı âb-ı hayat hükümlerini dünyada artık Feridun Bey'in yerine getirdiği söylenerek Feridun Bey'in cömertliğinin övüldüğü bu beytte, Hızır'ın âb-ı hayat ile olan bağlantısına telmihte bulunulmuştur.

*“Teşne-diller vâdî-i hicrânda sensüz yandılar
Hızırveş ey la'l-i nâbî Âb-ı hayvânum yetiş” (G. 217/3)*

Beytte Hızır'ın darda kalanlarına yetişmesine ve Hızır ile âb-ı hayat arasındaki ilişkiye telmihte bulunulmuştur. Ayrıca âb-ı hayatı içen kimse hastaysa iyileşir ya da bu suyun ölümsüzlüğü sağladığı düşünülür. Bu düşünceden hareketle âşıkların iyileşmesi için sevgilinin âb-ı hayata benzeyen dudaklarının Hızır gibi yetişmesi gereklidir. Âb-ı hayatın can bağışlayan yönüne de atıfta bulunulmuştur.

*“Önünce peyk-i hidâyet delîl ü reh-ber ola
Yanunca Hızır ‘aleyhi's-selâm yoldaşun” (Kt. 4/2)*

Hızır'ın Hz. Musa'ya ve İskender'e yoldaşlık ettiği belirtilmiştir. Şair bu kıssalardan hareketle insanın yanındaki yoldaşının Hızır gibi olmasını istemektedir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Ya ‘ni sultān-ı vilāyet şeh-i mülk-i ‘azamet
Nāzır u nāsırı Hak Hızır-ı Nebi rāhberi” (K. 7/14)*

Padişahlar, Allah’ın hem yardımcısı hem de vekili olarak görülmüştür. Hz. Hızır da padişahın rehberidir. Hızır İskender’e, Hz. Musa’ya rehberlik yönüyle ön plana çıkmış bir isimdir. Beytte Hızır’ın rehber yönüne yer verilmiştir.

*“Hızır yetişdi cihāna bu seyyidü’l-Haremeyn
Çıkardı bir karanulukdan Āb-ı Hayvānı” (K. 5/24)*

Hz. Muhammed için yazılan bu kasidede Peygamber’e övgü vardır. Hızır’ın âb-ı hayat suyunu bulmasına, suyun Karanlık ülkesinden çıkarılmasına ve Hızır’ın yardıma muhtaç kimselere koşmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Hızr-veş hāzır olup cümle gazālarda şehā
Nice bin dürlü kazā savdı bu sinem siperi” (K. 7/36)*

Şair, Hızır gibi yetişmek deyimine dolaylı yoldan değinmiş çünkü Hızır darda kalan insanların mütemadiyen yardımına koşan bir zat olarak tanıtılmıştır. Haliyle Hızır’ın bu yönüne atıfta bulunulmuştur.

2.2.7 Kârûn

Musa Peygamber zamanında yaşamış, nurlu yüzü yanında zenginliği, cimriliği, Allah’ın verdikleri karşısındaki nankörlüğü ve dillere destan hazinesiyle beraber yerin dibine geçirilmesiyle anılmış bir şahıstır. Tevrat’ta *Korah* adıyla anılmıştır. (Çıkış, 6/16,18,21)

Musa Peygamber’in amcasının ya da teyzesinin oğlu olduğu belirtilmiştir. Firavun tarafından önemli bir makamda görevlendirilen Kârûn, yüzünün güzelliğinden dolayı *nurlu* olarak nitelendirilmiştir. Azgınlar grubunda yer almasının sebebi, zenginliği olarak gösterilmiştir. Mal varlığıyla adı anılan Kârûn, biriktirdiğinin zararını görenler için bir simge haline gelmiş ayrıca altın ve mal biriktirme simgesi olarak kullanılmıştır. (Yıldırım, 2008: 449)

Kârûn’un zengin olma meselesine dair birbirine yakın rivayetler vardır. Bunlar şöyledir: Kârûn, Hz. Yûsuf’a ait bir hazineyi elde etmiş ve zenginliği buradan gelmiştir. (Pala, 1989:

I, 271) Başka bir anlatıya göre: Samirî adındaki bir kişi altından buzağı yapmış ve İsrailoğulları'na *"Bu sizin tanrınız"* diyerek kandıraya çalışmıştır. Bu duruma öfkelenen Musa, Kârun'a bu buzağıyı yakmasını söylemiştir. Kârun, altının yanmayacağını söyleyince Musa, Allah'a dua etmiş o da ona altın yapılan otu öğretmiştir. Kimya ilmi bu zamanda ortaya çıkmıştır. Bu otun sırrını Musa'dan öğrenen Kârun sayısız servete ulaşmıştır. (Taberi, 2023: 458)

Kur'an-ı Kerim'da da Kârun'un hazinelerine yer verilmiştir. *"...Biz ona öyle hazineler vermiştik ki sadece anahtarlarını güçlü kuvvetli bir ekip bile zor taşırdı..."* (28. Kasas: 76) Bu ayetten hareketle Kârun'un hazinelerinin anahtarlarını güçlü bir topluluğun taşıyabildiği rivayet edilmiştir. İhtişamı ve gösterişi seven bir kişi olarak tanıtılan Kârun'a halk imrenmiştir. Bu duruma da Kur'an-ı Kerim'de değinilmiştir. *"Dünya hayatını arzulayanlar, Keşke Kârûn'a verilenin bir benzeri bize de verilseydi! Doğrusu o çok şanslı!"* (28. Kasas: 79) Kârun tüm uyarılara rağmen bu hazineyi kendi bilgisi sayesinde yaptığını iddia etmiştir. (28. Kassas: 78)

Gösterişi seven Kârun'un halkın karşısına sırmalı, yaldızlı elbiseler giyerek atına altın eğer vurarak çıktığı rivayet edilmiştir. Yanında gezen cariyelerinin yine sırmalı elbiseler giydiği, atlarına süslü eğerler vurduğu belirtilmiştir. (Taberi, 2023: II, 458)

Kârun çok gösterişli bir hayat yaşamış ancak *"Sonunda biz onu ve evini barkını yerin dibine geçirdik. Artık Allah'a karşı ona yardım edecek adamları olmadığı gibi, kendi kendini kurtarabilecek durumda da değildi."* (28. Kassas: 81) Bu ayet üzerine tefsirciler farklı görüşler öne sürmüşlerdir. Bunlardan birisi: Hz. Musa'ya zekâtla ilgili ayet inince Hz. Musa zenginlerden zekât istemiştir. Kârun'dan da zekât vermesini istemiş ve ne kadar zekât vereceğini hesaplamışlardır. Bu hesap neticesinde miktarın çok olduğu anlaşılmış ve Kârun bunu vermek istememiştir. Bunun için hile düşünen Kârun, adamlarını yanına çağırarak ve kadın bulmalarını istemiştir. Kadını mal ve mülkle kandırıp Hz. Musa'ya bu kadınla zina ettiği iftirasını atmaya çalışmışlardır. Allah'ın yardımıyla kadın gerçeği itiraf etmiş ve Musa hemen secdeye kapanmıştır. Allah, Musa'ya seslenerek *"Yere istediğini emret"* demiş ve Musa'da *"Ey yer bunları yut"* demiştir. Bu durum neticesinde yer, Kârun ve adamlarını yutmuştur. (Aydemir, 1974: 273) Taberi'ye göre *"Kârun ve adamları kıyamet gününe kadar bir adam boyu dibe inerler. Kıyamet gününde ise cehenneme giderler."* (2023: 462)

Kârun'un hazinesinin yerin altında sürekli hareket ettiği, Kıyamet günü bu hazinelerin yeryüzüne çıkacağı, büyücülerin bu hazineyi istedikleri şekilde yönlendirebildikleri rivayet

edilmiştir. Hazinele hareket halinde olduğu için *genc-i revân* denmiştir. (Yıldırım, 2088: 451)

Kârûn'un beytlerde işlendiğı konu, daha çok zenginliğı olmuştur. Divan şiirinde Kârûn, daha çok dünya işlerine dalma, kötülük, cimrilik, servet ve hazin âkıbeti ile işlenmiştir. (Şener, 2001: 520)

Bâkî

*“Dirhem-i eşküm dükenmez nice demdür Bâkıyâ
Hâk-i cismümdür meger kim mâl-i Kârûnun yiri” (G. 548/5)*

Kârûn'un kullanıldığı beytlerde ya bir şeyin çokluğundan bahsedilmektedir ya da insanoğlunun açgözlülüğüne dem vurulmuştur. Şair aşkı gözyaşının tükenmeyeceğini ve çokluğunu anlatmak için Kârûn'un malının çokluğunu kullanılmıştır. Bu gözyaşları âşıklar için bir hazine gibidir.

*“Zîr-i hâk olsa gerek menzilün âhir n'idelüm
Mâline mâlik imişsin tutalum Kârûnun” (G. 275/3)*

Türk edebiyatında Kârûn ele alınırken insanoğlunun aç gözlülüğüne de atıfta bulunulmuştur. Dünya hayatının geçici olduğu, insanın ne kadar zengin olursa olsun bir gün öleceğı anlatılmıştır. Bâkî şiirinde insanoğlunun yığın yığın altın biriktirse bile gideceğı yerin toprak olduğunu Kârûn'un malına ve açgözlülüğüne atıfta bulunarak anlatmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Reh-güzerdür bu fenâ bunda mukim olmadı kes
Olsa Kârûn gibi mâlî hem anun 'ömri çü Nûh” (G. 45/3)*

Kârûn'un açgözlülüğüne değinilerek insanların açgözlü olmaması gerektiğı anlatılmıştır. Bir insanın çokça malı ve uzun ömrü olsa bile dünyanın kimseye kalmadığı ifade edilmiştir. Bu beyitte hem Kârûn ile ilgili olaylara hem de Nûh Peygamber'in ömrünün uzunluğuna telmihte bulunulmuştur.

“*Taleb-i t  ati b    ya sürer     y  *
Sebeb-i g  fleti edn  ya   eker K  r  n  ” (G. 461/6)

Taşlıcalı, ibadet aşkının insanı İsa gibi göklere çıkaracağını; para sevgisinin ise insanı K  run gibi yerin dibine sokacağını ifade etmiştir. Beytte İsa Peygamber’in semaya yükseltilmesine, K  run’un ise yerin dibine çekilmesine telmihte bulunulmuş ayrıca yer-gök kelimeleri arasında tezat sanatına başvurulmuştur.

“*  det-i H  r  n   gözle san   at-ı K  run   ko*
Defter-i d  ny  da baki yok ser-  -ser f  nid  r” (G. 99/5)

H  . Harun beytin içine d  hil edilerek K  run ile cömertlik-cimrilik bakımından karşılaştırılmaya tabi tutulmuştur. Ne H  . Harun ne de K  run bu dünyada kalmamış ancak insanların H  . Harun’un yolunu gözlemesi gerektiği söylenmiştir. H  run ve K  run kelimeleri arasındaki ses benzerliğinden yararlanılmış ve c  metlik-cimrilik kelimeleri arasında tezat sanatına yer verilmiştir.

2.2.8 Kerr  b  y  n

Allah’a en yakın olan melek grubudur. *Hamale-i ar  * olarak da adlandırılan bu melek grubunun Cebrail, Mikail, İsrail ve Azrail’in genel adı olduğu ifade edilmiştir. (Pala, 1989: I, 279) Bu melekler iki kanatlı olarak tasvir edimi  , *S  d  tu’l mel  ’ike*, *kerr  b  y  n*, *kerr  b  y  n* ve *kerr  b  y  n* isimleri bu melekler için kullanılmıştır. Süleyman’ın heykelinde çeşitli dinsel ve tarihsel önemi olan bazı binaların duvarlarında bu melekler resmedilmiştir. (Yıldırım, 2008: 459)

Kur’an-ı Kerim’de bu melekler   u şekilde anılmıştır. “*Ne Mes  h Allah’ın bir kulu olmaktan geri durur ne de yakın melekler.* (4. Nisa: 172) “*O, amellerin kaydedildiği bir defterdir; onu Allah’a yakın olanlar görür.* (83. Muttaffif  n: 20-21)

B  k  ’nin divanında bu maddeye rastlanmamıştır.

Taşlıcalı Yahy  

“*G  rinen   ebnem deg  l lutf ile Ka’be yolların*
Her gice    mi g  l  b ile sular Kerr  biy  n” (K. 2/7)

Şam'ın meşhur gül suları Kâbe yollarına dökülür, bu işi yapanlarda Allah'ın yüce melekleridir. Bu meleklerin Kâbe yollarında oluşuna, burayı gözetliklerine ve Allah'a yakın olmalarına atıfta bulunulmuştur.

*“Raks eyleme şerâre gibi ehl-i nâr ile
Devr eyle ‘arş-ı a‘zamı Kerrübiyân gibi” (K. 34/3)*

Beytte melek kelimesiyle iyi kalpli kimseler kastedilmiştir. Bundan dolayı ehl-i nâr ve kerrübiyân kelimeleri arasında tezatlık vardır. Bu meleklerin gökyüzünde olmasına, dolaşmasına telmihte bulunulmuştur.

2.2.9 Meryem

Hiz. İsa'nın annesidir. İslamiyet'e göre Meryem, üstün niteliklere sahip, iffetli, Allah'a iyi bir kul, kendini dinine adanmış biri olarak anlatılmıştır. Hristiyanlık inancına göre Hiz. Meryem, annesinin adağı gereğı Beytü'l-Makdis'e gönderilmiştir. Bu inanca göre Hiz. Meryem *Tanrı doğuran* olarak adlandırılmıştır. Tıpkı oğlu Hiz. İsa gibi aslî günahlardan arındırılmış ve öldükten sonra göğe yükselmiştir. (Harman, 2004: 236) Kur'an-ı Kerim'de ismiyle anılan tek kadın olduğu belirtilen Meryem'in, Kur'an-ı Kerim'de adının otuz dört yerde geçtiğı belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 510)

Meryem'in soyu hakkındaki bilgilere bakıldığında İncil'de verilen bilgiye göre Dâvud'un soyundandır. (Luka, 1/32) Kur'an-ı Kerim'de yer alan bilgilere ise İmran ailesinden olan Meryem, İmran adındaki bir zatın dualar neticesinde dünyaya gelen kızıdır. (3. Âl-i İmrân: 33-37)

Kudüslü zengin bir Yahudiyle evli olan Anna adlı bir kadının uzun süre çocuğı olmaz. Çocuğı olması için Allah'a sürekli dua eder. Bu duaları karşılık bulan kadının bir çocuğı olur. Kızını Allah'ın hizmetine adayan kadın ona Meryem adını verir. Üç yaşındayken Kudüs'te bulunan bir mabede verilen kıza, bir melek her gün yemek getirir. Meryem burada hem ibadetle meşgul olur hem de kendini yetiştirir. Meryem mabede gittikten sonra bakirelik yemini ettiğı için onun evlenip evlenmemesi Rab'den sorulur. Neticede Dâvud'un oğlu Yûsuf ile evlenmesine karar verilir. (Harman, 2004: 237) Meryem henüz bâkireyken Tanrı, Cebrail'i onun yanına yollar ve *Rûhulkudüs* tarafından bir erkek çocuğı doğuracağı haberini verir. (Luka, 1/26-38) O sırada Meryem ile nişanlı olan Yûsuf, bu durumu öğrenince

Meryem'den ayrılmak ister, rüyasına giren bir melek vasıtasıyla gerçeği öğrenip Meryem'le evlenir. (Matla, 1/18-25)

İsa'ya peygamberlik verildikten sonra Meryem arka planda kalmıştır. İsa'nın çarmıha gerilmesinden sonra diğer kişilerle beraber dua ettiği bilgisi verilmiştir. Meryem'in hayatının geri kalan dönemlerinde neler yaptığı hakkında, vefatı ve nereye defnedildiği hakkında Yeni Ahid'de bilgi olmadığı ifade edilmiştir. Hristiyanlıkta Meryem, Hz. İsa'dan sonra ikinci önemli şahsiyettir. Onunla ilgili beş temel inanç oluşmuştur. 1.Tanrı'nın annesi 2. Kutsallık 3.Bâkirelik 4.Günahsız olması 5. İsa gibi semaya yükseltilmesi. (Harman, 2004: 237)

Kur'an-ı Kerim'de yer alan bilgiye göre: babasının adı İmran'dır. Annesinin adı verilmemekle İmran'ın karısı olarak geçmektedir. İmran'ın ve karısının uzun süre çocukları olmaz. Allah'a bir çocukları olması için dua ederler ve doğacak çocuklarını Allah'a adayacaklardır. Daha sonra bu yaşlı çiftin, Meryem adında bir kız çocukları olur. Aile aslında erkek çocuk bekler çünkü erkek çocukları mabede adanmaktadır. Meryem'e adı, onun ve soyunun şeytana karşı korunması için annesi tarafından verilir. Zekeriya onun bakımıyla görevlendirilir ve Meryem'in yanına ne zaman gitse yanında yeni bir yiyecek bulur. Bunların nereden geldiğini sorduğundaysa “*Allah tarafından*” cevabını alır. (3. Âl-i İmrân: 35-37)

Zekeriya, ergenlik çağına gelmiş Meryem'i annesinin adağı gereği mabede götürmüştür. Meryem'e melekler, Allah tarafından seçildiğini ve onu temiz kıldığını haberi gelmiş ve “*Ey Meryem! Rabbine ibadet et; secdeye kapan, huzurunda eğilenlerle beraber sen de eğil*” diyerek tavsiyede bulunmuşlardır. (3. Âl-i İmrân: 42-43)

Zekeriya yaşlanınca Meryem ile ilgilenemeyecek duruma gelmiştir. Bundan dolayı bir kura çekilmiş ve Meryem, Yûsuf'un himayesine verilmiştir. İncil'de kura sonucu Yûsuf ile nişanlandığı bilgisi verilirken Kur'an-ı Kerim'de Yûsuf ile nişanlandığı bilgisi verilmemiştir. (Matta, 1/18-25; Luka, 1:26-27; 2:5; Yıldırım, 2008: 512)

Meryem ailesinden ayrılarak doğu tarafına çekilir ve diğerleriyle arasında bir perde vardır. Melek onun yanına gelerek bir erkek çocuğu doğuracağını müjdeler. Bu duruma şaşırان Meryem kendisine erkek eli bile değmemişken bunun nasıl olacağını sorar. “*Orası öyle; ancak rabbın buyurdu ki: O bana kolaydır.*” der. Cebrail, Meryem'e insan suretinde görünür ve bir çocuğu olacağını müjdeler. “*...biz de ona ruhumuzdan üfledik*” denilerek hamile kalış şekli anlatılmıştır. (3. Âl-i İmrân: 35-47; 19. Meryem: 16-21; 66. Tahrîm: 12)

İsa'nın doğum zamanı gelir ve Meryem'e hurma ağacının dibine gitmesi söylenir. Bulunduğu duruma üzülen Meryem “*Keşke bundan önce ölseydim de unutulup gitseydim!*” der. Bulunduğu duruma üzülmemesi gerektiği hurma ağacını silkeleyip yemesi ve kimseyle konuşmaması söylenir. Halk tarafından iffetsizlikle suçlanır. Bunun üzerine beşikteki İsa'yı gösterir. Çocuk “*Ben Allah'ın kuluyum; O bana kitap verdi ve beni Peygamber yaptı.*” der. (19. Meryem: 23-33)

Meryem, divan şiirinde doğrudan ya da dolaylı olarak şiirlerde yer edinmiş bir isimdir. Hz. İsa'yı Cebrail'in üfürüşüyle babasız olarak doğurması, hurma ağacını silkeleyip hurma yemesi, insanlarla konuşmaması emredildiği için suskunluk orucuna girmesi, iffetli ve namuslu oluşu, buhurumeryem otunun onunla anılması, sütü gibi Kur'an-ı Kerim'de yer verilen bütün unsurlar divan şiirinde kullanılmıştır. Hristiyanlıkta Meryem Ana olarak anılmasına divan şairleri ilgisiz kalmamışlar üsluplarını ona benzetmişlerdir. Meryem'in kullanıldığı bir diğer husus ise sevgilinin saç, kâkül, yüzündeki ayva tüyleridir. Şiirlerdeki bazı beytler Hz. Meryem'e benzetilirken şiirdeki anlam ise İsa'ya benzetilmiştir. (Ayaz, 2024: 26-31)

Bâkî

“İrişdi hâkden bûy-ı bahûr-ı Meryem eflâke
Mu'attar eyledi göklerde dâmân-ı Mesîhâyı” (K. 15/5)

Buhurumeryem otu, Hz. Meryem ile ilişkilendirilip İsa ile kullanılmıştır. Şair, buhurumeryem çiçeğinin kokusunun göğeye kadar çıkıp göğün dördüncü katında Hz. İsa'nın eteğine sinmesini anlatmıştır. Hz. İsa'nın göğeye yükselmesine telmihte bulunmuştur. (Dikmen, 2023: 40)

“Dem-i 'İsa dirilür bûy-ı bahûr-ı Meryem
Açdı zanbak Yed-i Beyzâyı kefi Mûsâvâr” (K. 18/19)

İsa ve Meryem çoğu zaman beraber anılmıştır. Baharın gelmesiyle doğa canlanmaktadır. Şair, Hz. İsa'nın ölümleri diriltme mucizesiyle doğanın canlanması arasında bağlantı kurmuştur. Bu beytte hem diriltme motifine telmihte bulunulmuş hem de yedi beyzâ ile buhurumeryem çiçeği arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Leb-i cān-bahş ile Hatt-ı mükerrerem
Der-āgūş itdi san ‘İsiyi Meryem” (Ş. 275)*

Can bağışlayışı olan dudak ve hat, Meryem’in İsa’yı kucağına alması gibi görünür. Meryem’in adı beytlerde geçtiğinde çoğu zaman İsa ile beraber anılmıştır. İsa’nın diriltme mucizesi şiirlerde genellikle sevgilinin dudağıyla bazen de hattıyla verilmiştir. Şair bu mucizeye telmihte bulunurken İsa, Meryem’in kucağında tasvir edilmiştir.

2.2.10 Nemrud

Hiz. İbrahim döneminde tanrılık iddia eden Bâbil kralı olan Nemrud, Hiz. İbrahim ile aralarında vuku bulan hikâyesiyle meşhurdur. Bâbil diyarında yaşadığı belirtilen bu şahsın türlü zümrüt ve değerli eşyalarla süslediği puta taptığı, Âzer adında bir vezirinin olduğu belirtilmiştir. (Taberi, 2023: 168)

Nemrud’un dünyaya gelişi şöyle anlatılmıştır: Kenan adındaki padişah avlanırken bir kadın görür, kadın evli olmasına rağmen Kenan bunu umursamayıp eşini öldürür, kadını alıp gider. Kenan’ın bu kadından fiziksel olarak aykırı bir çocuğu doğar. Kadın da Kenan da bu çocuktan korktukları için onu bir dağa bırakırlar. Burada bir çoban tarafından büyütülür fakat bir müddet sonra babasına onu alması için haber gönderilir. Nemrud, büyüyüp tahta geçince tanrılık iddia etmeye başlar hatta gökyüzüne ok atıp attığı ok kanlı bir şekilde dönünce tanrıyı öldürdüğünü zanneder. (Batuk, 2006: 555) Hikâyede büyüdüğünde hükümdar olacak çocuğun dağa ya da kırlara bırakılması motifinin Oidipus, Keyhüsrev, Tepegöz gibi anlatılarda da var olduğu tespit edilmiştir. (Tökel, 2016: 307)

Halkına karşı zalimce davranan Nemrud, bir gün rüyasında bir yıldızın parladığını ancak bu parlaklığın güneşin ve ayın ışığını geçecek kadar olduğunu görür. Kâhinlere, büyücülere rüyasını sorar. Kâhinlerin yorumu ise doğacak bir çocuğun onu taht ve tacından edeceği, onun dinine batıl diyeceğidir. (And, 2008: 148) Bu rüya üzerine Bâbil hükümdarı memlekette doğan erkek çocuklarını öldürtme emrini verir fakat Hiz. İbrahim’in annesi çocuğunu öldü diyerek gizlemeyi başarır. (Taberi, 2023: II, 168-169) Hiz. İbrahim büyüyüp geliştiğinde Nemrud ile mücadelesi başlar. Bu mücadeleye Kur’an-ı Kerim’de yer verilmiştir. *“İbrâhim, Rabbim hayat veren ve öldüren dir deyince o, Hayat veren ve öldüren benim dedi. İbrâhim Allah güneşi doğudan getirmektedir, hadi sen de onu batıdan getir, dedi. Bunun üzerine inkârcı ne diyeceğini bilemedi. Allah zalimler topluluğuna rehberlik etmez. (2. Bakara: 258)*

Nemrud, Tanrı'yı görmek ve onunla savaşmak için göklere kadar çıkan kuleler yapar, bu kulenin üstünden ok atar. Oklar gökyüzünden kanlı bir şekilde dönünce Nemrud, Tanrı'yı öldürdüğünü zanneder. (Tökel, 2016: 307) Nemrud'un en çok anıldığı hadise kuşkusuz ki Hz. İbrahim'i ateşe atmasıdır. Nemrud, Hz. İbrahim'i atmak için bir ateş yaktırır, ateş artık Nemrud'un istediği kıvama gelince şeytan, Nemrud'a Hz. İbrahim'i fırlatması için mancınık yapmayı öğretir. Hz. İbrahim, bu mancınık ile ateşe fırlatılır ancak Allah'ın yardımı ile ateş bir anda gül bahçesine döner. Bu olay sonrasında Hz. İbrahim, onu dine davet eder fakat Nemrud yine kabul etmeyince ailesini de alıp Bâbil'den ayrılır. (Pala, 1989: II, 1)

Hz. İbrahim gittikten sonra Nemrud yine rahat durmayıp tanrılık iddia etmeye başlar. Allah, onun ve ordusunun üstüne sivrisinek sürüsü musallat eder. Nemrud bu sivrisineklerden kaçmak için sarayına sığınsa da bir topal sivrisinek burnunun içinden girip beynini kemirir. (Yıldırım, 2008: 544)

Nemrud; divan edebiyatındaki beytlerde yaptırdığı kuleleri, Hz. İbrahim ile olan hadiseleri, zümrüt ve mücevherleri, sivrisinek tarafından öldürülmesi ile anılmış, sevgilinin gaddarlığı Nemrud'a benzetilmiştir. Nemrud'un İbrahim'i ateşe atma hadisesini de ele alan şairler, ateşe atan sevgili yani Nemrud, ateşte yanan âşık yani İbrahim'dir. Bu şekilde hikâyeye farklı bir bakış açısı kazandırmışlardır. (Tökel, 2016: 308) Nemrud'un tanrılık iddia edecek kadar kibirlenmesi ancak topal bir sivrisinek tarafından öldürülmesi, dünyanın faniliğini, ölümün gerçek yüzünü göstermek amaçlı çokça telmih edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 544)

Bâkî divanında bu maddeye rastlanılmamıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

“Dâl idüp kaddümi dünyâya tapar sanma beni

Kalbümün ‘âdet-i Nemrûdını merdûd itdüm” (G. 270/2)

Nemrud, beytlerde kötülük, gaddarlık, zalimlik simgesi olarak kullanılmıştır. Şair içindeki kötülüğü Nemrud'a benzeterek bunu içinden çıkarıp attığını ifade etmiştir.

2.2.11 Pîri Muğan

Yaşlı adam, ak saçlı anlamlarına gelir. (TDK, 2011: 1925) Pîr-i Mugan, Zerdüş inanişinde ve İslamiyet'te geçen bir kavramdır. Birbirlerinden çok farklı kavramları belirtmeseler de Zerdüş inanişinde meyhanede çalışan, şarap taşıyan anlamlarında

kullanılmış ancak zamanla İslamiyet'in etkisiyle gizemsel anlamlar yüklenmiştir. Kâmil bir mümin olma yolunda ilerleyen kişilere yol gösteren kimse anlamında kullanılmaya başlanmıştır. *“Tasavvufta pîr salîkin o olmadan, tek başına hakka erişemeyeceği önder ve kılavuz. Sûfî kaynaklarındaki kutb, şeyh, veli ve kavs gibi terimlerde hep bu anlamda kullanılır...”* (Yıldırım, 2008: 566)

Divan şiirinde meyhanenin başkişilerinden birisi. Sırları açığa çıkaran, herkese yeterli içki sunan, yaşlı, hayat tecrübesi olan, nur yüzlü, cömert, hikmetli sözler söyleyen bir zat olarak kullanılmıştır. Pir-i Muğan'ın sunduğu kadehi öpüp başa koymak, sözlerini dikkatle dinlemek gerektiği belirtilmiştir. Gözünden düşülmemesi gereken bu kişinin yardımcısına Muğbeçe adı verilmiştir. Tekke kelimesi hem mecazen hem de tasavvufi anlamda kullanılarak âlem, feyz ve neşe yeri ya da meyhane olarak anlatılmıştır. Şarap ise Pir-i Muğan'ın meyhanesinde içilen sevgi ve neşe, *pir-i mu-gün* ise bu neşeyi sunan kişi olarak kullanılmıştır. (Pala, 1989: II, 3)

Bâkî

*“Meded Bâkîye ey pîr-i mugân bir cür'a himmet kıl
Elin alup ayaklandur ki ol bî-çâre düşmüşdür”* (G. 173/5)

Meyhanenin başkişisi olduğu belirtilen Pir-i Muğan'ın himmetiyle sunduğu şarapla âşıklar erdeme ulaşacaklardır.

*“Ey reh-revân-ı ‘aşk reh-i râstân tutun
Mürşîd gerekse dâmen-i pîr-i mugân tutun”* (G. 281/1)

Yol gösteren, insanların kemale ermesine yardımcı olan kişi şeklinde anılan Pir-i Muğan bu beytte de âşıklara yol gösteren meyhaneci olarak anlatılmıştır.

*“Bezm-i safâ vü reşh-i câm bu zemzem olmuş ol makâm
Mey-hâneler Beytü'l-Harâm pîr-i mugân şeyhü'l-harem”* (G. 318/3)

Pir-i Muğan şarap dağıtıcı özelliği ile ele alınmış ayrıca Pir-i Muğan'ın meyhanesi tasavvufi anlama gelecek şekilde de kullanılmaktadır.

Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında bu maddeye rastlanmamıştır.

2.2.12 Rıdvân

Razı olmak, hoşnut olmak ya da hoşnutluk anlamlarına gelen Rıdvân, cennetin kapıcısı olan büyük melek. (Devellioğlu, 2017: 1041) *Ravza-ı Rıdvân* tamlaması ile cennet manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. (Pala, 1989: II, 389) Cennetin koruyucu manasındaki *Bihiştân* ya da *Bihiştân*, cennetin yardımcısı anlamına gelen *hâdim-i bihişt*, cennetin hazine bekçisi *hâzin-i cennet* tamlamaları yine bu büyük melek için kullanılmıştır. *Bağ-ı Rıdvân*, *gölşen-i Rıdvân* tamlamaları da Rıdvân kelimesiyle kurulan bileşiklerdir. Hz. İdris'in, Rıdvân'ı kandırarak cennete girdiği ve buradan bir daha çıkamadığı belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 587)

Bâkî

*“Edâsı Selsebîl-i bâg-ı Rıdvân
Hurûfî ravzadan gelmiş reyâhîn” (K. 4/11)*

Sultan Süleyman Han'a yazılmış bu kasidede, onu övmek için Rıdvân bahçesi ve cennet kelimeleri beraber kullanılmıştır. Rıdvân bahçesi, cennet, selsebîl kelimeleri arasında tenasüb ilgisi kurulmuştur. Bu büyük meleğin cennetin kapıcısı ya da koruyucusu olmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Kûyında revân eylediğim eşk-i mahabbet
Kevser suyudur ravza-i Rıdvâne salındı” (G. 510/4)*

Kevser, ravza-i Rıdvân kelimeleri arasında anlam ilgisi kurularak kevser suyunun cennette olan bir havuz olmasına ve Rıdvân-cennet arasındaki ilişkiye telmihte bulunulmuştur.

*“Saçıldı cür'a-i câm-ı mahabbet bâg-ı Rıdvâna
Suyın Kevser nebâtın ney-şeker hâkin abîr itdi” (G. 523/2)*

Kevser, bâg-ı Rıdvân kelimeleri birbiriyle ilişkilendirilerek kullanılmıştır. Bu sayede Kevser suyunun cennette olmasına telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Hûr ile Rıdvāna benzetsem n’ola kūyunda kim
Hulle-i cennetle geymiş nûrdan efser liva” (K. 17/27)*

Beytlerde melek, mutluluk veren bir gül bahçesi anlamında kullanılmıştır. Hûri, Rıdvan, cennet, Hulle, nur kelimeleri arasında tenasüb ilgisi kurulmuştur. Buradan hareketle Rıdvan’ın cenneti koruyan büyük melek oluşuna telmihte bulunulmuştur.

2.2.13 Yecûc ve Mecûc

Nûh Peygamber’in oğlu olan Yâfes’in soyundan geldiğine inanılan ya da Zülkarneyn döneminde ortaya çıkıp kıyamet zamanı bozgunluk çıkaracak olan kavim.

Tevrat’ta Gog ve Magog’a atıfta bulunulmuştur. Magog, Nûh’un oğlu Yâfes’in oğlu ya da bu nesilden olanların yaşadığı ülke adı olarak verilmiştir. Gog ise Meşek ve Tûbâl’in hükümdarı ya da İsrailoğulları’na musallat olan bir topluluğun adı olarak verilmiştir. (Yaratılış, 10/2; Hezekiel, 38/1-3; Yasa’nın Tekrarı, 28/49-57)

Kuran’da Yecûc ve Mecûc şöyle anlatılmıştır: Zülkarneyn iki dağın arasına ulaştığında laf dinlemeyen bir topluluğa rastlar, bu topluluk içindeki insanlar Zülkarneyn’in yanına gelerek kendilerini bu topluluktan kurtarmasını ister. Zülkarneyn ise kendisine demir eritilip verilmesini, bu demirle araya bir set öreceğini söyler. Bu topluluğun bu seti aşmaması için de gerekli önlemleri alır. Yecûc ve Mecûc her gün bu seddi aşmaya, delmeye çalır; yarın kaldığımız yerden devam ederiz diyerek bırakır ancak her sabah bu seddin eski haline döndüğünü görürler. Sedlerin bir gün açılacağı ve bu kavmin her tepeden akacağı belirtilmiştir. (18. Kehf: 90-96; 21. Enbiyâ: 96)

Yecûc ve Mecûc kavminin fiziksel özellikleri şöyle tasvir edilmiştir: kimisinin boyu bir karış kimisinin ise uzun, gözleri kısık, kulakları sarkmış, dişleri domuz dişine benzemekte ve ağızlarının dışında, vücutlarının tamamı kıl ile kaplı, yüzlerinin adama benzediği, kışın ot yazın ise yılan yedikleri, rivayet edilmiştir. (Taberi, 2023: II; Arabî, 1997)

İki kardeş olarak da gösterilen bu kavmin, seddi bozup çıktıklarında buldukları insanları ve hayvanları yok edecekleri, yeryüzündeki suları içip bitirecekleri rivayet edilmiştir. Yeryüzüne çıktıklarında her tarafın onlarla dolacağı onların yüzünden kıtlığın baş göstereceği belirtilmiştir. Allah’ın onlara deve boyunlu kuşlar göndermesiyle yok olacakları ifade edilmiştir. (Arabî, 1997: 264-265)

Yecûc ve Mecûc kavminin, kıyamet zamanı ortaya çıkacakları, dünyaya bozgunculuğu yayacakları, yeryüzündeki her şeyi yiyip içip tüketecekleri, bu kavim yüzünden insanların bir yere sığınacakları rivayet edilmiştir. Bu kavmin Nûh'un oğlu Yâfes'in soyundan geldiği de düşünülmüştür. Yâfes'ten geldiğine inanılan Türk milletiyle amca oğulları olduğu iddia edilmiştir. Bahaddin Ögel bu hikâyeyi eserinde şöyle anlatır: Nûh bir gün uyurken avret yeri açılır, Ham ve Yafes buna güler. Nûh'da onlara beddua niteliğinde Yafes'e dönerek “*Tanrı senin de soyunu değiştirsin*”, der. Yâfes'in karısı ikiz doğurur, Yâfes bunları görünce yüzlerinin insana benzemediğini fark eder. Bunun üzerine hemen babasının kendisine ettiği beddua aklına gelir. Çocukların adlarını da Yecûc ve Mecûc koyarlar. Yafes, babasına yalvarır. Babası da onu affeder, bundan sonraki çocukları güzel olur. (2020: 414)

Kur'an-ı Kerim'de bu kavmi engellemek için çekilen seddin Zülkarneyn tarafından yapıldığı belirtilmiş ancak bazı anlatılarda Büyük İskender, Hürmüs Han, Nuşirevan olduğu da belirtilmiştir. Yapılan seddin Çin seddi olduğu, bu kavmin ise Moğollar olabileceği rivayetler arasındadır. Bunlardan dolayı divan şiirinde Çin seddi ve İskender kelimeleri birlikte kullanıldığında Yecûc ve Mecûc kavmi akla gelmektedir. Divan edebiyatında bu kavim daha çok gam, keder, kötülük, şer anlatılırken kullanılmıştır. Düşmanı anlatırken ya da sevgilinin verdiği eziyeti somutlaştırmak isteyen şairler yine bu kavme atıfta bulunmuşlardır. Zülkarneyn tarafından yapılan seddi sevgilinin saçının kıvrımına benzetmişlerdir. (Tökel, 2016: 317)

Bâkî

“Cihân emn ü emân buldı yine şemşîr-i pûlâdın

Belâ Ye'cûcına sedd eyledi İskender-i sâni” (K. 14/5)

İkinci İskender olarak övülen sultanın, Yecûc ve Mecûc'e benzeyen düşmana karşı seddi çekerek cihanı güvenli hâle getirdiği ve gelecek belalara karşı önlem aldığı anlatılmıştır. İskender'e, Yecûc kavmine ve onlar için çekilen sedde telmihte bulunulmuştur. Padişah, İkinci İskender; düşman, Yecûc kavmi olarak adlandırılarak benzetme ilgisi kurulmuştur.

“Def'-i Ye'cûc-ı gama işigidir sedd-i sedîd

Men'-i ceş-i eleme dergehidür hışn-ı haşin” (G. 26/14)

Bu kavim insanlara ve yeryüzüne sıkıntı getirdiği için gam, şer, keder ifadeleri ile bu kavim arasında bağlantı kurulmuştur.

Taşicalı Yahyâ divanında bu maddeye rastlanmamıştır.

2.3 TARİHÎ ŞAHISLAR

2.3.1 Âzer

Hız. İbrahim'in babası olduğu “İbrâhim, babası Âzer'e,” şeklinde verilerek Kur'an-ı Kerim'de açıkça belirtilmiştir. (6. En'âm: 74) Tevrât'ta İbrahim'in babası *Terah* olarak geçmiştir. “*Terah Avram, Nahor ve Haran'ın babasıydı.*” (Yaratılış, 11/27) Şii kaynaklarında ise amcası olarak geçmiştir. Aynı zamanda *Elâzer, Lazarus*, ya da İncil'deki şekliyle *Îlizâr* adıyla Meryem'in kardeşi olduğu, ölümünden dört gün sonra Hız. İsa'nın onun mezarına gittiği ve onu dirilttiği rivayet edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 120-121)

İbranicede *işini sağlam yapan, güçlü kuvvetli* anlamındaki *âzûr* kelimesinden geldiği veya Nemrud'un veziri olduğu için güvenilirlik manasında bu adın verildiği düşünülmüştür. Diğer taraftan bu kelimenin *elizer* kelimesinin bozulmuş hâli olduğu ya da *kocamış, ihtiyar* anlamına geldiği, Süryânîce'de ise *hata eden, dalâlete düşen* anlamına geldiği de söylenmiştir. (Tümer, 1991: 316)

Tevrat'ta geçen bilgilere göre Nahor'un oğlu olduğu; Avram, Nahor, Haran adında çocuklarının olduğu belirtilmiştir. Avram'ı ve onun karısı Saray'ı bir de Haran'nın oğlu olan torununu yanına alarak Harran'a gitmiştir. Terah yine burada iki yüz beş yıl yaşadıktan sonra ölmüştür. (Yaratılış, 11/24-31)

Yaşamına dair pek fazla bilgi bulunmayan Âzer'in, put ustası olduğu rivayet edilmiştir. Yokluğunda yerini İbrahim'e bırakmış ancak onun bütün putları kırması üzerine babası İbrahim'i, Nemrud'un yanına götürmüştür. İlerleyen zamanda babası, İbrahim'e inanmış ve tövbe etmiştir. Bu tövbenin üzerine cennete gittiği ifade edilmiştir. (Tümer, 1991: 316)

İbrahim ile Âzer arasındaki hadisenin anlatımı şöyledir: Âzer, Nemrud'un sadık vezirlerinden biri olarak tanıtılmıştır. Nemrud, gördüğü rüya sonrası ülkesindeki bütün erkek çocuklarını toplatıp öldürmeye başlar. Bu olaydan dolayı Âzer, hamile eşini Ur şehrine götürerek bir mağaraya saklar. İbrahim, mağarada doğar ve belli süre burada kalır. Âzer, oğlunu mağaradan çıkarıp Nemrud'a götürürken babasına yeryüzünde olanları sormaya başlar. Aldığı cevaplar İbrahim'i tatmin etmez. Oğluna putları sevdirmek için onu put

bayramına götürmek ister ancak İbrahim onunla gitmez. Kimsenin olmadığı bir zamanda putları yıkar. (Yıldırım, 2008: 119-120)

Kur'an-ı Kerim'de İbrahim'in babasını hak dine davet ettiği açıkça ifade edilmiştir. *“Bir gün babasına şöyle demişti: Babacığım! Duymayan, görmeyen ve sana hiçbir fayda sağlamayan bir şeye niçin taparsın? Babacığım! Sana gelmeyen bir bilgi hakikaten bana geldi, bu sebeple bana uy ki seni düz yola çıkarayım.”* Hz. İbrahim, babasının taptığı putlara tapmadığı ve onun yolundan gitmediği için babası onu uzun süre taşlamakla tehdit etmiştir. Bu tehdide rağmen oğlu, ona hak dini sevdirmeye çalışmış fakat başarılı olamamıştır. (19. Meryem: 42-47)

Âzer, kelime anlamıyla güzel ve ateş manasına da gelmektedir. Bu anlamlarıyla da sıkça kullanılmıştır. (Pala, 1989: I, 59) Mesleğinin put yapmak olduğu rivayet edilen Âzer, heykel ya da put kelimeleriyle kullanıldığı belirtilmiştir. Ateş anlamına da gelen bu kelime Hz. İbrahim'in ateşe atılması ile ilgili olarak, azar azar manasında ve güneşin işlerine vekil tayin edilmiş melek adı, renk bakımından lale ve şarap kelimeleriyle ilişkili bir şekilde kullanılmıştır. (Şentürk, 2017: 510)

Bâkî

*“Gamundan sûret-i Erjeng bi-hûş
Firâkundan büt-i Âzer şikeste”* (G. 473/4)

Divan edebiyatında sevgili put gibi güzeldir. Âzer yaptığı güzel ve dayanıklı putlarla anılan bir şahıstır. Mani'nin ünlü eserinin adı Erjeng'dir. Beytte Erjeng, Âzer, Mani, put kelimeleri bir arada kullanılarak tenasüb sanatı yapılmıştır. Ayrıca Âzer'in put yapip satmasına ve Mani'nin ünlü eseri Erjeng'e telmihte bulunulmuştur.

*“Ger tokınsa nefes-i lutf u dem-i ihsânun
Gidere dûd-ı kebûdı vire âzer sünbül”* (K. 24/25)

Âzer kelimesi, Hz. İbrahim'in babasının adı olmakla beraber divan şiirinde ateş manasına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Memduhunu yüceltmek amaçlı yazılan bu şiirde övülen kişinin nefesi sümbülün rengini değiştirecek lütuftadır. Bu beytte ateş anlamında kullanılmasıyla sümbülün kırmızı renge dönmesi yani renk değiştirmesi kastedilmiştir. (Şahin, 2018: 435)

“*Basît-i hâke bir garrâ bisât-ı nev salup âzer*
Girihler bagladı bâd-ı sabâ âb-ı revân üzre” (G. 419/3)

Bu beytte de âzer kelimesi ateş anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

“*Berk uran tâc-ı zerinün pertevdür Sanmanuz*
Ejdehâ-yı heft-ser gibi saçar âzer liva” (K. 17/10)

Âzer kelimesi hem Hz. İbrahim’in babasının adı olarak hem de ateş anlamına gelecek şekilde kullanılır. Yahyâ bu beytinde âzeri yedi başlı bir ejderhanın ağzından çıkan bir ateş anlamına gelecek şekilde kullanmıştır.

2.3.2 Behrâm

Behrâm kelimesinin Vritrahan kelimesinin değişmiş hâli olduğunu belirtmiştir. Vritrahan Hint mitolojisinde, Vritra’yı öldüren kişi olarak geçmiştir. Vritra; elleri, kolları olmayan *Rigveda*’da adı geçen en kötü ruh olduğu ifade edilmiş; Tanrı İndra, onu öldürerek suları kurtarmıştır. (Kaya, 2003: 212) Vritrahan kelimesi aynı zamanda iki büyük tanrının adı olarak da kullanılmıştır. Bu tanrılardan birinin İndra diğerinin Behrâm olduğu ifade edilmiştir. Behrâm adı, Mezdinesya yazınında *zafer meleği*, *Yeşt*’te *güçlü silahları olan bir tanrı*, *Avesta*’da *Varathraghna*, *Verethraghen*, Pehlevi dilinde *Verherân*, Mazdeist kaynaklarında *Verherâm*, Bundehişn’nde *Vâhrâm* olarak Farsçada *fetih*, *zafer* anlamıyla kullanıldığı belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 146) Merih yıldızı, Acem pehlivanlarından birinin adı ya da İran hükümdarlarından birkaçının adı gibi anlamlara gelecek şekilde kullanılmıştır. (Devellioğlu, 2017: 91)

Savaş tanrısı olan Behrâm’ın özelliklerini Yunan mitolojisindeki Ares’te görmekteyiz. Ares de fırtına, öfke ve savaşı temsil etmiş, İndra gibi suyu korumuştur. Behrâm gibi simgesi vardır. Simgesinin, miğfer ve mızrak olduğu belirtilmiştir. (Sandalcı, 2019: 56) Şehnâme’de ona “...*Behram’a, Ey, ordunun ve memleketin ünlü pehlivanı!*” diye hitap edilmiştir. (Firdevsî, 1995: II, 559)

Taberî eserinde Behrâm’ın Yezd-i cerd’in oğlu olduğunu ifade etmiştir. Yezd-i cerd öldükten sonra adı Hüsrev lakabı Kisra olan bir kişiyi halk tahta geçirir ancak Behrâm buna razı olmaz. Mûbidân adındaki bir din adamı, Kisra ve Behrâm’ın aralarında düello yapmasını

ister, tahtı ve tacı iki aslanın arasına koyar. Behrâm tahta yaklaştıkça aslanlar ona saldırmaya çalışır, Behrâm, ikisini ensesinden tutup birbirine vurunca hükümdarlığı kabul edilir. Türlü mücadeleler vererek ve halkın gönlünü alarak tahta geçen Behrâm'ın babası gibi olmadığı, onun döneminde halkın zevk ve safa içinde yaşadığı belirtilmiştir. (2023: 466-467)

Yaban eşiği avlama merakından dolayı kendisine *Behrâm-ı Gûr* adı verilmiş ve bu merakı yüzünden öldüğü ifade edilmiştir. Bir gün yine ava çıkmış, kendisine *Behrâm-ı Gûr* adının verilmesine sebep olan yaban eşiğini avlama merakı yüzünden bir kuyuya düşmüştür. Onun saltanatı döneminde Zühre gezegeni hâkim olduğu için herkesin yeme, içme ve eğlence hâlinde olduğu, fethettiği ülkelerde dört yıl boyunca ölüm olmadığı rivayet edilmiştir. Yezd-i cerd'in oğlu olan Behrâm haricinde Nuşirevan'ın oğlu Hürmüz'ün veziri Behrâm da vardır. Çelimsiz olduğu için Behrâm-ı Çûbîn olarak anılmış ve şiirlerde kan dökücü olarak adlandırılmıştır. (Şentürk, 2017: II, 157)

Behrâm kelimesi birçok manaya gelecek şekilde kullanılmıştır. Bunlardan biri Güneş yılının yirminci günü, aynı zamanda bu günü düzenlemekle görevli melek anlamında kullanılmıştır. Merih yıldızı ya da diğer adıyla Mirrih anlamına gelecek şekilde de kullanıldığı ifade edilmiştir. (Pala, 1989: I, 73)

Behrâm, beytlerde daha çok kahramanlığı, cesareti, adaletli olması, savaş tanrısı oluşu ve kuyuya düşerek ölmesi bakımından ele alınmıştır. Gûr, kelimesi beytlerde mezar anlamında ele alınmış olup dünya zevklerinin geçiciliği, zevk ve sefanın bir gün son bulacağı anlamlarında kullanılmıştır. Şairlerin söz oyunları yaptıkları kelimeler, daha çok mezar ve yaban eşiği olmuştur. (Tökel, 2016: 94)

Cömertliğiyle de anılan Behrâm, bundan dolayı bazı şairlerce Hâtimü't- Tâî ile birlikte şiirlerde yer almıştır. Babası onu yanında istemediği için Hâvernâk sarayında yaşamış ve bu durum beytlere yansımıştır. Aslan kelimesiyle de anılmıştır. Bunun iki sebebi olduğu belirtilmiştir: Bunlardan ilki Hüsrev ile girdiği düelloda aslanların arasında bulunan külâhı kapması, diğeri ise meşhur atı Aşkar ile ava çıktığı bir zamanda aslanının yaban eşiğini yaraladığını görüp bir okla ikisini birden vurmasıdır. (Şentürk, 2017: 157-158)

Bâkî

“*Didi Behrâm-ı düşmen-kâm gördi darb-ı şemşîrin*
Koluna kuvvet ey rûz-ı vegânun Şâh-ı Merdânı” (K.14/13)

Behrâm, tahta geçmek için iki aslanı birbirine vurarak öldürmesiyle gücünü göstermiş bir kahramandır. Beytte bu duruma telmihte bulunulmuştur. Bâkî, kış tasviri yaptığı beytinde havanın soğukluğunu anlatmak için Behrâm'ın kolunun kuvvetine değinmiştir. Hava öylesine soğuktur ki onun gibi bir kahramanın bile kolunda kuvvet kalmamıştır. Beytte telmih sanatının yanında mübalağa sanatına da başvurulmuştur.

*“Kemend-endâz-ı dehrün kimse bendinden halâs olmaz
Zamâne gösterür Behrâm olursan âkıbet gûnı” (G. 484/5)*

Behrâm aynı zamanda Merih yıldızıdır. İran ve Yunan mitolojilerinde savaş tanrısı olarak da geçmektedir. (Pala, 1989: I, 73)

*“Felekden seyr idüp rezmün disün Behrâm-ı hasm-efgen
Hezâr ahsent ey rûz-ı vegânun merd-i meydânı” (G. 494/6)*

Behrâm, kahramanlığı ve savaşçı yönüyle beytlerde yer almıştır. Fatih Sultan Mehmet'in savaşçı yanı herkes tarafından bilinmektedir. Burada Behrâm vasıtasıyla onun bu yönünün ne kadar büyük olduğu anlatılmış eğer Behrâm yaşasaydı Fatih'i “koluna kuvvet” diyerek öveceği dile getirilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında bu maddeye rastlanılmamıştır.

2.3.3 Behzad (Bihzad)

Divan edebiyatında çizdiği resimlerle ve minyatür sanatçılığıyla övülmüş bir ressamdır. (Tökel, 2016: 82) İskender Pala, Behzad'dın ünlü Türk minyatürcü olduğundan ve Herat'ta yaşadığından bahsetmiştir. (1989: I, 82)

Sanatçının Hüseyin Baykara'nın himayesinde olduğu ve bu sayede her türlü imkânı elde ettiği ifade edilmiştir. Herât'ın, Şeybânî Muhammed Han tarafından alınmasından sonra Muhammed Han, onun eserlerini tashih etmeye çalışmıştır. Bundan dolayı Behzad'ın bu süreçte zor zamanlar yaşadığı belirtilmiştir. Şah İsmail, Herat'ı aldıktan sonra onu himaye etmiştir. (Çağman, 1992: 148)

Mani gibi ressamlığı ile bilinen Behzad divan şiirinde daha çok kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Şiirlerde ya sevgilinin güzelliğini çizmek konusunda Behzad'ın bile yetersiz

kalacağı söylenmiş ya da Behzad'ın bu kadar mükemmel resimler çizmesinin sebebi sevgili olarak görülmüştür. (Tökel, 2016: 95)

Behzad adını Şehnâme'de de görmekteyiz. “*Hemen suyun başına doğru koşmaya başlayarak, Behzad’a o eyerle dizgini gösterip...*” (Firdevsî, 1995: III, 256) ancak burada Keyhüsrev'in atının adı olarak geçmektedir.

Bâkî

“*Rengîn ider evsâf-ı ruhun hâme-i Bâkî
Ol sûreti virmez sanemâ nakşına Bih-zâd*” (G. 5/7)

Behzad ressamlığına telmihte bulunulmuş ayrıca sevgilinin âşıkları ağlatmasının anlatımında mübalağa sanatına başvurulmuştur.

“*Yazmada nakş-ı ‘izârun müje-i hûn-âlûd
Katı çok renk virüpdür kalem-i Bih-zâda*” (G. 423/2)

Divan şirinde sevgilinin saç, kaş, gözü, kirpikleri boyu güzellik unsurlarındandır. Şairler bu unsurları vurgulamak için Behzad gibi ressamlığı ile ünlü kişilere atıfta bulunmuşlardır. Buradaki beyitte şair, sevgilinin yüzünü çizerken Behzad'ın kalemine renk veren unsurun kanlı kirpikler olduğunu ifade etmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında bu maddeye rastlanılmamıştır.

2.3.4 Cemşîd

Cem; İran mitolojisinde şarap ve içkinin mucidi olarak anılmış, Hz. Süleyman'ın ve Büyük İskender'in lakabı olarak da kullanılmıştır. (Devellioğlu, 2017: 148) Cem yüz olarak güzel olduğu için kendisine ışık, nur anlamına gelen *Şîd* lakabı verilmiş ve Cemşîd olarak anılmıştır. Cem adının sözlükteki anlamına bakıldığında da *ay* manasına gelmektedir. Güneş yüzlü anlamına gelen *Hûrçeher* ve iyi sürülerin sahibi anlamında kullanılan *Hûbreme* lakapları Cemşîd'e verilmiştir. (Albayrak, 1993; Yıldırım, 2008)

İran'da iktidar sahibi ilk ailelerden olan Pîşdâdiyân dördüncü ve kudretli hükümdarı olarak gösterilen *Cem*, *Cemşâsp*, *Cemşîd*, *Cemşîdûn* adlarıyla da anılmıştır. (Yıldırım, 2008:204) Rivayetlere göre Tahmures ile kardeş gösterilmiştir. (Taberi, 2023:132)

Şehnâme’de ise kardeş değil, Tahmures’in oğlu olduğu ifade edilmiştir. (Firdevsî, 1995: I, 38)

Anlatılara göre Cem, babası öldükten sonra tahta geçmiştir ve yedi yüz yıl hükümdarlık yapmıştır. Adaletli bir yönetici olarak anlatılmış; devler, cinler gibi bütün varlıklar onun himayesi altına girmiştir. (Firdevsî, 1995: I, 39)

Güzel yüzlü olarak anlatılan bu hükümdarın, İdris Peygamber’in dininden olduğu, tahta geçtikten sonra kılıç, zırh, balta, demir gömlek vb. savaş aletlerini ilk kez onun icat ettiği belirtilmiştir. Kumaşlara renk vermeyi yani boyacılığı, yün eğirmeyi, bez ve kumaş dokumayı, kokuları karıştırmayı, cıva çıkartmayı, kireç yapmayı onun icat ettiği ifade edilmiştir. Devlere hükmederek denizden inci çıkartmış, hamam yaptırmıştır. (Taberi, 2023: I, 33) Yâbel adındaki bir kişi tarafından onun döneminde tıp bilimi başlatılmış ve Yâbel’in kardeşi Yübel tarafından da musiki icat edilmiştir. Tübel adlı bir şahsın ise diğer sanatların kurucusu olduğu belirtilmiştir. (Albayrak, 1993: 279) Akıllı ve tedbirli bir padişah olarak tanıtılan Cem; halkı asker sınıfı, devlet erkânı, çiftçiler, diğer meslek mensupları olarak dörde ayırmıştır. (Taberi, 2023: I, 33)

Şehnâme’de her sanat dalı için bir kurum açtığı ve üzerinde elli yıl harcadığı belirtilmiştir. Eserde “*Bütün bu sırları meydana çıkardı. Dünyaya, bu padişah gibi, bir araştırmacı gelmemiştir.*” ifadesiyle övgüye tabi tutulmuştur. (Firdevsî, 1995: I, 41-42) Gemiyle dünyayı dolaştığı belirtilen Cem’in aklının alabileceği bütün sırlara ulaştığı, bu yüceliğine yakışan bir taht yaptırarak onu mücevherlerle süslediği söylenmiş ve bu tahtın üzerinde güneş gibi oturduğu tasvir edilmiştir. (Tökel, 2016: 99) Bu tahta *Evreng-i Cem, Taht-ı Cem, Taht-ı Cemşid, Şâdrevân-i Cem, Kursî-yi Cem, Merkeb-i Cemşid, Mesned-i Cem* adları verilmiştir. Bu taht, Hz. Süleyman’ın tahtı gibi havada hareket ettiği için Hz. Süleyman’ın tahtıyla ilgi kurulmuştur. (Yıldırım, 2008: 205)

Rivayete göre Cem, dünyayı dolaşırken 21 Mart günü Azerbaycan’a gelmiş, burayı çok beğendiği için süslü tahtını buraya koydurmuştur. Güneşin doğuşu yaklaştığında taşlı kaftanını giymiştir. Güneş onun üstüne doğunca taşlı kaftanı, tahtı ve tacı parlamaya başlamış bundan dolayı halk bu güne Nevruz, Cem’e de ışık şahı anlamında Cemşid adını vermiştir. (Pala, 1989: I, 97)

Bu şekilde üç yüz yıl geçmiş ve devler insanlar için köle gibi çalıştığından insanlar ölüm görmemiştir. Cem bir müddet sonra kibre kapılmış, icat ettiği her şeyi kendisinin yarattığını söyleyerek tanrılık iddiasında bulunmaya başlamıştır. (Tökel, 2016: 99) Taberi’ye göre bu

kibre kapılmasının sebebi şeytandır. Anlatıya göre: kuşluk vakti Cem kendi başına otururken İblis içeri girmiş ve ona öğüt vereceğini, Cem'in bir tanrı olduğunu, ona tapmayanları ateşe atması gerektiğini söylemiştir. Bu konuşmalardan sonra Cem tanrılık iddia etmeye başlamıştır. (2023: I, 135)

Bu kibre kapılıştan sonra yirmi bir yıl içinde Cem'in ordusu dağılmış, insanlar ondan nefret etmiştir. Zamanla etrafında kimse kalmayınca yaptığı hatayı anlayan Cem, Tanrı'dan af dilemiş ancak insanlar artık Cem'in eziyetinden bıktığı için Dahhâk'tan yardım istemiş ve Cem'in onun tarafından tahttan indirildiği ifade edilmiştir. Dahhâk her yeri kasıp kavurmaya başlayınca Cem, ondan kaçmıştır. (Tökel, 2016: 99) Bir müddet sonra yakalanan Cem'in Çin denizinden çıktığı ve Dahhâk'ın onu testere ile ikiye böldüğü ifade edilmiştir. Firdevsî, Cem'in “...ejderhanın nefesiyle gizlenmişti...” ifadesiyle nasıl saklandığını bu şekilde belirtmiştir. (1995: I, 55)

Bütün doğu edebiyatında adına rastlanılan Cem'in gizli bir şahsiyet olduğu ifade edilmiştir. Köken olarak nereden geldiği hakkında birçok görüş vardır. Bazı araştırmacılar Hint kökenli olduğunu bazıları ise Avesta kaynaklı İranlı bir kişilik olduğunu belirtmiştir. Her iki yerde de *Yima* olarak geçtiği belirtilmiştir. (Tökel, 2016: 99) Aynı zamanda Cem'in, Eski Türk destanlarında da benzerine rastlanılmıştır. Ögel, Altay Türklerinde Cem'e benzeyen karakterin *Şal-Yime* olabileceğini, bu kahramanın Türk destanlarına Maniheizm aracılığıyla gelmiş olabileceğini belirtmiştir. (2020: I, 461)

Aryan ırkının en parlak döneminde Cemşid'in tahtta olduğu ifade edilmiştir. *Yima* sözcüğünün Avesta'da aynı anda doğan yani ikiz manasına geldiği belirtilmiştir. Bu bağlamdan hareketle Cemşid, parlaklığın ayrılmazı kabul edilip güneşe eş bilinmiştir. (Yıldırım, 2008: 204) İkizlik anlamından hareketle Veda metinlerinde geçen *Yama* ve *Yimi* kardeşler bir tanrı olarak kabul edilmeyip kahraman olarak görülmüştür. Bu ikiz kardeşlerin özellikleri ve yaptıkları iş bakımından Cem ile benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir. (Demirci, 1991: 61)

İran rivayetlerinde Cem, Zerdüş gibi evrensel bir eğitimci olarak görülmüştür. Tûfanın onun zamanında gerçekleştiği ve Fars'ta yaşadığı; Bâbil, İstahr, Hemedân ve Tûs şehirlerini onun kurduğu belirtilmiştir. Birçok unsurun mucidi olarak gösterilen Cemşid, şarabın ve şarap kadehinin mucidi olarak da gösterildiği için *câm-ı Cem*, *bezm-i Cem*, *meclis-i Cem* bileşikleri beraber kullanılmıştır. (Yıldırım, 2008: 204)

Hükümdar anlamında kullanılan Cem kelimesi eğer hatem, taht, hava, Belkıs, Âsaf, Hüdhüd ve dîv kelimeleriyle beraber kullanılmışsa Süleyman Peygamber'in; mey, piyâle ve câm kelimeleriyle beraber kullanılmışsa Cemşîd'in; sed, hikmet, seyahat ve âyîneyle kullanılmışsa İskender'in kastedildiği belirtilmiştir. Cem, câm-ı cihan-nümâ adlı sihirli bir aletle anılmış ve inanişâ göre dünyanın her tarafı bu alet vasıtasıyla görülebilmış. (Tökel, 2016: 104)

Divan edebiyatında mazmun ve terkiplerle ele alınan Cemşîd; kadehi, şarabı bulması, hükümdarlığı, tahtı ve tacı ile beytlerde sıkça anılmıştır. (Albayrak, 1993: 280) Azamet'in, ululuğun ve hükümdarlığın sembolü olarak da kullanılmıştır. (Pala, 1989: I, 97) Şiirlerde memduhu yüceltmek için ya da kendi içki meclislerinin daha güzel olduğunu belirtmek için kıyas malzemesi olarak ele alınmıştır.

Bâkî

“Cemşîd-i ‘ayş ü ‘işret ü Dârâ-yı dâr u gîr

Kisrî-i ‘adl ü re’fet ü İskender-i zamân” (K. 1/14)

Cem, divan edebiyatında kadehi, içki meclisleri, tahtı, yöneticiliği gibi özellikleriyle anılmıştır. Bâkî de Cemşîd'e genellikle kadehi ve meclisleri vasıtasıyla beytlerinde yer vermiştir. Sultan Süleyman'a yazdığı bu kasidesinde onu döneminin İskender'i ilan etmiştir. Savaşlarda Dârâ ve Cem kadar iyi bir savaşçı olduğundan bahsetmiştir. Bu beytte Cem'e ve onu çağrıştıran kadeh, kahramanlık ve meclis unurlarına telmihte bulunmuştur.

“Husrev-i Cem- 'azamet dâver-i Hâkân-satvet

Belki en kem kulu Cem ‘abd-i hakîri Hâkân” (K. 2/12)

Bu beytte Sultan Süleyman'a övgüye devam ederken Sultan Süleyman ile Cem'i kahramanlık, savaşçılık özellikleriyle karşılaştırmıştır. Kanunî bu özelliklerle Cem'den daha üstün gösterilmiştir.

“Şâh-ı Cemşîd-haşem Husrev-i hurşîd- 'alem

Ser ü ser-dâr-ı ser-efrâz-ı selâtîn-i zamân” (K. 2/14)

Sultan Süleyman, Husrev ve Cemşîd'e nazaran daha büyük bir yöneticidir. O sultanların içinde en büyük sultandır denilerek dönemin padişahı yüceltilmiştir. Bu kıyaslama vasıtasıyla hem Sultan Süleyman övülmüş hem de Cemşid ve Hüsrev'in sultanlık yönlerine atıfta bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

“Geldiler saltanat u devlet ile ‘izzet ile

Yanunda Rüstem ü Cemi anmaga ide ‘ār” (K. 10/37)

Sultan Süleyman'a yazılan kasidede onun büyük bir yönetici olduğunu vurgulamak için Cem ve Rüstem'i kullanmıştır. Padişahın yöneticiliği yanında onları anmaya utandığını belirtmiştir. Bâkî divanında da rastladığımız gibi memduhu yüceltirken Cem ve Rüstem gibi savaşçı ve yöneticilik yönleriyle ön plana çıkmış isimler kullanılmış, bu isimlerle övülen kişiyi kıyaslama yoluna gidilmiştir.

“Şeh-i cihân u memâlik-sitân Süleymân Hân

Ki kulinun kulıdur Husrev ü Cem ü Dârâ” (K. 12/17)

Cihan padişahı Sultan Süleyman olarak gösterilmiştir. Aynı zamanda bu isimler Sultan Süleyman'ın kuludur denilerek memduhtan aşağı gösterilmiştir. Sultan Süleyman'a yazılan bu beytte yine padişahın yöneticiliği Husrev, Cem ve Dârâ ile kıyaslanmıştır.

“Âl-i ‘Osmânun kulıyuz yüz kızardup mey gibi

Varmazuz Cemşidün ayağına sâyil olmazuz” (G. 176/5)

Cem adının geçtiği beytlerde mey ve kadeh ifadelerini bir arada görme ihtimali oldukça yüksektir. Yahyâ Bey, Osmanlı Devleti'nin yani Sultan Süleyman'ın kulu olduğunu belirtmiştir. Burada mey kelimesinin Cem ile kullanılması tesadüf değildir. Cem şarabın mucidi olarak kabul edilmiştir. Bundan dolayı beytlerde bu iki kelime irtibatlı olarak kullanılmıştır. Şarap kadehi Cem'e atfedilen unsurlardan biridir. Ayak kelimesi tevriyeli kullanılarak hem kadeh hem de birinin huzuruna çıkmak, ayağına gitmek anlamında

kullanılmıştır. Mey, kadeh, kahramanlık kelimeleriyle Cem'in özelliklerine telmihte bulunulmuştur. Bu vasıtaıyla dönemin padişahı Sultan Süleyman övülmüştür.

2.3.5 Dârâ

Keyâniyân sülâsenin dokuzuncu ve son hükümdarı olduğu belirtilmiştir. Aynı zamanda Allah'ın bir adı olarak geçmektedir. (Devellioğlu, 2017: 187) Avrupa'da Pers kralı olarak *Darius* adıyla bilinir. (Pala, 1989: I, 116) Keyâniyan sülâlesi bu hükümdarın ölmesiyle sonlanmıştır. Şehname'de adı geçen ünlü kahramanlarından biri olan Dârâ'nın; İsfendiyar'ın torunu, Behmen'in oğlu olduğu belirtilmiştir. Dârây-ı asgar'ın ise Dârâ'nın oğlu olduğu ifade edilmiştir. (Tökel, 2016: 118) Taberi, kahramanı Dârâb adıyla vermiş ve Behmen'in torunu olduğunu belirtmiştir. (2023: II, 176) *Dârây-ı kebir* ya da *Dârây-ı ekber* adlarıyla da anılmıştır. (Pala, 1989; Tökel, 2016)

İskender, Asya'ya sefere çıktığında Dârâ ile karşı karşıya gelmiştir. Dârâ, İskender ile yapılan savaşta korkunç bir bozguna uğramış ve savaştan kaçmak zorunda kalmıştır. İskender, Dârâ nereye kaçarsa kaçsın onun peşini bırakmamıştır. Onun ölümü ile ilgili bazı rivayetler vardır. Bunlardan ilki: Dârâ, iktidarlığı döneminde ülkesini geniş sınırlara ulaştırmış ve ülkeyi valiliklere bölmüştür. Bu valilerden biri de Bessos'dur. Dârâ'nın İskender'den kaçışını fırsat bilen Bessos; Dârâ'nın üstüne yürümüş, bunu duyan İskender de Bessos'un üstüne yürümüştür. İskender, Dârâ'yı bulduğunda perişan haldedir. Kısa bir süre sonra da ölmüş; bu ölümüne üzülen İskender, Dârâ için hükümdarlığına yakışacak şekilde cenaze töreni düzenlemiş ve Dârâ'nın cenazesini annesine göndermiştir. (Tökel, 2016: 118)

Dârâ'nın ölümü üzerine ikinci rivayet ise şöyledir: Dârâ'yı öldüren kişiler Dârâ'nın beylerinden olan Mahiyar ve Cânuyar'dır. Dârâ, bir toplantı sırasında bu beyleri dövmüş, onlar da intikam almak için İskender'e haber göndermiştir. İskender onlara çok mal mülk verirse Dârâ'yı kendilerinin öldürebileceğini söylemişlerdir. İskender bu iki beyin vefasızlığına, hainliğine çok sinirlenmiş ve darağacı kurdurarak onları öldürtmüştür. Bu rivayette de İskender, Dârâ'nın ölümüne çok üzülmüş ve onun hükümdarlığına yakışacak bir cenaze töreni düzenlemiştir. (Taberi, 2023: II, 205-206)

Dârâ'nın hüküm sürdüğü dönemde Makedonya'da II. Philippos tahtta ve Dârâ'ya vergi vermektedir. II. Philippos'un ölümünden sonra tahtta oğlu İskender çıkınca bu vergiyi vermek istememiş ve Dârâ'ya gönderdiği mektupta soyuna yakışacak şekilde yani kılıçla mal alması gerektiğini söylemiştir. Bir gün ava çıkan İskender iki kekliğin konuşmasını duyunca beyleriyle savaş kararı almıştır. Bu savaş kararından sonra Dârâ; ona bir tane el

topu, çomak ve bir kilo pirinç göndermiş, İskender de buna karşılık Dârâ'ya bir horoz göndermiştir. Dârâ'nın, İskender'e çomak ve top göndermesinin sebebi onu hâlâ çocuk olarak görmesinin, bir kilo pirinç ise illaki savaş istiyorsa bu pirinçleri yere döktüğünde ortaya çıkacak pirinç tanesi kadar askerle ülkesine gelebileceğinin; İskender'in gönderdiği horozun ise bütün pirinçleri yiyebilecek kudrette olduğunun anlamı çıkartılmıştır. (Yıldırım, 2008; Taberi, 2023: II)

Şehname'de İskender ile baba bir kardeş olarak gösterilen Dârâ aynı zamanda İsfendiyar oğlu Behmen'in oğlu olarak da gösterilmiştir. Şehname'deki Dârâ'nın ölürken İskender'e kızı Ruşeng ile evlenmesini vasiyet ettiği belirtilmiştir. (Pala, 1989: I, 116) Behmen'in oğlu olan Dârâ rivayeti şöyledir: Behmen kendi kızı ile evlenmiş ve bu evlilikten Dârâ dünyaya gelmiştir. Behmen'in kızı yani Dârâ'nın annesi tahtı elimden alacak düşüncesiyle oğlunu bir suya bırakmıştır. (Taberi, 2023: II, 176)

Şiirlerde genellikle yüceliğin ve şaşanın sembolü olarak kullanılmıştır. İran onun döneminde ulaşabileceği en üst seviyeye ulaşmıştır. Bu ihtişamından dolayı kendisine *hükümdar-ı azam* ve *şehinşah* adları verilmiştir. Gayet gösterişli bir kaftan giydiği, sarı ayakkabılarının olduğu, süslü taşlarla bezenmiş bir taç taktığı, altın küpeleri ve gerdanlığı olduğu ifade edilmiştir. Gümüş ve altından yapılmış tahtında oturan Dârâ'nın hizmetinde birçok memurun olduğu, onunla görüşmeye gelen kişiler hizmetkârlar tarafından sıraya alınıp hükümdarın karşısına çıktığında muhakkak secdeye kapandıkları belirtilmiştir. (Tökel, 2016: 121)

Dârâ beytlerde kapıcı olarak anlatılmıştır. Bundan dolayı *Dâver-i dâverân-ı, Dârâ Derban* adlarıyla övülen sultanın kapıcısı anlamında kullanılmıştır. (Pala, 1989: I, 116) Dârâ'ya hem Fars hem de Türk edebiyatında oldukça fazla yer verilmiştir. Beytlerde bu kadar fazla yer almasının başlıca sebebi onun ululuğu, yüceliği, ihtişamı, şaşası ve şüphesiz ki İskender ile olan efsanevî savaşıdır.

Bâkî

“*Sultân-ı şark u garb şehenşâh-ı bahr u ber*
Dârâ-yı dehr Şâh Süleymân-ı kâm-rân” (K. 1/15)

Dârâ, beytlerde şanı ve ululuğu ile anıldığı için padişaha yazılan bu kasidede Sultan Süleyman'ın yüceliği Dârâ ile kıyaslanmıştır.

*“Tâcdârâ başına teng ola tâc-ı Dârâ
Hidmet-i hâk-i derün bilmez ise rif’at-i şân” (K. 2/20)*

Dârâ’nın gösterişli tacı beytlere konu olmuştur. Bâkî övdüğü kişinin tacının Dârâ’nın tacı gibi olmasını dilemiştir.

*“Dârâ revâ ki gâşiyetin ala dûşına
Lâyık budur ki ola Sikender rikâbdâr” (K. 9/10)*

Dârâ beytlerde memduhu övmek amaçlı kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Her iki beytte de Sultan Süleyman övülmeye devam edilmiş hem Dârâ hem de İskender ile kıyas edilmiştir. Bu kıyas neticesinde Sultan Süleyman onlardan üstün tutulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Kaydafâ mülki gibi tûfân-ı tığa gark ider
Mülk-i Dârâya havâleitse bir İskenderi” (K. 8/12)*

Kanûnî’nin yüceliği Dârâ ile kıyas edilmiş ve Dârâ ile İskender arasında olan savaşa telmihte bulunulmuştur.

*“Şeh-i cihân u memâlik-sitân Süleymân Hân
Ki kulinun kulıdur Husrev ü Cem ü Dârâ” (K. 12/17)*

Sultan Süleyman, cihan padişahı olarak gösterilmiştir. Hüsrev, Dârâ ve Cem’in onun kulu olduğu ifade edilmiştir. Buradaki üç kahraman da yöneticilik ve savaşçılık yönleriyle ön plana çıkmış isimler olduğundan dönemin padişahıyla kıyas edilmiş, övülen kişi bu özellikler bakımından adı geçen kahramanlardan üstün tutulmuştur.

*“Kapusı kulıdur İskender ü Dârâ vü Kubād
Bendesı bendesidür Husrev ile Rüstem-i Zâl” (K. 14/25)*

İki beyte de övülen kişi, yöneticilikleri ve savaşçılıklarıyla ön plana çıkmış; Hüsrev, Dârâ, Zâl gibi isimlerle kıyaslanmıştır. Dârâ beytlerde övülen şahsın kapıcısı olarak anlatılmıştır. Yahyâ Bey şiirinde bu tasvire yer vermiştir.

2.3.6 Efrasiyâb

Alper Tunga'nın Şehnâme'de geçen adıdır. Efsanevi Turan hükümdarı olarak bilinen Efrasiyâb, İran topraklarının tamamını Pişdadiyan sülalesinin elinden almıştır. (Pala, 1989: I, 145) Avesta dilinde *Frangrasyon*, Orta Farsçada *Frasıyav*, Arap kaynaklarında *Frâsiyâb* ya da *Ferâsiyâb* adıyla anılmıştır. (Yazıcı, 1994: 478)

Şehnâme'de Feridun'un torunlarından biri olarak gösterilmiştir. Feridun topraklarından bir kısmını oğlu Tur'a vermiştir. Tur yeğeni Minuçihr tarafından öldürülünce hükümdarlık Zâdşem'e geçmiştir. Daha sonra Peşeng'e geçen hükümdarlığın son sahibi Efrasiyâb olmuştur. (Tökel, 2016: 123)

Şehnâme'de kendisine uzunca yer ayrılan Efrasiyâb, Turan ülkesinin hükümdarıdır. İran ile aralarında bitmek bilmeyen savaşlardan Şehnâme'de bahsedilmiştir. Firdevsî'nin, Efrasiyâb'ı çok da sevdiği söylenemez ancak onun kahramanlığına ve savaşçı kişiliğine eserinde yer vermiştir. “*Senin bana sorduğun Türk, erkek bir ejderha gibi savaşı; nefes verirken ateşler saçar, intikam almak için savaşa başladı mıydı bir bela bulutu kesilir. Onun bayrağı da elbisesi de karadır. Kolları demir kaplıdır, külahı da demirdendir. Üzerindeki demir zırh altın işlemelidir, tulgasının üzerinde de kara bir bayrak vardır. Ondan kendini iyi koru çünkü çok uyanık ve cesur bir pehlivandır!*” (1995: II, 50)

Efrasiyâb'ın kahramanlığı övülmüştür ancak Avesta'da hilekâr, kötülük simgesi olarak anlatılmış öyle ki Zerdüşt inanışında kötülük simgesi Ehrimen'in yeryüzündeki hâli olarak gösterilmiştir. (Yazıcı, 1994: 478) Şehnâme'de savaşçılığı övülse bile Keykavus'un ağzından “*O Türk öyle hilekâr ve düzenbazdır. Soyu kötü olduğu gibi, kendisi de kötünün, ehrimenin biridir!*” (Firdevsî, 1995: II, 515) şeklinde söylenmiştir. Şehnâme'de ayrıca Efrasiyâb'ın Turan kimliğine vurgu yapılmış ve onun karakteristik özellikleri Türklerin bakış açısıyla da verilmiştir. “*Onun adı, gerçi, her yana kötü olarak yayılmıştır ama o hiç de öyle değildir. Tersine olarak, tam bir Tanrı adamıdır. Akıllı, zeki ve ince düşüncelidir. Düşüncesizlik ve haksızlık nedir bilmez.*” (Firdevsî, 1995: III, 18)

İran ve Turan arasında bitmek bilmeyen bir savaş vardı fakat Efrasiyâb, tahta geçtiğinde bu savaşlar iyice kızışmıştır. Her ne kadar Efrasiyâb'ın kuvvetine ve savaşçılığına eserde yer

verilse de Rüstem karşısında aciz kaldığı söylenmiştir. (Tökel, 2016: 124) “*Efrasiyab'ın kemeri Rüstem'in pençesine dayanamayarak kopunca, Efrasiyab baş aşağı yere yuvarlandı...*” (Firdevsi, 195: II, 52)

Şehnâme’de bir dağın zirvesinde Heng’den bahsedilmiştir. Bu Heng, rivayete göre Efrasiyâb’a aittir. Heng, demirden yapılmış oldukça yüksek bir saray olup içinde her türlü malzemenin olduğundan söz edilmiştir. Efrasiyâb burada ölümsüz hayatı arama arzusuyla güç aramış ve Freahkert denizinde yüzme gücü kazanmıştır. (Yıldırım, 2008: 270)

Yapılan her savaşta Rüstem’in galip geldiği Efrasîyâb’ın ondan kaçtığı anlatılmıştır. Efrasîyâb’ın, Nevzer’i öldürdükten sonra İran tahtına oturması ve on iki yıl burada hükümdarlık yapması ona karşı olan nefretin ve kinin şiddetlenmesine sebep olmuştur. Efrasîyâb’ın ölümü rivayete göre rüyasında kendisine malum olmuştur. Tacını ve tahtını elinden alacak bu çocuk, genellikle kendi soyundandır. Kızı Firengis’in soyundan gelen Keyhüsrev, babası Siyaveş’in intikamını almak için Efrasiyâb’ı öldürmüştür. (Tökel, 2016: 124) Tahtın ve tacın kendi soyundan gelen biri tarafından alınacağını rüyada görme motifi birçok mitolojik şahısta karşımıza çıkmaktadır.

Her ne kadar Efrasiyâb’dan kötü kimse olarak bahsedilse de Dahhâk gibi anılmamıştır. İran için de faydalı olan bu hükümdar döneminde yapay ırmaklar inşa edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 270) Aynı zamanda yapıcı ve merhametli bir hükümdar olarak anılmış, ok ve yay yapma mahareti, İran’da birçok şehrin onun tarafından kurulması Efrasiyâb’ın iyi yönleri olarak anlatılmıştır. (Yazıcı, 1994: 479)

Efrasîyâb, beytlerde genel itibariyle kahramanlığı, hükümdarlığı, saltanatı ya da dünyanın geçici bir yer olduğu bu dünyaya çok meyledilmemesi gerektiği gibi düşüncelerle beytlere konu olmuştur.

Bâkî divanında bu maddeye rastlanılmamıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

“*Şir-i Hudâ peleng-i gazâ Haydar-ı sehâ*

Efrâsiyâb-ı ma‘reke cemşid-i kârzâr” (K. 10/17)

Efrasiyâb edebiyatta savaşçılığı ve kahramanlığı ile anılmış bir Turan hükümdarıdır. Eğer beytte onun adı geçiyorsa memduhun savaşçı yönüne değinilecektir. Kanûnî’ye yazılan bu

kasidede, şair memduhunun savaşçı özelliklerinin yüceliğini anlatmak için Efrasîyâb'ı kullanmıştır.

2.3.7 Ferhâd

Hüsrev ve Şîrîn adlı aşk hikâyesinin başkahramanlarından biri olarak tanıtılan Ferhâd, ilk kez Nizâmî-i Gencevî'nin *Hüsrev ü Şîrîn* adlı eserinde yer almıştır. Burada Şîrîn'e âşık olan Hüsrev'in rakibi olarak anlatılmıştır. (Kurnaz, 1995: 383) Bu aşk hikâyesi İran ve Türk şairler tarafından defalarca işlenmiştir. İran edebiyatında Hüsrev ü Şîrîn adıyla yer alan bu hikâye, Halk edebiyatında daha çok Ferhâd ile Şîrîn olarak işlenmiştir. (Pala, 1989: I, 162) Halk edebiyatı şairleri bu hikâyeyi işlerken olayları Amasya'da geçmiş gibi anlatmışlardır. Halk hikâyesi varyantında hikâye orijinal hâlden uzaklaştırılmış, olayların Amasya'da geçtiği ifadesinin yanlış olduğu belirtilmiştir. (Tökel, 2016: 340)

Nizâmî ve Şeyhî'nin eserlerinde Ferhâd'ın çıkış sahnesi hemen hemen aynıdır. Şeyhî'nin eserinde hikâye şöyle anlatılmaktadır: Süt içmeyi seven Şîrîn'in sarayının, sütün pek kolay bulunmadığı taşlık bir yer olduğu belirtilmiştir. Bu duruma çözüm arayan yardımcılardan biri, Ferhâd adında yetenekli bir mühendisin olduğundan bahseder ve Ferhâd, Şîrîn'in yanına geldiğinde onu görür görmez âşık olur. Bu aşkın tutkusuyla hemen emredilen işlere koyulur. Ferhâd'ın sanatının ve yeteneğinin karşısında insanlar şaşkınlık yaşar. Şîrîn, ona hediyeler vermek istese de Ferhâd bunu kabul etmez. Ferhâd'ın aşkı, herkesin diline düşünce en sonunda Hüsrev'in kulağına gider. Hüsrev onu, öldürmek istese de yanındakiler buna izin vermez. Hüsrev, Ferhâd'ı öldüremeyeceğini anlayınca onu para ve değerli eşyalarla kandırmaya çalışır fakat bunda da başarılı olamaz. Hüsrev Ferhâd'dan civardaki dağı delmesini ister, Ferhâd da Şîrîn'den vazgeçerse bu işi yapacağını belirtir. Ferhâd, külüngünü eline alıp dağı kazmaya çıktığında Şîrîn'in suretini buraya kazır. Bir gün Şîrîn, Ferhâd'ın yanına gelir ve onun yanından ayrılırken Şîrîn'in atının ayağı sakatlanır. Bunu gören Ferhâd, hem atı hem de Şîrîn'i omzuna alır. Bu durumdan haberdar olan Hüsrev deliye döner, Ferhâd'ın yanına, Şîrîn'in öldüğü yalanını söylemesi için yaşlı bir kadın gönderir. Bu yalan habere inanan Ferhâd, acıyla kendisini dağdan aşağı atarak intihar eder. (Tökel, 2016: 342)

Nizâmî'nin eserinde de Ferhâd'ın hikâye sahnesine çıkışı şu şekilde verilmiştir: Çocukluğundan beri taze süt içmeye alışkın olan Şîrîn, çevrede otlak olmadığı için süt bulmakta zorlanır. Bu duruma çözüm bulan Şâpur, Çin'den ders arkadaşı olan Ferhâd'ı çağırır. Bu hikâyede Ferhâd, Şîrîn'in yüzünü görmeden sadece sesini duyarak ona âşık olur. Bu aşkın verdiği coşkuyla bir ay içerisinde kayaların arasından su yolu açar ve Şîrîn'in

sarayının önüne yaptığı havuzla otlaklardan süt akmasını sağlar. Şîrîn'e olan aşkını her ne kadar saklamaya çalışsa da Ferhâd'ın aşkı, herkes tarafından öğrenilir. Bu durum Hüsrev'in kulağına gidince Hüsrev ona para teklif eder ancak Ferhâd kabul etmez. Hüsrev, Ferhâd'ı Bîsutûn dağına delmekle görevlendirir. Hüsrev'in Şîrîn'in'den uzak durmasıyla şartıyla bunu kabul eden Ferhâd, kazmayı her vuruşunda dağın bir parçasını indirir. Bu hikâyede de Hüsrev, Ferhâd'ı alt edemeyeceğini anlayınca Şîrîn'in öldüğü haberini Ferhâd'a gönderir. Bu acı haberle Ferhâd orada can verir. (Yıldırım, 2008: 396)

Nevâî'nin anlatısına baktığımızda hikâyeye iki bölümden oluşturulmuştur. İlk bölümde Ferhâd'ın, Şîrîn'i görmeden önceki hâli anlatılmıştır. Burada Çin hakanının oğlu olarak tanıtılan Ferhâd, yapı sanatının sırlarını ve taş yontmayı öğrenir. Babasıyla beraber seyahete çıkan kahramanımız, İskender'den kalma sandıkta cihanı gösteren aynayı bulmayı umar. Aynaya baktığında kendisine benzeyen bir gencin, insanların içinde taş yonttuğunu görür ve bu durumun üzüntüsüyle yoluna devam eder. Yolda deniz kazası geçiren kahramanımız Yemen kıyılarına çıkarak kurtulur, burada Şapur adında biriyle tanışır. Aynada gördüğü insan kalabalığıyla karşılaşır ve bu insanların üç yıldan beri yapamadıkları işi yaparak taşı yontup suyu çeşmeden akıtır. Ferhâd'ın adını duyan Şîrîn onu görmeye gelir. Nizâmî'nin eserinde olduğu gibi Ferhâd bu hikâyede de Şîrîn'in yüzünü görmeden ona âşık olur. Ferhâd bir âh çeker ve Şîrîn'in yüzündeki örtü bu âhın rüzgârıyla açılır. Şîrîn'e âşık olan Hüsrev, Ferhâd'ı yenemeyeceğini anlayınca parayla bir kadın tutup Ferhâd'a, Şîrîn'in öldüğü söyler, bu acı haberi alır almaz Ferhâd ölür. Nevâî'nin anlatımında Şîrîn, Ferhâd'ın mezarının yanında can vermiş olarak anlatılmıştır. (Seyidoğlu, 2002: 133)

Nevâî hikâyesinde Ferhâd'ın Şîrîn'in şerefine bade içmesi, Sokrat'ı araması, Ehrimen ve ejderha ile savaşması, gizli sandığı bulması, kötü kalpli bir kadının âşıkları ayırması gibi unsurlara yer vererek folklorik öğeleri hikâyeye katmıştır. (Erkal, 1998: 12)

Ferhâd, Nizâmî'nin eserinde Bizans'ta su yollarını yapmakla görevli mimar ve mühendis olarak tanıtılmıştır. Şeyhî'nin eserinde ise Hüsrev'in danışanı olan Şâvur'un, Çin'de beraber ders aldığı arkadaşı olarak gösterilmiştir. Ali Şir Nevâî'nin eserinde Çin hakanının mimar olan oğlu şeklinde anlatılmıştır. (Erkan, 1999: 53)

Hüsrev, Şîrîn, , Ferhâd isimleri, şebdiz ve gülgûn adındaki atlar; tenasüb, telmih, tevriye, irsâl-i mesel sanatlarıyla şiirlerde yer almıştır. Ferhâd, lâle unsuru ile de anılmıştır. Lâle unsuru, Bîsutûn'da Ferhâd'ın dökülen kanı ya da tutuşmuş ateşi olarak tasavvur edilmiştir. (Kurnaz, 1995: 383) Ferhâd birçok özelliğiyle Türk edebiyatındaki beytlerde adı geçer.

Örneğin: Ferhâd, Şîrîn'e ulaşma arzusuyla dağı deler bundan dolayı kûhken adını almıştır. Beytlerde bazen Ferhâd olarak geçmemiş, kûhken olarak geçmiştir. (Tökel, 2016: 345) Bu ilgiden dolayı “*Bîsütûn-ı mihnet, Bîsütûn-ı derd, kûh-i gam, kûhsâr, kayabaşı, derbend-i mihnet*” (Kurnaz, 1995: 383) ifadeleri beytlerde kullanılmıştır.

Bazı beytlerde ise sarayın duvarlarını süslediği için sanatçı yönüne yer verilmiş, saraya dağı delip su taşıması anlatılmıştır. Dağı delerken kullandığı kazması (külünk) tenasüb ve telmih sanatlarıyla beytlerde kullanılmıştır. Şîrîn için yaptığı süt kanalları için *bennâ-yı çeşme-i şîr* tamlaması kullanılmıştır. (Kurnaz, 1995: 383)

Ferhâd, anlatılarda güçlü bir kahraman, âşkın sembolü olarak anlatılmıştır. Aşk hikâyeleri denildiğinde akla ilk gelen Leylâ ve Mecnûn kıssasının Mecnûn'u ile kıyaslanmıştır. (Pala, 1989: I, 162)

Bâkî

“*Bir gonca benefşe koparup tâcına sokmuş
Taglarda külüng atduğu dem başına Ferhâd*” (G. 35/4)

Ferhâd'ın Şîrîn'e kavuşamayınca intihar etmesi olayıyla menekşe arasında ilgi kurulmuştur. Ferhâd, kazmayı havaya atıp boynunu kazmanın altına gelmesi için eğmiş, hâliyle Ferhâd eğik bir duruma gelmiştir. Menekşenin başı doğal olarak eğiktir. Şair bu durumdan yola çıkarak Ferhâd'ı, menekşeye benzetmiştir.

“*Bulmag isterdi ‘aşk içinde murâd
Yâr-ı Şîrîn degül midür Ferhâd*” (G. 36/1)

Ferhâd ile Şîrîn hikâyesi âşıkların birbirine kavuşmasındaki zorlukları anlatmak için kullanılmıştır. Engeller her ne kadar zor olsa da âşık, aşkın verdiği kuvvetle her türlü zorluğa katlanır. Bâkî, aşkının ne kadar büyük olduğunu göstermek için Ferhâd ile Şîrîn hikâyesine telmihte bulunmuştur.

“*Kûh-ı ‘aşkunda olursam Ferhâd
Acıyup eyleye şîrîn lebi dâd*” (G. 41/1)

Şairler aşklarının büyüklüğünü anlatmak için Ferhâd, Mecnûn gibi aşk hikâyelerinde adı geçen kahramanlara yer verirler. Bunlardan biri olan Ferhâd, şiirlerde dağı delmesinden kaynaklı olarak *kûhken* adıyla da anılmıştır. Şîrîn kelimesi de sevgilinin dudağı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. Şair bu beytinde aşkıdan Ferhâd gibi olursa sevgilinin ona acıyarak Şîrîn dudağından adalet vermesini ister.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Kûh-ı Ferhâd gibi tağlar aşup ebr-misâl
Kasr-ı Şîrîn gibi geçdük nice kerre bin tāk” (K. 32/3)*

Bu beytte hem Ferhâd ve Şîrîn hikâyesine hem de hikâyede adı geçen kadın kahramanın sarayına telmihte bulunulmuştur.

*“Tişe-i ‘ışk ile çalışmag imiş başa belâ
Geldi didükleri Ferhâd gibi başuma hep” (G. 28/2)*

Taşlıcalı, başına gelenleri Ferhâd’ın başına gelenler ile özdeşleştirmiştir. Ferhâd, istenilenleri yerine getirmiş ancak Şîrîn’e kavuşamamıştır. Şair de görevlerini yerine getirmiş ancak umduğunu bulamamıştır. Taşlıcalı’nın yaşam öyküsüne baktığımızda yetenekli bir şair olmasına rağmen saraydan istediği ilgiyi alamadığını görmekteyiz. Bu durumu Ferhâd kıssasına atıfta bulunarak ele almıştır. Beytte *tişe* ifadesiyle Ferhâd’ın kazmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Ferhâd sergüzeştini benden su’âl idün
Bi-çârenün bilür yine bi-çâre hâlini” (G. 498/2)*

Ferhâd, aşkına kavuşmak için çok çileler çekmiş olmasına rağmen yine de Şîrîn’e kavuşamamıştır. Şair bu durumdan yola çıkarak Ferhâd’ın hâlini kendisinin anlayacağını ifade etmiş çünkü şair de onun gibi çileler çekmiştir.

2.3.8 Ferîdun

Pişdadiyân ailesinin altıncı hükümdarı olan Ferîdun, Gâve’nin yardımıyla Dahhâk’ı yenmiştir. Ferruh adıyla da anılmıştır. (Devellioğlu, 2017: 298) İran’ın en büyük mitolojik

şahıslarından biridir. Cemşîd'den sonra İran tahtına geçmiş ve beş yüz yıl hükümdarlık yapmıştır. (Yıldırım, 2008: 307) Feridun kelimesinin Hintli bir melek olan *Teriton*'dan geldiği düşünülmüştür. Bu melek *Azi Dahâkâ* adındaki ejderhayı öldürmüştür. (Pala, 1989: I, 163)

Tahmurs soyundan gelen Abtin'in oğlu olan Feridun doğduğunda güzelliği dillere destan olmuştur. Feridun ile beraber onu besleyecek olan Pürmaye adında bir inek de doğar. Feridun'un babası Abtin, Dahhâk'ın gazabına uğrayarak beyni yılanlara yedirilir. Bu olaylardan sonra Feridun'un annesi Firanek, Dahhâk'ın oğlunu da öldüreceğini düşünerek oğlunu kutsal ineğin sahibi olan bilgeye bırakır. Pürmaye adındaki bu inek Feridun'u beslemiştir. Belli bir süre sonra Firanek, oğlunu buradan alıp Elburz Dağı'ndaki bir bilge kişiye bırakır. Dahhâk, kendisini tahtından edecek kişinin Feridun olduğunu anlayınca onun peşine düşer. Dahhâk, Feridun'un yerini öğrenip kutsal ineğin olduğu yere gelir fakat onu bulamaz. Bu kırgınlıkla hem Pürmaye adlı ineği hem de bütün dört bacaklı hayvanları öldürür. Feridun, kutsal dağdan inip annesine soyunun kimden olduğunu ve yaşanan bütün olayları anlatmasını ister. Annesi, Feridun'a babasının Dahhâk tarafından vahşice öldürüldüğünü söyleyince Feridun, babasının intikamını almak için Dahhâk'ın peşine düşer. (Tökel, 2016: 132)

Şehnâme'de yer alan bilgiye göre Feridun, kardeşleri Kiyânus ve Pürmaye'den demirciler çarşısına gidip kendisine gürz yaptırmalarını istemiştir. Bu gürzün resmini kendisinin çizdiği ifade edilmiştir. "*Toprağın üzerine çizdiği bu şekil, bir öküz başına benziyordu.*" (Firdevsî, 1995: II, 79) Feridun'a has gürz anlamında, *Gurz-i Feridûnî*; sığır başlı anlamına gelen *gurz-i gâvser* ifadelerini kullanılmıştır. Bunların haricinde *gurz-i gâvpeyker*, *gurz-i gâvçehr*, *Gurz-i Fertdin* ifadeleriyle Feridun'un gürzü anlatılmıştır. (Yıldırım, 2008: 307)

Feridun, Dahhâk'la savaşmaya yola çıktığında bir peri karşına çıkmış, ona büyü yapmayı öğretmiş ve sihirli bir anahtar vermiştir. (Firdevsî, 1995: III, 79) Ona büyücü kimliğinden dolayı büyücü Feridun anlamına gelen *Ferîdûn-i Efsûnger* ya da çok büyü yapan anlamında *Feridûn-i porfusûn* isimleri verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 310)

Feridun'un Dahhâk'ın peşine düştüğü sıralarda Dahhâk'ın zulmünden bıkan halk, Gâve (Kâve) adındaki bir demircinin önderliğinde ona karşı ayaklanmıştır. Feridun'un yanına gelip onu padişah ilan etmiştir. Feridun ve Gâve, Dahhâk'ın üzerine yürümüştür. Dicle nehrine geldiklerinde Feridun'a gemi verilmeyince o da atını suya sürmüştür. Sonunda Dahhâk'ın yaşadığı köşke gelen Feridun, Cemşîd'in kız kardeşleri (ya da kızları) olan

Şehnaz (Şerhnaz) ve Ernevaz hanımları buradan kurtarmış ve onlarla evlenmiştir. Feridun bunları yaptığı sırada Dahhâk'ın Hindistan'da olduğu belirtilmiştir. Gizlice Gengdej Buht Kalesi'ndeki köşküne gelen Dahhâk, Feridun'u öldürmek istemiş fakat Feridun Dahhâk'ın kafasına vurarak onu yere yıkmış ve onu Demavend Dağı'ndaki bir mağaraya zincirlemiştir. (Yazıcı, 1995: 396)

Taberi eserinde Feridun'un Dahhâk'ı yenmesini şöyle ifade etmiştir: Efridûn'un (Feridun) korkusundan Dahhâk, Rey şehrine kaçmıştır. Dahhâk, Gâve'nin ve halkın Efridûn'a destek verdiğini duyunca iki taraf karşı karşıya gelmiş ve kanlı bir savaş yaşanmıştır. Bu savaş neticesinde Efridûn, Dahhâk'ı yenmiş ve onun yerine tahta oturmuştur. (2023: II, 148-149)

Dahhâk, Feridun'un geleceğini haber alınca sarayı terk etmiştir. Dahhâk'ın kaçtığı saraya gelen Feridun burada tahta çıkmıştır. Feridun, Dahhâk ile olan savaşını kazanmış ve onu dağa çivileyip orada bırakmıştır. Feridun, Dahhâk'a karşı zafer kazandığı gün Mihrigan Bayramı³ olarak kutlanmıştır. (Tökel, 2016: 132)

Feridun'un, Cem'in kız kardeşleriyle (kızlarıyla) evlenmesi neticesinde Şehnaz'dan Selm ve Tûr, Ernevaz'dan İreç adında üç oğlu olmuştur. (Yıldırım, 2008: 308) Feridun yaşlanınca üç oğlu arasında ülkesini paylaşmıştır. Turan'ı oğlu Tur'a, İran'ı İrec'e, Arap topraklarını Selm'e vermiştir. (Pala, 1989: I, 163)

Tûr ve Selm, İran bölgesinin İrec'e verilmesini hazmedememiş ve kardeşlerinin kafasını kesip babalarına göndermişlerdir. Feridun bu duruma çok üzülüp ağlamış ve gözleri kör olmuştur. İreç'in soyundan birinin Tûr ve Selm'i öldürmesi için dua etmiştir. İreç'in kızının bir oğlu olmuş ve adını Minuçihr koymuşlardır. Minuçihr, Feridun'un yanına gitmiş bu sayede Feridun'un gözleri açılmış, tahtını torunu Minuçihr'e bırakmıştır. Minuçihr atasının intikamını almak için işe koyulmuş, Tûr ve Selm'i öldürmüştür. (Tökel, 2016: 133) “Üç oğlunun kesik başlarını yan yana koyarak acı acı ağlıyor ve ıstırapla yaşıyordu.” (Firdevsî, 1995: I, s. 193)

Feridun adlı kahramanın, Hind mitolojisinden İran mitolojisine geçtiği düşünülmüştür. Bunun sebebi ise şöyle ifade edilmiştir: Hint mitolojisinde Kötü Kamka adlı bir şahsın Devaki'den olacak çocuğu öldürmeye çalışması ve Devaki'nin çocuğunu bir çobana vermesi, çocuğun kutsal ineğin sütünden içerek büyümesi gibi benzerliklerden dolayı bu

³ İranlılar tarafından sonbaharda, gece ve gündüzün eşit olduğu zamanda kutlanan bayram.

görüşün doğru olabileceği ifade edilmiştir. Hint mitolojisinin etkisini kanıtlayan bir unsur olarak Feridun'un, Dahhâk'ı öldürmesi için öküz başlı bir gürz yaptırması gösterilmiştir. (Tökel, 2016: 133) Demirci'nin ifadelerine göre Hindistan'da inekten önce boğa kültürü yaygındır; Sonraları bu durum, inek kültürüne evrilmiştir. (1991: 34)

Feridun'un hikâyesine benzeyen bir hikâyede Çin mitolojisinde karşımıza çıkmaktadır. Hea hanedanının altıncı kralı olan Shao-K'ang'ın babası öldürülmüştür. Bu sırada annesi ona hamiledir. Çocuğunu korumak için kadın, kaçıp saklanmıştır. Çocuk büyüdüğünde çoban olmuş ve öldürülmek için imparatorluk tarafından aranmıştır. Zamanı gelince bir ordu toplatıp babasının tahtını geri almıştır. (Mackenzie, 1996: 238)

Feridun'un ağlamaktan ve üzüntüden gözlerinin kör olması Hz. Yakub'un hikâyesine benzemektedir. Feridun, oğlu İreç'in kardeşleri tarafından öldürmesi sonucunda gözleri kör olmuş, İreç'in soyundan olan torunu Minuçihr'in yanına gelmesiyle gözleri açılmıştır. Hz. Yakub'da çok sevdiği oğlu Yûsuf'un ölüm haberini alınca ağlamaktan gözleri kör olmuş, Yûsuf'un gömleğini yüzüne sürünce gözleri açılmıştır. Feridun'un dünyayı üç oğlu arasında bölmesi yönüyle Hz. Nûh'a benzetilmiştir. (Tökel, 2016: 134) Bu benzerliği Yunan mitolojisinde de görmekteyiz. Zeus, babası Kornos'u tahtan indirdikten sonra Hades ve Poseidon ile dünyayı paylaşmıştır. (Can, 2011: 34) Dünyayı çocukları arasında paylaşırma benzerliğini Türk destanlarından Oğuz Kağan'da da görülmektedir. (Ögel, 2020: C. I, s. 228)

Feridun, İran ve Türk edebiyatlarında sıkça bahsedilmiştir. Adaleti, iyiliği, dünyada iyi bir ad bırakması, Dahhâk gibi bir zalimi öldürüp halkı bu zulümden kurtarması beytlere yansımıştır.

Bâkî

*“Redd olmaz o leblerden olan turma du' â kıl
Dârâ-yı cihân Şâh-ı Ferîdün-fere cânâ” (G. 1/8)*

Bu beytte Feridun'un kahramanlığı ve yöneticiliği üzerinde durularak kahraman övülmüştür.

*“Bir huzûrum var-durur kûyunda olmakdan şehâ
'Arz olinsa almazam bana Feridûnun yiri” (G. 548/4)*

Sevgilinin yanı ya da bulunduğu yer şair için en değerli en ferah yerdir, Feridun'un yeri ona sunulsa bile şair, bunu geri çevireceğini ifade etmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında bu maddeye rastlanılmamıştır.

2.3.9 Hüsrev

İran Sasani hükümdarlarından Nuşirevan'ın torunu, Hüsrev ve Şîrîn hikâyesinin erkek kahramanıdır. Hüsrev'e Perviz lakabı da verilmiş ancak Perviz adının ne manaya geldiği konusu meçhul kalmıştır. Hüsrev kelimesi zamanla padişah anlamını kazanmış ve şiirlerde bu şekilde kullanılmıştır. (Tökel, 2016: 140)

Taberi'nin eserinde Hüsrev'in efsanevî kişiliğine yer verilmiş ve adı Perviz olarak geçmiştir. Babası Nuşirevan öldükten sonra tahta geçen Hürmüz, oğlu Perviz'i hükümdarlığa hazırlamaktadır ancak Behram bunu hiç istemediği için baba-oğul arasına nifak sokmaya çalışır. Nitekim Perviz'den habersiz onun adına para bastırır ve bunu her tarafa duyurarak aralarını açmayı başarır. Perviz her ne kadar babasına durumu açıklamaya çalışsa da babası ona inanmaz, korktuğu için de Azerbaycan'a kaçır. Behram, Perviz'in kendi üstüne gelmeyeceğini anlayınca Hürmüz'ün üstüne yürür ve gözlerini oyar. Sonrasında tahta Perviz çıkar. Behram yine rahat durmayıp binbir hile ile tarafına asker toplar ve Perviz'in üstüne yürür, o da korkarak kaçır. Uzun zaman sonra Bizans'tan yardım istemek zorunda kalan Perviz hem Bizans hükümdarının kızıyla evlenir hem de onlardan destek alır. Behram'ı yenen Perviz, tekrar tahta çıkar.

Hz. Muhammed'in, Hürmüz'ü hak dine davet ettiği rivayet edilmiştir. Bir adam bir gün Hürmüz'ün sarayına çıkagelmiş ve Hz. Muhammed'e inanmasını söylemiştir. Daha sonra Hz. Muhammed, ona bir mektup göndermiştir. *“Bu mektup, Hak Teâlâ'nın elçisi Muhammed'ten Hürmüz oğlu Perviz'edir.”* Hz. Muhammed adını kendi adından önce yazdığı için Perviz buna öfkelenerek mektubu yırtmıştır. Bunu duyan Hz. Muhammed arkadaşlarına *“Sakın üzülmeyin, melûl olmayın! O Perviz, kendisini ve padişahlığını yırttı.”* demiştir. Bu olaydan bir süre sonra Perviz oğlu tarafından öldürülmüştür. (Taberi, 2023: I, 20-40)

Hüsrev bazen Şîrîn için bazen de kendi ihtişam ve debdebesini göstermek için yaptırılarak anılan, Kasr-ı Şîrîn adında bir saray yaptırmıştır. Bu saray onun en önemli efsanelerinden biri haline gelmiştir; trajik hayatı, Şîrîn ile arasında vuku bulan aşk macerası, sahip olduğu hazineler divan edebiyatında kullanılmıştır. Hüsrev'in hazineleri *Genc-i*

Efrâsiyâb, Genc-i bâd-âver, Genc-i Bâr, Genc-i Hazrâ, Genc-i dibe-i Hüsrevî, Genc-i sûhte, Genc-i şâd-âvered, Genc-i 'ârus adlarıyla yedi başlık altında toplanmıştır. (Tökel, 2016: 140-141)

İlk kez Şehnâme’de yer alan Hüsrev, genel olarak siyasal mücadeleler ile anılmıştır. Hüsrev, Şîrîn ile olan aşk hikâyesinde de yer almıştır. Bu hikâye Nizam-i Gencevî’nin eseri ile meşhur olmuştur. Hemen her şair kendi hayal dünyasından bir şeyler katarak bu hikâyeyi işlemiştir. (Yıldırım, 2008: 393)

Çocuk için Allah’a yalvaran, adaklar adayan İran hükümdarı Hüzmüz’ün en sonunda dilekleri kabul olur ve bir oğlu doğar. Büyük bir titizlikle büyütülen bu çocuğa Hüsrev adı verilir. Hüsrev bir gece rüyasında dedesi Enûşîrvân’ı görür; ona, Allah tarafından dört şeyin bahşedildiğini söyler: Dünya güzeli bir sevgili, Şebdîz adında görkemli bir at, Bârbed adında bir müzisyen ve şaşalı bir taht. Nedimi olan ressam Şâpurdan, Ermen melikesi Mihîn Bânu’nun dünya güzeli Şîrîn adında bir yeğeni olduğunu duyar. Hakkında duyduklarıyla Şîrîn’e âşık olan Hüsrev, Şîrîn’i istemek için nedimi Şâpûr’u Ermen diyarına gönderir. Şâpur önce Hüsrev’in resimlerini her yere asarak Şîrîn’in Hüsrev’i görmesini sağlar. En sonunda rahip kılığına girerek Şîrîn’in karşına çıkar ve ona gerçeği anlatır.

Şîrîn, Hüsrev’in resimlerini görerek ona âşık olur. Şâpur, Hüsrev’in yüzüğünü ve resmini ona verir, Hüsrev’i bulması için Medain’e gitmesini söyler. Erkek kılığına giren kadın kahramanımız Medain şehrinin yolunu tutar.

Hüsrev’in, Behrâm-ı çubîn yüzünden babasıyla arası açılır ancak bütün bunlar yaşanırken Şîrîn’i de unutmaz ve sadık adamlarına eğer Şîrîn gelecek olursa onu köşkte ağırlamaları emrini verir daha sonra kılık değiştirerek Ermen ülkesine doğru yola koyulur. Şîrîn, o sıra bir gölde yıkanırken Hüsrev’de oradan geçmektedir ancak kılık değiştirdikleri için birbirlerini tanıyamazlar. Kısa bir süre sonra durumu fark ederler.

Mihîn Bânu’dan habersiz saraydan ayrılan Şîrîn, tekrar oraya dönemeyeceğini düşünerek Hüsrev’in onun için hazırlattığı köşke gidip Hüsrev’i bekler. Hüsrev de Ermen’e gider ve Mihîn Bânu’nun misafiri olup Şîrîn’i bekler. Şîrîn’in Medain’de olduğunu öğrenince Şâpur onu almaya gider fakat tam o sıra Behrâm-ı Çûbîn, Hüsrev’in babasını tahtan indirir. Bunun haberini alan Hüsrev, hemen Medain’e gider ve Behrâm-ı Çûbîn’in ordusu karşısında duramayınca Ermen’e geri döner. Bir gün avlanmaya çıkan Şîrîn, tesadüfen Hüsrev ile karşılaşır. İki sevgili günlerini mutlu mesut geçirirken Şîrîn, Hüsrev’e tahtını ve tacını almasını gerektiğini söyler.

Şîrîn'in bu sözleri karşısında kırgınlık yaşayan Hüsrev bir ümit Bizans'a gider ve onu çok iyi karşılarlar. Rum kayserinin kızı Meryem'le evlenmeye karar verir fakat aklından Şîrîn çıkmaz. Mihin Bânu'nun ölmesiyle Ermen melikesi olan Şîrîn, Hüsrev'e dedikleri için çok pişmandır. Bir süre sonra tahtını ve tacını bırakarak Medain'de inzivaya çekilir. Hüsrev onun tekrar görüşmek istese de evli olduğu için Şîrîn bunu kabul etmez.

Bu noktadan sonra Ferhâd karakteri hikâyeye dâhil olur. Taze süt içmeye alışık olan Şîrîn, bu duruma çare bulması için Şâpur'dan yardım ister. O da Çin'den ders arkadaşı olan Ferhâd'ı buraya getirir ve Ferhâd sarp kayaların arasından yaptığı su yolu sayesinde Şîrîn'in sarayının önüne yaptığı havuza otlaklardan gelen taze sütü akıtır. Ferhâd, Şîrîn'in yüzünü görmeden sadece sesini duyarak âşık olur. Bu aşkı her ne kadar saklamaya çalışsa da herkes bunu öğrenir.

Bu durumu öğrenen Hüsrev, büyük bir kıskançlık duyar, Ferhâd'a para teklif eder ancak Ferhâd bunu kabul etmez. Hüsrev Ferhâd'ı, Şîrîn'den uzaklaştırma yollarını düşünür ve çare olarak Bîsütun dağını delmesini, ordunun geçebileceği kadar yol açmasını ister. Ferhâd, aşkının verdiği ızdırabla her ah çekip kazmayı kayalara vurduğunda dağın bir parçası yıkılır. Şîrîn'in ve atı Şebdiz'in suretini dağa kazır. Tüm bunları duyan Şîrîn, görmek için Ferhâd'ın yanına gelir. Onun yanından ayrılırken yolda atının ayağı sakatlanır, Ferhâd onu ve atını havada yakalayıp köşke götürür.

Hüsrev ne yaparsa yapsın Ferhâd'ı ortadan kaldıramayacağını anlayınca bir hile düşünür ve Ferhâd'a Şîrîn'in öldüğü haberini yollar. Bu acıya dayanamayan Ferhâd, oracıkta can verir. Bu ölümün ardından Şîrîn ile Hüsrev'in arası iyice açılabilir her iki tarafta birbirlerine hala âşıktır. Uzun bir aradan sonra bu ikili tekrar bir araya gelirler ve görkemli bir düğün ile evlenirler, Hüsrev'in rüyası, Şîrîn'e kavuşunca gerçekleşmiş olur. Bu mutlu evlilik uzun sürmez, Hüsrev'in ilk eşinden olan oğlu çok önceden Şîrîn'e göz koyar. Bunun için Hüsrev'i öldürerek Şîrîn ile evlenmeye çalışır. Şîrîn bu evliliği istemese de Şîrûye'yi kendinden uzak tutmak için bu işe gönlü varmış gibi davranır. Bir gün Şîrîn gizlice Hüsrev'in gömüldüğü türbeye gidip orada kendini öldürür. (Erkan, 1999: 53-55)

Ali Şîr Nevâî tarafından Ferhâd u Şîrîn adıyla ele alınan bu hikâyede bazı değişiklikler göze çarpmaktadır. Nevâî eserinde Hüsrev; zorba, acımasız, iyi tarafları olmayan, hain, yaşlı, hevesleri için kan akıtmaktan geri durmayan biri olarak geçmiştir. (Erkal, 1998: 22)

Hüsrev, beytlerde telmih, tenasüb, teşbih ve tevriye sanatlarıyla işlenmiştir. (Pala, 1989: I, 232) Divan edebiyatındaki şiirlerde Hüsrev, aşk yolunda kendini feda edememiş biri

olarak ele alınmıştır. Sevgilisine kavuşan âşık olarak da ele alınan Hüsrev'in hükümdarlığı da işlenen yönlerinden biridir. Sevgiliye bazen Hüsrevâ diye seslenen şair, sevgiliyi Hüsrev'e benzetmiştir. Hüsrev'in veziri Şâvûr, efsanevî iki atı Gülgûn ve Şebdîz onunla anılmıştır. Bazen sevgilinin saçları ve yüzündeki ayva tüyleri gece anlamından dolayı Şebdîz' benzetilmiştir. Benzetme sanatıyla ele alınan bir diğer husus sevgilinin yüzü ve gözyaşlarının rengidir. Gül anlamını çağrıştırdığı için bu iki unsur Gülgûn'a benzetilmiştir. (Tökel, 2016: 143)

Bâkî

*“Şâh-ı Cemşîd-haşem Husrev-i hurşîd- 'alem
Ser ü ser-dâr-ı ser-efrâz-ı selâtîn-i zamân” (K. 2/14)*

Bâkî divanında Hüsrev daha çok Şîrîn ile olan aşkı vasıtasıyla ele almış ancak bu beytinde Hüsrev'in savaşlarda göstermiş olduğu başarılarla atıfta bulunarak Sultan Süleyman'ı Hüsrev gibi büyük savaşçılar yerine koymuştur.

*“Bâkî suhanda nevbet-i şâhî sana degüp
Dehlûda gûş-ı Husreve irdi sadâ-yı kûs” (G. 212/7)*

Bâkî yaşadığı dönemde şairlerin sultanı olarak anılmış, yeteneği ve şöhreti her tarafa yayılmıştır. Kûs, zafer dönemlerinde çalınan büyük davul anlamına gelmektedir. Şair de kendi zaferini bu davulla ilan etmiş, bu zaferin sesi Delhi'deki Hüsrev'in kulağına gitmiştir. (Öntürk, 2015: 91)

*“Husrevâ yıllar-durur yolunda Ferhâdun geçer
Mâ'il ol gel Bâkî-i şîrîn-suhanden canibe” (G. 440/5)*

Hüsrev, divan şiirinde daha çok Şîrîn ile olan münasebetiyle ele alınmış bir şahıstır. Beyte Hüsrev ve Ferhâd arasındaki münasebete atıfta bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Husrev ü Rüstem der-i dergâhınun üftâdesi
Çâkeri İskender ü ednâ kulıdır Kahraman” (K. 2/22)*

Hüsrev, Rüstem onun dergâhına düşmüş; İskender, Kahraman ise onun kuludur diyerek Taşlıcalı şiirinde övdüğü şahsın savaşçı özelliklerini göstermek adına Rüstem, Hüsrev, Kahraman, İskender gibi savaşçı yönleriyle ön plana çıkmış kişileri kullanmış ayrıca bu kişilerin savaşçı özelliklerine telmihte bulunmuştur.

*“Şeh-i cihân u memâlik-sitân Süleymân Hân
Ki kulinun kulıdur Husrev ü Cem ü Dârâ” (K. 12/17)*

Bu beytte de Hüsrev, Cem, Dârâ Sultan Süleyman’ın kuludur denilerek Sultan Süleyman’ın yanında savaşçılık yönüyle ondan aşağıda kaldıkları ifade edilmiştir. Hüsrev yukarıdaki beytte olduğu gibi efsanevî hükümdarlığıyla ele alınmıştır.

*“Kapısı kulıdur İskender ü Dârâ vü Kubād
Bendesı bendesidür Husrev ile Rüstem-i Zâl” (K. 14/25)*

Taşlıcalı Yahyâ, yukarıdaki beytlerde görüldüğü gibi Hüsrev’i daha çok hükümdar ve savaşçı yönüyle ele almıştır. Bu yönüyle ele almasının sebebi övdüğü kişiyi yüceltmektir. Memduhunu onunla karşılaştırmış ve onun daha üstün vasıflara sahip olduğunu iddia etmiştir. Buradaki beytte de İskender, Dârâ, Kubad, Hüsrev ve Rüstem-i Zâl onun kapısında kul olarak gösterilmiştir.

2.3.10 İskender

III. *İskender, İskender-i Kebir, İskender-i Makedonî, İskender-i Zülkarneyn, İskender-i Gocetek* adlarıyla anılmıştır. Yunan tarihinde soyu baba tarafından yarı tanrı olarak kabul edilmiş Herkül’e, annesi tarafı ise milli kahraman Akhilleus’e dayandırılmıştır. İranlılar ise onu İranlı kabul etmiş ve soyunu Dârâ’ya dayandırmıştır. (Yıldırım, 2008: 427)

İskender; dinler tarihinde, tefsir, edebiyat, tasavvuf gibi hemen her alanda karşımıza çıkmıştır. İskender’in Kur’an-ı Kerim’de adı geçen Zülkarneyn olabileceği düşünülmüş ve Yunan tarihindeki Alexandros ve âb-ı hayatı arayan Büyük İskender olmak üzere üç farklı kimlikle karşımıza çıktığı belirtilmiştir. Divan edebiyatında Zülkarneyn ve Makedonyalı Büyük İskender iç içe geçmiş hâlde kullanılmıştır. (Tökel, 2006: 147)

Zülkarneyn, Kur'an-ı Kerim'de anlatılmıştır. *“Gerçekten biz onu yeryüzünde iktidar sahibi kıldık, ona (muhtaç olduğu) her şey için bir yol öğrettik.”* (18. Kehf: 84) Yecûc ve Mecûc kavmini engellemek için set yapan ve övülen bir kişidir.

Zülkarneyn adı iki boynuzlu olarak çevrilmiştir. Bunun sebebi farklı şekillerde açıklanmıştır. Taberi'ye göre tolgasının iki yanında yer alan şekillerden dolayı ya da Zülkarneyn'in doğu ve batı uçlarını dolaşması sebebiyle bu adı aldığı belirtilmiştir. (2023: II, s. 289) Başka bir ifadeye göre Gordiyon Kralı Midas'ın kulaklarının eşek kulaklarına benzediği için böyle söylenmiş ya da Zülkarneyn'in başında boynuz biçiminde garip bir cisim çıktığından iki boynuzlu olarak çevrildiği düşünülmüştür. Zülkarneyn'e iki boynuzlu denmesinin sebebi Mısır tanrısı Ammon olarak da düşünülmüştür. Buna göre bu tanrının simgesi koçtur, rivayete göre Mısır kralı Nectanebus, tanrı Ammon'un kılığına girmiş ve İskender'in annesiyle birlikte olmuştur. Bu birliktelikten doğan İskender'e, babası Ammon'a bağlayarak iki boynuzlu lakabı verilmiştir. (Tökel, 2016: 150) Başka bir ifadede Zülkarneyn'in saçları iki bölük hâlinde yanlara döküldüğünden ya da tüm evreni dolaştığı için Zülkarneyn adı verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 752)

Makedonya kralı II. Philippos ve Olympias'ın oğlu olan Büyük İskender, MÖ 20 Temmuz 356 yılında, II. Philippos'un devletinin başkenti olan Pella'da doğmuştur. Küçük yaşlardan beri ciddi eğitimlere tabi tutulmuş, babası oğlunu Aristoteles'in yetiştirmesini istemiştir. Makedonya kralı II. Philippos suikast sonucu öldürülünce Büyük İskender tahta çıkmıştır. (Yılmaz, 2017: 1)

İskender tahta çıktıktan sonra Pers İmparatorluğu ile bir hesaplaşma içine girmiş, bundan dolayı Asya seferine çıkmıştır. İskender bu sefere çıkmadan önce büyük hazırlıklar yapmış, donanmasını iyileştirmiştir. Sefere giderken sadece askerî kuvvetleri değil felsefeci, mimar, tarihçi gibi birçok bilim insanını da yanında götürmüştür. İskender, ele geçirdiği topraklarda on altıdan fazla şehir kurmuştur. Bunlardan en büyüğü olan İskenderiye olduğu belirtilmiştir. İskender giderek Pers kültürüne benimsemeye başlamıştır; şahlar gibi taç giymiş, insanların onu ayaklarına kapanarak selamlamasını istemiştir. Kendini tanrılaştırmıştır. (Kaya, 2000: 555)

Yirmi yaşında tahta çıkan İskender, Hindistan'a kadar seferler yapmış, buralarda yaşayan insanların hafızalarında derin izler bırakmıştır. Akıl almaz başarılarla imza atan İskender, Asya seferi dönüşünde 33 yaşında Bâbil'de ölmüştür. (Ünver, 2000: 557)

İskender hakkında tartışılan bir diğer husus peygamber olup olmadığıdır. Allah onu peygamberlikle görevlendirdiği için dünyayı fethetmiştir. Başka bir söylentiye göre peygamberlik verilmemiş sultanlıkla dünyayı gezmiştir. Allah ona yetmiş iki dil bilmek gibi bir hediye bahşetmiştir. İbadete çok düşkün olduğu belirtilen İskender'in aynı zamanda çok tedbirli olduğu da belirtilmiştir. Yanında her zaman götürdüğü altı taifesi varmış. Bunlar: peygamberler, hâkimler, casuslar, zâhitler, filozoflar, büyücüler, sihirbazlar olarak sıralanmıştır. (Taberi, 2023: I, 260)

İskender ile Zülkarneyn birbirlerine karıştırılmış olsa da büyük farklılıklarının olduğu belirtilmiş çünkü Kehf suresinde salih kişi olarak aktarılan Zülkarneyn, Allah tarafından övgüye tabi tutulmuştur. Makedonyalı İskender ise tanrılık iddiasında bulunmuş; zalim, içkiye düşkün biri olarak anlatılmıştır. (Tökel, 2016: 152)

D'İstria, Doğulu ülkelerde anlatılan İskender ile Makedonyalı İskender'in aynı kişi olmadığını belirtmiştir. Gerçekte olmayan bir İskender'den bahsettiklerini ifade etmiştir. *"Efsanevî pek çok Süleyman yaratmış Doğulular ise İskender'e bir selef vermişler, Olympos'un oğlunun eğilimlerine ve korkunç karakterine hayli benzetmişlerdir."* Makedonyalı İskender ve Zülkarneyn iç içe geçmiş olduğu diğer konular ise Yecûc ve Mecûc kavimlerinin saldırılarını önlemek için yapılan sett olduğu belirtilmiştir. (1982: 25)

İskender'in soyunun nereden geldiği hakkında birçok rivayet vardır. Taberi'nin aktarmış olduğu bilgilere bakacak olursak ilki: eşi ölen bir kadın hamiledir ve eşi öldüğü için evden ayrılmıştır. Ormanlık bir yerde çocuğunu doğurmuştur. Tesadüfen Kral Feylikos oradan geçerken çocuğu bulmuş ve adını İskender koymuştur ancak Taberi bu rivayetleri kabul etmemiştir. (2023: I, 183)

İskender, Dârâ ile savaşmış ve onu yenmiştir. Dârâ'nın ölümüne de üzülen İskender onun kızı Ruşeng ile evlenmiştir. (Taberi, 2023: 205) İlerleyen zamanlarda İskender seferlere başlamıştır. Sefer yapılan yerlerin insan yiyen zenciler, çıplak gezen kavimler, deve büyüklüğünde yumuşak ayaklı insanlar, sadece kadınlardan oluşan kavimler gibi hayli garip olduğu ifade edilmiştir. Birçok maceraya atılmış olan İskender, bir gün Keyhüsrev'in câm-ı cihan-nümâsının bulunduğu kaleye girmiştir. Her ne kadar bu nesneyi incelemişse de sırrına erişememiştir. (Tökel, 2016: 155)

Kur'an-ı Kerim'de Kehf suresinde geçen Yecûc ve Mecûc kavimlerinin insanlara saldırısını önlemek için Zülkarneyn tarafından bir set yaptığı anlatılmıştır. Bu hikâyede de İskender ve Zülkarneyn edebiyatta birbirleriyle iç içe geçmiştir. İskender âb-ı hayatı aramak

için gittiği Karanlıkılar ülkesinden dönmüştür. Halk Yecûc ve Mecûc adlı kavim tarafından sürekli saldırılara uğradığı için İskender'in kendilerine yardım etmesini istemiştir. Bunun üzerine İskender, Hazar Denizi'nin kuzeyindeki bölgelere gitmiştir. Bu kavmin geçitlerinin kapatılmasını emretmiştir. Bu sete *Sedd-i İskender* adı verilmiştir. Bu seddin Çin Seddi olduğunu iddia edenler de olmuştur. (Yıldırım, 2008: 434)

İskender'in âb-ı hayatı araması ise şöyle anlatılmıştır: İskender halkı Yecûc ve Mecûc saldırılarından kurtardıktan sonra halkın içinden olan pek yaşlı kimse İskender'e Karanlıkılar ülkesine gidip âb-ı hayatı içmesini söyler. Bunun üzerine Hızır ve İlyas'ı yanına alıp Karanlıkılar ülkesine giden İskender, yanında bulunan iki mücevherden birini Hızır ve İlyas'a verir. Uzun bir süre yol gittikten sonra yorulan Hızır ve İlyas yanlarında getirdikleri kızarmış balığı yemek için çıkarırken balık suya düşer ve canlanır. Bu suyun âb-ı hayat olduğunu anlarlar ve bu suyu kana kana içerler fakat İskender içemez. (Pala, 1989: I, 216)

İskender'le anılan pek çok husus vardır. Bunlardan biri olan İskender ve Karanlıkılar ülkesinde Saçılan Mücevherler: İskender hayat suyunu bulmak için gittiği Karanlıkılar ülkesinde atların ayaklarının altı yere temas ettikçe çok fazla ses gelir. Bunun sebebini Hızır'a sorduğunda “*hem sahip olanların hem de olmayanların şikâyet sesleridir*” der. Taşlardan az miktarda alıp çıkarlar. Dışarı çıktıklarında taşların çok değerli mücevher olduğunu görür ve kimisi az aldık diye kimisi hiç almadık diye üzürlürler. (Yıldırım, 2008: 434)

İskender'in Kaydâfe ile Hikâyesi: Kaydâfe ve İskender arasında haraç ve vergi meselesi hâsıl olmuştur. İki taraf birbiriyle inatlaşmış en sonunda İskender elçi kılığında Kaydâfe'nin yanına gitmiştir. Kaydâfe onu tanımamış ve misafirperver davranmıştır. (Taberi, 2023: I 253)

İskender'in Zindanı (Zindan-ı İskender): İskender'in Karanlıkılar ülkesine olan seyahatini simgelediğinden Yezd şehri bu isimle anılmıştır. İskender, İran'ı fethettikten sonra şehzadelerini Yezd şehrine göndermiş ve onların eğlenmelerini yasaklamıştır. Bundan dolayı bu şehre İskender'in Zindanı adı verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 435)

İskender'in Aynası: *Âyîne-i âlemnümâ*, *âyîne-i gîtnümâ* adıyla anılmıştır. Rivayete göre İskender, İskenderiye şehrini kurduktan sonra hâkimlerinden Belinus, Hermis, Valines'e bir ayna yaptırmıştır. Bu ayna sayesinde İskenderiye'ye gelen gemileri daha bir aylık yoldan görebilmişlerdir. Gelen gemiler eğer düşman gemisi ise güneş ışığı vasıtasıyla yakılmış.

Bu meşhur aynanın gece bekçiler tarafından çalınp denize atıldığı rivayet edilmiştir. (Pala, 1991: 252)

Doğu edebiyatında olağanüstü özelliklerle kuşatılmış İskender, Batı edebiyatında da karşımıza çıkmaktadır. Dora d'istria eserinde Fransız tarihçilerden Comte de Gobinea'nun Les Perses adlı eserinde, “O, insanüstü bir görev yüklememenin hemen olanaksız olduğu engin dehalardan, güçlü iradelerden biriydi” diyerek onu yücelttiğini belirtmiştir. (1982: 24)

Divan edebiyatında İskender'in hakkında yazılan birçok İskendernâme vardır ancak bunların en güzeli Ahmedî tarafından yazılmıştır. Divan edebiyatında pek çok sanatla, mazmunla karşımıza çıkan İskender; cihangir oluşu, Hızır ile âb-ı hayatı araması, yaptırdığı devasa büyüklükteki aynası, Karanlık lar ya da diğer adıyla zulmât lar (zulümât lar) ülkesine gitmesi, Yecûc ve Mecûc kavimlerini engellemek için yaptırdığı seddi, iki boynuzlu anlamına gelen Zülkarneyn ifadesi şiirlere konu olmuştur. Şair memduhunu övmek için ona *İskender-i Sâni* veya *İskender-i zamân* diyerek İskender'i memduhunun yanında küçük görmüştür. Memduhunu yüceltme konusunda ileri giden şairler ise övdüğü kişinin askerini İskender ile bir tutmuştur. (Tökel, 2016: 160)

Bâkî

“Ne yana buyursa revâdur getürmek
Devâtın Aristû silâhın Sikender” (K. 3/13)

Aristo, İskender'in hocasıdır. Gittiği yerlere onu da götürmüştür. Aristo ve İskender ilişkisine telmihte bulunulan bu beytte memduhun kalemi Aristo'ya silahı ise İskender'e benzetilmiştir.

“Bi-hamdi'llâh şeref buldı yine mülk-i Süleymânî
Cülûs itdi sa'âdet tahtına İskender-i sâni” (K. 5/1)

II. Selim'in tahta geçmesi üzerine yazılan beytte mülk-i Süleyman ifadesi hem Sultan Süleyman Han hem de Hz. Süleyman anlamına gelecek şekilde tevriyeli kullanılmıştır. İkinci İskender denilerek II. Selim övülmüştür. Beytte mülk-i Süleyman, bi-hamdillah, cülûs ve İskender-i sâni kelimeleri arasında tenasüb sanatına yer verilmiştir.

*“Dârâ revâ ki gâşiyesin ala dûşına
Lâyık budur ki ola Sikender rikâbdâr” (K. 9/10)*

Şairler memduhlarını yüceltmek istediklerinde cengâverlikleri ve savaşçılıklarıyla ün salmış şahısları kullanmışlardır. Sultan Mehmet’in tahta geçişiyle yazılan bu kasidede Dârâ ve İskender, sultandan aşağıda görülmüştür. Bu şekilde Sultan Mehmet övülmüştür.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Husrev ü Rüstem der-i dergâhınun üftâdesi
Çâkeri İskender ü ednâ kulıdır Kahraman” (K. 2/22)*

Taşlıcalı, Kanûnî’ye yazdığı bu beytinde Hüsrev’in ve Rüstem’in onun yanında düşmüş kişiler olduğunu, İskender’in zavallı, Kahraman’ı ise padişahın yanında zavallı bir kul olduğu anlatmıştır. Sultan Süleyman onların yanında daha kuvvetli bir kahramandır.

*“Kaydafâ mülki gibi tûfân-ı tığa gark ider
Mülk-i Dârâya havâle itse bir İskenderi” (K. 8/12)*

Şairler, memduhunu övmek için İskender’i onların yanında bir zavallı gibi gösterir. Taşlıcalı övgüyü bu beytinde ileriye götürmüş, övdüğü kişinin askerini İskender olarak göstermiş ayrıca İskender ile Kaydafa arasında geçen hadiseye atıfta bulunmuştur.

*“Nice misâl ola ana İskender-i cihan
Göstermedi nazirini mir’ât-ı rüzgâr” (K. 10/26)*

Memduhunu övmeye devam eden Taşlıcalı, o öyle bir hükümdardır ki onu anlatmak için İskender’in örnek verilmesi bile yetersiz kalacak demiştir. Memduhunun bir benzeri yoktur.

2.3.11 Kahraman

Kahraman-ı Katil olarak da bilinen Kahraman’ı, kaynaklar Tahmurs’un oğlu olarak göstermiş ancak Kahraman için Şehnâme’de böyle bir bilgi verilmemiştir. (Tökel, 2016: 163) Kahraman, küçük bir çocukken devler onu çalıp götürmüş ve devler tarafından yetiştirildiği için kendisini bir dev zannetmiştir. Bir gün suda yansımalarını görünce dev

olmadığını anlamış, bir devin sırtına atlayıp insanların yanına gitmiştir. Rüstem tarafından öldürüldüğü rivayet edilmiştir. (Pala, 1989: I, 265)

Bir devin sırtına binip gelme hadisesi Şehnâme’de Kahraman’ın babası olduğu zikredilen Tahmurs’ta vardır. “*Tahmurs gidip Ehrimen’i bir hile ile yakaladı ve onu bağlayarak süratli giden bir at diye kullandı.*” (Firdevsî, 1995: II, 38)

Kahraman, beytlerde yiğitlik, kahramanlık, öldürücülük yönüyle ele almıştır. Öldürücü yönü sevgilinin gözleri için kullanılmıştır.

Bâkî

“*‘Adlun katında cevr ü sitem dâd-ı Keykubâd
Hışmun yanında lutf u kerem kahr-ı Kahramân*” (K. 1/21)

Sultan Selim için yazılan bu kasidede sultanın kılıcı Kahraman ve Sâm’ın kılıcıyla karşılaştırılmıştır. Memduhun kılıcının yanında onlarınki kör ve kesmez olarak nitelendirilmiştir. Kahraman beytlerde genellikle memduhu övmek amaçlı kullanılmıştır. Kahraman’ın cengâverliğine telmihte bulunarak memduh övülmüştür.

“*Şemşîr-i ihtimâmına nisbet kelîl ü künd
Ger tîg-i Kahramân ola ya hod hüsâm-ı Sâm*” (K. 23/19)

Övülen memduhun okunun Kahraman’ın ya da Sâm’ın oku gibi olduğu ifade edilmiştir.

“*Gamzelerden tîg u hançer çekse kasd-ı ‘âşıkâ
Rüstem ırmez Kahramân-ı çeşmüne rûz-ı mesâf*” (Kt. 6/1)

Sevgilinin gözleri öldürücülük yönünden Kahraman’a benzetilir. Bâkî, sevgilinin gözlerini kılıç ve hançer çeken Kahraman’a benzetmiş ayrıca Kahraman’ı öldüren kişinin (her ne kadar kesin bilgi olmasa da) Rüstem olmasından kaynaklı olarak Rüstem’e de yer verilmiştir. Böylelikle Rüstem ve Kahraman arasındaki hadiseye telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

“*Husrev ü Rüstem der-i dergâhınun üftâdesi
Çâkeri İskender ü ednâ kulıdır Kahraman*” (K. 2/22)

Kahraman'ın yiğitliği ile ün salmış bir şahıstır. Şair bundan faydalanarak Sultan Süleyman'ı Kahraman'dan daha üstün bir savaşçı olarak göstermiştir. Böylelikle memduhunun ne büyük bir hükümdar olduğunu somutlaştırarak anlatmıştır.

“Bi-çāre hātınm emin it emān ile

Kahr itme rāy-ı kahrūn ile Kahramān gibi” (K. 34/22)

Taşlıcalı beytinde Kahraman'ın sözünden dönmeyen, korkmayan kişiliğine telmihte bulunmuştur.

“Biz Budinūn şāhrāhında mücāhidlerdenüz

Müşrikine kini olan kahramān-ı kātīlüz” (G. 170/4)

Kahraman adı burada asıl anlamıyla kullanılmıştır.

2.3.12 Keyhüsrev

Altmış yıl gibi uzun süre padişahlık yapmış, babası Siyavuş'un intikamını almak için yıllarca uğraşmıştır.

Siyavuş babası Keykâvus'la anlaşamayınca Efrasiyab'a sığınır. O da Siyavuş'ı ödüllendirmek maksadıyla kızıyla evlendirir ve bu evlilikten Keyhüsrev doğar. Efrasiyab, Siyavuş ile anlaşamayınca onu feci bir şekilde öldürür. Kızı Firengis'i de öldürmeye kalkışır ancak Piran ona kızdığı için yapamaz. Siyavuş, ölmeden önce karısına doğacak oğluyla ilgili bazı kehanetlerde bulunur. Bu çocuğun adını Keyhüsrev koymasını ona çok iyi bakmasını ve bu çocuğun ileride İran'a hükümdar olacağını söyler. Gözü gibi baktığı atı Behzad'ı da oğluna miras bırakıp *“Benim intikamımı almak için geldiği zaman, senin dizginini yalnız Keyhüsrev'in elleri süslesin.”* diyerek atını tembihler.

Keyhüsrev doğmadan hemen önce Siyavuş, Efrasiyab'ın komutanı Piran'ın rüyasına girer ve *“Bana: Daha ne zamana kadar uyuyacaksın? Kalk da hemen, yeryüzü padişahı Keyhüsrev'in doğum şenliğine katıl!”* der. Piran hemen Firengis'in yanına gider, ay gibi parlak bir çocuk görünce Efrasiyab'a Keyhüsrev'i müjdelir. Efrasiyab Siyavuş'u öldürdüğü için pişmanlık duyduğundan onu affeder ancak çocuğun dağdaki bir çobana verilmesini ister, Efrasiyab, Keyhüsrev'in babası Siyavuş'u öldürdüğünü bilmesini istemez.

Piran, dağdaki çobanları derhal çağırarak çocuğa çok iyi bakmaları konusunda onları sıkı sıkı tembihler.⁴ Keyhüsrev hızlı bir şekilde büyür ve tehlikeli işler yapmaya başlar. Öyle ki Keyhüsrev'i emanet ettikleri çoban Piran'a gelerek Keyhüsrev'i şikâyet eder. Şehzadenin tehlikeli işler yaptığını anlatır. *"Piran, bu sözleri duyunca gülmeye başladı ve kendi kendine: İnsanın bilgisi de hüneri de soyu da gizli kalmaz!"* der. Daha sonra Piran, Keyhüsrev'in yanına giderek ona bir çoban olmadığını söyler. Onu bir şehzadeye yakışır şekilde giydirip dedesi Efrasiyab'ın karşısına çıkarır.⁵ Piran, Efrasiyab'ın yanına giderek torununu sevmesini sağlamaya çalışır. Efrasiyab, herkes uyuduktan sonra Piran'ı yanına çağırır ve Keyhüsrev'i sorar eğer bu çocuk ileriki zamanlarda bir tehlike arz ederse onu da babası gibi öldüreceğini söyler. Bunun üzerine Piran, çocuğu korumak için çocuğun aklının pek yerinde olmadığını söyler. Efrasiyab, Keyhüsrev'i görmek istediğinde Piran çocuğu aptal numarası yapması için tembihleyerek yanına götürür. Efrasiyab, Keyhüsrev'e sorular sorar, Keyhüsrev de Piran'ın sözünü dinleyerek bu sorulara saçma sapan cevaplar verir. Efrasiyab, onun cengâverliğini de ölçer ama Keyhüsrev tuhaf hareketler içinde bulunur. Bunun üzerine Efrasiyab, *"Bunun yüreği yerinde değil... Ben baştan soruyorum, o ayaktan bahsediyor! Bundan, insana ne iyilik gelir ne de kötülük! Böyle akılsız bir adam, kin de güdemez! Sen, kalk git de, akli başında bir adamla bunu anasına teslim ettir"* der.

Keyhüsrev, annesinin yanına yani babasının öldürüldüğü şehir olan Siyavuşgird'e getirilir ve eğlence tertip edilir. Keyhüsrev şehre girdiğinde şehirde olağanüstü olaylar olur. *"Keyhüsrev'in ayağının uğuru sayesinde, şehrin bütün çalıları şimşire, otları da alabildiğine boy veren bir selviye döndü"* (Firdevsî, 1995, III, 145-174)

İran, Turan'a karşı savaş açar, bunun üzerine Keyhüsrev hemen Efrasiyab'ın emriyle Çin kıyılarına gönderilir. İran'ın kahramanlarından olan Guderz, rüyasında Keyhüsrev adında

⁴ Keyhüsrev'in doğar doğmaz çobanlara verilmesiyle ilgili farklı bir anlatı Herodot tarafından aktarılmıştır. Herodot'un ifadelerine göre: Astyages bir gece rüyasında kızından çıkan suyun bütün Asya'yı kapladığını görür. Rüyasını yorumlattığında kızından doğacak bir erkek çocuğunun onun tahtını ve tacını alacağını söylerler. Bu korkuyla yaşayan Astyages, kızını soylu biriyle değil gayet alelde biriyle evlendirir. Astyages yine bir rüya görür. Bu rüyada ise kızından vücudundan bir asma peyda olmuş ve asma bütün Asya'yı kaplamaktadır. Korkusu iyice artan Astyages kızını ve torunu öldürmek ister ve komutanı Harpagos'u bununla görevlendirir. Harpagos kızın hamile olmasından dolayı ona kıyamaz, onu bir çobana teslim eder. O sıralarda çobanın karısı ölü doğum yapar, bu ölen çocuğu da Astyages'in torunu olarak gösterirler. Çobanların yanında büyüyen bu asil çocuk, büyür ve tahta geçer. Keyhüsrev ya da Herodot'un belirttiği şekilde Kyros'un doğumu ve tahta geçmesi bu şekilde anlatılmıştır. (Herodot, 1973: 80-98)

⁵ Esasen Efrasiyab, içten içe hâlâ Keyhüsrev'i öldürmek ister çünkü rüyasında tahtını ve tacını elinden alacak olan kişinin Keyhüsrev olduğunu görmüştür ancak Piran'ın gayretleri sayesinde Keyhüsrev'e karşı kalbi yumuşamıştır. (Firdevsî, 1995, III, 162)

bir padişah olduğunu, bu padişah İran'a gelirse İran topraklarının bereketleneceğini; Keyhsürev'i İran topraklarına getirecek kişinin ancak Gîv olduğunu görür. Bu rüya sonrasında Gîv haberi alır ve hemen yola koyulur. Yedi yıl gibi uzun bir süre Keyhüsrev'i arar ancak bulamaz. Tam umudunu kaybettiği bir zamanda ormanın derinliklerinde bulunan bir çeşmenin başında güzel yüzlü bir delikanlı görür. Onu görür görmez onda bir olağanüstülük sezer. Gîv onun Keyhüsrev olduğunu anlar. *"Yüzünden, sevimliliğin kokuları sağlıyordu; saçları ise taçla süslenmiş kadar güzeldi... Giv, onu görünce: Bu, olsa olsa bir padişaktır. Çünkü böyle bir yüz, ancak padişahlığın tahtına layık olanlara yaraşır!"* der. Keyhüsrev soyunurken, Gîv onda Keyânîyân sülalesinin alâmetini görür. *"Keyhüsrev soyundu ve Giv, ondaki o siyah alameti gördü... Bu, ta Keykubad zamanından kalma ve Keyaniyan sülalesinin şaşmaz bir alameti idi."* Keyhüsrev, Gîv ile beraber Siyavuşgird'e gelir, babasının ona miras bıraktığı Behzad'ı yanına alarak maceralara dalar. (Firdevsî, 1995: III, 233-248; 253-260)

Keykâvus, tahtını kime bırakacağı konusunda ikilem yaşar. Feriburz ile Keyhüsrev arasında kavgaya fırsat vermemek için onları bir sınava tabi tutar. Kim ki cadılar ülkesine gidip orayı fethederse taht onundur diyerek tartışmalara son verir. Keyhüsrev olağanüstü özellikleriyle bu şehri alır ve tahta geçer. *"Hüsrev, başındaki yakut tacı ile bu tahtın üzerinde ay gibi parlıyordu. Kolunda bilezik, boynunda gerdanlık, kulağında küpe ve elinde de öküz kafası biçiminde bir gürz vardı."* (Firdevsî, 1995: III, 309-314)

Keyhüsrev, tahta oturduktan sonra gittiği her yere tahtını ve tacını da götürmüştür. Gittiği İran topraklarında harabe bir yer gördüğünde oraları imar ettirmiştir. Gittiği yerlerde mutlu insanın olmadığı fark etmiş ve bunun sebebini sormuştur. Sebep olan kişinin Efrasiyab olduğunu öğrenince İran ve Turan arasında uzun yıllar süren savaşlar tekrar başlamıştır. Olağanüstü özelliklerine değinilen Keyhüsrev'in, insanın içindeki sırlara vakıf olduğu, ayağının uğurlu olduğu ve câm-ı cihân-nümâ adında kendisine bütün cihanı gösteren sihirli bir küresinin olduğu belirtilmiştir. (Tökel, 2016: 167)

Keyhüsrev, sadece kahramanlığı savaşçılığı ile değil sihir yönü, gizli bilgileri ve düşünceleri ortaya çıkarmasıyla da anılmıştır. *"Ona: Ey, güneş gibi olan büyük kişi Ey, yeryüzü Padişahı! Ey, uyanık yürekli ve büyücülükte usta olan!"* Bu anlatıda Cem'in bir özelliğini görmekteyiz. Âlemi gösteren kadeh figürü Keyhüsrev'de de vardır. Bijen hikâyesinde, Bijen kuyuya atıldığında uzun bir süre bulunamamış ve en sonunda

Keyhüsrev'in sihirli kadehine bakılarak Bijen bulunmuştur. Bu sihirli kadeh Câm-ı cihân-nüma olarak da adlandırılmıştır. (Firdevsî, 1995: III, 160)

Keyhüsrev'in ölümü hakkında farklı rivayetler vardır. Heredot'un eserinde Kyros (Keyhüsrev), Tomris ile evlenmek istemiştir. Tomris bunun hile olduğunu Kyros'un asıl istediği şeyin Massaget krallığı olduğunu anlar. Bundan dolayı Kyros'u reddeder. Kyros, Tomris'in veliaht olan oğlu Spargapises'i esir alır. Spargapises bu duruma dayanamaz ve intihar eder. Bunun öcünü almak isteyen Tomris, Kyros'un üstüne büyük bir orduyla saldırır ve sonrasında Kyros'u elleriyle öldürür. (1973: 123-128)

Keyhüsrev, Efrasiyab'ın taht ve tacını elinden alacak çocuk olarak anlatılmıştır. Taht ve tacının elinden alınacağını kişi rüyasında görür, kâhinlerin rüya yorumlaması sonrasında çocuğu öldürmek için harekete geçer. Kahramanın annesi çocuğu kurtarmak için kaçar. Bu motif başka şahıslarda da görülmektedir. Ögel, bu motifi Türk mitolojisinde de önemli olduğunu belirtmiştir. (2020: I, 502)

Bu motifi ilk örneği Hz. Musa'da görülmüştür. Musa'nın Firavun'un gazabından koruması için annesi tarafından bir kutu içerisinde suya bırakılmıştır. (Tökel, 2016: 169) Nemrud ve İbrahim arasında da benzer olaylar yaşanmıştır. Nemrud rüyasında bir erkek çocuğunun onu tahtından ve tacından edeceğini görmüş ve ailesi çocuğu kaçırmıştır. (Taberi, 2023: I, 306) Benzer bir durumu Yunan mitolojisinde de görmekteyiz. Kronos, oğullarından birinin tahtına son vereceğini bildiği için doğan çocuklarını yutmaya çalışmıştır. Rhea oğullarının içinden yalnız Zeus'u kurtarabilmiştir. Zeus, ormanların içinde sık dalların arasında büyümüştür. (Can, 2011: 24)

Çin mitolojisinde ejderhanın bakire bir kıza dokunmasıyla kız hamile kalır. Kız çocuğu doğurduktan sonra ormana bırakıp gider. Yaşlı bir çift çocuğu büyütür ancak büyücüler çocuğun peşini bırakmazlar. Ejderhadan olan bu çocuğun hanedanı yıkacağını düşünürler. (Mackenzie, 1996: 81-82) Hint mitolojisinde de Kötü Kamsa, kuzeni Devaki'den doğacak sekizinci çocuğun, saltanatı için tehlike arz ettiğinin haberini almıştır. Bunun için Devaki'den doğacak çocuğu öldürmeye çalışmıştır. (O'flaherty, 1996: 173-174)

Taht ve tacını elinden alacak çocuk arketipinde dikkat çeken noktalardan biri de kahramanın türlü sebeplerden dolayı düşerse aptal numarası yaparak katili olacak kişinin elinden kurtulduğu belirtilmiştir. Hz. Musa ile Firavun arasında geçen hadisede Hz. Musa, Firavun tarafından uzatılan altın ve ateş arasından ateşi seçmiş ve böylelikle onun şerrinden korunmuştur. (Tökel, 2016: 171)

Keyhüsrev, Divan şiirinde kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Memduha Keyhüsrev-i Sâni şeklinde hitap edilmiştir. Şair, kendini onun kahramanlığı ve yüceliği üzerinden kıyaslamıştır. Keyhüsrev'in kurtarıcısı olarak anlatılan Pirân'a da yer verilmiştir. (Tökel, 2016: 172)

Bâkî

*“Tâ’atinde baglayup mânend-i Keyhusrev kemer
Hâkim-i Îrân kabûl-i pend-i pîrân eyledi” (K. 7/21)*

III. Murad'ın yazılan kasidede İran hâkimi, onun karşısında Keyhüsrev gibi kemer itaatinde bulunmuştur.

*“Hemân oldur niyâzum senden ey Keyhusrev-i sâni
Ki gûş-ı hûşa mengûş eyle dürr-i pend-i pîrânı” (K. 14/32)*

Keyhüsrev hükümdarlığı ile ön plana çıkmış bir isimdir. Bundan dolayı şair, övdüğü kişi için Keyhüsrev-i Sâni diyerek onun ikinci Keyhüsrev olduğunu iddia eder.

*“Keyhusrev-i Cemşîd-fer Cemşîd-i Keyhusrev-güher
Dârâ-yı İskender-zafer İskender-i Dârâ-haşem” (G. 318/6)*

Savaşçılıkları ve yöneticilikleri ile ön plana çıkmış isimler birlikte kullanılmış aynı zamanda bu isimler Cem'in kadehi söz konusu olduğunda da beraber ele alınmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ divanında bu maddeye rastlanmamıştır.

2.3.13 Leylâ

Türk edebiyatındaki beytlerde adı Mecnûn ile anılan aşk hikâyesi kahramanıdır. Bu hikâye Arap, Fars ve Türk edebiyatlarında en çok işlenen mesnevi konularındandır. Arap edebiyatından çıkan bu konu çeşitli vasıtalarla İslam coğrafyasına yayılmıştır. (Alpay, 2021: 17)

Arabistan'nın ünlü bir ailelerinden olan şefin çocuğu olmamıştır. Çok kez dua etmiş ve Allah ona bir çocuk vermiştir. Çocuğun adına Kays denilmiştir. Kays okul arkadaşı Leylâ'ya

âşık olmuş bu aşk onu derde, çılgınlığa sürüklemiştir. Kays bir süre sonra aklını yitirip Mecnûn adını almıştır. (Yıldırım, 2008: 484)

Mecnûn'un beşerî aşktan ilahi aşka geçişini anlatan bu hikâyedeki kadın kahramanımız beytlerde daha çok Kays ile anılmıştır.

Bâkî

*“Gîryân o Leylîveş n'ola sahrâya salsa Bâkîyi
Mecnûnun âb-ı çeşmine hâk-i beyâbân teşnedür” (G. 69/6)*

Şair kendini âşıklık yönünden Kays olarak görmüştür. Mecnûn'un çölde Leylâ'nın aşkıyla ağlayıp sızlamasına telmihte bulunulmuştur.

*“Pür-hayâl-i ruh-ı ma' şûka iken dîde-i Kays
Neye kim kılssa nazar sûret-i Leylî görinür” (G. 74/3)*

Sevgilinin hayali ile ruhu dolan Kays'ın gözü kime baksa Leylâ'yı görür. Kays'ın aklını yitirip çöllere düşmesinden sonra gözü Leylâ'dan başkasını görmemiştir. Bâkî artık gözlerinin Mecnûn gibi gördüğünü yani sadece maşukunu gördüğünü ifade etmiştir. Aşkının büyüklüğünü kanıtlamak için Leylâ ve Mecnûn hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

*“Bâkî Mecnûnun olupdurur didüm Ol saçı
Leylâ kemendin gösterür” (G. 174/5)*

Şair kendini Mecnûn yerine, sevgiliyi de Leylâ yerine koymuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Âblar Mecnûn olup söyler yabana fi'l-mesel
Goncalar Leylâ gibi bin nâz ile açmış 'izâr” (K. 11/7)*

Divan edebiyatında sevgilinin aşığa her zaman nazlı davrandığı düşüncesi bu hikâye üzerinden anlatılmıştır. Sular Mecnûn gibi konuşur, goncalar da Leylâ gibi bin bir nazla yüzlerini açarlar.

“Koyup seni Leylâyı severse n’ola Mecnûn
Çokdur bu cihân içre begüm kendüyi bilmez” (G. 143/7)

Şair, insanların birbirinin halinden anlamamasını bu hikâye üzerinden anlatmıştır.

“Hamdû li’llâh ki beni bağladı Mecnûn yirine
Leyli-i zülfi ne kıldı dil-i divânemi bend” (G: 54/3)

Leylâ kelimesi gece manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. Siyahlık bakımından sevgilinin saçıyla arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

2.3.14 Mani

Maniheizm dininin kurucusu olduğu belirtilen Mani, II. Behram tarafından öldürülünceye kadar İran’da yaşamıştır. (Eliade ve Couliano, 1997: 87) Mani’nin, Fâdarün’ün öğrencisi olduğu belirtilmiştir. Ondan Hristiyanlık ve Mecusilik dinleri aldığı sonrasında kendi dinini ilan edip Şâpürgân adlı kitabını çıkardığı ifade edilmiştir. (Tümer, 1975: 124)

Milâdî 14 Nisan 216’ da doğduğu belirtilen Mani’nin, Mezopotamya’nın güneyinde olduğu belirtilmiştir. Hürmüz’ün tahta çıkmasıyla alaka görmüş olan ressam, I. Behram dönemlerinde eylemleri şiddetlendiği için Behram’ın ilgisini kaybetmiştir. 273 yılında idam edilmiştir. (Alpay, 1992: 134)

Sasani hükümdarlarından I. Erdeşîr ve I. Şâpûr döneminde yaşadığı iddia edilen ünlü ressam Mani’nin annesinin İran soylu bir aileden geldiği söylenmiştir. Mani, resim sanatını Çin’e gittiği zaman öğrenmiştir. Çeşitli resimlerle süslemiş olduğu kitabını, kurduğu dinin kitabı olarak göstermiş; bu yüzden Zerdüşî din adamları tarafından öldürülmüştür. Bu dinin yazı biçimini Süryaniceden türettiği ancak Süryaniceye nazaran daha sade olduğu ifade edilmiştir. (Gündüz, 2003: 575)

Maniheizm dini geniş kitlelere ulaşan bir din olmuş hatta İspanya’ya kadar gitmiştir. Çin, Uygur Türkleri, Güney Avrupa, Kuzey Afrika, Batı Asya bu dinden etkilenmiş, Uygur Türkleri bu dini resmî din olarak ilan edilmiştir. Uygur Türklerinin devleti yıkılsa bile belli bir süre bu dine bağlı kalmışlardır. Mani’nin ünlü eseri *Erjeng-i Mani*’dir. Esere *Erteng*, *Erzeng*, *Erdeng*, *Eikon*, *Ardhang* adlarının da verildiği belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008; Alpay, 1992)

Mani'nin bu eseri, Manihezim dini en çok Çin ülkesinde yayıldığı için divanlarda Çin sureti şeklinde geçmiştir. Mani'yle beraber Nigaristan kelimesi kullanılmıştır. (Tökel, 2016: 184-187)

Mani, divan edebiyatında *Çin ülkesi*, *büt-i Çînî*, *nakş*, *münakkaş* gibi kelimelerle kullanılmıştır. Bu kelimeleri kullanılmasındaki amacın sevgilinin güzelliğini ya da nakkaşlık sanatını anlatmak olduğu belirtilmiştir. (Alpay, 1992: 134) Aynı zamanda kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Sevgilinin güzelliği, saçları, dudağı anlatılırken Mani'nin yaptığı resimlerin onun yanında aciz kalacağı anlatılmıştır. Sevgilinin güzelliğinden bahsedilecekse Mani'nin Erjeng adlı eseri kullanılmıştır. (Tökel, 2016: 187)

Bâkî

*“Bülbülde savt-ı rengîn güllerde sûret-i Çîn
Fasl-ı bahâr Mânî gülşen Nigâr-hâne” (G. 470/3)*

Renk ve tazelik cümbüşü olan bahar ayları, Mani'ye; gül bahçesi ise Mani'nin eseri olan Nigaristan'a benzetilmiştir.

*“Bir zînet itdi ‘ âlemi nakkâş-ı sun ’ kim
Hayretde kaldı nakşına sûret-nigâr-ı Çîn” (G. 387/1)*

Allah'ın âleme yaptığı süsleme ile Çinli nakkaş Mani'nin yaptığı resimler karşılaştırılmıştır. Sun nakkaşının âlemi süslemesine Çin'in resimlerle dolu kitabı hayrete düşmüştür.

*“Gamundan sûret-i Erjeng bi-hûş
Firâkundan büt-i Âzer şikeste” (G. 473/4)*

Mani çizdiği resimlerin güzelliğiyle, Âzer yaptığı sağlam ve güzel putlarla bilinmektedir. Erjeng adlı eser ise Mani'nin ünlü eserinin adıdır. Şair bu üç unsuru bir araya getirerek hem sevgilinin güzelliğini kıskandıklarını iddia etmiş hem de bu üç unsurla sevgiliyi güzellik bakımından kıyaslamıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Ma ‘ni yüzinde senün a ‘vân u ensârun gibi
‘Asker-i ezhâra oldı servler ahdar liva” (K. 15/25)*

Mani, memduhun yanında yardımcı gibi kaldığını söyleyerek övülen kişi güzellik bakımından yüceltilmiştir.

*“Ma ‘ni yüzinde senün nefs-i nefisün gemisi
Ejdehâdur ki seni yutmag için açdı dehen” (K. 33/22)*

Ressam Mani, sevgilinin güzelliğini görünce bu güzelliği kıskandığı ve yok etmek istediği belirtilmiştir. Beytte Mani’nin Erjeng adlı eserine hem telmihte bulunarak hem de ses uyumlarından yararlanarak sanki sevgiliyi yutmaya çalışan bir ejderha olarak gösterilmiş ayrıca Mani’nin kullanıldığı beytlerde genellikle sevgilinin güzelliği ile bir kıyaslama yapılmıştır. Burada da sevgilinin güzelliğini kıskanan bir Mani vardır.

*“Olmayan mihri ile Mâni-i nakş-ı ezeli
‘İşkun âyinesine zerrece virmez Sûret” (G. 33/3)*

Mani yukarıda da belirttiğimiz gibi şiirlerde daha çok kıyas malzemesi olarak kullanılmıştır. Kıyaslama kimi zaman sevgilinin güzelliği ile Mani’nin çizdiği resimler arasında kimi zamanda şairin aşkıyla yapılmıştır. Mani ne kadar güzel resim çizerse çizsin şairin aşkının büyüklüğünü yansıtamayacağı ifade edilmiştir.

2.3.15 Mecnûn

Bu hikâye Türk ve Fars edebiyatında sık sık işlenir; şairlerimizin, sevgiliye duyduğu aşkı anlatabilmeleri için kullandıkları en meşhur hikâyedir. Nizâmî-yi Gencevî, Câmi, Gülşehrî, Nevâî, Hamdullah Hamdi, Ahmed Rıdvân, Fuzûlî gibi birçok şair bu hikâyeyi ele almıştır. Bu hikâyeyi mesnevi tarzında ele alan ilk kişi Nizami olmuş ancak Türk edebiyatında bu meşhur hikâyeyi en güzel anlatanın Fuzûlî olduğu birliğine ulaşılmıştır.

Kelime anlamı olarak deli manasına gelen Mecnûn, Benî Âmir kabilesinden bir zatın gerçek adı olarak bilinmekte bir rivayete göre ise Emevîler zamanında yaşamış bir kişi olarak anlatılmıştır. (Pala, 1989: II, 313)

Arap milletinin sevdiği, saydığı bir emirin uzun yıllar çocuğu olmaz. Allah’a türlü yakarışlar, dualar neticesinde Allah onlara bir erkek çocuk verir, adını Kays koyarlar. Kays, büyür ve okul çağına gelir. Leylâ ile aynı okula başlarlar. Birbirlerine âşık olan bu iki gencin aşkı kısa sürede herkes tarafından öğrenilir. Leylâ’nın annesi, aile şerefini korumak için kızını okuldan alır. Leylâ’nın okuldan alınmasıyla artık onu göremeyen Kays’ın, bu aşk zamanla aklını başından alır; artık insanlar ona Mecnûn demeye başlar. Mecnûn çöllere düşer, vahşi hayvanlarla yaşamaya başlar, zincire vurulmuş bir dilenci gibi Leylâ’nın evinin önünden geçer, yanık şiirler okur. Mecnûn artık öyle kendinden geçer ki kuşlar başına yuva yapar. Oğlunun bu durumuna çok üzülen babası, oğlunu bu sevdadan vazgeçirmeye çalışsa da başarılı olamaz. Leylâ’nın babası, Mecnûn’un bu hâlini öğrenince kızını bir deliye vermeyeceğini söyler. Bu haberi alan Mecnûn, iyice perişan olur. Babası belki çare olur diye oğlunu Kâbe’ye götürür. Kays, Kâbe’de acılarının azalması için değil daha da artması için dua eder. Babası bunu duyunca artık kadere teslim olur, evine döner. Mecnûn yine çöllerdedir.

Leylâ ise aşkını saklamak zorunda kaldığı için kimseye bir şey anlatamaz fakat annesi kızının hâlinin farkındadır. Annesi, Leylâ’nın kız arkadaşlarını hemen her gün eve davet eder ve kızının kır gezintilerine çıkmasını ister. Kır gezisine çıktıkları bir gün Mecnûn ve Leylâ karşılaşır ve ikisi de bayılır.

Bir zaman sonra Leylâ’yı çıktığı kır gezisinde gören İbn-i Selman, Leylâ ile evlenmek ister ve Leylâ bu adamla zorla evlendirilir. Bu sıralarda Mecnûn döneminin âdil kişisi olarak tanınan Nevfel ile tanışır. Nevfel ona yardım etmek ister ve Leylâ’nın kabilesine karşı savaş açar. Mecnûn, aşk ızdırabından beslendiği için Nevfer’in ordusunun kaybetmesi için dua eder nitekim Nevfer’in ordusu kaybeder. Leylâ her ne kadar istemese de İbn-i Selmân ile evlenir. İbn-i Selman’ın ona dokunmaması için kendisine bir cinin musallat olduğunu söyleyip onu kandırır. İbn-i Selmân, Leylâ’ya kavuşamamanın verdiği acıyla ölür.

Mecnûn’un yanına giden babası, oğlunun aklını gittiğini anlar ve ondan ümidini keser. Kays artık maddi dünyadan elini eteğini çeker hatta bir gün Mecnûn, Leylâ’yı tanımaz. Leylâ bu duruma öyle çok üzülür ki üzüntüsünden ölür. Mecnûn, Leylâ’nın öldüğünü öğrenince Leylâ’nın mezarının başına gidip yanık gazeller okur ve kendisi de orada –Leylâ’nın mezarının başında- ölür. (Maksoud, 2005: 208)

Türk edebiyatında sıklıkla işlenen bu hikâye genellikle şairlerimizin sevgiliye beslediği âşkı anlatmak için kullanılmıştır. Şairlerimiz bazen aşklarının büyüklüğünü göstermek adına

kendilerini Kays ile karşılaştırmıştır. Divan şiirinde Mecnûn, âşık; sevgili ise Leylâ olarak anlatılmıştır. Kays'ın çöllerde kuşların başına yuva yapmasına sık sık telmih yapılmıştır. Bu telmih vasıtasıyla sevgilinin hayali aşığın aklına yer ettiği anlatılmıştır. Sevgilinin saçlarının rengi siyah olması bakımında leylî olarak anılmıştır. (Tökel, 2016: 351)

Bâkî

*“Mecnûnı gör ki komadı ‘ aşkını Leylînün
Nâmûs u nengi kodı vü terk itdi taht u tâc” (G. 31/4)*

Mecnûn utanıp arlandığı için taht ve tacını terk emiştir. (Öztürk, 2016: 150) Âşıklığın bir gereği olan taht ve tacını terk etme işini Mecnûn ve Leylâ hikâyesine telmihte bulunarak anlatmıştır. (Yağcıoğlu, 2009: 149)

*“Giryân o Leylîveş n'ola sahrâya salsa Bâkîyi
Mecnûnun âb-ı çeşmine hâk-i beyâbân teşnedür” (G. 69/6)*

Divan edebiyatında maşuk Leylâ, âşık ise Mecnûn olarak gösterilmiştir. Leylâ gibi güzel olan sevgili Bâkî'yi çöllere salsa ne olur... Çöl toprakları Mecnûn'un gözyaşlarına susamıştır. (Pala, 2004: 29) Şair; sevgilisini Leylâ'ya, kendini de Mecnûn'a benzetmiş ayrıca Kays'ın çöllere düşmesine telmihte bulunmuştur.

*“Hezâr mertebe ‘aşkunda gâlibem Kaysa
Nihâyet ey sanem ol denlü işti hârum yok” (G. 245/2)*

Şairler, âşıklık derecelerini göstermek için Mecnûn şahsına başvururlar. Böylece ne kadar büyük bir âşık olduklarını telmih yoluyla somutlaştırırlar. Bâkî'de bu yoldan giderek sevgiliye duyduğu aşkın büyüklüğünü göstermek istemiştir. Divan edebiyatındaki sevgili şaire asla yüz vermez onu her zaman reddeder. Bu beytte de sevgili, şairin aşkıdan bî-haberdir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Âblar Mecnûn olup söyler yabana fi'l-mesel
Goncalar Leylâ gibi bin nâz ile açmış 'izâr” (K. 11/7)*

Bu aşk hikâyesine atıfta bulunarak su Mecnûn'a, goncalar Leylâ'ya benzetilmiştir. Goncalar nazlı bir sevgili edasıyla yüzlerini nazlı nazlı açarlar.

*“Def oldı kâse-i Mecnûn gibi iki pâre
Sifâl-i seg gibi cāmın dürüldi devranı” (K. 6/4)*

Def, bir çalgıdır. Şekil itibaiyle Mecnûn'un kâsesine benzetilmiştir.

*“Hamdû li'llâh ki beni bağladı Mecnûn yirine
Leyli-i zülfi ne kıldı dil-i divânemi bend” (G. 54/3)*

Leylâ ve Mecnûn hikâyesine telmihte bulunulmuş ve Leyli kelimesi gece manasına gelecek şekilde kullanılıp siyahlık yönünden sevgilinin saçına benzetilmiştir.

2.3.16 Nerîmân

Sam'ın babası Zâl'ın dedesi olan Nerîmân hakkında Şehnâme'de uzun uzun bilgi verilmemiş ancak onun da soylu bir zat olduğuna değinilmiştir. Nerîmân'ın adı genellikle oğlu Sam'ın yaptığı kahramanlıklarla anılmıştır. (Pala, 1989: II, 370) Nerîmân her ne kadar diğer kahramanlar gibi uzun uzadıya anlatılmasa da soylu kimse olduğuna Firdevsî eserinde Rüstem üzerinden değinmiştir. *“Efrasiyab, Gâve'nin menekşe renkli bayrağını görünce karşısına gelen düşmanın Neriman'ın soyundan olan fil gövdeli Rüstem olduğunu anladı...”* (Firdevsî, 1995: III, 214)

Şehnâme'de Nerîmân'ın ölümünün kafasına yukarıdan taş atılmasıyla gerçekleştiği anlatılmıştır. Sâmb, babasının intikamını almak istemiş ancak başarılı olamamıştır. (Yıldırım, 2008: 545)

Diğer Şehnâme kahramanları gibi kahramanlığı ve yiğitliğiyle anılan Nerîmân, konu memduha gelince onun yanında bir hiç olarak anılmıştır. (Tökel, 2016: 189)

Bâkî

*“Su gibi nâr-ı kahrından erir bir demde Rûyîn-ten
Tokinsa şu 'le-i şemşîri nerm eyler Nerîmânı” (K. 5/11)*

Şehnâme adı geçen kahramanlar şiirlerde övgü unsuru olarak kullanılmışlardır. Bâkî, II. Selim'in tahta çıkışı üzerine yazdığı bu kasidesinde gelenekten çıkmayarak İsfendiyar, Neriman gibi şahısları memduhunu övmek, yüceltmek için kullanmıştır. Neriman'ı kahramanlığına telmihte bulunurken övülen memduhun yiğitliğini de ön plana çıkarmıştır. II. Selim'in kahramanlığı yanında İsfendiyar ve Neriman'ın bir hiç hükmündedir.

*“Zûr-ı dest-i devleti gürz-i girân-ı satveti
Düşmen üzre hamle-i Sâm u Nerîmân eyledi” (K. 7/19)*

Sultan Murat Han için yazılmış bu kasidede sultanın, devletin kuvvetli eliyle güçlü-ağır gürzüyle Sâm ve Nerîmân gibi düşman üzerine saldırdığı belirtilmiştir. Devletin ve padişahın gücünü göstermek adına Sâm ve Nerîmân'ın kahramanlık yönlerine telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Getürür arkânı âhir felegün furtunası
A Nerimân-ı zemân nice celâsunsın sen” (K. 33/8)*

Dönemin sultanı Neriman'a benzetilmiştir.

2.3.17 Rüstem

Sam'ın torunu, ak saçlı Zâl'ın ve Rûdâbe'nin oğludur. Cesareti ve aklıyla ün salmış İran'ın milli kahramanı. Şehnâme 'ye göre Rüstem'in annesi Rûdâbe onu doğuramaz. Zâl eşini bu acıdan kurtarmak için kendisini büyüten Simurg'u çağırır. Simurg bu doğumun normal olmadığını, doğacak çocuğun da olağanüstü bir çocuk olduğunu söyler. Simurg'un dediği üzere kadının karnı yarılr ve çocuk bu şekilde dünyaya gelir. Annesi doğumdan sonra *“Oh! Kurtuldum”* dediği için çocuğa *“kurtuldum”* anlamına gelen Rüstem adını koyarlar. Böyle bir çocuk daha önce görmemişlerdir. Saçları kıvılcık, yüzü ve elleri kan gibidir. Yeni doğmuş olmasına rağmen bir yıllık çocuk büyüklüğündedir. (Firdevsî, 1995: I, 321-333)

Kahramanımız iri bir bebek olarak dünyaya gelmesinden dolayı Şehnâme'de *“Fil gövdeli Rüstem”* adıyla anılmıştır. Özgürce ve başarılarla yaşamış bir kahramandır. (Firdevsî, 1995: I, 229)

Rüstem ilk kahramanlığını gece yarısı gelen bir fili öldürmesiyle yapar. Onun bu yanını gören babası, oğlunu Sipend Dağı'na gönderme kararı alır. Sipend Dağı'na giden Rüstem burada ustaca savaş hileleri yapar. Bu olaylardan sonra herkesin dikkatini çeker ve insanlar ona hayran olur. Kendisine at aramaya başlayan Rüstem, Rahş adında kendisiyle anılacak olan atını bulur. (Firdevsî, 1995: II, 25-26)

Rüstem'in kahramanlığı, yiğitliği, kuvveti, Şehnâme'de uzun uzun anlatılmıştır. Efrasiyab'ın veziri Piran'ın, Rüstem'e övgüsü eserde birçok yerde geçmektedir. Rüstem'in onların üstüne geldiğini duyunca “*Öyle ise dedi, vay halimize! Eğer Rüstem buraya geldiyse, Ne Kamus kalır ne Şengil ne Çin Hakanı ne de bir tek Turanlı pehlivan...*” (Firdevsî, 1995: IV, 86)

Piran, Rüstem ile baş etmenin mümkün olmadığını, “*Allah, kimseye onunla savaşıma sevdasına düşürmesin*” diyerek onu övmüştür. Efrasiyab'ın kaç kez onun önünden ağlayarak kaçtığını, yayının kirişinin aslan derisinden olduğunu, savaşa giderken üstüne bir zırh geçirdiğini, bu zırhın yanmadığını ve ıslanmadığını, bu elbiseyi giydiğinde kanatlanmış kuşa döndüğünü, atını görenin ise Bîsütun dağının yürüdüğünü zannettiğini, boyunun selvi gibi olduğunu, eline aldığı taşı mum gibi erittiğini Şehnâme'de Piran, dile getirmiştir. Rüstem'in gücüne Şehnâme'de çeşitli sebeplerle birçok kez değinilmiştir. Bunlardan biri: onu iyi tanımayan Çin padişahına “*Önünde artık ne leoparın pençesi dayanır ne filin hortumu ne yüce dağlar ne de denizler...*” diyerek Piran, uyarıda bulunur. (Firdevsî, 1995: IV, 102-104)

İsfendiyar ile aralarında geçen maceralarda Rüstem'in gücüne yine değinilmiştir. İsfendiyar onunla savaşmaya gittiğinde Rüstem, yedi yüz yaşındadır. İsfendiyar'ın annesi aslanın kocamış olsa yine aslan olduğunu söyleyerek oğlunun gitmesini istemez. İsfendiyar'ın kardeşi Behmen, sihir işini bildiği için koca bir kayayı yerinden oynatıp Rüstem'in üstüne atar. Rüstem, hiç hâlini bozmadan kayayı ayağının ucuyla durdurur. Rüstem'in bir oturuşta bir at yavrusunu yediği anlatılır. Rüstem'in kendiyile ilgili cümlesi şöyledir: “*Yaradan bana on fil gücü kadar güç vermiştir. Yediğimde kaderimcedir.*” (Taberi, 2023: II, 132-135)

Pehlevi edebiyatında *Rostahm* ve *Rostethem* olarak da geçen Rüstem'e uzun boyu ve iri yapısından dolayı *Tehemten* adı da verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 592) Taberi onun, Keykavus'un subaşı olduğunu ve adının Rüstem-i Dâsitân olarak geçtiğini belirtmiştir. (2023: II, 5)

Kimsenin cesaret edip gidemediği Sipend Dağı'na gidip orayı fethetmiştir. Mazenderan gibi korkunç varlıkların kol gezdiği, İran şahı ve ordusunun esir olduğu bir ülkeye gitmiş ve orayı alt üst etmiştir. Halkının insan eti yediği Bîdât adlı kaleyi alması, insanların başına bela olan Ekvan adlı devî yenmesi, Bijen'i esir edildiği kuyudan kurtarması Rüstem'in dilden dile dolaşan kahramanlık öyküleri olmuştur. Zâl'in cariyesinden olan oğlu Şegad doğunca Zâl sülâsinin sonunun bu çocuktan olacağı söylendiği için Kâbil padişahına verilmiştir. Kâbil padişahı çocuk büyüdüğü zaman kendisinden vergi alınmayacağını düşünmüş fakat Rüstem vergi almıştır. Bu duruma sinirlenen Kâbil padişahı, Şegad'a hile kurmasını söylemiş, Rüstem'in ölümü işte bu üvey kardeşi Şegad tarafından düzenlenen bir hile ile olmuştur. (Tökel, 2016: 19)

Rüstem'in özelliklerine benzeyen bir şahsı Çin mitolojisinde görmekteyiz. Yao da hem geç hem normal bir çocuktan daha iri doğmuştur. (Mackenzie, 1996: 234) Yunan mitolojisinde gördüğümüz Herkül, Rüstem gibi yenilmez ve güçlü olarak tasvir edilmiştir. Herkül'ün gücü de normal bir insanın gücünün çok üstündedir ve yenilmez bir tip olarak bahsedilmiştir. (Beğçe, 1974: 49)

Bâkî

“Benem bu ‘arsada kim rahş-ı tab’ı depredicek

Vücûdî hasm ola pâ-mâl olursa Rüstem-i Zâl” (K. 20/42)

Rüstem, kahramanlığı ve savaşta gösterdiği üstün performansı ile şiirlere konu olmuştur. Bâkî'ye göre kabiliyet atına binmeden düşmanın yenilemeyeceğini, düşmanlarını kabiliyetiyle yeneceğini ifade etmiştir. (Topak, 2021: 739) Buradaki ifadeyle Rüstem'in düşmanlarını alt etmesine ve atı Rahş'a kendisiyle bağlantı kurarak atıfta bulunmuştur. Şair, şiir kudretini överken Rüstem'e yer vermiştir. Şiir alanında at koşturduğunu, karşısındaki düşman Rüstem gibi bile olsa onu yeneceğini söyler.

“Kabza-i kudretine kavs kemân-ı Rüstem

Nâvek-i re'yine per şeh-per-i Cibrîl-i emîn” (K. 26/17)

Rüstem bazen övülen devlet büyüğünün yüceliğini göstermek için kullanılır. Memduhun elinde tuttuğu yay Rüstem'in yayına oklarındaki kanadın da Cebrail'in kanadındaki en uzun

tüye benzetilmiştir. Böylelikle hem devlet büyüğü yüceltilmiş hem de Rüstem'in savaşçı yönüne ve onunla beraber anılan ok yay unsurlarına telmihte bulunulmuştur.

*“Kaşların бүkdi bilin gerçi kemân-ı ‘ aşkı
‘Âşıkun Rüstem-i Destân ile hasmâne çeke” (G. 12/2)*

Rüstem'in yay ve ok ikilisi bu beytte sevgili ve âşık arasındaki ilişkiyi anlatmak için kullanılmıştır. Sevgilinin kaşları biçim itibariyle hemen her daim yaya, kirpiklerde oka benzetilir. Kaşların ve kirpiklerin bu yapısı âşıkların kalbini yaralar, bu bakımdan kaş ve kirpikler Rüstem'e benzetilmiştir. Âşık ise zayıf ve çaresizdir. Kaş ve kirpiklerin âşık gibi zayıf birini öldürmesi, Rüstem'in zayıf birini öldürmesine benzer.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Husrev ü Rüstem der-i dergâhının üftâdesi
Çâkeri İskender ü ednâ kulıdır Kahraman” (K. 2/22)*

Rüstem gibi büyük bir savaşçı divan edebiyatındaki şiirlerde memduhu övmek isterken zayıf biri olarak gösterilir. Bu vasıtaıyla Rüstem memduh ile kıyaslanmış olur. Rüstem Hüsrev, memduhun kapısının kuludur. İskender ve Kahraman ise kuludur.

*“Kanı ol Rüstem-i sâni gibi ‘akl-ı evvel
Sâyesinde şeref ü ‘adl ile âsûde cihan” (K. 22/34)*

İskender, Rüstem, Keyhüsrev gibi kahramanlar divan şiirinde bazen sâni yani ikinci kelimesiyle beraber kullanılırlar. Bu durum iki türlü kullanılır. Övülen kişi yücelik bakımından ikinci Rüstem, İkinci İskender anlamına gelir ya da İskender memduhun yanında ikinci kişi olur. Taşlıcalı Yahyâ, şiirinde memduhunu savaşçı oluşuyla İkinci Rüstem diyerek övmüştür. Aklıyla İkinci Rüstem gibidir, onun sayesinde bütün cihan şeref ve adalet içindedir.

*“Gören seni bu cûd ile rezm ile bezmde
Yanunda Rüstem ü Cemi anmaga ide ‘âr” (K. 10/37)*

Rüstem sadece savaşçı ve cesur yönüyle değil aynı zamanda eğlenceye düşkünlüğüyle anılan bir şahıstır. Şaire göre övülen memduh öyle bir kahramandır ki onun yanında Cem, Rüstem gibi kişileri anmaya utanılacağını ifade etmiştir.

2.3.18 Şîrîn

Ferhâd ile Şîrîn, Hüsrev ve Şîrîn gibi aşk hikâyelerinde adını duyduğumuz kadın kahramandır. Ermen diyarının melikesi Mehin Bânu'nun yeğeni olarak tanıtılmıştır. Hüsrev ile aralarında geçen dramatik aşk hikâyesinde sevgilisi Hüsrev'in mezarının başında can vermiştir. (Pala, 1989: II, s. 446)

Şîrîn karakterini Hüsrev ile Şîrîn hikâyesinde görmekteyiz. Halk Hüsrev'i; Kerem, Ferhâd ya da Mecnûn gibi benimseyip yüceltmemiştir. Ferhâd karakterini edebiyata kazandıran kişi ise Ali Şîr Nevâî olmuştur. Şîrîn de Hüsrev ile değil daha çok Ferhâd ile anılmıştır. Birçok anlatısı olan Hüsrev ile Şîrîn hikâyesi, ilk defa Firdevsî'nin Şehnâme adlı eserinde kaleme alınmış fakat klasik bir eser haline gelmesi Nizâmî-i Gencevî'nin eseriyle olmuştur. (Albayrak, 1995: 388)

Birçok sanatçı tarafından işlenen bu hikâye, beytlerde genellikle Ferhâd ile Şîrîn aşkı olarak ele alınmıştır. Bunun sebebi olarak Ferhâd'ın aşkı için vermiş olduğu mücadelelerdir çünkü aşk hikâyelerinde genellikle erkek kahraman sevdiği kadın için zorlu mücadelelerden geçer ve bu mücadeleleri verirken sevdiği kadına da sadık kalması gerektiği düşünülür. Bu anlayışla esere bakacak olursak mücadele eden ve sadık kalan kişi Ferhâd'dır. Hüsrev sevdiği kadına sadık kalmamış ve herhangi bir mücadele içine girmemiştir.

Divan şiirinde adından Ferhâd ya da Hüsrev ile bahsedilmiş olan Şîrîn karakteri, tatlı, sevimli anlamlarına gelecek şekilde tevriyeli olarak da kullanılmıştır. (Pala, 1989: II, 446)

Bâkî

*“Tutdı başın tîşe-i merge gam-ı Şîrîn ile
Ehl-i ‘aşk içre anun’çün Kûh-ken serdârdur” (G. 110/3)*

Ferhâd, Hüsrev'in emriyle Bîsütun dağını kazarken Hüsrev, bir kadın tutar ve ona Şîrîn'in öldüğü yalanını söylettirir. Bu haberi alır almaz Ferhâd başını külüngünün altına koyar ve kendini öldürür. Hikâyedeki bu kesite telmihte bulunan şair, aynı zamanda Kûhken

ifadesiyle Ferhâd'ı kastetmektedir. Merg, tîşe ve serdâr kelimeleriyle tenasüb sanatına yer verilmiştir.

*“Oldı dil bir büt-i şîrîn-dehenün Ferhâdı
Ana lâle geçinür Husrev ü Şîrîn dadı” (G. 520/1)*

Şîrîn karakterini hem Ferhâd ile hem Hüsrev ile görebilmekteyiz. Bâkî, üç kişi arasında cereyan eden aşk hikâyesinin kahramanlarını bir araya getirerek kullanmıştır. Hüsrev ile Şîrîn ya da Ferhâd ile Şîrîn adıyla anılan bu aşk hikâyesine telmihte bulunmuş ayrıca şîrîn kelimesi tatlı anlamında kullanmıştır.

*“Nice nâzûkdür ol şî ‘r-i şeker-bâr
Leb-i dil-ber gibi şîrîn ü rengîn” (K. 10/13)*

Şîrîn kelimesi sadece Ferhâd ile Şîrîn ya da Hüsrev ile Şîrîn hikâyelerinde geçen karakterle ilgili kullanılmamıştır. Tatlı, sevimli manalarına gelecek şekilde de kullanılmıştır. Bâkî; dudağın şirin nazik, dilber dudağı gibi tatlı ve sevimli rengi olması gerektiğini belirtmiştir. Bu aşk hikâyesinin ele alındığı bazı beytlerde Hüsrev karakterini de görmekteyiz. Bu üç kişi arasında vuku bulan aşk hikâyesine telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Kûh-ı Ferhâd gibi taglar aşup ebr-misâl
Kasr-ı Şîrîn gibi geçdük nice kerre bin tāk” (K. 32/3)*

Ferhâd'ın dağı delmesine atıfta bulunmuş ayrıca Hüsrev'in yaptırdığı düşünülen Kasr-ı Şîrîn ifadesiyle Hüsrev'e telmihte bulunulmuştur.

*“Çin seher altun kalemle yazsun anı âfîtab
Bir güzel matla ‘dimiş ol husrev-i şirin-keâm” (G: 253/4)*

Beytte şirin kelimesi tatlı anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

*“Söylenür ‘İsâ gibi dilber leb-i şirin ile
Anılır gül gibi dillerde ruh-ı rengin ile” (G. 398/1)*

Sevgilinin dudağı hem tatlı-sevimli hem de ruh bahşeden olarak gösterilmiştir.

2.3.19 Zâl

İranlı kahraman Sâ'm'ın ak saçlı, Zâl adındaki oğludur. Simurg tarafından büyütülen kahraman *Destân* ya da *Zer* adlarıyla anılmıştır. (Pala, 1989: II, 501)

Sâ'm'ın uzun yıllar çocuğu olmaz. Günlerden bir gün Sâ'm, eşinin hamile olduğunu öğrenir. Nihayet doğum gerçekleşir ancak çocuk normal bir bebek gibi doğmaz, güzeldir fakat bütün tüyleri beyazdır. *“Bu çocuğun yüzü güneş gibi güzel fakat saçları bembeyazdı”* Firdevsî onun için *“ihtiyar bir çocuk”* ifadesini kullanır. Sâ'm, oğlunun böyle doğmasına üzülür ve çevredeki insanların onunla alay edeceğini, böyle bir çocuğun normal olmadığını ve yok edilmesi gerektiğini düşünerek çok uzaklardaki Elburz Dağı'na götürür. Elburz Dağı'nda Zâl'ı bulan Simurg, onu yemek için yuvasına götürmeye karar verir fakat o sırada ilahi bir ses onu yememesini, besleyip büyütmesini, ileride Zâl'ın büyük bir kahraman olacağını haberini verir. Zâl artık büyür, adı her yerde duyulan bir yiğit olur. Bir gece Zâl'ı rüyasında gören Sâ'm, oğlunu aramaya başlar. Babası Zâl'ı almaya gidince simurg Zâl'a kanatlarından bir tüy verir, başı sıkıştığında bu tüyü ateşte yaktağında onun yardımına geleceğini söyler. Zâl, artık babasının yanına gelir. Minuçihr, Zâl'ı Zâbil şehrinin hükümdarlığına getirir. Bir müddet sonra Kabil hükümdarının kızı Rûdâbe'ye âşık olur. Babası ve Minuçihr Rûdâbe, Dahhâk soyundan geldiği için bu kızla evlenmesini istemez ancak Zâl babasına karşı gelerek Rûdâbe ile evlenir. Bu evlilikten İran'ın meşhur kahramanı Rüstem doğar. (Fidevsî, 1995: I, 198-210; 226-236)

Zâl'ın esrarengiz özelliği kuşkusuz ki Simurg tarafından büyütülmesi ve Simurg'un ona tüylerinden verip zor zamanlarında yaktağında ona yardıma gelmesidir. Rüstem'in doğumunda ya da Rüstem'in İsfendiyar karşısında büyük bir yenilgi aldığı sırada oğluna yardım etmek için Simurg'dan yardım istemiştir. (Taberi, 2023: II, 154)

Çin mitolojisinde Shun, tıpkı Zâl gibi farklı bir çocuk olarak doğar. Babası ondan korktuğu hatta nefret ettiği için ona zor görevler vererek ölmesini ister. Shun'un fiziksel özelliklerine baktığımızda vücudu simsiyah, iki gözbebeği olan, yüzü ejderhaya benzeyen bir çocuktur. Japon mitolojisinde ise İzanagi ve İzanami'nin çocukları Hiruko, Zâl'a benzemektedir. Ailesi onu korkunç bir canavara benzettiği için sazdan yapılmış bir tekneye koyar ve okyanusa bırakır. (Mackenzie, 1996: 234)

Zâl'in ak saçlı olması, Laeizmin kurucusu Lae Tzu: yaşlı çocuk filozofu anımsatmıştır. Yaşlı çocuk efsanesine göre bu filozof yetmiş iki yıl annesinin karnında kalmış ve ak saçlı olarak doğmuştur. İran tarihine baktığımızda Zâl çok etkin rolü olan bir şahıs değildir ancak Simurg ile ilişkisi, Rüstem'in babası olarak anılması -hatta Rüstem, Rüstem-i Zâl şekliyle de anılır- nedeniyle İran tarihinde yerini almıştır. (Yıldırım, 2008: 735)

Divan edebiyatındaki şairler, Zâl kelimesini daha çok -onun ak saçlı olarak doğmasından mütevellit- ihtiyar, yaşlı, geçkin anlamlarına gelecek şekilde kullanmışlardır. *Zâl-i dehr*, *Zâl-ebrû*, *Zâl-i Zer*, *Zâl-i Kûfe*, *Zâl-i Medâyin* gibi tamlamalı şekilde de kullanılan bu kelime dehri, çarhı, feleği ak saçlı bir kadına benzeterek kullanmışlardır.

Bâki

*“Pîre-zâl-i dehre Bâkî kimse muhtâc olmasun
Saklasun Hak kulların nâ-merde muhtâc olmadan” (G. 394/5)*

Zâl kelimesi ak saçlı ifadesinden yola çıkılarak yaşlı anlamına gelecek şekilde kullanılır. Dehr kelimesiyle beraber kullanıldığında feleğin dönecliğine vurgu yapılmıştır. Dünya hile yapan yaşlı kadına benzetilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Dilâver-i ‘alevi gibi her hevâyi fişek
Salardı Zâl-i semâvâta tir-i bürrânî” (K. 9/17)*

Zâl kelimesi ihtiyar anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

*“Her şu ‘â’-ı tığı açdurmaz ‘adûnun ‘aynını
Hak bu kim Zâl-i zamân-mânend bi-pervâ imiş” (K. 30/4)*

Bu beytte de zâl kelimesi yaşlı anlamında kullanılmıştır.

*“Getürdi arkasını yire Zâl-i devr-i zamân
Vücûdına sitem-i Rüstem ile irdi ziyan” (M. 4/1)*

Şehzade Mustafa'ya yazılan bu mersiyede şehzadenin Rüstem'e benzetilen padişah tarafından öldürüldüğü belirtilmiştir. Zâl kelimesi kötü zaman anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

2.3.20 Züleyhâ

Yûsuf kıssasının kadın kahramanıdır. Yûsuf'a duyduğu aşk ile tanınmıştır. Mısır azizinin karısı olarak bilinmesine rağmen anlatılara göre Zelihâ, Mağrib melikesidir. Mısır azizi ile evlenmiş ancak Hz. Yûsuf ile evleninceye kadar eline erkek eli değmemiştir. (Pala, 1989: II, 503) Züleyhâ adının yanında Zelihâ, Zilhâ, Zelhâ, Râil, Railâ şeklinde de anılmıştır. (Öztürk, 2013: 252)

Kur'an-ı Kerim'de yer alan Yûsuf suresinde ikisi arasındaki olaya temas edilmiştir. Azizin karısı olarak anılan Züleyhâ, Yûsuf olgunluk çağına gelince ona âşık olur ve onunla birlikte olmak ister. Yûsuf, Allah'ın yasakladığı şeyi yapmayacağını söyleyerek kadını reddeder. Kadından kaçarken Züleyhâ, onun gömleğini kılıçla arkasından keser. Bu sırada kadının kocası olan Mısır azizi, içeri girer ve Yûsuf'u suçlamaya kalkar. İçlerinden bilge kimse eğer erkeğin gömleği önden yırtılmışsa kadın haklıdır, yok eğer gömlek arkadan yırtılmışsa erkek haklıdır der. Böylelikle Yûsuf'un suçsuz olduğu anlaşılır. Mısırlı kadınlar bu olayı duyar ve azizin karısını kınamaya, onu sapkın kimse olarak konuşmaya başlarlar. Bu dedikoduları durdurmak isteyen kadın, Mısırlı kadınları bir araya toplar, ellerine keskin birer bıçak verir. Yûsuf'un güzelliğini gören kadınlar, şaşkınlıktan ve hayretten ellerini keserler. Onun bir insan değil, seçkin bir melek olduğunu düşünürler. Azizin karısı, Yûsuf'a ulaşamadıkça gurur yapar. Yûsuf ona istediğini vermezse zindana attıracağını söyler. Nitekim dediğini yapar ve Yûsuf zindana atılır. Peygamber zindanda rüya yorumlamaya başlar. Zindan arkadaşlarının rüyalarını yorumlar. Bir gün kralın gördüğü rüyayı yorumlayan Yûsuf, kadının ona iftira attığı anlaşılınca zindandan çıkar. (12. Yûsuf: 21-50)

Yûsuf ve Züleyhâ arasındaki olaylar Tevrat'ta da yer almıştır. Kuyuya atılan Yûsuf'u, muhafız birliği komutanı Potifar satın alır. Potifar, ondan çok memnun kalır ve işlerini ona devreder. Ne var ki Potifar'ın karısı ona göz koyar ve onunla birlikte olmasını ister fakat Yûsuf bunu kabul etmez. Bu reddedilişten sonra kadın Yusuf'a iftira atar ve Potifar, Yûsuf'u zindana attırır. (Yaratılış, 37/36; 39/1-20)

Bu hikâyenin mesnevilere yansımış şekli şöyledir: Hz. Yûsuf'u konu alan hikâyelerde Züleyhâ, Mağrip hükümdarı Taymus'un güzel ve nazlı büyütülen kızıdır. Bir gece rüyasında Yûsuf'u görüp ona âşık olur. Rüyasında gördüğü kişi ona Mısır azizi olduğunu, o gelene

kadar kimseyle evlenmemesini söyler. Evlenecek çağa geldiğinde hiç görmediği Mısır azizi ile evlenir ancak rüyasında gördüğü kişi o değildir. Yıllar sonra eşi, Yûsuf'u köle olarak eve getirdiğinde rüyasında gördüğü kişinin o olduğunu anlar ve ona kavuşmanın yollarını arar. (Şeyyad Hamza, 2017: 40-43)

Türk edebiyatında birçok şair tarafından ele alınan bu hikâye divanlardaki şiirlerde telmih yoluyla sıkça anılmıştır. Züleyhâ beytlerde tek başına değil Yûsuf ile anılmıştır. Onun gömleğini yırtması, onu zindana attırması gibi noktalara atıfta bulunmuşlardır. Züleyhâ şiirlerde genellikle zenginliği, sarayı, ihtişamı, hırsı ve tutkuyu sembolize etmiştir. Bazen şair kendini acı çekme yönünden Züleyhâ'ya benzetmiştir. (Ekiz, 2010: 42)

Bâkî

*“Gülün pîrâhen-i Yûsuf gibi dâmânı çâk olmuş
Nesîm-i perde-der kıldı meger mekr-i Zelîhâyı” (K. 15/6)*

Yûsuf, Züleyhâ'nın elinden kaçarken gömleğini arkadan yırtar. Şair bu duruma telmihte bulunmuştur. Gülün yapraklarının yırtılmasının, Züleyhâ'nın hilesiyle olduğunu söyleyerek hüsn-i talil sanatına başvurmuş ayrıca gülün yırtılması gömleğin yırtılmasına benzetilmiştir.

*“Fâş itmez idi râz-ı dili Yûsuf-ı Ken'ân
Çâk olmasa dâmânı Züleyhânun elinden” (G. 359/6)*

Şair, Zeliha'nın Yûsuf'un gömleğini yırtmasına telmihte bulunduğu gibi zindana attırmasına, Yûsuf'un burada rüya yorumlamaya başlamasına da atıfta bulunmuştur. Züleyhâ aşkı pahasına onu zindana attırmış ancak Yûsuf'un içindeki cevher ortaya çıkmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Tanrı buyruğuna girmekden ne var cānānuma
Bir Zelihâ çok mıdur ol Yûsuf-ı Ken'ānuma” (G. 415/1)*

Yusuf ve Züleyhâ hikâyesine, Yûsuf'un Kenan şehrinde doğmasına atıfta bulunulmuştur.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3.MİTOLOJİK UNSURLAR

3.1 Âb-ı Hayat (Çeşme-i Hayvan)

Âb-ı Hayat dini bir unsur olarak da karşımıza çıkmaktadır çünkü Kur'an-ı Kerim'nin yer alan Kehf suresinde hayat suyu adıyla olmasa da hayat veren bir sudan bahsedilmiştir.

İnsanoğlu ölümle tanıştığı günden beri ölümsüzlük arayışına girmiş ve bu arayış neticesinde de hayat suyu kavramını ortaya çıkarmıştır. Birçok medeniyetin mitolojik anlatılarında hayat suyu kavramının bulunmasının sebebi bu sonsuz hayat arayışıdır. Suyu arayan kişiler; bu arayışta çetin mücadeleler, uzun seferlerle karşılaşır ve bu hikâyelerde Karanlık ülkesine giden kahramanlar ile karşılaşırız.

İnanışa göre bu sudan içenler ya da bu suda yıkananlar ölümsüzlüğü elde ederler. Birçok mitolojide adı geçen bu su; Arap, Fars ve Türk edebiyatındaki eserlerde *aynu'l-hayat*, *nehru'l-hayat*, *mâ'u'l-hayat*, *âb-ı bekâ*, *ab-ı câvîdânî*, *âb-ı- câvîdâneğî* gibi tamlamalarla kullanılmıştır. (Ocak, 1988: 3)

Sümer mitolojisinde *Enki* adlı tanrının, hayat suyu tanrısı olduğu belirtilmiştir. Bâbil mitolojisinde *Apsu* ve *Tiamat*, Yunan mitolojisinde *Posedion* ve *Proteus*, Eski Roma'da *Appiades*, Mısır'da *Satet*, *Anuket*, *Khnemu*; Japonlarda *Ame-no-mi-kumari*, Azteklerde *Chalciuhtlicue*, Budist kökenli mitolojide *Gong gong*, İnka Tanrı ve tanrıçalarında *Pariaccaca*, İskandinav mitolojisinde *Bylgia*, Kelt tanrıçalarında *Llyr* suyu koruyan ya da su ile ilişkilendirilmiş şahıslardır. Yima İlâmîler döneminden kalma bazı metin ve resimlerde bu sudan bahsedildiği gibi Gılgamış destanında ölümsüzlüğü veren bir ottan bahsedilmiştir. (Kramer, 2020: 106; Yonar, 2018: 40; Erhat, 2002: 251-257; Korkmaz, 2011: 20-29; Yıldırım, 2008: 34)

Hayat suyu ile ilgili birçok anlatı söz konusudur. Bunlardan biriyse şöyledir: İskender hayat suyu arayışına Hızır'la çıkar, yanlarında İlyas'ı da götürürler. İskender, yollarını aydınlatan iki mücevherden birini onlara verir, eğer suyu bulurlarsa ona haber vermek şartıyla mücevherin diğerini de onlara vereceğini söyler. Hızır ve İlyas dinlenmek için bir deniz kenarında dururlar ve yemek için yanlarında getirdikleri balığa, denizin suyu değince canlanır. Bu sırada İlyas'a ilahi bir emir, bunu İskender'e söylememeleri gerektiğini söyler. Böylece Hızır ve İlyas ölümsüz olup her yıl 6 Mayıs'ta İskender'in Seddi üzerinde bir araya gelip hac görevlerini yaparlar. (Pala, 1989: I, 2)

Hayat suyu kavramının sadece İskender ile ilişkilendirilmediğini Hz. Musa ve Hızır kıssasında da görürüz. Bu kıssa şöyledir: Hz. Musa ve uşağına salih bir kulla buluşması emri gelir, bunun için yola çıkarlar. Buluşma yeri Mecmau'l Bahreyn'dir. Musa burayı unutmamak için yanlarına bir de balık alır, eğer balık buradaki suda canlanıp atlarsa burayı buluşma yeri olarak kabul edeceklerdir. Balık kayanın dibindeki suya değince canlanır. Musa'nın uşağı bu durumu dinlenirken Musa'ya anlatır. Musa hemen bu yere gider. (Ocak, 1988: 1) Musa ve Hızır arasında geçen hadiseye Kur'an-ı Kerim'de de yer verilmiş ancak hikâyede yer alan balığı yer işaretlemek için değil, yemek için yanlarında götürmüşlerdir. (18. Kehf: 60-82) Kur'an-ı Kerim'de hayat suyu ifadesi geçmemekte fakat Yazır'ın aktardığı bilgilere göre bu balık yemek için götürülmüştür, o hâlde balık canlı değildir. Balığın canlanması, Musa'nın aradığı kişinin bir mucizesi olarak görülmüştür. (2023: 369)

Yaşlı bir kimsenin bu sudan içtiğinde gençleşeceği, hastaysa iyileşeceği düşünülmüştür. Bu açıdan bakıldığında aslında hayat suyu Kevser suyu ile ilişkilendirilmiştir. İslamiyet'te hayat suyu, Allah'ın *Hayy*⁶ adıyla geçmiştir. İslamiyet'e göre hayat suyunu içen kişi, Allah aşkına kavuşmuştur. Edebiyatta, âb-ı hayat birçok kavramla ilişkilendirilmiş; çeşitli mazmunlarla anlatılmıştır. Örneğin: sevgilinin gözleri âşığa can verir, padişahın bir sözü diriltir sudur, Hz Muhammed, hayat suyuna benzetilmiştir. (Yıdırım, 2008: 39)

Kevser suyu, vahdet sırrına erme bakımından âb-ı hayat ile ilişkilendirilmiştir. Âb-ı hayatın geçtiği beytlerde bu suyu arama maceralarından dolayı İskender veya Hızır isimleri beraber kullanılmıştır. Edebiyatta âşık sevgilinin dudağıyla ölmeyi istemiş çünkü mâşukun dudağı hayat veren su olarak görülmüştür. Böylece şairler, sevgilinin dudağı ile ölüp tekrar dirilecektir. Mâşukun gözleri, sözleri, vuslatı, ayak bastığı yer, eşiği, ayağının tozu hayat suyu ile ilişkilendirilmiştir. Padişahın dudağı, mâhkuma hayat vermesi açısından âb-ı hayata benzetilmiştir. Sevgilinin saçları, Kâbe'nin üstündeki siyah örtü, gece, Karanlıklar (Zulümat) Ülkesi'ne; Kâbe, ay, bedendeki kan hayat suyuna benzetilmiştir. Şair kendisini övmek istediği zaman şiiri ile hayat suyu arasında benzetme ilgisi kurmuştur. (Çelebioğlu, 1988; Şentürk, 2017)

Bâkî

“Benem ol ‘âşık-ı şûrîde kim turmaz revân eyler

Dilinden Âb-ı hayvânı gözinden dürr-i galtânı” (K. 5/31)

⁶ Hayy: Diri. (Devellioğlu, 2021: 401)

Şairin kendisini övdüğü bu beytte, kendi aşkının dirilten bir su gibi olduğunu söyleyerek hayat suyuyla aşkı arasında hem benzetme ilgisi kurmuş hem de âb-ı hayatın bu yönüne telmihte bulunmuştur.

*“Cihânda bir kurı adı kalıpdur çeşme-i Hızrun
Sen eylersin bugün Âb-ı hayât ahkâmını icrâ” (K. 27/19)*

Hızır ve hayat suyu hikâyesine atıfta bulunulmuş ancak Hızır’ın artık sadece adının kaldığını, hayat verme işini artık memduhun yaptığını ifade etmiştir. Divan edebiyatındaki şiirlerde padişah bir sözyle kişinin ölümünü ya da yaşamasını belirlediği için padişahın sözü ile hayat suyu arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

*“Şarâb Âb-ı hayât u câm-ı zerrîn âfitâb olsa
Cinân içre gerekmez bana cânân olmasa meclis” (G. 208/3)*

Bazen beytlerde âb-ı hayat, şarap ile ilişkilendirilmiştir. Şarap, kadeh ve meclis kelimeleriyle tenasüb sanatı yapılmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Zulmetde Hayât Âbı gibi ‘ayn-ı cihândan
Olmışdı nihân çeşme-i mihr-i felek-ārā” (K. 1/2)*

Hayat suyunun Karanlıklar ülkesinde olduğu rivayet edilmiştir. Şair, memduhunun yani Hz. Muhammed’in cahilliği ortadan kaldırmasından dolayı güneşe ve insanları Allah inancıyla sonsuz hayata kavuşturduğu için Karanlıklar ülkesindeki hayat suyuna benzetmiştir.

*“Cihânda ‘aynına almaz ‘uyûnı şehrimüzün
Ne Hızrun Âb-ı Hayâtın ne âb-ı nisânı” (K. 5/19)*

Taşlıcalı, Sultan Süleyman’ı överken yaşadığı şehri de ele almış; onun şehrindeki çeşme ve pınarında olan su ne Hızır’ın çeşmesinde ne de nisan yağmurunda vardır diyerek Hızır ve

hayat suyu ikilisi arasında telmih sanatına yer vermiş ayrıca nisan yağmurunun doğayı canlandırmasıyla hayat suyunun diriltme özelliği arasında benzetme ilgisi kurulmuştur.

“*Hayāt Ābına benzer cān bağışlar ‘ārif-i cāna*
Mesihā remzini iş ‘ār iden eş ‘ār-ı Yahyādur” (G. 134/7)

Şair, şiirdeki yeteneğini övdüğü beytte şiirini hayat veren, diriltten suya benzetmiştir. Hayat suyunun diriltme özelliği ile İsa Peygamber’in diriltme mucizesi arasında bağlantı kurulmuştur.

3.2 Anka

Arapçada Ankâ, Farsçada Simurg, Türkçede ise Zümrüdüankâ olarak geçen bu kuş; Hint mitolojisinde *garuda*, Altay mitolojisinde kartala benzetilmiş, Roma kaynaklarında Phoenix olarak geçmiştir. (Erdem, 1991; Alpay, 2020)

Morğ-i morğân, morg-i fermanrevâ, morg-i çâreger, morg-i dermânger, sireng, mevcûdü’l-ism, mefkûdü’l-cism, Ankâ-yı muğrib adlarıyla anılmıştır. Simurg, efsanevî kuşların içindeki en parlak ve en gösterişli yüze sahip kuş, olarak bahsedilmiştir. Edebî metinlerde *Ankâ, Simurg ve Zümrüdüankâ* isimleriyle geçmiştir. (Yıldırım, 2008; Ceylan: 2007)

Bu kuşun Kâf Dağı’nda yaşadığı, başının yassıca burunlu bir köpek başına benzediği, iri yapılı olduğu, insan gibi düşünüp konuştuğu, tüylerinin oldukça renkli olduğu ve yüzünün insan yüzüne benzediği ifade edilmiştir. Asla yere konmayan, avlanmayan, ele geçirilemeyen olmasından kaynaklı beytlerde sıkça işlenmiştir. Simurg’un *devlet kuşu, kurtarıcı kuş* olarak görülmesinden dolayı halı, kilim işlemelerinde Simurg’un resminin işlendiği görülmüştür. (Pala, 1989: 34)

Simurg’un Zâl ile anıldığı hikâye şöyle anlatılmıştır: Sâ’m, akli saçlı doğan oğlu Zâl’ı alaya alacaklarını düşünerek uzak bir dağa bırakır. Simurg bu bebeği bulduğunda ilahi bir ses bu çocuğu besleyip büyütmesini ileride çok büyük bir kahraman olacağını söyler, bunun üzerine Simurg bu ak saçlı bebeği büyütür. Zülkarneyn’in Simurg ile göğe yükseldiği rivayet edilmiştir. (Erdem, 1991: 198) Mantıku’t-Tayr adlı eserde yeryüzündeki eserlerin tamamının onun parlaklığından geldiği söylenerek bu efsanevî kuş övülmüştür. (Attar, 1998: 72)

Divan edebiyatında sevgili, herkesçe bilinmesi ancak kimsenin onu görememesi ve yükseklerde olması sebebiyle Ankâ'ya benzetilmiştir. En belirgin özelliklerinden olan kimseye ihtiyaç duymadan yaşaması bu tarz insanlara *ankāmeşrep*, *ankā-tabiat* adları verilmesini sağlamıştır. (Pala, 1991: 201) Simurg ve Cebrail'in heybetli oluşları, gösterişli kanatlarının olması yönüyle birbirlerine benzetilmişlerdir. Bu durum beytlere de yansımıştır.

Bâkî

“Minkârına dilerse alur çarhı dânevâr

‘Ankâ-yı Kâf-ı kadrüne bir tu’medür cihân” (K. 1/25)

Sultan Süleyman'a yazılan beytte padişahın kılıcıyla karanlık şehirleri aydınlatacağını, dünyaya hâkim olmakta zorluk çekmeyeceğini Ankâ, Kâf Dağı kelimelerini kullanarak anlatmıştır. Ankâ kuşu yüce ve heybetli bir kuş olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirden yola çıkarak şair memduhunu bu kuşa benzetmiştir.

“N’ola dehr içre nişânım yog ise ‘Ankâyem

Ne ‘aceb seyl gibi çağlamasam deryâyem” (G. 315/1)

Simurg, sahip olduğu özelliklerden dolayı övgü ifadesi olarak şiirlerde kullanılmıştır. Bâkî bu beytinde kendisini övmek için Ankâ kuşunu kullanmıştır.

“Hevâ-yı ‘aşkun içre ben kaçurdum Kafa sîmurgı

Cenâh-ı himmeti ol dem ki mânend-i ‘ukâb açdum” (G. 320/4)

Simurg, Kâf Dağı'nda yaşadığına inanılan bir kuştur. Beytlerde bu iki ifadeyi kullanmak oldukça yaygındır. Şair, Simurg'un Kâf Dağı'nda yaşadığına telmihte bulunmuş ayrıca bu kuşu Kâf Dağı'na kendisini kaçırdığını söyleyerek hüsn-i talil sanatı yapmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

“Binâ-yı cāmi ‘i ‘Ankâ-yı hikmete benzer

Kanadı altına almışdur ehl-i imānı” (K. 5/27)

Taşlıcalı, cami açılışına yönelik yazdığı kasidesinde Sultan Süleyman'ın, imanlı insanları Ankâ gibi kanatları altına aldığını ifade etmiştir. Ankâ kanatlarıyla ünlü bir kuştur. Burada memduhu Anka'yâ benzetmiş, Ankâ'nın gösterişli kanatlarına telmihte bulunmuştur.

*“Cefâ ile günümüz geçdi Kâf-ı fûrkatde
Vefâ didikleri ‘ânkâdur anı görmüş yok” (G. 208/2)*

Taşlıcalı Yahyâ, vefasızlıktan yakınlığı beytinde Ankâ kuşunun varlığı ve yokluğu hakkında kesin bir bilgi olmadığına telmihte bulunarak vefanın görünmeyişi Ankâ'nın bu özelliğine benzetmiştir.

*“Halkı büyük gösteren âyinedür gerdûn-ı dūn
Bilmeyenler serçe iken kendüyi ‘ânka görür” (G. 94/4)*

Simurg, heybetli bir kuş olarak tasvir edilmiştir. Bu özelliğinden dolayı Cebrail'le de benzetilmiştir. Taşlıcalı kendini bilmez bazı insanların serçe gibi yani niteliksiz olduğu hâlde kendilerini Simurg gibi gördüklerini ifade etmiştir. Bu eleştiriyi yaparken Simurg'un heybetli olarak anılmasına telmihte bulunmuş, serçenin küçük bir kuş olduğunu düşünürsek serçe ve Ankâ arasında tezat sanatına başvurulmuştur.

3.3 Beytül Ahzan

Beytül Ahzan Hz. Yakub ile anıldığı için dinî bir terim olarak da kullanılmaktadır.

Hüzün ve keder evi anlamlarına gelen beytulahzan Hz. Yakub ile karşımıza çıkmaktadır. *Beyt-i ahzân, Beytü 'l- hüzn, külbe-i ahzan* isimleriyle de kullanılmıştır. (Pala, 1989: 80)

Hz. Yakub'un on iki oğlunun içinden en akıllısı, en güzeli ve en sevdiği oğlu olan Yûsuf, tüm güzelliklerin onda toplanmış olmasından dolayı diğer kardeşleri ona kıskançlık besler. Yûsuf'u çölde bir kuyunun içine atmayı kendi aralarında kararlaştırırlar. Yûsuf'u babalarının yanından alıp çöle doğru götürürler ve orada bir kuyunun içine Yûsuf'u atarlar. Eve dönünce babalarına Yûsuf'un öldüğünü söyleyip kanlı gömleği babalarına verirler, bunun üzerine Hz. Yakub gece gündüz ağlamaya başlar. Ağlamaktan ve hüznün verdiği acıdan gözleri kör olur ve kimsenin gelip gitmesini istemediği evine yani *hüzün evine* çekilir. Burada yıllarca yaşar, Cebrail ile burada sohbet edip onda teselli bulur. (İsen, 1992: 88)

Gerek Türk gerekse Fars edebiyatlarında beytulahzan sıklıkla kullanılan bir kavramdır. Şairler, sevgiliden uzak kaldıkları zamanlarda kendilerini Hz. Yakub’a, evlerini beytulahzana benzetmişlerdir.

Bâkî

*“Rûşen oldı açılup dîde-i Ya’kûb-ı emel
Demidür menzil-i ‘işret ola Beytü’l-ahzân” (K. 2/3)*

Yakub Peygamber’in gözleri oğlunun gömleğini yüzüne sürünce açılmıştır. Bu beytte ise övülen kişi geldiğinde gözlerin açıldığını söyleyerek Hz. Yakub’a telmihte bulunulmuştur. Hüzünler evi olan beytü’l- ahzan, memduh geldiğinde eğlence yeri hâline gelmiştir. Burada beytü’l- ahzana telmih söz konusudur.

*“Yûsuf gibi ‘izzetde sen Ya’kûb-veş mihnetde ben
Dil sâkin-i Beytü’l-hazen tenhâlara saldun beni” (G. 531/4)*

Şair, maşuğunu Yûsuf’a, kendisini Yakub’a benzetmiştir. Sevgilinin âşığa yüz vermemesinden dolayı âşık, beytulahzan gibi تنها bir yere düşmüştür. Beytü’l- ahzanın ıssızlığına telmihte bulunulmuştur.

*“Var mı bir dîvâne kim geşt-i beyâbân istemez
‘Uzlet idüp halkdan bir beyt-i ahzân istemez” (G. 206/1)*

Beytulahzan ıssız bir yerde olmasıyla bilinmektedir. Şair de bu duruma telmihte bulunarak her divanenin sessiz sakin bir yer istediğini belirtmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Meger Kemân ilinde Hazret-i Ya’kûb mânendi
Tolupdur kesret-i evlâdı ile beyt-i ahzânı” (K. 16/43)*

Kenan ülkesinde bulunan beytü’l- ahzanda Hz. Yakub’un oğlunun yasını tutmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Kapu gibi gözümün yollar gözetmekdür işi
Gelmege bu Beyt-i Ahzāna ‘ināyet yok mıdur” (G 103/5)*

Beytü’l- ahzanda yıllarca kalan Yakub Peygamber buraya kimseyi almamıştır. Sadece Cebrail’in ziyaretini kabul etmiş ve onunla dertleşmiştir. Taşlıcalı Yahyâ, yaşadığı dönemde iyiliğin olmadığını ve kimsesizlik çektiğini dünyayı beytü’l- ahzana benzeterek anlatmıştır.

*“Ten-i hākiden iste rûh-ı pāki her dem ey
Yahyâ Visali kıssasını Yūsufun Beytü’l- Hazenden sor” (G. 130/7)*

Yūsuf, Yakub ve beytü’l-hazen arasındaki ilişkiye telmihte bulunulmuştur.

3.4 Beyti Mamûr

Kur’an Kerim’de geçtiği için dinî terim olarak da kullanılmaktadır.

Kur’an-ı Kerim’de Allah’ın yemin ettiği ev, mamur ev ya da mamur mabet anlamına gelmektedir. (52. Tûr: 4) Hz. Âdem’den Hz. Nûh dönemine kadar Kâbe’nin yanında yer almış bir kasırdır. Tûfanla göğün yedinci katına çıktığı belirtilmiştir. (Onay, 2023: 83)

Bu yerin gökte bulunduğu ve meleklerle ait olduğu bildirilmiştir. Gökte yedinci semada olduğu anlatılmış, Hz. Muhammed’in miraç hadisesinde adı geçmiştir. Meleklerin burada olduğu, Kâbe’nin kutsiyetine benzer bir kutsiyete sahip olduğu bildirilmiştir. (Küçük, 1992: 94)

Bâkî

*“Ruhların medhini eflâke çıkardı Bâkî
Şevkden toldı bu gün nûr ile Beytü’l-Ma’ mûr” (G. 125/5)*

Beyt-i Ma’ mûr, göğün yedinci katına çıkarılmadan önce Kâbe’nin yanında olarak geçtiği için şair, Beyt-i Ma’ mûr diyerek Kâbe’yi kastetmiştir.

*“Harîm-i Beyt-i Ma’ mûrundan a’ lâ olmaya Ka’ be
Degüldür şâh-ı Sidre kâmetünden müntehâ kıblem” (G. 333/2)*

Beytü'l-Mamûr, Kâbe, sidre ağacı Hz. Muhammed'in miraç hadisesiyle ilgili olarak kullanılmış ayrıca Beytü'l-Mamûr, ev anlamına da gelmektedir. Şair bu kelimeler arasındaki anlam ilgisinden yola çıkarak telmih ve tenasüb sanatlarına yer vermiştir.

Taşlıcalı Yâhya

*“Hayâl-i bîkr ile gûyâ ki beyt-i ma'mûrum
Sarây-ı şivede gûyâ nigâr-ı perde-nişin” (K. 19/44)*

Beytü'l-Mamûr, kırmızı yakut kullanılarak Kâbe'nin yanına Allah tarafından inşa edilen bir evdir. Gökyüzüne çıkarıldıktan sonra meleklerin bu evin içinde ibadet ettikleri ifade edilmiştir. Bu evi şair, şairliği için övgü unsuru olarak kullanmıştır.

*“Beyt-i ma'mûr oldu Yahyânun bu şi'r-i dilkeşi
‘Ayn-ı ‘ibretle yine ma'mûra bak mi'mârı gör” (K. 124/7)*

Taşlıcalı bu beytinde de Beytü'l-Mamûr'u kendisine yönelik övgü unsuru olarak kullanmış aynı zamanda Beytü'l-Mamûr'un Allah tarafından imar edilmesine telmihte bulunmuştur.

*“Husûsâ uşbu şehr-i ‘işret-âbâd
Olupdur şehr-i İstanbul ana ad
Ne şehr ol kim anun her beyti ma'mûr
Kusûrını bildi cennetden görüp hûr” (Ş. 1/95)*

İstanbul'un anlatıldığı bu şehrengizde şehir, Beytü'l-Mamûr'a benzetilmiştir.

3.5 Bezm-i Elest

Kur'an Kerim'de geçtiği için dinî terim olarak da kullanılmaktadır. Ruhların yaratılmasını ve onların mecliste toplanmasını anlatan terimdir.

Kur'an-ı Kerim'e göre Allah, âdemoğullarına, “...Ben sizin rabbiniz değil miyim?” sorusunu yöneltir. Bu soruya karşılık insanlar, “...Elbette öyle! Tanıklık ederiz” şeklinde cevap verirler. (7. A'râf: 172)

İnsanların yaratılışları sırasında Allah ile aralarında yapılan bu sözleşme bezm-i elest adı verilmiştir. Fars dilinde *sohbet meclisi* anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapçada ‘*ben değil miyim*’ manasındaki fiil olan *elestüden* oluşan bezm-i elest ifadesi, yapılan bu sözleşmeyi ifade etmiştir. Farsçada bu sözleşmeye *misak*, *kalû belâ*, *ahid*, *belâ ahdi*, *rûz-i elest*, *bezm-i ezel* ve *bezm-i elest* adları verilmiştir. (Yavuz, 1992: 106)

Türk edebiyatındaki beytlerde çeşitli terkeb ve mazmunlarla ele alınan bezm-i elest, sadece tasavvuf konularının işlendiği beytlerde değil, şairin aşkının ne kadar büyük olduğunu kanıtlamak için kullanılan bir kavram olarak da ele alınır.

Aşk sarhoşu olan şair, sevgiliyi bezmi eleste görüp âşık olmuştur yani şairin aşkı ona dünyaya gelmeden önce verilmiştir. Şair, sevgilinin aşkını en baştan kabul ettiğini ve ona sâdık kalmaya mecbur olduğunu beytlerinde dile getirmiştir. Bazı şairler, aşk sarhoşluğundan evet diyecekleri yerde hayır diyerek sevgili yüzünden küfre düştüklerini iddia etmişlerdir. (Pala, 1992: 108)

Bâkî

“Âlem-i vahdetde ey sâkî bizi mest-i Elest
İtdi ikrâr-ı safâ mey-hânesinde şöyle mest” (G. 24/1)

Elest meclisinde tüm ruhlar bir aradadır. Şair bu duruma atıfta bulunarak kendisine şiir yazma yeteneğinin burada verildiğini söylemiştir.

“Bâkî çeker mi bâde-i engûr minnetin
Her kim ki mest-i cür’ a-i câm-ı Elest olur” (G. 97/5)

Şair, câm-ı Elest tamlamasıyla elest meclisinin şarabını kastetmiştir.

“Dil-i pür-hûn bana bezm-i ezelden
Leb-â-leb bir tolu peymâne geldi” (G. 392/2)

Divan edebiyatında âşık vasfındaki şairler, bezmi eleste sevgiliyi görmüş ve aşk şarabını içip orada sevgiliye âşık olmuşlardır. Bâkî bu mazmunu kullanarak ezelden beri âşık olduğunu ifade etmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Bilür mest-i Elest olan bu rāzı
Bu cevālāna dimez raks-ı mecazî” (Ş.1/ 100)*

Elest meclisinde insanlar, Allah ile sözleşme yaptıklarında kendilerinden geçerek mest olmuşlardır. Şair bu durumuna telmihte bulunmuştur.

*“İçmesen Bezm-i Ezelde bâde-i cām-ı Elest
Ey gül-i hamrā gözün olmazdı her dem kan mest” (G. 32/1)*

İnsanlar ve Allah arasında yapılan elest meclisindeki duruma telmihte bulunulmuştur. Bu sözleşme yapılırken insanlar adeta kendilerinden geçmiş gibi düşünülüp cām-ı Elest tamlaması kurulmuştur.

*“‘Âşık-ı bi-şümār ile yārı gören safā sürer
Bezm-i Eleste vardugın âdem olan ana gelür” (G. 123/4)*

Âşık olan şair sevgiliyi bezmi eleste görüp âşık olmuştur.

3.6 Bülbul

Divan edebiyatında sık sık rastladığımız bülbul; kül renginde olmasından dolayı aşkın ateşinden yanıp kül olmuş âşıkları, güzel sesinden dolayı mûsikîşinasları, sözünün güzelliğini somutlaştırmak isteyen şairleri temsil etmiştir. Hatip olarak da kullanılan bülbulün; düşmanı yılan, zıttı ise çirkin sesinden mütevellit karga olarak düşünülmüştür. Güle duyduğu aşk yüzünden yanıp kül olan bu kuş; güle secde eden, ağlama ve feryadın sembolü, aba giymiş bir derviş gibi dünyadan uzaklaşmış şekilde şiirlerde kullanılmıştır. (Şentürk, 2017: 321-324)

Rivayete göre Nemrud, Hz. İbrahim’i ateşe bıraktığında o da kendisini ateşe bırakır. Bu hareketinden dolayı Allah ona dileğini sorar ve bülbul, Allah’ın bin isminin ezbere bilmek istediğini söyler. Bu isteği gerçekleştirilen bülbul, kıyamete kadar güzel sesiyle Allah’ın isimlerini zikreder. Bu hikâyeden hareketle bülbul, Farsçada bin anlamına gelen *hezâr* adı verildiği için şairler bu sayede türlü söz oyunları kurmuşlardır. (Ceylan, 2007: 62)

“Hezâr âvâ, hezâr âvâz, hezâr destân, şebaheng, gece öten, Zendbâf, Zendlâf, andelib, bülbul, morg-i çemen, morğ-i seher, morğ-i şebhân. Güzel sesiyle anılan bülbul, hoşhân,

ateşzehân adlarıyla anılmıştır. Sesinin güzelliğiyle ön plana çıkan Hz. Dâvûd ile ilişkilendirildiği için *Dâvûd lahn* adıyla kullanılmıştır. (Yıldırım, 2008: 185)

Türk edebiyatında âşık, bülbül; mâşuk ise gül olarak nitelendirilir. Ahlarının, inlemelerinin sebebini kimse anlayamaz onun derdini anlayan yalnızca güldür. Şairler bülbül ve gül kelimelerini çoğu zaman beraber kullanmışlardır. (Onay, 2023: 88)

Bâkî

*“Bâkî-sıfat ne bülbül-i rengîn-edâ gele
Ne ola tal’atun gibi ferhunde gülsitân” (K. 1/37)*

Şairler şiirlerinin güzelliğini anlatmak için güzel sesiyle nâm salan bülbülü kullanmışlardır. Bâkî’de bundan yararlanarak kendisi gibi güzel sözler söyleyen bir şairin gelemeyeceğini ifade etmiştir. Beytte gül ve bülbül kelimeleri beraber kullanarak gül-bülbül ilişkisine telmihte bulunmuştur.

*“Bülbül-i şûrîde-dil kıldı niyâz-ı ‘âşıkân
Gonca-i gannâc nâz-ı nâzenînân eyledi” (K. 7/2)*

Divan şiirinde nazlı sevgili, gonca ya da güle; âşık ise aşk ateşinin verdiği acıyla inleyen bülbüle benzetilmiştir.

*“Bülbül nevâ-yı nâleme kılmaz mu’ âraza
Zîrâ götürmez ey yüzi gül her makâm bahs” (G. 25/4)*

Bu beytte sevgili, gül; âşık ise bülbüldür. Bülbülün ağlamalarını, inlemelerini gül duymaz. Gülün makamı başkadır ve bülbülün ağlamalarını çekmez. Nevâ hem ses anlamında hem de musikide bir makam adıdır. Bu kelime tevriyeli olarak kullanılmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Bülbül-i dil her makâm içre iderken hôş nevâ
Eyledi bu matla ‘-ı garrâyı feryâd u enin” (K. 13/13)*

Taşlıcalı beytinde, kendisine övgüde bulunup bu matlayı hoş bir makamda söylediğini ifade etmiştir. Bülbülün güzel sesine atıfta bulunulmuştur.

“Ak gül nahline benzer ak libās ile nigār
N’ola ey Yahyā görüp bülbul gibi kılsam figan” (G. 300/5)

Sevgilinin beyaz gül ağacına benzetildiği beytte âşık, bülbul gibi figan etmek istemiştir. Klasik bülbul-gül ilişkisine değinilmiştir.

“Dehāmın gonca yüzün gül boyun serv-i hırāmāndur
Mahabbet bülbuli oldum cemālündür gülüstānum” (G. 282/3)

Sevgilinin ağzı goncaya, yüzü güle benzetilmiştir. Âşık da bülbul gibi muhabbet etmek ister. Klasik olarak gül-bülbul ilişkisine değinilen beytte gonca, gülistan, bülbul kelimeleri bir arada kullanılarak tenasüb sanatına başvurulmuştur.

3.7 Burak

Hiz. Muhammed ile ilgisi bulunduğu için dinî terim olarak da geçmektedir.

Hiz. Muhammed’in miraca çıkarken kullandığı binek olduğu düşünölen bu hayvanın adının Kur’an-ı Kerim’de geçmediğı belirtilmiştir. Şairler, süratini ve mükemmelliğini belirtmek istedikleri atı, Burak’a benzetmişlerdir. (Şentürk, 2017: 306)

Kelime kökünün *şimşek* manasına gelen berk sözcüğünden geldiğı düşünülmüştür. Cennet hayvanlarının genel adı olarak kullanılan Burak, renginin güzelliğı ve hızlı hareket etmesi gibi başlıca özellikleriyle anılmıştır. (Pala, 1989: I, 84)

Rivayetlere göre Burāk’ın özellikleri: eşekten büyük ancak katırdan küçük, yüzü insan yüzüne benzer, başının at başı, boynunun ise deve boynu gibi olduğu ifade edilmiştir. İlginç olarak söylenebilecek bir özelliğı ise yokuş çıkarken ön ayakları kısalıp arka ayaklarının uzaması, yokuş inerken ise tam tersi durum olmasıdır. Hiz. Muhammed, bu hayvanı sadece miraca çıkarken değil başka zamanlarda da kullanmış, Hiz. İbrahim’in de bu hayvanı kullandığı belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 180)

Bâkî divanında bu maddeye rastlanılmamıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

“Hôrşid gibi tayy-ı mekân itdi Burākı
Bālāya du ‘ā gibi ‘urūc eyledi تنها “ (K. 1/12)

Hız. Muhammed ve Burak arasındaki ilişkiye atıfta bulunulmuştur. Burak'ı kullandığı ve dua gibi yukarı çıktığı belirtilmiştir. Burada Hız. Muhammed'in Burak'la Miraç Gecesi gökyüzüne çıkmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Ta ‘cil önine irgüreyin anda Burākı
Müşāk durur didi sana Hazret-i Mevlā” (K. 1/13)*

Hız. Muhammed'e yazılan her iki beytte (yukarıdaki beyt) Peygamber ve atı arasındaki ilişkiye telmihte bulunulmuştur. Burak'ın çok hızlı hareket eden ve yol alan bir binek olduğu belirtilmiştir. Bu beytte hızlı hareket etmesine telmihte bulunulmuştur.

*“Cennet-i kūyun olupdur ehl-i dünyādan ırak
Varamazlardı kapurla olmasa ‘ışkun Burak” (Mst. 15/III/1)*

Şairler memduhlarının atlarını ya da herhangi bir atı ne kadar hızlı ve güzel olduğunu anlatmak için Burak'a benzetirler. Yahyâ Bey'in, Sultan Süleyman'a yazdığı beytte padişahın atını Burak'a benzetmiştir.

3.8 Câm-ı Cem

Cem'in kadehi. Bu kadehin içine bakıldığında dünyada ne olup bittiğini gösterdiği rivayet edilmiş, *câm-ı cihân-nümâ*, *câm-ı cihân-bîn*, *câm-ı gîtî-nümâ* adlarıyla anılmıştır. Bu kadeh ile ilgili birçok rivayet bulunduğu gibi Cemşîd, Keyhüsrev, İskender'e de atfedilmiştir. Bu kişilerin anlatılarına baktığımızda sihirli bir kadehten ya da İskender'in aynasında olduğu gibi her şeyi gösteren bir aynadan bahsedilmiştir. (Yazıcı, 1993: 42)

Şehnâme'de bu kadehin Keyhüsrev'e ait olduğu belirtilmiş, bu kadeh sayesinde Efrasiyab tarafından kuyuya atılan Bijen'in yeri bulmuştur. (Firdevsî, 1995: III, 264) Dürrü Mekkun adlı eserde de Keyhüsrev'e ait olduğu bildiren bu nesnenin, yedi madenden yapıldığı belirtilmiştir. (Arabî, 1997: 92-93)

Gizemli özellikler taşıyan bu kadeh, Cemşîd'in şarabı ürettikten sonra ilk kez şarap içtiği kadeh olarak gösterilmiştir. Şarabın ilk üretimi ise şöyle anlatılmıştır: Cem bir gün himayesindekilerle beraber gezintiye çıkar. Gökte bir kuşun ayağına yılanın sarıldığını görünce askerlerine yılanı vurmalarını emreder. Kuş kurtulunca Cem'in yanına gelip ona

tohum verir, bu tohumlar toprakla buluşunca üzüm olur. Uzun süre küplerde bekleyen üzüm sularının zehirli olduğu düşünüldüğü için kimse bunları içmez. Cem'in cariyelerinden biri, bunu düşünerek intihar etmeye kalkar ancak beklemiş üzüm suyunu içince cariyenin keyfi yerine gelir. O günden sonra şarap üretimi başlamış kabul edilir. (Pala, 1989: I, 93) Bu hikâyeden kaynaklı olarak şarabı ilk üreten Cem olarak görülmüş, kadehe de câm-ı cem adı verilmiştir.

Bâkî

“Meşhûr bezm-i devlet-i şâh-ı yegâned

Tab'un safa-yı meşreb ile Câm-ı Cem gibi” (K. 16/7)

Sultan Mehmed'e yazılan bu kasidede padişahın devlet erkânındaki yeri ile Cem'in kadehi arasında, meşhurluk yönünden bağlantı kurulmuştur. Kadeh nasıl ki Cem ile meşhursa övgüye tabi olan padişahın yaratılışı devlet meclisinde meşhurdur.

“Nâm ile tutdı cihân mülkin olursa tân mı

Mâlik-i Câm-ı Cem ü tâc-ı Sikender hâtem” (K. 19/2)

Dönemin veziri Ali Paşa'ya yazılan methiyede onun yaptığı işlerin büyüklüğü ve yüceliği İskender'in tacı, Cem'in kadehi gibi olduğunu söyleyerek benzetme ilgisi kurulmuştur.

“Nice Câm-ı Cem nice mir'ât-ı İskender dilâ

Dest-i mihnetden cefâ taşıyla bulmuşdur şikest” (G. 24/2)

Câm-ı Cem kimi zaman ayna olarak kullanılmıştır. Bâkî bu beytinde dünyanın sıkıntısını taşa benzetmiştir. Bu sıkıntı ve cefa sadece insanın kalbini değil İskender'in aynasını bile kırabilir diyerek dünya cefasının, İskender'in aynasını kırabilecek kadar büyük olduğunu ifade etmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

“Hecr ise yalın kılıç a'dâ ise pâyânı yok

Sâkiyâ bir câm-ı cemle Rüstem-i Zâl it beni” (G. 496/3)

Câm-ı Cem ifadesi kadeh manasına gelecek şekilde kullanılmıştır. İçkinin verdiği sarhoşluğa değinen şair, bir kadeh ile kendini Zâl gibi büyük bir kahraman zannetmiştir.

“*Mest ü lâ-ya ‘kil ider âdemi cām-ı cem-i ‘aşk*
Geçürür iki cihāndan kişiyi ‘âlem-i ‘aşk” (G. 204/1)

Câm-ı Cem ifadesi Cem ile olan bağlantısı haricinde sadece içi şarap dolu kadeh anlamına da gelmektedir. Taşlıcalı buradaki şarap kadehini ilahî şarap olarak kullanmıştır.

“*Virmezüz köhne sıfāl-i seg-i cānānemüzi*
Tāc-ı cemşid-i cihān -dide ile cām-ı Ceme” (G. 427/4)

Taşlıcalı, eskimiş olan bir şeyini; cām-ı Cem, Cemşid’in tacı gibi büyük şeylerle değişmeyeceğini söyleyerek cām-ı Cem’in değerli bir nesne olmasına telmihte bulunmuştur.

3.9 Ejdha- Ejderha

Farsça *bürsan*, *ejder*, *ejdha*, *ejderha* Arapçada *tinnin* ve *su’ban*: büyük yılan anlamına gelmektedir. (Yıldırım, 2008: Devellioğlu: 2017) TDK’nin hazırlamış olduğu sözlükte, türlü biçimlerde tasarlanmış korkunç varlık, dragon şeklinde açıklanmıştır. (2011: 765) Fiziksel tasviri yapılmış olan ejderhanın, dört ayağı ve kanatları olduğu, ağzından ateş çıktığı rivayet edilmiş ve yılanla benzetilen hayali bir hayvan olarak adlandırılmıştır. (Sami, 2015: 298) Yer altı hazinelerinin koruyucusu olarak da bilinen ejderha Pehlevi dilinde *aji* (*aj*): yılan sözcüğünden gelmiştir. Dahhâk’ın yılanı anlamına gelen *Aj-i Dahhâk* kelimesiyle aynı kökten olduğu belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 274)

Ejderhalar, yılan olarak adlandırılmıştır. İnanişâ göre yılanlar yüz yıl yaşadıktan sonra ejderhaya dönermiş. Bu dönüşümden sonra insanlara ve diğer varlıklara eziyet verdikleri için meleklerin, onu Kâf Dağı’nın arkasına attıkları rivayet edilmiştir. (Pala, 1989: I, 146)

Bu varlık; destanlarda, masallarda, aşk hikâyelerinde, şiirlerde karşımıza sıkça çıkmaktadır. Pek çok şekilde tasvir edildiği belirtilen ejderhaların kimileri kanatlı kimileri ağzından alev çıkaran ve gözleri alevli kimileri ise üç başlı ya da yedi başlı olarak anlatılmıştır. (And, 2008: 322) *Acâyibu’l-mahlûkât* adlı eserde ejderha, başı ile kuyruğu arasında mesafenin on iki bin adım olan, büyük, korkunç bir yılan olarak anlatılmıştır. Yılan ve balıkları yiyerek büyüyen bu varlık, insanlara ve hayvanlara azap verdiği için Allah’ın

onu Yecûc ve Mecûc'un bölgesine gönderdiği anlatılmıştır. (2019: 160) Karşısına çıkanları birden kestiği, azı dişlerinin mızrak ucu kadar büyük olduğu rivayet edilmiştir. Ağzından ateş çıkarmasıyla bilinen ejderhaların gözlerinin kan renginde olduğu, dış görünüşü gibi ağzının ve midesinin de çok büyük olduğu belirtilmiştir. (And: 2008: 323)

Ejderha ifadesi halk inanışlarında da karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan bazıları şöyledir: Ejderha yüreğinin yenmesi insana güç ve cesaret kazandırdığı, ejderha derisi âşık kimselerin üstüne örtüldüğünde aşk hastalığından kurtulduğu düşünülmüştür. (Yıldırım, 2008: 274)

Kahramanların ejderha ya da devlerle mücadele ettiğini anlatan eserler mevcuttur. Bunun bir örneği Şehnâme'dir. Şehnâme'de ejderhalar ile yapılan mücadelelerden sıkça bahsedilmiştir. "*Kılıcım çektiği gibi, ejderhanın başını gövdesinden ayırdı ve vücudundan ırmak gibi kanlar akıttı.*" (Firdevsî, 1995: II, 118) ifadesiyle Rüstem'in ejderhayı öldürmesi anlatılmıştır.

Goştâsp, İskender, Erdeşîr-i Bâbekân, Behrâm-ı Gûr adlı kahramanlar ejderhalarla mücadele etmişlerdir. (Yıldırım, 2008: 276) Anlatılarda kötülüğün simgesi olarak kullanılan bu varlıklar, birçok mitologyada karşımıza çıkmıştır. Örneğin Hint mitolojisinde *Vritra*, Çin mitolojisinde *Gong Gong*, Mezopotamya mitolojisinde *Tiamat* isimleriyle anılmışlardır. (And, 2008: 322) Yunan mitolojisinde Hesiodos ejder soyunu sayarken *Ekhidna*'nın üzerinde durduğu belirtilmiştir. (Erhat, 2002: 99) Bu kişilerle kahramanlar mücadele etmiş ve sonunda onları yenmişlerdir.

Ejderha bir varlık olarak gösterildiği gibi Dahhâk ya da Avesta'da geçen üç başlı ejderhalar insan görünümünde anlatılmıştır. Şehnâme'de Cemşid'in kız kardeşleri Dahhâk'ın sarayına götürülürken Dahhâk'tan şöyle bahsedilmiştir. "*...Dahhak'ın sarayına götürüp o ejderha yapıya teslim ettiler.*" (Firdevsî, 1995: II, 56)

Bu varlıklar anlatılarda kötülüğü simgeleyen varlık olması haricinde iri yapılı olarak bilindikleri için kahraman tasvir edilirken ejderha yapılı olarak anlatılmıştır. Örneğin Rüstem, ejderha yapılı ve onun kılığında anlatılmıştır. Ejderhanın anıldığı bir diğer yönüye bekçilik yapmasıdır: Ejderha, Kârun'un yedi küp hâlinde yerin altına gömülen hazinesinin üstünde uyuyarak bu hazineyi beklediğinden bahsedilmiştir. (Yıldırım, 2008: 276) Yunan mitolojisinde *Ladon*, tanrıların bahçesindeki altın elma veren ağacı beklemektedir. Alman mitolojisinde *Fafnir* adlı bir ejderha, Nibelungen hazinesini bekleyen bir bekçi olarak anlatılmıştır. Ejderhanın kullanıldığı bir diğer anlatı ise Hz. Musa'nın asasının ejderhaya dönüşmesidir. (And, 2008: 322)

Metin And'ın belirttiği ifade göre, bu varlık gök cisimlerinde de karşımıza çıkmaktadır. Takımyıldızlarından birinin adı ejderha anlamına gelen *Tinnin* olduğunu belirtmiştir. Küçükayı takımyıldızlarının etrafını sararak S harfi gibi kıvrıldığını, bu görüntüyle ejderhaya benzediği ifade etmiştir. (2008: 326)

Edebiyatta ejderha sevgilinin saçı yerine kullanılmış çünkü sevgilinin saçları kıvrım kıvrımdır. Sevgilinin saçlarından hareket ederek saçlarının uzunluğu ve çokluğu bin başlı ejderhaya benzetilmiştir. (Pala, 1989: I, 146) Büyük yılan olarak adlandırılan bu varlık; beytlerde cesur, kızgın bir insan, zalim hükümdar için de kullanılmıştır. Aynı zamanda iri yapılı at, keskin kılıç, kahraman, cesur, korkusuz, dil, nefis ve ölüm, karanlık anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. (Yıldırım, 2008: 276)

Bâkî

*“Felek bir ejdehâ-yı heft-serdür
Tolanmış genc-i dünyâyı ser-â-pây” (G. 519/2)*

Ejderha, bazen üç bazen yedi başlı, kötülüğün simgesi bir varlık olarak tasvir edilmiştir. Şair şiirinde feleği, dünyayı sarmalayan yedi başlı bir ejderhaya; dünyayı bir hazineye benzetmiş, benzetme ilgisinin beraberinde ejderhanın bekçi yönüne telmihte bulunmuştur.

*“Berk uran tâc-ı zerinün pertevdür Sanmanuz
Ejdehâ-yı heft-ser gibi Saçar âzer liva” (K. 17/10)*

Ejderha edebiyatta ağızdan ateş saçan, yedi başlı bir varlık olarak anlatılmıştır. Kötülüğün simgesi olarak kullanılsa da cesareti, kahramanlığı dile getirmek için de kullanılmıştır. Bâkî beytinde memduhunu cesaretini ve kahramanlığı övmek için ağızdan ateş çıkan, yedi başlı bir ejderhaya benzetmiştir. Ejderhanın bu yönlerine telmihte bulunulmuştur.

*“Yine Fir’ avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde ‘asâsını bir ejder sünbül” (K. 24/12)*

Hız. Musa'nın asasının ejderhaya dönüşmesi kıssasına telmihte bulunan bu beytte zulmün simgesi olan Firavun ve ordusu kış aylarına benzetilmiştir. Firavuna galip gelen Hız. Musa ve ejderhaya dönüşen asası, sümbül üzerinden bahar aylarına benzetilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

“*Velâyetünle gazâda âsâ-yı Mûsâ-veş*
Olur ‘adû gözine her tüfek bir ejderha” (K. 12/31)

Musa’nın asasının ejderhaya dönüşmesine telmihte bulunulan bu beytte, memduhun yönetiminde gerçekleşen savaşta her silahın bir ejderhaya dönüşeceği ifade edilmiştir.

“*Havf itdi görüp ejder-i âhumı felekler*
Zencir-i saçun gibi biri birine girdi” (G. 510/4)

Burada ateş ve ejderha ilişkisine değinen şair aynı zamanda sevgilinin saçı ile ejderha arasındaki bağlantıya atıfta bulunmuştur. Sevgilinin saçının uzunluğu ve kıvrım kıvrım olması bakımından ejderhaya benzetilmiştir.

“*Ejder-i âhumdan ey Yahyâ cihâna oldu fâş*
Gizlû genc idi anun ‘ışkı dil-i yirâneye” (G. 422/5)

Beytte ejderha ile beraber kullanılan birçok ifadeye yer verilmiştir. Ejderhalar hazinelerin bekçisi olarak görülmüşler ve bazen beytlerde bu şekilde ele alınmışlardır. Şair hem bu duruma hem de ejderha ve ateş arasındaki ilişkiye telmihte bulunmuştur.

3.10 İrem Bağı

İbranice kökenli *Aram* kelimesinden geldiği ve *yüksek memleket* anlamını taşıdığı belirtilmiştir. Âd’ın oğlu Şeddad tarafından cennete benzemesi için yapıldığı belirtilmiştir. (Harman, 2000; Onay, 2023)

Şam ve Yemen’de hâkimiyet kurmuş olan Âd kavmi kralı tarafından yapıldığı ifade edilen İrem, edebiyatta daha çok bağ-ı İrem olarak geçmiştir. Bu kral, tanrılık iddiasında bulunmuş ve cennete benzeyen bir bahçe yapma isteğiyle İrem Bahçesi’ni yaptırmıştır. Allahı’n göndermiş olduğu bir tûfan ile yıkılmıştır. (Pala, 1989: I, 247)

Divan edebiyatında İrem, güzel bahçe, gösterişli mekân olarak anlatılmış, sıklıkla cennet kelimesiyle kullanılmıştır. Bağları ve rengârenk ağaçlarıyla ün salmış olan İrem bahçesi, baharı simgelediği gibi sevgilinin oturduğu evi de simgelemiştir. Tasavvufî anlamda

baktığımızda ise Allah aşkıyla dolmuş insanın gönlü, Tanrı ile buluşma yeri şeklinde ifade edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 419)

Bâkî

*“Hüsnün güliyle bâg-ı cihân gülşen-i İrem
Her sû hezâr bülbül ü sad gûne dâstân” (K. 1/38)*

İrem bağı, güzelliği ile meşhurdur. Bu bakımdan sevgili ya da övülen kişi ile bağlantı kurulmuştur. Sultan Süleyman’ın güzelliği, İrem bağının güzelliğine benzetilmiştir.

*“İtdi şehri şeref-i makdem-i Sultân-ı cihân
Reşk-i bâg-ı İrem ü gayret-i gülzâr-ı cinân” (K. 2/1)*

Sultan Süleyman, cihan padişahı olarak adlandırılmıştır. Bu padişah şehri öyle güzel imar etmiştir ki İrem burayı kıskanmıştır. İrem bağının güzelliğine telmihte bulunurken kıskançlık göstermesiyle kişileştirme sanatı yapılmıştır.

*“Bâg-ı bihişt-i kûyına yârun irem diyü
Hakdan hemîşe uçmaga bâl ü per isterin” (G. 386/2)*

Sevgili ve İrem bağı arasında türlü vesilelerle bağlantı kurulmuştur. Bu bağlantılardan biri sevgilinin evinin olduğu yeri İrem bahçesine benzetmektir. Uçmak kelimesi hem cennet hem de uçmak fiili anlamına gelecek şekilde kullanılarak tevriye sanatı yapılmış, böylece İrem bahçesinin cennet ile olan bağlantısına telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Tuti-i bâg-ı İrem gûyâ yeşil pervânedür
Oldı ana fi’l-mesel mir’ât-ı pür-ziver liva” (K. 17/3)*

İrem bağı yemyeşil çok güzel bahçe olarak anlatılmıştır. Şair onun bu özelliğine telmihte bulunmuştur.

*“Yahyâ behişt-i ‘Adne irem dir isen eger
Dâl eyle zühde kaddüni dünyâyı fâni kıl” (G. 244/5)*

İrem bağı, güzel ve yeşil olması sebebiyle cennetle aralarında bağlantı kurulmuştur. Şairler bu bağlantıyı gerek tasavvufî gerekse dünyevî konuları işlerken şiirlerinde kullanmışlardır. Taşlıcalı, yaşlılık dönemlerinde tasavvufî konuları işlediği için cennet ve İrem bahçesi arasındaki ilişkiyi tasavvufî açıdan ele almıştır.

*“Gelsün önürdi erenlerle mülākāt olsun
Sôfi-i sâfi irem dir ise bāg-ı İreme” (G. 427/2)*

İrem bahçesine sadece İrem denmemesi gerektiğini açıklayan bir beyttir.

3.11 İskender’in Aynası

İskender’in İskenderiye Limanı’ndaki her şeyi gösteren aynası, oldukça büyük olarak nitelendirilir. *Âyîne-i âlemlümâ* veya *âyîne-i gîtînümâ* adlarıyla da anılmış bu ayna, İskender’in İskenderiye şehrini kurduğu zaman Belinus, Hermis ve Valines tarafından yuvarlak bir biçimde yapılmış ve yüksekçe bir yere konulmuştur. Anlatılara göre ayna sayesinde bir aylık yoldan gelen gemiler görülürmüştü eğer düşman gemileri geliyorsa güneş ışığı vasıtasıyla yakılmış. (Taberi, 2023: II, 189)

Söz konusu aynanın İskender’in hocası Aristo tarafından yapıldığı da ifade edildiği gibi Hint hükümdarı Kayd’ın İskender’e hediye olarak verdiği de söylenmiştir. Anlatılara göre bu ayna bir gece hırsızlar tarafından çalınıp denize atılmıştır. (Pala, 1991: 252)

Tasavvuf edebiyatında câm-ı Cem olarak anılan bu ayna; insanın ufkunu açan, gizliliklerden haber veren, sırları ortaya çıkaran ya da müridin yolunu açan, kalbinin temizliğini gösteren nesne olarak gösterilmiştir. Bu ayna, hayat suyu ve Hızır ile de ilişkilendirilmiştir. Aşk konulu beytlerde ise uzakta kalmış, uzun zamandır yüzü görülmemiş sevgiliyi gösteren nesne olarak anlatılmıştır. (Yıldırım, 2008: 115)

Bâkî

*“Gözüme ‘ âlem görünmez görmesem ruhsârını
‘ Ârızun mir’âtıdır Âyîne-i âlem-nümâ” (G.15/4)*

İskender’in aynası tasavvuf edebiyatında Allah’ın tecellisini gösteren olarak anlatılmıştır. Şair bu ifadede yararlanarak âlemin hakikâtini gösterenin, sevgilinin yüzü olduğunu ifade

etmiştir. Böylelikle hem İskender'in aynasına telmihte bulunmuş hem de sevgilinin yüzünü bu aynaya benzetmiştir.

*“Câm la'lündür senün âyîne rûy-ı enverün
Adı var Câm-ı Cem ü Âyîne-i İskenderün” (G. 258/1)*

Sultan Süleyman'ın sarayındaki ayna ile Cem'in kadehi ve İskender'in aynası kıyaslanmıştır. Bu nesneler Sultan Süleyman'ın sarayında olsa daha büyük mutluluk duyacaklarını belirtilmiş, padişahın aynası ile İskender'in aynası kıyaslanmıştır.

*“Câm-ı cihân-nümâ-yı cemâlin göreydi ger
İtmezdi vaz' -ı âyine ferzend-i Filekûs” (G. 212/4)*

Sevgilinin yüzü ile İskender'in aynası cihanı göstermesi bakımından kıyaslanmış ayrıca Filekus diyerek aynanın İskender ile anılmasına telmihte bulunmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Her çiçek âyine-i 'âlem-nümadur 'âleme
Her varak bir 'ilm ü hikmetden olur gevher-nisâr” (K. 11/2)*

Yeryüzündeki her şey Allah'ın bir tecellisidir, âlem-nüma ise Allah'ın tecellisini gösteren ayna olarak düşünülmüştür.

*“‘Ayn-ı rif‘at oldı ey Yahyâ bu alçaklık bana
Kendümi âyine-i 'âlemde 'âli görmedüm” (G. 258/5)*

İskender saltanat sahibi olduktan bir müddet sonra tanrılık iddia edecek kadar kendini yüce görmüştür. Taşlıcalı hem bu duruma hem de aynanın İskender ile olan bağlantısına değinerek kendisini, bu âlemi gösteren aynada büyük görmediğini ifade etmiştir.

*“Halka şemşiründen ölmek başka bir 'âlem gibi
Oldı tıgun gün gibi âyine-i 'âlem-nümâ” (G. 4/3)*

İskender'in aynasının, bir günlük yol kadar uzak olan mesafeden gelen gemileri gösterdiği rivayet edilmiştir. Şair, bu rivayete telmihte bulunarak kılıcın âlem-nüma gibi her şeyi apaçık gösterdiğini ifade etmiştir.

3.12 Kâf Dağı

Dağlar içerisindeki en acayip ve büyük olarak gösterilen bu dağda; Ankâ kuşunun yaşadığı ve dağın, cennet incilerinden çıktığı rivayet edilmiştir. (Arabî, 1997: 119) Kâf Dağı'nın arkasında meleklerin olduğu, başka âlemlerin bu dağın ötesinde yer aldığı düşünülmüştür. (Demirci, 2001: 145)

Dünyanın etrafını çevrelediğine, yerin altında bütün dağların köklerinin ona bağlandığına inanılmıştır. Güneşin ilk ışıklarının ona doğduğuna ve Ankâ kuşunun, cinlerin, şeytanların ve Yecûc ile Mecûn'un burada olduğuna inanılmıştır. Kutsal bir dağ olarak görülmüştür. (Pala, 1989: II, 261)

Tasavvufla da ilişkilendirilen bu dağ, sûfilerin ulaşmak istedikleri yer olarak görülmüş çünkü bu dağ o kadar yüksektir ki gökyüzünün tamamını kaplar, Feridüddîn Attâr Mantıku't-tayr adlı eserinde çetin yolu bu dağ üzerinden anlatmıştır. Dağlar yaratıcısı ile aralarında gizemli bir bağ olduğu düşünülerek beytlerde genellikle sırlarla dolu ve yüce bir nesne olarak ele alınmıştır. Dağlara yakın olmak Allah'a yakın olmak, diye düşünülmüştür. (Yıldırım, 2008: 445)

Bâkî

*“Levhaşa'llâh zehî saltanat-ı kâhire kim
Kâfdan Kâfa cihân cümle mutî'-i fermân” (K. 2/34)*

Kâf Dağı oldukça büyük, heybetli olarak tasvir edilmiş ve bütün dağların köklerinin bu dağa bağlı olduğu rivayet edilmiştir. Bu rivayetten yola çıkan şair, cihan sultanı olarak adlandırılan Sultan Süleyman'ın hükümdarlığının köklerini, tıpkı Kâf Dağı gibi dört bir yana salındığını ifade etmiştir.

*“Minkârına dilerse alur çarhı dânevâr
'Ankâ-yı Kâf-ı kadrüne bir tu'medür cihân” (K. 1/25)*

Ankâ kuşunun Kâf Dağı’nda yaşadığı Mantıku’t-tayr adlı eserde bahsedilmiştir. Kâf Dağı ve Ankâ arasındaki ilişkiden yola çıkan şair, padişahı bu dağda yaşayan Ankâ’ya benzetmiştir.

*“Dâne-i gendüm tahammül kıldugum eksem n’ola
Hırmı-i ‘âlemde saymaz kûh-ı Kâfî kâh şevk” (G. 237/4)*

Bu dağ tasavvufu ile ilişkilendirilerek de kullanılmış öyle ki bu dağa erişen kişi, gönül tokluğuna ulaşmıştır. Bâkî, Simurg’un buraya ulaşmasını sevgilinin eşiğine ulaşmak gibi göstererek hem Simurg’un bu dağa ulaşmasına telmihte bulunmuş hem de Kâf Dağı’nın tasavvufta ele alınış şeklini, sevgilinin eşiğine benzetmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Kâf tagı gibidür muhteşem ü ehl-i vakar
Seyl gibi akar envâr-ı kemâli meh ü sâl” (K. 18/16)*

Kâf Dağı gösterişli ve ulaşılmaz bir dağ olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirde yararlanan şairler memduhlarını yüceltmek amaçlı dağın bu yönünü kullanmışlardır. Sultan Süleyman’ın Kâf Dağı gibi muhteşem olduğu ifade edilmiştir.

*“Cefâ ile günümüz geçdi Kâf-ı fûrkatde
Vefâ didikleri ‘ânkâdur anı görmüş yok” (G. 208/2)*

Mantıku’t-tayr’da Hüdühüd’ün önderliğindeki kuşlar, Kâf Dağı’nda yaşayan Simurg’a ulaşmaya çalışmışlardır. Bu zorlu yolculukta birçok kuş telef olmuştur. Bu anlatıdan yola çıkan şair, Kâf Dağı’nı dert yeri olarak göstermiş ayrıca Ankâ’nın burada yaşamasına atıfta bulunmuştur.

*“Yaşum Kâf-ı Hakikatden gelür bir ‘ayn-ı ‘âlidür
Mahabbet bahrinün emvâcudur rahmet zülâlidür” (G. 89/1)*

Yahyâ Bey yaşlılık döneminde tasavvufî konuları işlemiştir. Bu anlayışla Kâf Dağı’nı ele alan şair, yaşının bir hayli ilerlediğini bu dağ üzerinden anlatmıştır.

3.13 Kevser Suyu

Kevser suyu dinî terim olarak da kullanılmaktadır.

Su, her zaman kutsal bir unsur olarak görülmüştür. Hayat verici, canlıların var olmasının temel sebebi, diriltici olması gibi sebeplerden dolayı kutsallaştırılmıştır. Sözlük anlamı bolluk ve çokluk olarak verilmiştir. Cennette yer alan bir ırmak olarak bilinen bu suyun, Hz. Muhammed'in miraca çıkışının sembolü olduğu belirtilmiştir. (And, 2008: 44) *Âb-ı Kevser, şarâb-ı Kevser ayr-i Kevser: Kevser pınarı, havz-ı Kevser, Kevser havuzu, çeşme-i Kevser, nehr-i Kevser* adlarıyla anılmıştır. (Yıldırım, 2008: 461)

Göl ya da akarsu olarak nitelendirilen bu suyun boyu, Mekke ile Yemen; eni, Safâ ile Aden arası kadar olduğu rivayet edilmiştir. Bu sudan içenin bir daha susamadığı, suyun süttten daha beyaz, kaymaktan daha yumuşak olduğu, tadının baldan daha lezzetli olduğu ve çok soğuk olduğu, cennette Hz. Muhammed'e verildiği rivayet edilmiştir. (Pala, 1989: I, 280)

Arşın altından aktığına inanılan Kevser suyunun altında kum yerine inciler olduğu, Kevser'in miskten daha güzel koktuğu ifade edilmiştir. İslamî kaynaklarda ise dünyadaki bütün suların kaynağı olarak gösterilmiştir. Kare şeklinde olduğu ve ahirette Hz. Muhammed'in ümmetiyle buluşacağı yer olarak bildirilmiştir. (Ertürk, 1997: 546) Türk edebiyatında tatlı, temiz, saf şarap anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır. (Onay, 2023: 231)

Bâkî

“Hat-ı müşğîn-i leb-i la'lüne mânend olmaz

Bulsa ger perveriş-i çeşme-i Kevser sünbül” (K. 24/40)

Divan edebiyatında can verme, diriltme unsuru sevgilinin dudağıdır. Bu özelliğiyle dudak ile âb-ı hayat arasında benzerlik ilgisi kurulmuştur. Kevser suyu bazen şiirlerde âb-ı hayat gibi can veren, diriltten olarak gösterilmiştir. Nitekim Bâkî, leb-i lal tamlamasına yer vererek sevgilinin dudağını, Kevser suyu gibi can bağışlayıcı olarak göstermiştir. Beytte Kevser'in misk kadar güzel kokmasına da telmihte bulunmuştur.

“Hûr u Kevserden mey ü mahbûb ise maksûd eger

‘Ayş u nûş esbabı hep hâzır müheyyâ bundadır” (G. 157/2)

Şaire göre zâhidler, cenneti güzeller ve Kevser suyu için istemektedir. Bâkî, bunu gereksiz olarak görmüş zaten bunların dünyada olduğunu ifade etmiştir. Beytte Kevser suyunun cennette bulunan bir havuz olduğuna telmihte bulunmuştur.

*“Nûş iden câm-ı lebûn ölmekden asla gam yimez
Kim humârı olmaz ey sâkî şarâb-ı Kevserün” (G. 258/3)*

Cennetle ya da dinî şahsiyetlerle aralarında ilgi bulunan âb-ı hayat, Kevser gibi suları şairler, şarap olarak şiirlerinde kullanmışlardır. Kevser şarabından içen kim sarhoş olmaz, diyerek şair Kevser suyunu şaraba benzetmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Cihânı cennete döndürdi virdi halka hayât
Bu Selsebil-i musaffâ bu Kevser-i sâni” (K. 5/2)*

Taşlıcalı, Sultan Süleyman'ı övdüğü kasidesinde onun dünyayı cennete çevirdiğini söyleyerek yöneticiliğini övmüş, Kevser suyunun canlandıran özelliğini hatırlatarak memduhu, ikinci Kevser suyu olarak nitelendirmiştir.

*“Sâki-i Kevser gibi destinde altun tāsı var
Bagda zerrin-kadehler oldı ‘ayn-ı hûr-ı ‘in” (K. 13/2)*

Kevser suyu bazen şarap gibi tasvir edilmiştir. Buradaki beytte yine bu tasvir kullanılarak sâkî tarafından sunulan bir içki gibi düşünülmüştür.

*“‘Ayn-ı ‘ibretle nazar eyle hilâle sanasın
Âb-ı Kevserden akar cānib-i dünyāya zūlal” (K. 14/10)*

Kevser suyunun; soğuk, baldan tatlı, renginin ise süttten daha beyaz olduğu belirtilmiştir. Taşlıcalı, söz konusu suyun dünyaya taraf akan soğuk ve leziz bir su olduğunu söyleyerek bu özelliklerine atıfta bulunmuştur.

3.14 Keyvân

Zuhal ya da diğer adıyla Satürn. En büyük uğursuzluk anlamına gelen *nahs-ı ekber* adıyla da anılmıştır. Bu gezegenin etkisinde olan insanların cahil, ahmak, yalancı ve kötü huylu oldukları anlatılmıştır. Yedinci felekte olduğu için bu gezegen ile Hintliler arasında bağlantı kurulmuştur. Bu bağlantıdan dolayı çizilen resimlerde Hintliler gibi esmer insanlar çizilmiş, yine göğün en yüksekinde olmasından kaynaklı olarak fil ile ilişkilendirilmiştir. (And, 2008: 352)

Zaman tanrısı olup ekip biçmeyi koruduğu, renginin siyaha yakın yeşil olduğu ve bu gezegenin hâkim olduğu senelerde çetin soğukların yaşandığı rivayet edilmiştir. (Pala, 1989: I, 507)

Yunan mitolojisinde en büyük tanrı olarak kabul edilmiş, elinde orak ve kum saati bulunan yaşlı bir adam olarak betimlenmiştir. Bu tanrıya insanların çok büyük hediyeler sundukları ve bundan dolayı ülke ekonomisine ciddi zarar verildiği için artık sadece mum hediye edilmesine izin verildiği rivayetler edilmiştir. İslam inanışta Zuhal; en uğursuz, yavaş hareket eden, değersiz nesneleri ve varlıkları simgeleyen gezegen olarak görülmüştür. Yaşlıların, değersiz varlıkların ve nesnelerin, bilgisizlerin gezegeni şeklinde ifade edilmiştir. (Yıldırım, 2008: 747)

Bâkî

“Bâlâ-yı çarh-ı heftüme Keyvân-ı kühne-sâl
Oturmuş idi niteki Hindû-yı pîl-bân” (K. 1/8)

Beytte fil süren bir Hintli anlatılmıştır. Anlatılarda yaşlı bir adam olarak tasvir edilen Zuhal, burada da yaşlı bir kişi olarak anlatılmıştır. Hintli denmesinin sebebi ise hem Satürn’ün rengi siyah hem de yedinci felekte olmasıdır. Bu gezegen yavaş hareket eder, fil yavaş hareket eden bir varlıktır. Bu bağlamlardan hareketle file benzetilmiştir.

“Gedâ-yı âsitânun âsmâna ser-fürû kılmaz
Begenmez hâsılı kemter kulun eyvân-ı Keyvânı” (K. 5/28)

Eyvân, normalden daha büyük arazilere verilen isimdir. Eyvân ve keyvân kelimeleri genellikle beraber kullanılmıştır. Bunun sebebi hem ses benzerliklerinin olması hem de eyvân adı verilen yerlerde genellikle yaşlıların oturmasıdır. Keyvân ihtiyar adam olarak

betimlendiği için eyvân-ı Keyvân yaşlıların ya da saygın insanların oturduğu yer olarak düşünülmüştür. (Abbasoğulları, 2021: 698)

*“Anlar itdi hâkden eflâke gerçi ser-firâz
Menzilin şâh-ı cihân eyvân-ı Keyvân eyledi” (K. 7/25)*

Keyvân göğün en üstünde bulunan gezegendir. Şair, Selim Şah ve Sultan Süleyman’ın başlarını göğe kadar çıkardıklarını söyleyerek gezegenin bu özelliğine telmihte bulunmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Du ‘â-yı hayrân âvâzı çıkar eyvân-ı Keyvâna
Süvâr olsa o geydügi yaraşuk şâh-ı nûrânî” (K. 16/30)*

Dua ederken insanlar göğe bakarlar çünkü gök ilahî kudret olarak görülmüştür. Keyvân kelimesi kullanılarak göğün en üst yeri kastedilmiştir.

*“Zihî hayrât-ı ‘âli kim sürûş-ı âsumân yer yer
Görürler câmi ‘inden aşaga eyvân-ı Keyvânî” (K. 16/34)*

Eyvân kelimesi yüksek yer anlamına da gelmektedir. Eyvân ve Keyvân kelimeleri beraber kullanıldığında padişaha övgü unsuru haline gelmiştir. Özel günlerde divana çıkan padişahı, eyvân-ı Keyvân ifadeleriyle anlatmışlardır.

*“Üstüne geçse ne gam her kara câhil zirâ
Yücedür mertebesi şems ü kamerden Zuhâlün” (G. 220/3)*

Zuhal, Satürn kelimeleri Keyvân kelimesinin diğer adlarıdır. Gezegenin göğün en üst katmanında yer almasına atıfta bulunulmuştur.

3.15 Mâh

Kâmer, meh, ay. Gecenin karanlığını yırtıp insanların yolunu aydınlattığı için Güneş gibi çokça önemsenen, değer verilen, kutsallaştırılan varlıklardan biridir. “Mâh-ı nev, mâh-ı rûze, mâh-ı ıyd, mâh-ı Yemânî, mâh-ı tâbân, Mâhlika” gibi bileşiklerle kullanılmıştır. (Pala, 1989: I, 306)

Dünyaya en yakın yani birinci gezegen ve en küçük gezegen olan Ay'ın; zayıflığı, dedikoduyu, iyiliği, hareketi temsil ettiği belirtilmiştir. Bu gezegenin ışığını Güneş'ten aldığı düşüncesiyle *Neyyir-i asgar* adı verilmiş, gümüş olarak nitelendirilmiştir. (And, 2008: 359)

Zerdüşt inancına göre ise Ay, hayvanları koruyup onların çoğalmasına yardımcı olan güç olarak görülmüştür. Avesta'da ayda üç kere yapılan *aya yakış* tan bahsedilmiştir. Ay'ın hilal şeklinde görünmesi İranlılar için özel bir durum olduğu ifade edilmiş, yine İranlılar güneş ve Ay'a erillik dişilik yükleyerek birbirlerine âşık olduklarını düşünmüşlerdir. Fars edebiyatında Ay, daha çok sevgilinin ya da kadının yüzü olarak anılmıştır. Sevgilinin yüzü parlaklık ve beyazlık bakımından Ay ile simgeleştirilmiştir. Ay'ın üstündeki siyah lekelerin sebebi şöyle hikâyeleştirilmiştir: Güneş; ayın parlaklığını ve beyazlığını kıskanmış, bu kıskançlıkla çamurlu ellerini ayın yüzüne sürmüştür. Ay'ın üstündeki siyah lekelerin buradan geldiği ifade edilmiştir. Ay; şiirlerde yükseklik, ululuk, yücelik, parlaklık, güzellik, üstünlük gibi unsurlarla mazmun oluşturulup anlatılmıştır. (Yıldırım, 2008: 493)

Mâh, Türk edebiyatındaki beytlerde sevgilinin güzellik unsurları anlatılırken kullanılmıştır. Çok yüksekte olmasından dolayı kimse ona erişemez ve el süremez. Ayın bulutların arasından çıkışı, sevgilinin kıyafetlerini çıkarması; ay tutulması ise mâşukun saçlarıyla yüzünü örtmesi olarak anlatılmıştır. Yıldızlar ve Ay'ın gökyüzünde yan yana durması şairlere, padişah ve askerlerini çağırştırmıştır. Hz. Muhammed'in "*Şakku'l Kamer*" mucizesi yine Ay'ın kullanıldığı beytlerde geçmiştir. (Pala, 1989: I, 52)

Bâkî

"Ana cild-i garrâ müzehheb mutallâ

Meh-i 'âlem-ârâ vü hûrşîd-i enver" (K. 3/26)

Bâkî, Sultan Süleyman'ın divanını övdüğü bu beytte, divan cildini, Ay'ın parlaklığı ile anlatmıştır. Ayrıca ciltçilik sanatına dair hatırlatmalarda bulunmuştur.

"Felek gırbâl ile zer buldı dirler hâk-i râhunda

Miyân-ı hâlede seyr eyleyenler mâh-ı tâbânı" (K. 5/23)

Sultan Selim'in toprağının yüceltildiği bu beytte, sevgilinin ay gibi yüzü tozların arasındaki altına benzetilmiştir.

*“Düşer bir ‘ukdeye gâhî küdüret kesb ider tâli’
Gerekse mâh-ı tâbân ol gerek mihr-i dırahşân ol” (G. 11/5)*

Ay’ın parlaklığına atıfta bulunulan beytte insan zor duruma düşse bile Ay gibi aydınlık olmaya devam etmesi gerektiği belirtilerek gezegenin parlaklığına atıfta bulunmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Meydân-ı semendi bu tokuz çarh-ı mutabbak
Na ‘leyni nişânı meh ü mihr-i felek-ârâ” (K. 1/31)*

Ay şiirlerde güzellik, parlaklık ve süs anlamlarına gelecek şekilde kullanılmıştır. Hz. Muhammed’e yazılan bu beytte, onun bir çift ayakkabısını Ay ve Güneş tarafından süslendiği belirtilmiştir.

*“Mâh-ı nev şehrumüzün hûbı gibi oldı zarîf
Ayda bir kerre ider ‘âşıkına ‘arz-ı cemal” (K. 14/15)*

Mâh kelimesi, çeşitli tamlamalarla kullanılmıştır. Yeni ay anlamına gelen mâh-ı nev, sevgili gibi düşünülerek âşığına ayda bir kez görüldüğü anlatılmıştır.

*“Meh-i rûze gibi kadre irişdi bir gice rûhum
Felek âyinesinde eyledüm seyrümde seyranı” (K. 16/23)*

Meh-i rûze, Ramazan ayı anlamına gelmektedir. Şair, ruhunun değere erişmesini meh-i rûz’a benzetmiştir.

3.16 Mey

Şarap, bâde adlarıyla bilinir. Eski Türkçede *süci* adıyla kullanılmıştır. (Onay, 2023: 262) Anlatılarda şarabın sadece içilmesini değil, ilk üretimi ve nasıl üretildiği hakkında birçok hikâyeye rastlanılmıştır. Fars mitolojisinde Cemşîd tarafından ilk kez üretildiği anlatılmış, cām-ı Cem ifadesinin de bu üretimden sonra ortaya çıktığı belirtilmiştir. *Hayâtü’l hayavân*’da geçen hikâyeye göre ise Hz. Âdem; cennete üzüm asması dikmiş, şeytan bu ağacın altında sürekli bir hayvan öldürmüş, ağaç bu şekilde büyümüştür. Başka bir anlatıda

ise Kâbil'in oğlu Tomâl, şeytandan içki yapmayı öğrenmiş, hem kendi içmiş hem de kardeşlerine içirmiştir. (Yıldırım, 2008: 514-515)

Divan edebiyatındaki beytlerde sıkça karşımıza çıkan mey; sagar, kadeh, ayak, piyale adlarını almış, sevgilinin güzellik unsurları arasında yer almıştır. Mey ifadesi bazen sevgilinin yanağı, dudağı, kan, gözyaşı anlamlarında kullanılmıştır. (Pala, 1989: 62)

İslamiyet'i kabul etmiş Fars ve Türk milletleri yasak olmasına rağmen edebiyatlarında mey, şarap, kadeh ifadelerine yer vermişler ancak bu ifadeler genellikle ilahî aşkı temsil eden şaraptır. Allah aşkının içilmesi şarap olarak nitelenmiştir. Şair; ilahî aşkı değil, beşerî aşkı anlatıyorsa da kastettiği şarap, aşk şarabıdır.

Bâkî

*“Yâd-ı lebûnle câm-ı mey-i la'l-fâm için
Kûy-ı mugânı geşt iderin hâne hâne ben” (G. 357/3)*

Şarap kırmızı rengi itibariyle sevgilinin dudağını çağrıştırmıştır. Bundan dolayı şair, sevgilinin dudaklarıyla kırmızı şarap kadehine benzetmiştir.

*“Câm-ı mey bezmde bir dil-ber-i ra'nâdur kim
Çihre-i nâzüki gül-berg-i mutarrâdan yig” (G. 261/3)*

Sevgili divan şiirinde her daim aranan bir güzellik olarak anlatılmıştır. Âşıklar adeta onun müptelasıdır ki ondan ayrı kalmak istemezler. Bu anlayıştan yola çıkan şair, şarabı meclisteki sevgiliye benzetmiş çünkü şarap, tıpkı sevgili gibi her zaman aranan ve bağımlılık yapabilen bir maddedir.

*“Sûz-ı 'aşkundan dimâgum şol kadar âşüfte kim
Mey degül âsûde kılmaz dârû-yı hüş-ber bile” (G. 10/4)*

Klasik Türk edebiyatında âşık, yakıcı aşkın ateşinden dolayı şarap içer. Bâkî, bu duruma atıfta bulunmuştur.

Taşlıca Yahyâ

“Cānuma od salma agyār ile cām-ı mey içüp
‘Āşika zulm itme şāhum tāt-ı zibālar geyüp” (G. 29/2)

Şarabın sarhoşluk veren yönüne değinilmiş, sevgilinin şarabı âşığın canını yakmaktadır.

“Mey-i la’lün yine Sāki beni hayrān kıldı
Aldı zūlfün gibi aklımı perişān kıldı” (G. 511/1)

Sevgilinin dudakları şarabın kırmızısına benzetilerek şarabın rengine atıfta bulunulmuştur.

“‘Ākil oldur ki cihān nakşına meyl eylemeyüp
Devr-i cām-ı mey ile hōş geçüre devranı” (G. 513/4)

Şarap içen kimse mahmur olur, bu mahmurlukla dünya hayatını zevk içinde sıkıntısız olarak geçirir. Taşlıcalı, akıllı bir kimsenin şarap içip bu dünyada hoş vakit geçireceğini belirtmiştir. Şairin, sanat anlayışına baktığımız da bu şarabın ilahî aşk şarabı olması muhtemeldir çünkü Taşlıcalı bir müddet sonra tasavvufî konuları işlemiştir.

3.17 Musa’nın Asası

Musa’nın asası Kur’an Kerim’de geçtiği için dinî terim olarak da kullanılmaktadır.

Hız. Musa’nın mucizelerinden biri olan asasıdır. Kur’an-ı Kerim’de Peygamber’in “*O benim asâmdır*” dediği belirtilmiştir. (20. Tâhâ: 18) Bu asa ile Peygamber’in, Firavun’dan kaçarken Kızıldeniz’i ortadan ikiye ayırdığı, yere attığında yılanı dönüştüğü ve kavmi su istediğinde asayı taşı vurup su çıkarttığı belirtilmiştir. (26. Şuarâ: 63;27. Neml: 10; 28. Kasas: 31; 2. Bakara: 60) Kur’an-ı Kerim’de asa kelimesi *ejder-i su’ban* olarak nakledilmiş, kuvvet olarak yedi başlı ejderhaya benzetilmiştir. (Onay, 2023: 273)

Hız. Musa’ya ait olan bu asanın; cennetteki mersin ağacından yapıldığı, kudret helvası indirdiği, yılan şekline girip canlandığı ya da ağaç şekline gelip yaprak açtığı rivayet edilmiştir. (Pala, 1989: I, 42)

Asanın Musa'ya ulaşmasıysa şöyle anlatılmıştır. Hz. Musa, çoban olarak Hz. Şuayb'ın yanına gitmiştir. Aralarında bir anlaşma yapmışlar ve bu anlaşma neticesinde Şuaby Peygamber ona türlü mucizeleri ve sırları olan bir asa vermiştir. (Yıldırım, 2008: 536)

Edebiyatta ejderha, saç, yılan, hırka, derviş kelimeleriyle beraber kullanılmıştır. Asa yılanı dönüşebildiği için sevgilinin saçına benzetilmiştir. Denge unsuru olarak da kullanılan asa, bazen şairler tarafından şarap kadehi olarak gösterilmiştir. (Pala, 1989: I, 42)

Bâkî

*“Yine Fir’avn-ı şitâ ceyşine Mûsâ-mânend
Eyledi elde ‘asâsını bir ejder sünbül” (K. 24/12)*

Asanın ejderhaya dönüşmesi anlatılarda geçmiştir. Burada da asanın ejderhaya dönüşmesine telmihte bulunurken bir yandan da ilkbaharın gelişi sümbül kelimesiyle anlatılmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Hazret-i Musa âsâsı gibi rumh-ı gâziyân
Görinür ‘ayn-ı ‘adûya ejdehâ-peyker liva” (K. 15/7)*

Şair, Sultan Süleyman'ın gelişini Hz. Musa'nın asasına benzetmiştir. Asanın ejderhaya dönüşmesi hatırlatılmıştır.

*“Satrlardur sanmanız Mûsâ âsâsında ya hôd
Niçe yirden şakk olupdur gûyiyâ Nil-i revan” (G. 301/5)*

Musa'nın asa ile Kızıldeniz'i ortadan ikiye ayırmasına değinilmiş; asa, şakk, Nil kelimeleriyle tenasüb sanatı yapılmıştır.

*“Görün ki ‘ar‘ar-ı mi‘nû ‘asâ-yı Mûsâ-veş
‘Adûya karşı yılan dillü nizedür şeklâ” (K. 12/8)*

Söz konusu asanın boyunun çok uzun olduğu rivayet edilmiştir. Sultan Süleyman için yazılan kasidede padişahın boyu, Musa Peygamber'in asasının boyuna benzetilerek telmih

sanatına başvurulmuştur. Beytte düşmanın yılan dili ifadesiyle asanın ejderhaya dönüşmesine atıfta bulunulmuştur.

3.18 Peri

Fars kökenli olan bu kelimenin *büyyü yapan, büyüleyen kadın* anlamlarına gelen *pairika* olduğu belirtilmiştir. Daha sonra adı peri olarak değişen bu varlıklar, Zebd-Avesta'da *şeytan, kovulmuş yaratık* anlamlarında kullanıldığı ifade edilmiştir. Eski İran hikâyelerinde ise *güzel ama şeytanî kadın* olarak kullanılmıştır. Vedalar'da bu kelime doğanın dişil ruhu kabul edilmiştir. (Bozkurt, 2007: 232)

Cinlerin güzel kızlarına verilmiş bu isim, genellikle iyi insanlara yardım eden, ateşten yaratılmış varlıklardır. Zamanla melek ve huri ile eş anlamı olarak kullanılmıştır. İstedikleri şekle girebilen bu varlıklar; Fars, Türk ve Yunan edebiyatlarında sıklıkla kullanılmıştır. Genellikle yeşil bir yerde, su kenarında bulundukları rivayet edilmiştir. Sadece divan edebiyatında değil, Türk halk hikâyelerinde kahramanlar, peri kızlarından birine âşık olmuşlar ve onlara kavuşmak için çeşitli engellerle mücadele etmişlerdir. Eski İran rivayetlerine ise Dâhhâk, Hz. Süleyman, Cemşîd perilerin dilinden anlayan, onlarla konuşan ve onlara hükmeden kişiler olarak gösterilmiştir. (Yıldırım, 2008: 565)

Pınar, hamam, göl kenarları, çeşmeler yani suyun olduğu yerler, perilerin yeri olarak görülmüştür. İnsanlara görünmemeleri, onlardan kaçmaları, bazı insanları kendilerine âşık etmeleri, istedikleri şekle girebilmeleri, sihir yapabilmeleri gibi birçok özellikleri anlatılmıştır. Tüm bu özellikleri ile periler divan edebiyatında sevgili için kullanılmıştır. Sevgilinin bir peri kadar hatta ondan daha güzel olduğu ifade edilmiştir. (Pala, 1989: 1)

Bâkî

“Perî gözden nihân olmak ne mümkündür zamânında
Cihânı şöyle nûrânî kılupdur rûy-ı rahşânı” (K. 5/4)

Övülen padişah Sultan Süleyman'ın gözünden, hiçbir şeyin kaçmadığı ifade edilen bu beytte gözler peri olarak adlandırılmıştır.

“Her perî-rûnun olur meyli rakîb-i dîve
Cân u dil virmek ile bunlara âdem yaramaz” (G. 203/3)

Peri cinlerin güzel kızlarına verilen isimken kötü perilere ise dev adı verilmiştir. Bâkî, iyi işler yapan insanların düşmanı çok olur diyerek iyi ve kötü tezadını peri ve dev kelimeleri üzerinden vermiştir.

*“Yaksun derûn-ı sîne-i ins ü perîde dâg
Nâr-ı firâk-ı Şâh Süleymân-ı kâm-rân” (Mus. 1/3/4)*

Peri kelimesi; cin, dev gibi insan dışı varlık anlamına gelecek şekilde kullanılmıştır.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Çıka geldi gözinün nûrî ‘Acem Şâhımın
Uçdı şâhin gibi açdı beriye bâl u peri” (K. 7/10)*

Periler bazen kanatları olup uçabilen varlıklar olarak tasvir edilmiştir. Bu tasvirten yararlanan şair, övgüye tabi tuttuğu kişinin şahin ve ruh kuşu gibi uçtuğunu ifade ederek memduhun savaşçı ve yiğitlik özelliklerini yüceltmıştır.

*“Pâdişâh-ı bahr u ber ya ‘ni Süleymân Şâh kim
Hep eli altındadır hâtem gibi ins ü peri” (K. 8/11)*

Bu beytte şair, Hz. Süleyman’ın cin ve peri gibi bütün mâhlukatı mührüyle elinin altında tutmasına telmihte bulunmuştur. Süleyman Sultan da tıpkı onun gibi tüm dünyayı elinde tutmaktadır.

*“Gönlüme gelse hayâlün cümle hâtırdan gider
Ey peri ezberlesem teshinin için bir du ‘â” (G. 3/2)*

Peri, cinlerin güzel kızlarına verilen isim olarak da kullanılmıştır. Divan edebiyatındaki şairler bundan hareket ederek sevgiliye peri diye hitap etmişlerdir.

3.19 Serv (Servi)

Her daim yeşil kalması, uzun boyu ve dimdik olmasıyla ünlenen servi ağacı, kutsanmış ve bir simge haline gelmiştir. Yakıldığında güzel bir koku saçan bu ağaçtan elde edilen ürünlerin dayanıklı olduğu düşünüldüğü için hemen her milletin mitolojisinde yer almıştır.

Hız. Nûh'un gemisinin bu ağaçtan yapıldığı rivayet edilmiştir. Servi ağacının ruhunun konuşabildiği ve kökünün çok uzun olması sebebiyle insan ömrünü nitelediği, ölümsüzlüğü ve sonsuzluğu simgelediği rivayet edilmiştir. Bu ağaç hiç eğilmeyen ve dalları başka ağaçların dalına karışmayan bir ağaç olması onu önemli hale getirmiştir. Servinin meyvesinin olmaması onu özgür olarak nitelenmesini sağlamış, bundan dolayı bazı milletler özgürlük simgesi haline getirmiştir. (Yıldırım, 2008: 616)

Dalları yere sarkan ve yeni yetişen serviye, *serv-i nâz*; dalları doğru büyümüş ve güzel olana, *serv-i âzâd*; doğru büyümüş serviye, *serv-i sehî* adı verilmiştir. Servi ağacının bulunduğu yerde her daim yılan olduğu, bülbül ve gül arasındaki ilişkinin üveyik kuşu denilen fâhte ve servi ağacı arasında da olduğu belirtilmiştir. (Onay, 2023: 154)

Servi ağacı su kenarında düşünölmüştür. Bundan dolayı çemen, bezm kelimeleri serv kelimesiyle beraber kullanılmıştır. Divan edebiyatında sevgilinin boyu uzunluk ve düzgünlük bakımından servi ağacına benzetilmiş, bu ağacın rüzgârda aheste aheste sallanması sevgilinin yürüyüşü için kullanılmıştır. Servinin daha çok mezarlıklarda bulunmasının sebebi: sallanırken Allah kelimesini çıkarması olduğu belirtilmiştir. (Pala, 1989: II, 414)

Bâkî

“Görsün nihâl-i serv-i sanavber-hırâmını
Ayruk çemende beslemesün bâgbân bân” (K. 1/30)

Servi ağacı yaprak dökmeyen, her daim yeşil kalabilen bir ağaçtır. Serv-i sanavber tamlamasıyla ağacın bu özelliği belirtilmiştir. II. Selim için yazılan beytte serv-i sanavber ifadesiyle padişahın bahçesinin her daim yeşil kaldığı belirtilerek ona övgüde bulunulmuştur.

“Cünûnün gördiler cûlar nihâl-i sîm-sîmânâ
Gümiş zencîr ile bend itdiler serv-i hırâmânı” (K. 5/27)

Cün ve servi kelimeleri yan yana kullanılarak servinin ayağına zincir dolaşmış şekilde tasvir edilmiştir. Burada serviden kasıt sevgilidir. Divan edebiyatında sevgilinin boyu uzunluk ve düzgünlük bakımından sevgiliye benzetilmiştir.

*“Bir kadem bas lutf ile gel gül-şene ey serv-kad
Bileler eksükligin her serv-i bâlâ semt semt” (G. 23/5)*

Sevgilinin boyu serviye benzetilmiş, serv-i bâlâ ifadesiyle sevgili kastedilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Sâyende revân su gibi hoş geçdi bu ‘alem
Düşmezdi yire serv boyun sâyesi amma” (K. 1/47)*

Hiz. Muhammed için yazılan kasidede, Peygamber’e övgü olarak boyunun uzunluğu servi ağacına benzetilmiş ayrıca saye kelimesi hem gölge hem senin yardımınla anlamına gelecek şekilde tevriyeli olarak kullanılmıştır.

*“Merdüm-i gülzâra benzer atlas-ı surh ile gül
Câme-i sebz ile hûd serv-i sehi bir nâzenin” (K. 13/7)*

Her iki beytte memduhun fiziksel özellikleri anlatılırken boyu, uzunluk ve düzgünlük bakımından servi ağacına benzetilmiştir.

*“Zâhidâ serv-i bülendümden ırag olamazın
Câmi ‘nin oldı menâr ile ziyâde şeren” (G. 505/2)*

Divan edebiyatında tasvir edilen sevgili hemen her daim abartılı özelliklere sahiptir. Boy itibariyle sevgili servi ağacı gibi uzun ve düzgün yapılıdır.

3.20 Sidre

İlahi ağaç, sedir ağacı. Arş ile yedinci gök arasında bulunduğu, cennetten sonra geldiği düşünüldüğü için *son nokta* adı verilmiştir. İslamî inanişâ göre melekler dâhil tüm varlıklar hakkındaki bilginin buraya çıktığı, Hiz. Muhammed dışında hiçbir varlığın buraya çıkamayacağı belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 621)

Köklerinin cennette, dalları arşın altında olduğu; bu ağacın bulunduğu yerde yapıcı büyük meleklerin bulunduğu rivayet edilmiştir. Yemişi, testilere; yaprakları fil kulağına benzetilmiştir. Bu ağacın Hira Dağı’nda olduğu da rivayetler arasındadır. (And, 2008: 146)

Miraç Gecesi Hz. Muhammed'in, Cebrail'i bu ağacın yanında gördüğü hemen yanında cennetin olduğu ve cennet sularının bu ağacın altından aktığı, şehitlerin ruhunun Kıyamet Günü'ne kadar burada bekleyeceği ifade edilmiştir. Bazı kimseler Tûbâ ağacı ile karıştırmış ancak sidre, daha çok *Sidretü'l-münteha* olarak kullanılmıştır. Divan edebiyatın ise daha çok sevgilinin boyu, padişahın yüceliğini ve ululuğunu anlatmak için kullanılmıştır. (Pala, 1989: II, 417)

Bâkî

*“Şahâ'îf olsa felekler nihâl-i Sidre kalem
Yazılmaya keremi defteri 'ale'l-icmâl” (K. 20/28)*

Şair, Kubad Paşa'ya yazdığı kasidesinde sidre ağacından yapılan kalem vasıtasıyla ona övgüde bulunduğunu belirtmiştir.

*“Salınan kûyında ol serv-i semen-sîmâ mıdur
Gülşen-i cennetde şâh-ı Sidre vü Tûbâ mıdur” (G. 120/1)*

Sidre ve Tûbâ ağaçları sevgilinin boyunun uzunluğunu ve düzgünlüğünü tasvir etmek için sık sık kullanılmış ayrıca bu ağaçların cennetle aralarında ilişki kurulmuştur. Sidre ve Tûbâ ağaçlarının cennette olmasına telmih yapılmıştır.

*“Ser-i kûyun sanemâ cennet-i a'lâ bilürin
Müntehâ kâmetüni Sidre vü Tûbâ bilürin” (G. 363/1)*

Sevgilinin boyunun sidre ağacına benzetildiği bu beytte şair; sevgilinin bulunduğu yeri cennet, sevgilinin boyunu da Tûbâ ve sidre ağacı olarak bildiğini ifade etmiştir. Buradan Tûbâ ve Sidre ağaçlarının cennette bulunan ağaçları olmasına telbihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Tûbâyâ irüp geçdi sâbâ gibi o demde
Cibrili kodı Sidrede ol zât-ı müzekkâ” (K. 1/24)*

Miraç Günü Hz. Muhammed, Cebrail'i sidre ağacının yanında görmüştür. Beytte bu hadiseye telmihte bulunulmuştur.

*“Sidre vü Tûbā gibi zibā ziyāde bi-misāl
Gök gibi mā-fevk-ı mevcūd u cemil ü münteha” (K. 3/30)*

Söz konusu ağaçların boylarının çok uzun olduğu anlatılmıştır.

*“Sözi uzatma nihāl-i Sidre vü Tûbā gibi
Eyle ey Yahyā du ‘ā-yı devlet-i şāh-ı güzün” (K. 13/36)*

Sidre ağacı uzunluğu ile meşhur bir ağaçtır. Taşlıcalı, sözü uzatma meselesini sidrenin boyuna benzeterek ağacın bu özelliğine telmihte bulunmuştur.

3.21 Süleyman’ın Mührü

Hiz. Süleyman’ın yeryüzünde görünen görünmeyen tüm mâhlukata hükmettiği mucizevi yüzüğü. *Nigîn-i Süleyman, Süleyman’ın yüzüğü* adlarıyla anılmıştır. Yüzüğün üzerinde iç içe geçmiş iki eşkenar üçgen olduğu belirtilmiştir. Yahudiler her açığa bir peygamber atfetmişlerdir. (Pala, 1989: II, 352)

Süleyman, cennetten gelen bu yüzük vasıtasıyla insan gözüyle görünen ya da görünmeyen tüm varlıklara hükmedebilmiştir. Havva’nın, bu yüzüğü cennetten çıkardığı ve miras yoluyla Süleyman’a geldiği rivayet edilmiştir. Bu mührün üstünde İsm-i Azam duasının yazılı olduğu ve bu dua sayesinde Süleyman Peygamber’in her şeyi görebildiği ve tüm mahlûkatla konuşabildiği anlatılmıştır. Yüzük, bir cin tarafından çalınarak Süleyman’ın yerine geçmiş; cinin enteresan tavırlarından Hiz. Süleyman olmadığı anlaşılınca durumlar ortaya çıkmıştır. Bir müddet sonra yüzük Süleyman’a geri gelmiştir. (Yıldırım, 2008: 647)

Divan edebiyatında sevgilinin dudağı biçim itibarıyla bu mührü, dudağın kenarlarındaki ayva tüyleri yüzüğün üstündeki yazılara benzetilmiş ayrıca Hiz. Süleyman’ın mühür vasıtasıyla tüm mâhlukata hükmetmesini şairler, sevgilinin herkesi kendisine âşık etmesi olarak kullanmışlardır. (Pala, 2020: 525)

Bâkî

*“Etrâfa saldı şa’şa’asın gûşe gûşe mihr
Oldı ufukda mühr-i Süleymân gibi ‘ayân” (K. 1/10)*

Hz. Muhammed doğduktan sonra güneş tüm cihani aydınlatmıştır. Bu aydınlatma, yeryüzünde olan biten her şeyi göstermesi bakımından Süleyman'ın mührüne benzetilmiştir.

*“Ana her gûşeden bir ta'ne taşın kondururlardı
Niğînünle mu'âriz görseler mühr-i Süleymânı” (K. 5/24)*

Divan edebiyatında sevgiliye ait olan her şey çok önemlidir, bu yüzden sevgiliye ait olanlar, benzetilen unsurdan her daim daha üstündür. Beytte sevgilinin yüzüğü Hz. Süleyman'ın yüzüğünden üstün tutulmuş ayrıca Peygamber'in yüzüğünün köşeli olmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Dilde mihr-i hâtem-i la'lün nihân itmiş rakîb
Dîv işitdük bir zaman mühr-i Süleymân gizlemiş” (G. 214/3)*

Bâkî, sevgilinin dudağını; biçim, renk ve yönetebilme özellikleriyle Süleyman'ın mührüne benzetmiş ayrıca bu yüzüğün bir dev tarafından çalınmasına telmihte bulunmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Ey dil var ise möhr-i Süleymân dehânidur
K'ana müsahhar ins ü peri murg u mûr u mâr” (K. 10/28)*

Sultan Süleyman'a yazılan kasidede padişahın sözü, tüm cihana hükmetme yönüyle mühr-i Süleyman'a benzetilmiştir. Şair, bu mühür vasıtasıyla padişahı övmüştür.

*“Zir-i destinde olur mıydı cihân hâtem-misâl
Kılmasa möhr-i Süleymân nāmını nakş-ı nigîn” (K. 13/23)*

Yüzük vasıtasıyla Süleyman Peygamber'in cihana hükmetmesine telmihte bulunulmuştur.

*“Cân gibi la'l-i lebûni ehrimenlerden sakın
Ey peri möhr-i Süleymân gibi olmışdur be-nām” (G. 255/3)*

Sevgili periye benzetilmiş ayrıca nâminin mühr-i Süleyman gibi yayıldığını ifade ederek söz konusu yüzüğe atıfta bulunmuştur.

3.22 Tâvus

Tanrı kuşu, alakuş, gelin kuşu olarak adlandırılmış, bu kuşu İskender'in Hindistan'dan getirdiği düşünülmüştür. Renkli kanatları, başındaki tüy demeti sebebiyle diğer kuşlardan ayrılmıştır. Çok güzel olarak tasvir edilen tâvusa, ilahî güzelliği yansıttığı düşünülerek *cennet kuşu* adı verilmiş, divan şairleri de bu düşünceden yola çıkarak şiirlerinde “*tâvûs-ı cennet, tâvûs-ı cinân, tâvûs-ı behişt, tâvûs-ı huld, tâvûs-ı berîn, tâvûs-ı İrem*” tamlamalarını kullanmışlardır. İranlılar ise bu güzellikten dolayı *fisa* adını vermiştir. (Ceylan, 2007: 227)

Kuşların en güzellerinden biri olarak gösterilen tâvus kuşunun, çok güzel olduğu söylenmesine rağmen Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olduğu için uğursuzluk getirdiği düşüncesi vardır. Şeytan, tâvus kuşuna kendisini melek olarak gösterip kuşun güzelliğini överek onu kandırır. Övgüyle mest olan kuş, şeytanla yılanı tanıştırır ve şeytanın yılanı kandırmasının yolunu açar. İblis, Havva'yı kandırıp yasak meyveden yemesini ve Âdem'e de yedirmesini sağlar, bundan dolayı Âdem ile Havva cennetten kovulurken tâvus da onlarla cennetten kovulmuştur. (Yıldırım, 2008: 676)

Mantiku't-Tayr adlı eserde Âdem ve Havva'nın tâvus kuşu yüzünden cennetten kovulmasına değinilmiştir. Kanatlarının üstünde yüzlerce sırmalı nakış bulunan tâvus ve Hühüd arasında geçen konuşmada tâvus, hükümdarları Simurg'un yanına gitmeye bu sebepten dolayı utandığını söylemiştir. Eserde tâvus, “*Ben kuşların Cebrail'iyim*” diyerek tâvusun *kuşların Cebrail'i* olarak anıldığına değinilmiştir. (Attar, 1998: 78-79)

Tâvus kuşunun ayaklarının çok çirkin olduğu ifade edilmiştir. Bunun sebebi olarak iki anlatı vardır: Tâvus güzelliği ile kibre kapılmış, Allah ona ceza olarak ayaklarını ve sesini çirkin yaratmıştır, bu kuşun ayaklarının çirkinliğine üzüldüğü için çok dertli olduğu rivayet edilmiştir. Bir diğer anlatı ise şöyledir: Tâvus, Âdem ile Havva'nın cennetten kovulmasına sebep olduğu için Allah ona ceza olarak ayaklarını ve sesini çirkin hale getirmiştir. (Pala, 1989: II, 456)

Divan şiirinde iffet, renk, gösteriş, güzellik, kibir simgesi olarak ele alınmış, sevgilinin güzellik unsurları yerine kullanılmıştır. Örneğin sevgilinin saçları, tâvusun kanat ve kuyruğuna; saçın düştüğü yanaklar, cennete benzetilmiştir. Sevgilinin verdiği ızdırap neticesinde dövünen âşığın göğsü, morarıp kızarınca, bu renk cümbüşünden dolayı tâvusa

benzetilmiştir. Kuşun kanatları açıldığında görünen daire şeklindeki desenlerle gözdeki desenler arasında, kanatları açık şekilde görünen hâli ile dönen dervişlerin görüntüsü arasında benzetme ilgisi kurulmuştur. (Ceylan, 2011: 185)

Bâkî

*“Misâl-i hüsnüne tâvûs kuyruğı çekeli
Cihânı hükmüne ram itdi ser-be-ser zülfün” (K. 150/5)*

Tâvus kuşunun kuyruğı dikkat çeken özelliklerdendir. Bu kuşun kuyruğı memduhun saçına benzetilmiştir. Bu benzetme ilgisiyle tâvusun kuyruğına telmihte bulunulmuştur.

*“Eşi” a bâl ü per oldı güneş zeyn itdi etrâfin
İrem tâvûsı gibi subh-dem gösterdi cevânı” (K. 14/3)*

Tâvus kuşu dış görünüşünün güzelliği ve salınarak yürümesi övgü aracı olarak şiiirlerde kullanılmıştır. Sultan Süleyman’a yazılan bu kasidede padişahın yürümesi salınarak yürüyen tâvus kuşuna benzetilmiştir.

*“Câme-i dîbâ ile tâvûs-ı zerrîn-bâldür
Dil-rübâ kim eyler ol reftâr ile cevân-ı ‘id” (G. 39/2)*

İpek bir elbise giymiş olan sevgili, tâvus kuşuna benzetilmiştir. Sevgilinin giydiğı ipekli elbisenin parlaklığı, salınarak yürümesi tâvusa benzetilmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Gâlibâ tâvûs-ı cennet-âşiyânundur senün
Açdı gûyâ kūyuna uçmaga bâl ü per liva” (K. 15/23)*

*“Sûretâ tâvûs-ı cennet-âşiyân olmuş durur
Açdı gûyâ kūyuna uçmaga bâl u per liva” (K. 17/29)*

Her iki beytte de şair, tâvûs-ı cennet tamlamasıyla tâvusun cennet kuşu olarak geçmesine atıfta bulunmuştur.

3.23 Tûbâ

Cennette bulunan bir ağaç olarak geçtiği için dinî terim olarak da kullanılmaktadır.

Tûbâ, cennetten bulunan bir ağaçtır. “*güzellik, hoşluk, iyilik, göz aydınlığı*” anlamlarına gelen Arapça *tyb* kökünden türediği belirtilmiştir. Hz. Muhammed’e sorular soran bir zat, neye benzediğini sorunca Şam’da bulunan bir ceviz ağacına benzediğini söylemiştir. Bu kişi ağacın büyüklüğünü sorduğunda Peygamber, üç yaşındaki bir devenin yaşlılık nedeniyle köprücük kemiği kırılana kadar ilerlese bile onun gölgesini dolaşamayacağını söylemiştir. Bir diğer rivayete göreyse hızla giden bir süvari yüzyıl ilerlese Tûbâ ağacının gölgesini bitiremeyeceği belirtilmiştir. (Erbaş, 2012: 316-317)

Gölgesinin bütün cenneti kaplayacağı, cennete giden herkesin bu ağacı görebileceği, bu ağacın farklı kokularda ve tatlarda meyveleri olduğu, cennette bulunan insanlar hangi meyveden yemek isterlerse onu vereceği, ağacın dallarının kendisine yaklaşan insana doğru eğileceği ifade edilmiş, ayrıca bu ağaçta bütün meyvelerin tohumları bulunduğu belirtilmiştir. (Yıldırım, 2008: 687)

Tûbâ’nın dış görünüşü; gövdesinin sarı altın, dallarının kırmızı mercan yaprakları ise zümrüt yeşili şeklinde tasvir edilmiştir. Dünyadaki her insanın bu ağaçta bir yaprağı olduğu, kişi ölünce bu yaprağın düştüğü anlatılmıştır. Kişinin kulağı çınladığında “*Biri beni andı*” demesinin sebebi olarak Tûbâ’daki yaprakların birbirine değmesi ve insanın ölümü hatırlaması gösterilmiştir. Divan edebiyatında Tûbâ, gölgesi ve boyunun uzunluğuyla sevgiliye benzetilmiştir. (Pala, 1989: II, 473)

Bâkî

“*Dökilmiş zülf-i müşgâsâ o kadd-i dil-sitân üzre*
Döşenmiş sâye-i Tûbâ bihişt-i câvidân üzre” (K. 8/1)

Tûbâ ağacının gölgesinin büyüklüğü beytlere konu olmuştur. Burada da gölge ve Tûbâ kelimeleri yan yana kullanılarak bu duruma atıfta bulunulmuştur.

“*Cennet-i kûyuna meyl eylese Tûbâ yiridür*
Âsitânun dilese gökde Mesîhâ yiridür” (G. 66/1)

Bu ağaç cennette bulunan bir ağaçtır. Sevgilinin yeri bir cennettir. Tûbâ ağacı buraya gelmek isterse şair için bu çok da yerinde bir karar olur. Tûbâ ağacının cennette bulunmasına telmihte bulunulmuştur.

*“Mürğ-i dil konmaga bir kâmeti Tûbâ gözedür
Serv ü şimşâdı begenmez katı a’ lâ gözedür” (G. 67/1)*

Tûbâ ağacı çok uzun ve büyük bir ağaç olarak tasvir edilmiştir. Kuş konmak için Tûbâ ağacını arar, servi ve şimşad ağaçlarını beğenmez. Burada hem kıyaslama yapılmış hem de Tûbâ’nın uzunluğuna telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Tûbâya nice benzedeyin kâmetünü kim
Yanunda senün çöpçe görünmez bana Tûbâ” (K. 1/53)*

Hz. Muhammed’in boyu Tûbâ ağacı gibi çok uzundur, şair onun yanında Tûbâ ağacını görmediğini ifade ederek kıyaslama yapmıştır.

*“Sidre vü Tûbâ gibi zibâ ziyâde bi-misâl
Gök gibi mâ-fevk-ı mevcûd u cemil ü münteha” (K. 3/30)*

Sultan Süleyman övülürken her iki ağacın boylarının uzunluğuna telmihte bulunulmuştur.

*“Murg-ı dil uçalı sen serv-i dil-ârâdan yana
‘Âlem içre gözüme çöpçe görünmez Tûbâ” (G. 19/1)*

Taşlıcalı, gönül kuşunun servi gibi uzun ve düzgün sevgiliden yana uçtuğu andan beri Tûbâ’nın onun gözüne görünmediğini belirterek sevgilinin boyunu abartmış, sevgilinin boyu ile Tûbâ ağacını uzunluk bakımından kıyaslamıştır.

3.24 Tûr Dağı

Kur’an Kerim’de geçtiği için dinî terim olarak da kullanılmaktadır.

Hiz. Musa'nın Allah ile konuştuğu dağa verilen addır. *Sina dağı, Tûr-ı Sînîn, Cebel-i Tûr, Kûhi Sina, Kûh-i Beytü'l-Makdis: Beytü'l Makdis* dağı adlarıyla kullanılmıştır. (Yıldırım, 2008: 691)

Birçok kutsal metinde adı geçen bu dağ, genel olarak Hiz. Musa ile anılmıştır. Hikâyeler eşitlilik göstermiş olsa bile Allah'ın, Hiz. Musa ile burada konuştuğu belirtilmiştir. Ahd-i Âtik'te Tanrı Yahova, bu dağ üzerinde Musa'yı görevlendirmiştir. İsrailoğulları, Mısır'dan çıkınca bu dağın karşısında kalmışlardır. Tanrı, Musa'ya hitaben eğer halk kurallara bağlı kalırsa bu kavmin onun kavmi olacağını bildirilmiştir. Tanrı, Peygamber'e kuralları ve yapmaları gerekenleri bu dağ üzerinde belirtmiş ve iki taş levhaya yazdırmıştır. Peygamber dağdan indiğinde halkının buzağıya taptığını görmüş bunun üzerine levhaları kırdığı anlatılmıştır. (Sinanoğlu, 2009: 221-222)

Kur'ân'ın 52. Suresi Tûr adını taşımaktadır. Burada Tûr'a yemin edilmiştir. "*Tûr'a, açık sahiyeler üzerine yazılı kitaba, beyt-i ma'mûra, yükseltilmiş tavana, kaynayan denize andolsun ki...*" (52. Tûr: 1-8)

Hiz. Musa, inananlarla Mısır'dan çıkmış, Allah'ın emriyle Tûr Dağı'na gelmiştir. Burada Tanrı ile konuştuğu için *Kelim* adını almıştır. Musa Peygamber, Sina Dağı'nda Allah'ı görmek istemiş, tecelli ettiğinde dağın parçalandığı rivayet edilmiştir. (Pala, 1989: II, 474)

Bâkî

"*Cemâlün şevkine döymez gönüller*
Tecellî tâbına sabr eylemez Tûr" (K. 132/3)

Allah, Hiz. Musa'ya bu dağın üzerinde görünmüş, bu sırada yayılan ışığa dağ dayanamayıp yarılmıştır. Bu duruma telmihte bulunan şair, sevgilinin yüzünün parlaklığına Tûr Dağı'nın dayanamayacağını ifade etmiştir.

Taşlıcalı Yahyâ

"*Derûn-ı hırmên-i rahmet misâli birûnı*
Cibâl-i Tûr-ı münâcât u bürc-i Keyvândur" (K. 4/9)

Cami açılışı üzerine yazılmış olan kasidede kubbeler ve Osmanlı Devleti arasında yücelik bakımından ilgi kurulmuştur. Tûr Dağı; dağların en büyüğü, en yaşlısı olarak gösterildiği için beytte yücelik kavramını pekiştirmek amaçlı kullanılmıştır.

*“Hak rahmet eylesün diyene rahmet eylesün
Kabir-i müniri ehl-i münâcâta Tûr ola” (G. 7/6)*

Bu gazelde bir dua etme söz konudur. Tûr Dağı çok büyük bir dağ olarak anlatılmıştır. Allah rahmet eylesin diyen kimsenin mezarının Tûr Dağı gibi büyük yani geniş olsun şeklinde dua edilmiş ve dağın büyüklüğüne atıfta bulunulmuştur.

*“Meskeni Tûr-ı niyâz u hemdemi hısr-ı Nebi
Menzil-i ednâ olan ‘arş-ı ‘alâdur ‘âşika” (G. 396/2)*

Allah’ın, Musa ile Tûr Dağı’nda konuşmasına atıfta bulunan şair, Allah’a yaklaşmayı kendine lâîk görmemiş ancak niyaz etmeyi hiç bırakmamıştır.

3.25 Yed-i Beyzâ

Hz. Musa ile ilgili olduğu için dinî terim olarak da kullanılmaktadır.

Beyaz el, anlamına gelen bu kelime *Dest-i Kelîm* olarak da kullanılmıştır. Musa Peygamber, elini koltuğunun altına koyup çıkardığında elinden beyaz bir ışığın saçıldığı, tekrar elini koltuğunun altına koyduğunda ise bu ışığın söndüğü anlatılmıştır. (Yıldırım, 2008: 722)

Gerek Tevrât’ta gerekse Kur’ân’da Musa’nın mucizeleri arasında gösterilmiştir. Tevrât’taki anlatıma göre Musa, kayınpederi Yetro’nun hayvanlarını otlatırken Tanrı, çalıların arasından Peygamber’e seslenmiştir. İsrailoğulları’nı Firavun’un zulmünden kurtarmakla görevlendirildiğini ve halkın ona inanması için asanın yanında bu mucizenin verildiği ifade edilmiştir. Yahudilerde bu bir mucize değil; Musa, İsrailoğulları’na iftira attığı için verilmiş bir ceza olarak gösterilmiştir. Kur’ân’da bu mucizenin Musa’ya verilmesi sebebi halkın ona inanması için verildiği anlatılmıştır. (Harman, 2013: 376)

Divan edebiyatında sıkça yer almış olan bu kavramı şairler, şiirdeki maharetlerini övmek için kullanmışlardır. Sevgilinin eli, padişahın kudretini gösteren kılıcı, güneşin doğması, sofuların kerametleri yedi beyzâya benzetilmiştir. (Uzun, 2013: 377)

Bâkî

*“Dem-i ‘İsa dirilür bûy-ı bahûr-ı Meryem
Açdı zanbak Yed-i Beyzâyı kefi Mûsâvâr” (K. 18/19)*

Zambak yedi beyzâya benzetilmiş ayrıca Musa ve yedi beyzâ ifadesi kullanılarak Musa’nın bu mucizesine telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Göreyin dersen Yed-i Beyzâ-yı Mûsâdan misâl
Ak şükûfeyle nihâle nâzır ol ‘ayne’l-yakin” (K. 18/10)*

Sultan Süleyman’a yazılmış bu kasidede Musa’nın elinden bembeyaz ışık çıkması mucizesi üzerinden padişah övülmüştür.

*“Yed-i beyzâsını Mûsâ gibi gösterdi ‘ayân
Nûr-ı i ‘câzı ile oldı cihân māl-â-māl” (K. 14/3)*

Sultan Süleyman’ın şanını göstermesi Hz. Musa’nın yedi beyzâsına benzetilmiştir. Musa ve mucizesine telmihte bulunulmuştur.

*“Sidretü’l-a’lâ gibi serv-i bülendüm ‘âlidür
Fi’l-mesel anun yed-i beyzâsı Sidre talıdur” (G. 91/1)*

Taşlıcalı, sevgilinin boyunu sidre ağacına benzetirken namının yayılmasını da yedi beyzâya benzetmiştir.

3.26 Zemzem

Zemzem suyu dinî terim olarak kullanılmıştır. Mekke’de bulunan saf ve mucizevî su.

İsmail kuyusu olarak da anılan bu kutsal sudan içen kimsenin hastalıktan kurtularak şifa bulduğuna, suyun açları doyurduğuna inanılmıştır. Zemzem’in ortaya çıkışı şöyle

anlatılmıştır: İsmail Peygamber, Hz. İbrahim ve ikinci eşi olan Hz. Hacer'in oğludur. Hz. İbrahim'in yaşı hayli ilerlemiş ancak bir çocuğu olmamıştır. Bunun üzerine Sâre ile evliyen ikinci eş olarak Hacer ile evlenmiştir. Hacer, İsmail'e hamile kalmış fakat Sâre bu durumu kıskanınca Hz. İbrahim mecbur kalıp Hacer ile İsmail'i Mekke'ye götürmüştür. Yiyecekleri ve suları biten İsmail, susuzluktan ağlarken ayaklarını toprağa vurmuştur. Hacer, Safa ve Merve adındaki iki dağın arasında su bulmak ve çevreden yardım alabilmek için yedi kere gidip gelince İsmail'in ayaklarını vurduğu yerden su fişkırmaya başlamıştır. Bu suya Zemzem adı verilmiştir. (Yıldırım, 2008: 436) Hacer'in yedi kere bu dağların arasından gidip gelmesi hacılar tarafından hâlen yapılmaktadır. (Pala, 1989: II, 504)

Zemzem suyuna; bol ve akıcı olması, Cebrâil'in sesi, şimşek sesi, nereden geldiği belirsiz ses anlamlarına geldiği için bu ad verilmiştir. (Küçükaşçı, 2013: 242)

Bâkî

*“Gönül hâk-i harîm-i âsitânun ârzû eyler
Derûn-ı dilde niyyet âb-ı Zemzenden musaffâdur” (G. 65/3)*

Zemzem suyu saf, temiz ve berrak bir su olarak nitelendirilmiştir. Şair gönlündeki niyetin Zemzem suyundan süzüldüğünü söyleyerek saflığını, temizliğini dile getirmiştir.

*“Bezm-i safâ vü reşh-i câm bu zemzem olmuş ol makâm
Mey-hâneler Beytü 'l-Harâm pîr-i mugân şeyhü 'l-harem” (G. 318/3)*

Beytül Haram Mekke'dedir. Zemzem'in kaynağı da yine Mekke'dedir. Buradan hareketle Beytül Haram'ın yeri Zemzem'in olduğu yerdir. Bu şekilde Zemzem'in kaynağına telmihte bulunulmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Merve vü Saffâ vü Zemzenden idüp nûr-ı safâ
Zemzemeyle hâciler olmuş durur na 're-zenân” (K. 2/8)*

Zemzem suyunun yeryüzüne çıkış hikâyesi anlatılırken Hz. Hacer'in Merve ve Safa tepeleri arasında yedi kere gidip geldiğinden bahsedilmiş, böylelikle hem bu duruma hem de hacıların zemzem suyu almalarına atıfta bulunulmuş

*“Nâzır-ı Zemzem ile zâyir-i Beytü’l-hareme
Hacerü’l-esvedî Hak âyine-i ‘ibret ider” (G. 75/3)*

Taşlıcalı, beytte bu suyun bulunduğu yeri tarif etmiştir. Zemzem, Beytül Haram, Hacerül Esved kelimeleri birbirini çağrıştıran kelimeleriyle tenasüb ilgisi kurulmuştur.

*“Yüz karasını Zemzem ile yursa vechi var
Yahyâ kulını sevdi yaratdı Vedūdumuz” (G. 166/5)*

Zemzem suyu temizliği, saflığı simgelemiştir. Şair, kötü bir kimsenin yüzünü Zemzem gibi bir suyla temizlese bile geçmeyeceğini belirtmiş, aynı zamanda bu suyu kendisine övgü unsuru olarak kullanmıştır.

3.27 Zülfikar

Hız. Ali ile ilişkilendirildiği için dinî terim olarak kullanılmıştır.

Hız. Ali ile özdeşleşmiş bir kılıçtır. Üzerinde kanın aksamasını sağlayan kanallar olduğu için bu ad verilmiştir. Zülfikar, yarısından itibaren çatallaşan yivli bir kılıç olarak anlatılmış ve bu şekilde resmedilmiştir. (Pala, 1989: II, 508)

Bu kılıcı Hız. Muhammed; Bedir Savaşı’nda ganimet olarak almış, Uhud Savaşı’nda Hız. Ali’nin kılıcı kırılınca Hız. Ali’ye vermiştir. Hız. Ali, bu kılıçla büyük kahramanlıklar göstermiştir. (Yıldırım, 2008: 750)

Bu kılıcın, düşmana göre bazen kırk bazen yüz elli arşın uzunlukta olduğu, on kişinin ancak taşıyabildiği, kırk kişiyi birden kesebildiği, ateşiyle kara büyülerini bozduğu, bir fili ikiye bölebildiği ve yere saplandığında altmış arşın kadar derine indiği rivayet edilmiştir. (Sarıkaya, 2013: 554)

Bâkî

*“Eylcr hüçûmı düşmen-i dîne ‘Alî-sıfat
Şemşîr-i hûn-feşânı kılur kâr-ı Zülfekâr” (K. 9/13)*

Zülfikar kılıcı keskinliğiyle tanınmış bir kılıçtır. Şimşir ağacını kesmesiyle bu özelliği hatırlatılmıştır. Sultan Süleyman'ın kılıcı Zülfikar'a, kendisi de güç bakımından Hz. Ali'ye benzetilmiştir.

*“Hayder-i Kerrâriyam meydân-ı nazmun Bâkıyâ
Nevk-i hâme Zülfekâr u tab' Döldüldür bana” (G. 12/5)*

Hz. Ali güçlü bir kişi olarak tasvir edilmiş, bu tasvirden yola çıkarak kılıcı Zülfikar ağır ve büyük olarak düşünülmüştür. Bu ilişkiden yola çıkan şair; kendisini şiir meydanının Ali'sine, kalemını Zülfikar'a, şiir yazma kabiliyetini ise Döldül'e benzetmiştir. Hz. Ali, Döldül ve Zülfikar'ın bir arada kullanılmasıyla tenasüb sanatı oluşturulmuştur.

*“Âferîn ol rûzgârın Hayder-i Kerrârına
Zülfekâr olmaz mu'âdil tîg-i cevherdârına” (G. 407/1)*

Hz. Ali ve Zülfikar ifadeleri beraber verilerek tenasüb oluşturulmuş, Zülfikar gibi bir kılıcın olmayışına değinerek onun büyüklüğüne atıfta bulunmuştur.

Taşlıcalı Yahyâ

*“Göz yaşı gibi düşe yüz üzre 'adûların
Çeksen gazâ güründe 'Ali gibi Zülfikâr” (K. 10/30)*

Savaş zamanında övülen memduhun Hz. Ali gibi kılıcını çekmesi anlatılmıştır.

*“Gah açar ihsân elini Haydar-ı Kerrâr-veş
Gâh olur rûz-ı gazâ kudret elinde Zülfikâr” (K. 11/16)*

Hz. Ali'nin savaşlarda Zülfikar'ı kullanmasına telmihte bulunmuş ayrıca övülen kişi bu yönleriyle Hz. Ali'ye benzetilmiştir.

*“Karakulluğun itmek oldı lâzım
'Ali yanında Kanber gibi dâyim*

Lebi Kevser durur anun n'olaydı

Hemiſe Sāki-i Kevser olaydı

Elinde nice benzer kıl nezāre
Her iki barmagı bir Zülfikāra

Halās itsün belādan bu esiri
‘Alilik itsün öldürsün fakiri’’ (Ş. 1/135)

Hz. Ali ve Zülfikar arasındaki bağlantıya değinilmiştir.

SONUÇ

Klasik Türk edebiyatı, beslendiği kaynaklar itibariyle zengin bir edebiyat dönemidir. Bu zenginlik vasıtasıyla birbirinden güzel şiirler meydana getirilmiştir. Klasik Türk edebiyatının beslendiği kaynaklar içerisinde mitoloji de vardır. Kişilerin, hayvanların, nesnelerin mitolojik yönleri söz konusu edebiyatın şiirlerinde sıkça kullanılmıştır. Bu çalışmada, divan edebiyatının en parlak yüzyıllarından biri olarak kabul edilen 16. Yüzyılın ses getirmiş sanatçılarından Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'in divanları, mitolojik şahıs ve unsurlar açısından inceleme altına alınmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Bey'in hayatları, edebî anlayışları ve eserleri hakkında bilgi verilmiştir. Bâkî'nin epikürist bir mizacı olduğu ve bu anlayışla şiirler yazdığı, Taşlıcalı Yahyâ'nın asker asıllı bir şair olması ve asker coşkunun şiirlerine yansıdığı ancak yaşlılık döneminde Uryâni Dede'ye intisab edip tasavvufî anlayışla şiirler yazdığı bilgisine ulaşılmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde hangi şahsın mitolojik açıdan ele alındığı ilgili kaynaklardan tespit edilip açıklamaları yapılırken hangi milletin mitolojisinde ya da hangi dinde nasıl geçtiklerine de yer verilmiş ve şairlerin divanlarından örnek beytlerin açıklamaları yapılmıştır.

İkinci bölümde yer alan peygamberler, peygamberliğin veriliş sırasına göre, dinî-tasavvufî şahıslar ve tarihî şahıslar alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Bu bölümde elde edilen sonuca göre peygamberler, Cemşid, İskender, Mecnûn gibi şahıslar her iki şairin divanında yer almaktadır. Örneğin Hz. Nûh'un uzun ömürlü olması, gemi yapması, tûfan olayı; Hz. İsa'nın ölüleri diriltmesi, göğe yükselmesi; Hz. Musa'nın asası, yedi beyzâsı, Tûr Dağı; Hz. Muhammed'in güzel ahlâkı, son peygamber oluşu, miraca çıkması; Hz. Âdem'in ilk insan olması ve insan anlamına gelecek şekilde kullanılması şairler tarafından sıkça işlenmiştir. Peygamberler kısmında divanlar incelendiğinde Taşlıcalı'nın divanında, peygamberler etrafında oluşan mitik anlatılar zenginlik göstermektedir.

Dinî-tasavvufî şahıslarda Firavun, Hz. Musa ile olan mücadelesiyle; Kârûn zenginliği ve Allah'a isyan etmesiyle; Hallâc-ı Mansur, *enelhak* ifadesi ve bu ifadesinden dolayı öldürülmesiyle; Âsaf, Hz. Süleyman'ın veziri oluşu ve zamanla vezirlik makamı için kullanılmasıyla şairlerce konu edilmiştir.

Tarihî şahsiyetler daha çok kahramanlıklarıyla ele alınmıştır. Şairler, memduhlarını yüceltmek isterse söz konu tarihî kişilerle kıyaslamışlardır. Aşk hikâyelerinde adı geçen Ferhâd dağı delmesi, aşkı için mücadele etmesi; Mecnûn ise aklını yitirip çöllere düşmesiyle anlatılmışlar yahut şairler, kendilerini övmek ve kendileriyle kıyaslamak amaçlı olarak bu isimleri kullanılmışlardır.

Bu bölümde elde edilen diğer sonuç ise Kerrûbiyan, Bâkî divanında yer almazken Behzad, Behrâm, Ferîdun, Pîr-i Muğan, Yecûc ve Mecûc gibi isimler Taşlıcalı Yahyâ'nın divanında yer almamıştır. Bu durumun sebebi, şairlerin sanat anlayışlarıyla ilgili olduğu düşünülebilir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde mitolojik unsurlar, ilgili kaynaklardan tespit edildikten sonra Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ divanları taranmış ve alfabetik sıraya göre sıralanmıştır. Söz konusu unsurların açıklamaları yapılmış ve şairlerin divanlarından örnek beytler verilmiştir.

Bu bölümde ele alınan âb-ı hayatın sonsuz yaşam vermesi, diriltici özelliği; bülbülün güle olan aşkı ve bu aşk yüzünden gece-gündüz inlemesi; Burak'ın Hz. Muhammed tarafından miraca çıkarken binek olarak kullanılması, övülen kişinin atının Burak'a benzetilmesi; câm-ı Cem'in ilahî aşk kadehi olarak kullanılması, İrem'in cennet ile olan bağlantısı ve sevgilinin yerinin İrem'den daha güzel olduğu iddia edilerek kıyas malzemesi olarak kullanılması; İskender'in aynasının hem İskender ile olan bağlantısıyla hem de memduhun sarayındaki aynalarla kıyaslanarak kullanılması; servi, sidre ve Tûbâ ağaçlarının yeşillik yer ile bağlantı kurularak hem de sevgilinin boyunu teşbih etmek ya da sevgilinin boyuyla kıyaslamak amacıyla kullanılması bu bölümde tespit edilen sonuçlardır.

Üçüncü bölümde ulaşılan diğer bir sonuç ise her unsur Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ Bey tarafından kullanılmış sadece Burak, Bâkî tarafından kullanılmamıştır. Mâh, mey, servi, Süleyman'ın mührü, yedi beyzâ, Musa'nın asası, Zemzem, bülbül, Anka, âb-ı hayat sıkça kullanılmıştır.

Sonuç olarak 16. yüzyıl şairlerinden Bâkî ve Taşlıcalı Yahyâ'nın divanları mitolojik açıdan incelendiğinde daha çok İran ve Türk mitolojisi görülmekle yer yer diğer milletlerin mitolojilerine de rastlanmıştır. İran edebiyatındaki mazmunları, terkipleri ve mitolojiyi Türk edebiyatına uyarlayarak alan şairler, başarılı eserler ortaya koymuşlardır. Özellikle İran edebiyatının ünlü destanı Şehnâme Türk edebiyatında büyük bir yer edinmiştir.

İki şair, özellikle İran ve Türk mitolojisinden etkilenmesine rağmen bazı mitolojik şahıs ve unsurlar, her iki divanda yer alırken bazıları yer almaz. Bunun sebebi olarak şairlerimizin, dünyaya bakış açılarının ve şiir anlayışlarının farklı olması düşünülebilir. Bâkî; yaşamayı seven, zevke-eğlenceye düşkün şûh bir kişiliktir. Bu karakteristik özelliği onun şiirlerine yansımıştır. Bâkî gibi güçlü bir şairin sayesinde Türk dilinin musiki yönü ortaya çıkmış, aruzda yapılan hatalar en aza inmiştir. Taşlıcalı Yahyâ ise devşirme kökenli ve asker asıllı olduğu için daha çok Yeniçeri Ocağı'nda bulunmuş bir şairdir. Onun şiirlerinde askerî coşkunluk göze çarpmaktadır. 16. yüzyıl gibi İran edebiyatı etkisinin en yoğun yaşandığı dönemde, divan edebiyatında yerli bir hava estirmiştir. Taşlıcalı'nın şiirlerinde atasözlerine, renkli ifadelere, daha anlaşılır bir dile rastlanmıştır.

Şairler, peygamberler etrafında oluşan mitik anlatıları daha çok telmih yoluyla ele alırken tarihî ve dinî-tasavvufî şahısları telmih, teşbih, kıyas yoluyla şiirlerinde yer vermişlerdir. Unsurlar kısmına baktığımızda ise hüsn-i talil, telmih, teşbih, mübalağa ve tezat sanatlarına başvurdukları görülmektedir.

Çalışmada örnek teşkil etmesi için verilen beytlerin haricinde söz konusu divanlarda yer alan, ilgili maddeler için kullanılabilecek beyt numaraları EKLER kısmındaki tablo listesinde verilmiştir.

KAYNAKLAR

- Abbasoğulları, Gülcan. (2021). “Bazı Mimarî Yapılar ve Tamamlayıcı Öğelerin 16. Yüzyıl Osmanlı Şiirine Yansımaları”. *Anemon Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 9/3, 698.
- Akdemir, Hikmet. (2020). “Hz. Peygamber’in Su Unsurunda Tezahür Eden Mucizeleri”. *Katre Uluslararası İnsan Araştırmaları Dergisi*, S.10, 57-75.
- Albayrak, Nureddin. (1995). “Şîrîn”. *DİA*. C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 388-389.
- Albayrak, Nurettin. (1993) “Cem”. *DİA*. C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 2-3.
- Alpay, Gönül. (2020). *Simurg’un Kanadı*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- Alpay, Gönül. (2021). *Leylâ ve Mecnûn*. İstanbul: Yeditepe Yayınları.
- And, Metin. (2008). *Minyatürlerle Osmanlı-İslam Mitolojisi*. İstanbul: YKY Yayınları.
- Âşık Çelebi. (2018). *Meşâ’irü’ş-şu’arâ*. (haz. Filiz Kılıç). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ayaz, Ayşe. (2024). “Divan Şiirinde Meryem ve Çocuk İkonalarından Bir İz Olarak Hz. Meryem ile Hz. İsa”. *Eski Türk Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, C. 7, 19-51.
- Aydemir, Abdullah. (1974). *Tefsîrde İsrâiliyyat*. Atatürk Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi.
- Aydın Yağcıoğlu, Songül. (2009). “Leyla vü Mecnûn ile Hüsnü Aşk’ın Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”. *Journal of Turkish Language and Literature*, C. 41/181, 149.
- Babür, Yûsuf. (2021). “Divan Şiirinde İlk Dönem Bazı Veli ve Mutasavvıflar”, *Türkiyat Mecmuası*, C. 31/1, 142.
- Batuk, Cengiz. (2006). “Nemrud”. *DİA*. C. 32, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 555
- Bebek, Adil. (2000). “Kelâm Literatürü Işığında Mucize ve Hz. Muhammed’e Nisbet Edilen Hissî Mucizelerin Değerlendirilmesi”. *M. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 18, 121-148.
- Beğec, Cahit. (1974). *Anadolu Mitolojisi*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Bolay, Hüseyin Hayri. (1998) “Âdem”. *DİA*. C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 358.
- Bozkurt, Nebi. (2007). “Peri”. *DİA*. C. 34, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 232.
- Bozkurt, Nebi. (2022). “Kasva”. *DİA*. C. 25, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 279.
- Can, Şefik. (2011). *Klasik Yunan Mitolojisi*. Ankara: Ötüken Yayınevi.

- Cebecioğlu, Ethem. (1988). “Hallac-ı Mansur”. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30/10, 329-351.
- Ceylan, Ömür. (2007). *Kuşlar Divânı Osmanlı Şiir Kuşları*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Ceylan, Ömür. (2011). “Tâvus”. *DİA*. C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 184-185.
- Çavuşoğlu, Mehmed. (1991). “Bâkî”. *DİA*. C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 537-540.
- Çavuşoğlu, Mehmet. (2023). *Yahyâ Bey Dîvânı (Taşlıcalı)*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Çelebi, İlyas. (1998). “Hızır”. *DİA*. C. 17, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 406-409.
- Çelebi, İlyas. (2000). “İnşikâku'l-Kamer”. *DİA*. C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 343-345.
- Çelebioğlu, Âmil. (1988). “Âb-ı Hayât”. *DİA*. C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 3-4.
- Çelebioğlu, Âmil. (1994). *Kanûnî Sultân Süleymân Devri Türk Edebiyatı*. İstanbul: MEB Yayınları.
- Çelikan, Serkan. (2020). “Hz. Peygamber’in Yahudi Bir Kadın Tarafından Zehirlenmesi Hadisesi Hakkındaki Rivayetler ve Kur’ân Dışı Vahiyle İlgisi”. *Degiabant*, C. 8/2, 401-421.
- D’istria, Dora. (1982). *Osmanlıda Şiir*. (çev. Semay Taneri). İstanbul: Havass Yayınları.
- Demirci, Kürşat. (1991). *Hinduizm’in Kutsal Metinleri Vedalar*. İstanbul: İşaret Yayınları.
- Demirci, Kürşat. (2019). “Deccâl”. *DİA*, C. 9, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 67-69.
- Devellioğlu, Ferit. (2021). *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- Dikmen, Melek. (2023). “Klâsik Türk Şiirinde Buhurumeryeme Dair”. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8/15, 40.
- Ekiz, Mehmet. (2010). *Yûsuf ile Züleyha Kıssası’nın Divan Şiirine Yansımaları*. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi.
- Eliade, Mircea ve Coulina, Ioan P. (1997). *Dinler Tarihi Sözlüğü*. (çev. Ali Erbaş). İstanbul: İnsan Yayınları.

- Eliade, Mircea. (2001). *Mitlerin Özellikleri*. (çev. Sema Rifat). İstanbul: OM Yayınları.
- Eliade, Mircea. (2020). *Mitler, Rüyalar ve Gizemler*. (çev. Cem Soydemir). Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Erbaş, Ali. (2012). “Tûbâ”. *DİA*. C. 41, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 316-317.
- Erdem, Sargon. (1991). “Anka” *DİA*, C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 198-200.
- Erhat, Azra. (2002). *Mitoloji Sözlüğü*. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Erkal, Abdülkadir. (1998). *Lâmi’i Çelebi Ferhad u Şîrîn*. Atatürk Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi.
- Erkan, Mustafa. (1999). “Hüsrev ve Şîrin”. *DİA*. C. 19, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 53-55.
- Ertürk, Mustafa. (1997). “Havz-ı Kevser”. *DİA*. C. 16, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 546.
- Fayda, Mustafa. (2020). “Muhammed” *DİA*. C. 30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 406-421.
- Feridüddün Attar. (1998). *Mantıku’t-Tayr*. İstanbul: Kırkambar Yayınları.
- Filiz, Çağman. (1992). “Bihzâd”. *DİA*. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 147-149.
- Firdevsi. (1995). *Şehnâme*. C. I, II, III, IV. İstanbul: MEB yayınları.
- Gibb, E. J. Wilkinson. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III-IV-V*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gündüz, Şinasi. (2003). “Maniheizm”. *DİA*. C. 27, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 575.
- Harman, Ömer Faruk. (1991). “Âsaf b. Berahyâ”. *DİA*. C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 455.
- Harman, Ömer Faruk. (1994). “Dâvûd”. *DİA*. C. 9, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 23.
- Harman, Ömer Faruk. (1996). “Mûsâ”. *DİA*. C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 118-121.
- Harman, Ömer Faruk. (2000.) “İbrahim”. *DİA*. C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 266-271.
- Harman, Ömer Faruk. (2000). “İrem”. *DİA*. C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 443.

- Harman, Ömer Faruk. (2000). “İsâ”. *DİA*. C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 465-472.
- Harman, Ömer Faruk. (2004). “Meryem”. *DİA*. C. 29, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 236.
- Harman, Ömer Faruk. (2007). “Nûh”. *DİA*. C. 33, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 224-227.
- Harman, Ömer Faruk. (2013). “Yed-i Beyzâ”. *DİA*. C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 376.
- Harman, Ömer Faruk. (2013). “Yûsuf”. *DİA*. C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 1.
- Harman, Ömer Faruk. (2020). “Mûsâ”. *DİA*. C. 21, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 207-213.
- Heredotos. (1973). *Herodot Tarhi*. (sun. Azra Erhat) İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İpekten, Halûk. (2018). *Bâkî Hayatı-Sanatı-Eserleri Bazı Şiirlerinin Açıklamaları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpşirli, Mehmet. (1991). “Âsâf”. *DİA*. C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 455.
- İsen, Mustafa. (1992). “Beytülazân”. *DİA*. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 88.
- Kaya, Bayram Ali. (2011). “Taşlıcalı Yahyâ”. *DİA*. C. 40. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 156.
- Kaya, Bayram Ali. (2011). “Taşlıcalı Yahyâ”. *DİA*. C. 40, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 376.
- Kaya, Korhan. (2003). *Hint Mitolojisi Sözlüğü*. Ankara: İmga Yayınları.
- Kaya, Mustafa. (2000). “İskender”. *DİA*. C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 555.
- Kınalızâde Hasan Çelebi. (2017). *Tezkiretü’ ş - ş u’arâ*. (haz. Aysun Sungurhan) Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kırca, Celal. (1989). “Ahsenü’l-Kasas”. *DİA*. C. 2, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 178
- Kocaman, Sümeyye. (2005). *Taşlıcalı Yahyâ Bey’in Kanuni Sultan Süleyman’a Sunduğu Kasideler Üzerine Bir Yorum Denemesi*. İstanbul Üniversitesi: Yüksek Lisans Tezi.
- Korkmaz, Mehmet. (2011). *Mitoloji Sözlüğü*. Ankara: Alter Yayınları.

- Kramer, Samuel Noah. (2017). *Sümer Mitolojisi*. (çev. Hamide Koyukan) İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Kur'an-ı Kerim-ı Kerim Meâli. (2001). Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Kurnaz, Cemal. (1995). "Ferhad". *DİA*. C.12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 383.
- Kutsal Kitap (Tevrat, İncil, Zebur). (2020). İstanbul: Yeni Yaşam Yayınları.
- Küçük, Abdurrahman. (1992). "Beytülma'mûr" *DİA*. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 94-95.
- Küçük, Sabahhattin. (2002). *Bâkî Dîvânı*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Küçükaşçı, M. Sabri. (2013). "Zemzem" *DİA*. C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 242-246.
- Latîfî. (2018). *Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsiratü'n-Nuzamâ*. (haz. Rıdvan Canım) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Mackenzie, Donald A. (1996). *Çin ve Japon Mitolojisi*. (çev. Koray Akten) İstanbul: İmge Kitabevi.
- Maksoud, Belal Saber. (2005). *Leylâ ile Mecnûn Mesnevisinin Arap, Fars ve Türk Edebiyatında Ele Alınış Biçimi ve Larendeli Hamdî'nin Eseri*. İstanbul Üniversitesi: Doktora Tezi.
- Muhyiddin-i Arabî. (1997). *Dürr-i Mekkûn*. (çev. Şevket Gürel) İstanbul: Esmâ Yayınevi.
- O'flaherty, W. Doniger. (1996). *Hindu Mitolojisi*. (çev. Kudret Emiroğlu) Ankara: İmge Yayınevi.
- Ocak, A. Yaşar. (1988). "Âb-ı Hayât" *DİA*. C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 1-3.
- Ocak, Ahmet Yaşar. (1988) "Âb-ı Hayat". *DİA*. C. 1, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 1.
- Onay, A. Talât. (2023). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar ve İzahı*. (haz. Cemal Kurnaz) İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Ögel, Bahaddin. (2020). *Türk Mitolojisi*. Ankara: Altınordu Yayınları.
- Önal, Ramazan. (2020). "Hz. Peygamber'in Mucizelerinden Hanînü'l-Ciz' Hadisesi (Mahiyeti ve İntikal Şekli). *Ortaçağ Araştırmaları Dergisi*, C. 3/2, 416-423.

- Öntürk, Tolga. (2015). “Bâkî Divanında Efsanevî ve Mitolojik Şahıslar”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, C. 4/8, 84-100.
- Öztürk, Furkan. (2016). *Bâkî Divanı Sözlüğü*. C. 1-2, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Öztürk, Zehra. (2013). “Züleyha”. *DİA*. C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 552-553.
- Pala, İskender. (1988). “Anka”. *DİA*. C. 3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 201.
- Pala, İskender. (1989). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. C. I- II, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Pala, İskender. (1991). “Âyîne-i İskender”. *DİA*. C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 252.
- Pala, İskender. (1992). “Bezm-i Elest”. *DİA*. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 108.
- Pala, İskender. (2004). *Şahane Gazeller 2 Bakî*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Pala, İskender. (2020). “Mühr-i Süleyman”. *DİA*. C. 31, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 523-525.
- Sandalcı, Sema. (2019). *Yunan Mitolojisi*. İstanbul: İgi Kültür Sanat Yayıncılık.
- Sarıkaya Yıldırım, Meliha. (2013). “Zülfikar”. *DİA*. C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 554.
- Seyidoğlu, Bilge. (2002) “Ferhat ile Şîrîn”. *Journal of Turkish Research Institute*, C. 9/19, 135.
- Sinanoğlu, Mustafa. (2009). “Sînâ”. *DİA*. C. 37, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 221-222.
- Şahin, Esmâ. (2018). “Bâkî’nin Sümbül Kasidesi Şerhi”. *Hikmet-Akademik Edebiyat Dergisi*, C. 4, 415-450.
- Şener, H. İbrahim. (2001). “Kârûn”. *DİA*. C. 24, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 520.
- Şentürk, A. Atilla. (1999). *Osmanlı Şiiri Antolojisi*. İstanbul: YKY Yayınları
- Şentürk, A. Atilla. (2017). *Osmanlı Şiiri Kılavuzu*. C. 1, 2, 3, 4, 5, 6. İstanbul: OSEDAM Yayınları.
- Şeyyad Hamza. (2017). *Yûsuf ve Zelîhâ*. (haz. İbrahim Taş) Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.

- Taberi. (2023). *Tarihi Taberi*. C. I, II, III (çev. G. Faruk Gürtunca) İstanbul: Sağlam Yayınevi.
- Taberi. (1996). *Taberi Tefsiri*. C. I, (çev. Kerim Aytekin, Hasan Karakaya) İstanbul: Hisar Yayınevi.
- Tercüme-i Acâ'ibü'l-Mahlûkât. (2019). (haz. Bekir Sarıkaya) İstanbul: Bilnet Yayınevi.
- Topak, Zafer. (2021). "Bâkî'nin Şair Anlayışı". *Turca Journal of Turkish Language and Literature*, C. 7/3, 725.
- Topaloğlu, Bekir. (2013). "Yûsuf Sûresi". *DİA*. C. 44, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 29-30.
- Tökel, Dursun Ali. (2016). *Divan Şiirinde Şahıslar Mitolojisi*. İstanbul: Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Yayınları.
- Tunç, Semra. (2005). "Divan Şiirinde Hz. İbrahim ve 'Ades (Mercimek) Kıssasına Dair". *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, C. 9/17, 123-131.
- Tümer, Günay. (1975). *Bîrûnî'ye Göre Dinler ve İslam Dini*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Tümer, Günay. (1991). "Âzer". *DİA*. C. 4, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 316.
- Türkçe Sözlük, 11. Baskı, *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara, 2011.
- Uludağ, Süleyman. (1997). "Hallac-ı Mansur". *DİA*. C. 15, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 377.
- Uzun, M. İsmet. (2020). "Muhammed" *DİA*. C. 30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 455-457.
- Uzun, Mustafa İsmet. (1996). "Firavun". *DİA*. C. 13, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 121.
- Uzun, Mustafa İsmet. (2000). "İbrahim". *DİA*. C. 21, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 273.
- Uzun, Mustafa İsmet. (2000). "İsa". *DİA*. C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 472.
- Uzun, Mustafa İsmet. (2013). "Yed-i Beyzâ". *DİA*. C. 43, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 377.

- Ünver, İsmail. (2000). “İskender”. *DİA*. C. 22, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 557-559.
- Yavuz, S. Sabri. (2020). “Mi’rac” *DİA*. C. 30, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 132-135.
- Yavuz, Y. Şevki ve Ünal Z. (1993). “Cebrâil”. *DİA*. C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 202-204.
- Yavuz, Y. Şevki. (1992). “Bezm-i Elest” *DİA*. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 106-108.
- Yavuz, Yûsuf Şevki. (1992). “Bezm-i Elest”. *DİA*. C. 6, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 106.
- Yazıcı, Tahsin. (1993). “Câm-ı Cem”. *DİA*. C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 42.
- Yazıcı, Tahsin. (1993). “Câm-ı Cem” *DİA*. C. 7, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 42.
- Yazıcı, Tahsin. (1994). “Efrâsiyâb”. *DİA*. C. 10, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 478-479.
- Yazıcı, Tahsin. (1995). “Feridun”. *DİA*. C. 12, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, ss: 396.
- Yazır, Hamdi (2013). *Hak Dini Kur’an-ı Kerim Dili*. C. I, II, III, IV, V (Sadeleştirenler: İ. Karaçam, E. Işık, N. Bolelli, A. Yücel) İstanbul: Azim Dağıtım Yayınları.
- Yıldırım, Nimet. (2008). *Fars Mitolojisi Sözlüğü*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Yılmaz, C. Ali. (2017). “Antik Dünyayı Fetheden Ordu (Büyük İskender’in Ordusu Üzerine Bazı Bilgiler)”. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. C. 27/1, 207-217.

EKLER

1.PEYGAMBERLER

İSİMLER	BÂKÎ	TAŞLICALI YAHYÂ
Hz. Âdem	Mus:1/I/4, Th: 5/III/5, Muh: 4/5, K: 11/10, K: 14/11, G: 14/12, G: 63/4, G: 90/2, G: 93/6, G: 133/1, G: 187/4, G: 203/3, G: 211/4, G: 289/7, G: 299/2, G: 300/4, G: 331/4, G: 332/5, G: 338/6, G: 423/7, G: 426/4, G: 457/4, G: 515/1,	K: 1/49, K: 3/7, K: 3/8, K: 3/34, K: 4/6, K: 8/21, K: 8/28, K: 12/35, K: 14/5, K: 15/22, K: 18/26, K: 19/6, K: 23/20, K: 25/4, K: 25/13, K: 28/29, K: 29/5, K: 30/22, Mus: 1/II/6, Met: 1/III/3, Tb: 4/I/1, Tb: 4/I/5, Tc: 1/V/2, Tc: 1/IV/3, M: 1/II/5, M: 1/II/8, M: 1/III/3, M: 1/IV/5, M: 1/V/3, M: 1/VI/3, Tb: 1/II/5, Tb: 1/III/2, Tb: 1/VII/4, Muh: 18/III/4, Muh: 18/V/8, Mr: 36/III/2, Mr: 37/I/2, Mr: 38/I/1, Mr: 41/V/2, Trh: 48/5, Ş: 2/15, Ş: 2/80, Ş: 2/155, Ş: 2/170, Ş: 2/270, Ş: 2/285, G: 27/2, G: 38/3, G: 46/3, G: 49/3, G: 50/5, G: 52/4, G: 55/3, G: 68/2, G: 69/4, G: 77/3, G: 77/7, G: 79/2, G: 80/1, G: 80/5, G: 80/7, G: 82/1, G: 86/3, G: 98/2, G: 99/3, G: 99/6, G: 102/3, G: 105/1, G: 106/6, G: 107/1, G: 110/1, G: 116/2, G: 123/2, G: 125/3, G: 125/5, G: 126/3, G: 126/4, G: 128/2, G: 134/3, G: 134/4, G: 136/2, G: 143/2, G: 152/5, G: 152/5, G: 152/7, G: 167/1, G: 194/3, G: 204/1, G: 204/2, G: 210/4, G: 222/2, G: 224/5, G: 234/4, G: 235/3, G: 249/4, G: 277/1, G: 286/3, G: 288/2, G: 315/4, G: 344/1, G: 345/2, G: 352/4, G: 360/4, G: 361/3, G: 363/1, G: 377/4, G: 389/2, G: 408/3, G: 326/5, G: 438/2, G: 443/2, G: 456/1, G: 476/7, G:

		480/6, G: 488/3, G: 499/4, G: 502/5, G: 505/5, G: 513/1.
Hz. Nûh	K:13/15, G: 316/1.	K:16/22, K: 33/17, Ş: 2/80, Ş: 2/250, M: 2/3, G: 45/3.
Hz. İbrahim	K: 2/55, G: 342/1.	K: 9/24, Tc: 1/III/7, Ş: 2/135, Ş: 2/140, Ş: 2/180, G: 382/1, G: 382/2, Mt: 1/IV/1, K: 1/12, K: 10/38, K: 11/25, K: 17/13, K: 25/30, Muh: 18/IV/1, Mr: 41/I/4, Mr: 41/II/4, Mr: 41/III/4, Mr: 41/V/4, Ş: 2/185, G: 166/4, G: 211/5, G: 212/12, G: 222/3, G: 479/4, G: 270/1, G: 485/2.
Hz. Yakub	K: 2/3, G: 405/5, G: 531/4.	K: 16/43, Muh: 19/III/2, Mr: 30/I/1, Mr: 33/II/2, Ş: 2/V/150, G: 62/2, G: 192/3, G: 258/3, G: 260/4, G: 269/2, G: 269/7, G: 310/2, G: 314/1, G: 437/3, G: 490/2, G: 497/4.
Hz. Yûsuf	K: 2/2, K: 5/29, K: 15/6, K: 20/5, K: 25/20, Mus: 1/VII/2, Th: 1/II/5, G: 39/3, G: 64/2, G: 142/2, G: 165/1, G: 308/2, G: 351/2, G: 359/6, G: 363/2, G: 405/5, G: 410/5, G: 508/6, G: 531/4	K: 2/20, K: 22/21, K: 23/22, K: 25/8, K: 27/17, M: 7/III/3, Muh: 18/III/1, Mr: 27/IV/1, Mr: 30/I/2, Mr: 32/II/1, Mr: 33/II/1, Mr: 36/IV/2, Ş: 1/175, Ş: 2/V/150, G: 37/3, G: 62/2, G: 83/4, G: 95/1, G: 180/1, G: 120/3, G: 130/7, G: 132/2, G: 194/2, G: 198/3, G: 218/6, G: 230/2, G: 253/2, G: 258/3, G: 260/4, G: 269/1, G: 271/2, G: 285/2, G: 310/2, G: 314/1, G: 342/2, G: 343/4, G: 369/2, G: 414/7, G: 415/7, G: 417/3, G: 467/3, G: 490/2, Mkt: 7/5, Tb: 6/II/3.
Hz. Musa	K: 24/7, G: 74/4, G: 403/2, K: 18/19.	K: 1/50, K: 31/4, K: 10/18, K: 12/8, K: 12/31, K: 13/13, K: 14/3, K: 15/7, K: 17/22, K: 31/4, Mş: 13/II/4, Ş: 1/80, Ş: 1/295, G: 92/3, G: 108/4, G: 301/5, G:

		314/2, G: 322/7, G: 369/4, G: 419/1, Tb: 4/I/4.
Hz. Dâvûd	K: 5/10, G: 118/3, G: 326/3.	K: 1/52, Ş: 1/290,
Hz. Süleyman	K: 1/10, K: 5/24, K: 14/6, K: 14/11, K: 19/54, Mus. 1/VII/5, Tc. 3/V/6, G: 91/4, G: 214/3, G: 547/5.	K: 4/26, K: 5/23, K: 7/5, K: 7/16, K: 10/19, K: 10/28, K: 13/23, K: 18/18, K: 23/28, K: 33/15, Tb: 9/I/2, Tb: 9/VII/1, Mr: 38/III/1, Ş: 1/100, Ş: 1/285, G: 150/2, G: 156/4, G: 179/2, G: 180/5, G: 204/4, G: 255/3, G: 260/1, G: 292/1, G: 292/2, G: 292/3, G: 292/4, G: 301/4, G: 313/5, G: 384/1, G: 414/5.
Hz. İsa	K: 18/1, K: 18/19, K: 25/20, K: 26/28, G: 120/3, K: 27/18, Th: 4/II/4, Th: 5/III/3, G: 66/1, G: 157/3, G: 221/2, G: 251/4, G: 309/1, G: 433/3.	K: 1/51, Mr: 38/VII/1, Ş: 1/80, Ş: 2/V/155, G: 106/3, G: 148/5, G: 180/2, G: 185/5, G: 208/1, G: 272/2, G: 298/1, G: 329/3, G: 398/1, G: 437/2, G: 446/6, G: 461/6, G: 484/5, K: 10/18, Mr: 35/II/1, Mr: 38/I/1, Ş: 1/190, Ş: 1/200, Ş: 2/VI/85, Ş: 2/V/155, G: 21/7, G: 28/4, G: 44/3, G: 125/2, G: 128/1, G: 132/3, G: 134/7, G: 141/5, G: 330/5, G: 367/5, G: 369/6, G: 416/5, G: 455/5, G: 460/5, G: 494/5, G: 498/4, G: 509/1.
Hz. Muhammed	K: 3/31, K: 3/32, K: 25/24, K: 25/20, G: 234/6, G: 308/3, G: 333/5.	K: 1/2, K: 1/67, K: 4/26, K: 5/22, K: 6/18, K: 6/37, K: 16/26, K: 20/41, K: 20/50, K: 28/15, K: 3/20, K: 3/28, K: 10/19, K: 24/36, M: 7/VI/1, Tb: 8/VI/4, Muh: 18/I/3, G: 182/6, G: 480/3, G: 480/4, Tc: 6/V/2, G: 23/3, Tc: 6/III/4, Tc: 8/IX/3, G: 505/4.

2. DİNÎ-TASAVVUFÎ ŞAHISLAR

İSİMLER	BÂKÎ	TAŞLICALI YAHYÂ
Âsaf	K: 18/27, K: 19/51, M: 1/VIII/5.	K: 10/38, K: 28/14, K: 17/25, K: 21/15, K:22/31, K: 23/24, K: 28/30, K: 29/13, K: 29/19, K: 30/16, K: 31/13, K: 31/19, K: 32/12, Tc: 1/IV/3, Ş: 1/40.
Cebrail	K: 16/17.	K: 1/19, K: 1/24, K:13/33, G: 27/2, Tc: 4/I/3, G: 244/2,
Deccâl	-	G: 175/1.
Firavun	K: 14/36, K: 24/12.	K: 17/22, G: 161/1G: 113/6.
Hallâc-ı Mansur	G: 495/3, G: 505/4.	K: 20/2, Ş: 2/V/210, K: 28/1, G: 61/5, G: 194/3, G: 286/5, G: 355/4, G: 436/3, Mkt: 16/1.
Hızır	K: 27/19, G: 217/3, Kt: 4/2, Th: 6/IV/4.	K: 7/4, K: 5/24, K: 7/36, K: 26/20, K: 12/15, K: 5/19, K: 8/15, K: 10/18, K: 12/13, K: 15/16, K: 16/26, K: 16/46, K: 17/15, K: 31/1, K: 31/15, K: 33/12, Mus: 1/III/4, Tb: 9/VII/1, Mus: 21/V/1, Mr: 1/IV/1, Ş: 1/180, Ş: 2/V/155, Ş: 2/V/200, G: 92/4, G: 235/3, G: 323/4, G: 396/2, G: 404/3.
Kârûn	G: 548/5, G: 275/3.	G: 45/3, G: 99/5, K: 7/28, Mus/1/V/4, Tb: 9/III/4, G: 203/4, G: 461/6.
Kerrûbîyân	-	K: 2/7, K: 34/3,
Meryem	K: 15/5, K: 18/19.	Ş: 1/275.
Nemrud	-	G: 270/2.
Pîri Muğan	G: 509/3, G: 173/5, G: 281/1, G: 318/3.	-
Rıdvân	M: 2/II/5, M: 2/II/6, G: 420/3, G: 488/6, K: 4/11, G: 510/4, G: 523/2.	K: 17/27.
Yecûc ve Mecûc	K: 14/5, G: 26/14.	-

3. TARİHÎ ŞAHISLAR

İSİMLER	BÂKÎ	TAŞLICALI YAHYÂ
Âzer	G: 473/4, K: 24/25, G: 419/3.	K: 17/10.
Behrâm	K: 14/13, K: 23/9, Mus: 1/VII/4, G: 286/7, G: 484/5, G: 494/6, G: 511/5, Kt: 2/1.	-
Behzad	G: 5/7, G: 423/2.	-
Cemşîd	K: 9/10, K: 1/14, K: 2/12, K: 2/14, K: 16/17, K: 17/1, K: 18/27, K: 19/2, K: 27/5, Muh: 9/V/5, G: 24/2, G: 32/5, G: 38/2, G: 54/2, G: 58/3, G: 63/5, G: 96/2, G: 99/6, G: 122/7, G: 147/4, G: 153/5, G: 187/3, G: 251/2, G: 258/1, G: 271/2, G: 311/6, G: 318/6, G: 318/8, G: 328/4, G: 355/7, G: 360/4, G: 367/4, G: 377/2, G: 377/3, G: 387/3, G: 466/2, G: 478/2, G: 522/3, Kt: 1/2,	K: 8/12, K: 14/25, K: 10/37, K: 12/17, G: 176/5, K: 26/28, K: 14/34, K: 17/12, K: 11/11, K: 9/28, K: 7/25, G: 427/4, G: 414/2.
Dârâ	K: 1/15, K: 2/20, K: 1/14, K: 10/13, K: 9/10, K: 14/34, K: 20/9, Mus: 1/II/1, Tc: 3/IV/2, Th: 3/V/6, Th: 3/VII/2, G: 1/8, G: 66/8, G: 153/5, G: 261/5, G: 299/5, G: 315/4, G: 318/6, G: 408/6, G: 417/6, Kt: 3/3.	K: 8/12, K: 12/17, K: 14/25, K: 14/31, K: 26/28, Mus: 1/II/7, G: 56/6, G: 134/5, G: 171/4, G: 379/2, G: 382/4, G: 423/5, G: 426/4, G: 504/5,
Efrasîyâb	-	K: 10/17.
Ferhâd	Th: 5/IV/5, G: 35/4, G: 36/1, G: 41/1, G: 51/6, G: 75/7, 176/3, G: 380/7, G: 440/5, G: 449/2, G: 520/1, G: 538/4, G: 513/3, G: 505/3, G: 381/5, G: 227/2, G: 110/3, G: 89/1, Th: 8/III/2,	K: 117/2, K: 32/3, G: 28/2, G: 498/2, G: 233/5, G: 262/3, G: 279/4, G: 317/4, G: 334/2, G: 401/7, G: 498/2, G: 374/1,
Ferîdun	G: 1/18, G: 548/4.	-
Hüsrev	K: 2/14, G: 212/7, G: 440/5, Kt: 1/2, G: 520/1, G: 389/5, G: 308/5, G: 236/3, G: 212/7, G: 88/1, Tc: 3/IV/1, Tc: 3/IV/2, K: 7/27, K: 2/14.	K: 2/22, K: 12/17, K: 14/25, K: 14/31, K: 18/43, K: 26/28, Ş: 1/170, G: 117/2, G: 186/1, G: 291/7.

İskender	K: 3/13, K: 5/1, K: 9/10, K: 14/33, K: 1/14, K: 10/13, K: 14/15, K: 14/25, Tc: 3/IV/2, G: 3/3, G: 24/2, G: 258/1, G: 318/6,	K: 2/22, K: 8/12, K: 10/26, K: 9/42, K: 12/15, K: 26/28, K: 14/25, K: 16/17, K: 25/26, Mş: 11/I/1, Trh: 46/1, Ş: 1/330, G: 56/6, G: 379/2, Mkt: 9/1,
Kahraman	K: 1/21, K: 23/19, Kt: 6/1.	G: 170/4, K: 2/22, K: 34/22,
Keyhüsrev	K:7/22, K: 14/32, G: 318/6.	-
Leylâ	G: 69/6, G: 74/3, G: 174/5, G: 31/4, G: 207/3, G: 215/2, G: 219/3, G: 382/5, G: 413/1, G: 449/3, G: 538/1, G: 544/4, G: 548/1.	K: 11/7, G: 54/3, G: 143/7, G: 90/2, G: 112/2, G: 148/3, G: 185/3, G: 243/4, G: 272/3, G: 297/6, G: 376/2, G: 393/4, G: 406/5, G: 418/1, G: 434/3, G: 434/5, G: 461/3, G: 479/3,
Mani	G: 470/3, G: 387/1, G: 473/4.	K: 3/48, K: 15/25, K: 33/22, G: 33/3, Mus: 1/IV/2, M: 7/III/4, Mş: 13/II/1, G: 80/3, G: 128/5, G: 480/4.
Mecnûn	G: 31/4, G: 69/6, G: 245/2, G: 89/1, G: 174/5, G: 195/2, G: 213/5, G: 215/2, G: 219/3, G: 219/4, G: 275/1, G: 283/4, G: 361/2, G: 380/7, G: 410/6, G: 413/1, G: 413/3, G: 524/4, G: 529/3, G: 531/2, G: 538/1, G: 538/4, G: 544/4, G: 548/1, G: 74/3, G: 245/2, G: 275/1, G: 382/5, G: 421/4, G: 449/3.	K: 11/7, K: 6/4, G: 54/3, Ş: 1/1, G: 90/2, G: 112/2, G: 117/1, G: 148/3, G: 153/5, G: 157/1, G: 180/3, G: 185/3, G: 243/4, G: 250/4, G: 262/3, G: 272/3, G: 279/4, G: 297/6, G: 363/7, G: 376/7, G: 393/4, G: 406/5, G: 418/1, G: 420/1, G: 427/5, G: 434/3, G: 461/3, G: 464/2, G: 479/3, G: 501/4.
Nerîmân	K: 5/11, K: 7/19.	K: 33/8.
Rüstem	K: 20/42, G: 26/17, G: 12/2, G: 24/4, G: 133/3, G: 377/3, Kt: 2/VI/1.	K: 2/22, K: 9/28, K: 10/37, K: 20/33, K: 23/24, M: 7/IV/1, G: 276/5, G: 400/3, G: 498/3.
Şîrîn	K: 10/8, K: 18/29, K: 26/21, Th: 5/IV/4, Th: 8/III/1, G: 8/5, G: 9/1, G: 11/2, G: 34/5, G: 36/1, G: 41/1, G: 60/5, G: 75/7, G: 95/4, G: 102/6, G: 108/2, G: 110/3, G: 159/3, G: 176/3, G: 185/3, G: 292/4,	K: 18/40, K: 18/43, K: 26/22, K: 32/3, Ş: 1/290, G: 47/4, G: 54/2, G: 215/2, G: 253/4, G: 272/3, G: 279/2, G: 291/7, G: 341/5, G: 398/1, G: 415/4.

	G: 311/1, G: 347/1, G: 353/5, G: 520/1, K: 10/13. G: 381/5, G: 415/3, G: 425/4, G: 428/5, G: 434/4, G: 440/5, G: 449/2, G: 455/6, G: 459/3, G: 460/2, G: 485/6, G: 512/5, G: 520/1,	
Zâl	G: 394/5.	K: 9/17, K: 30/4, M: 1/4.
Züleyhâ	K: 15/6, G: 359/6,	G: 415/1.

4. MİTOLOJİK UNSURLAR

İSİMLER	BÂKÎ	TAŞLICALI YAHYÂ
Âb-ı Hayat	K: 5/31, K: 27/19, K: 8/14, K: 14/25, K: 17/10, K: 21/25, K: 22/3, K: 22/32, G: 9/7, G: 14/1, G: 32/4, G: 54/7, G: 60/5, G: 69/1, G: 69/3, G: 90/6, G: 92/4, G: 124/4, G: 142/3, G: 145/4, G: 170/5, G: 182/4, G: 208/3, G: 214/9, G: 217/3, G: 217/6, G: 222/1, G: 231/2, G: 260/1, G: 279/4, G: 294/3, G: 337/7, G: 338/2, G: 365/4, G: 379/4, G: 390/2, G: 392/1, G: 318/6, G: 319/3, G: 451/6, G: 479/1, G: 481/2, G: 499/4, G: 510/3, G: 526/2, G: 528/3, G: 545/1, G: 548/2.	K: 1/2, K: 5/19, K: 5/9, K: 5/10, K: 12/7, K: 12/10, K: 13/16, K: 14/10, K: 14/36, K: 17/34, K: 18/39, K: 24/5, K: 25/25, K: 25/27, K: 34/8, K: 34/15, Tc: 4/III/4, Tc: 4/V/6, Tc: 5/IX/1, Tb: 9/III/1, Mş: 11/II/4, Mş: 13/II/3, Mst: 49/2, Ş: 1/90, Ş: 1/200, Ş: 1/275, G: 30/4, G: 34/3, G: 39/3, G: 115/3, G: 125/5, G: 134/7, G: 141/5, G: 177/2, G: 250/5, G: 272/1, G: 323/4, G: 353/4, G: 357/4, G: 362/2, G: 404/3, G: 404/7, G: 456/1, G: 456/5, G: 462/5, G: 509/2.
Anka	K: 1/25, G: 315/1, G: 320/4, G: 381/6.	K: 5/27, K: 29/29, Tb: 10/IV/2, Muh: 22/III/2, Muh: 28/V/2, G: 94/4, G: 116/1, G: 125/4, G: 171/2, G: 208/2, G: 220/4.
Beytül Ahzan	K: 2/3, G: 531/4, G: 206/1.	K: 16/43, G: 103/5, G: 130/7, Muh: 24/I/2, Muh: 27/VI/1, G: 54/5, G: 59/3, G: 156/3, G: 208/2, G: 289/1, G: 378/5, G: 459/3, G: 475/6.
Beyt-i Ma'mûr	G: 125/5, G: 333/2.	K: 19/44, K: 124/7, Ş: 1/195.

Bezm-i Elest	K: 17/1, G: 24/1, G: 97/5, G: 392/2, G: 365/5, G: 391/1, K: 18/39 G: 533/1, Mt: 2, G: 87/1, G: 134/6.	K: 26/16, G: 220/7, G: 229/3, G: 86/1, Ş: 1/100, G: 32/1, G: 123/4.
Bülbül	K: 1/37, K: 3/28, K: 7/2, K: 7/12, K: 13/4, K: 15/2, K: 18/29, K: 18/49, K: 18/54, K: 21/25, K: 27/6, Tb: 3/III/VII, Th: 6/III/4, Th: 6/VIII/2, G: 5/1, G: 8/2, G: 12/1, G: 22/1, G: 25/4, G: 70/5, G: 88/5, G: 96/4, G: 121/1 G: 121/3, G: 121/4, G: 121/5, G: 121/6, G: 127/2, G: 130/7, G: 149/2, G: 156/1, G: 175/4, G: 178/2, G: 194/1, G: 211/5, G: 213/1, G: 215/4, G: 226/1, G: 238/2, G: 242/1, G: 243/1, G: 255/1, G: 255/2, G: 268/2, G: 286/1, G: 296/2, G: 302/1, G: 302/3, G: 302/4, G: 304/1, G: 304/4, G: 305/6, G: 308/1, G: 310/1, G: 323/5, G: 324/5, G: 328/1, G: 331/1, G: 332/3, G: 341/2, G: 345/2, G: 351/3, G: 355/2, G: 361/4, G: 372/4, G: 373/5, G: 387/7, G: 395/4, G: 396/1, G: 400/3, G: 419/1, G: 419/6, G: 447/1, G: 447/2, G: 449/1, G: 453/1, G: 456/6, G: 470/3, G: 482/1, G: 488/1, G: 492/1, G: 492/3, G: 497/4, G: 532/1, G: 532/4,	K: 4/10, K: 6/13, K: 12/6, K: 13/3, K:13/4, K: 13/20, K: 21/3, K: 26/9, K: 26/22, K: 30/16, Mş: 13/III/3, Muh: 31/III/2, Mr: 44/IV/1, Ş: 1/85, Ş: 1/150, Ş: 1/155, Ş: 1/165, Ş: 2/I/50, Ş: 2/V/85, G: 1/3, G: 13/4, G: 14/3, G: 58/4, G: 70/4, G: 114/1, G: 119/4, G: 160/3, G: 195/4, G: 213/1, G: 222/1, G: 282/3, G: 300/5, G: 324/3, G: 378/4, G: 409/6, G: 440/1, G: 445/3, G: 446/5, G: 481/4.
Burak	-	K: 1/12, K: 1/13, Mst: 15/III/1.
Câm-ı Cem	K: 16/7, K: 19/2, G: 24/2, G: 147/4, G: 258/1, G: 271/2, G: 3/3, G: 4/2, G: 98/4, G: 212/4, G: 528/5,	Mus: 1/V/6, G: 61/2, G: 80/1, G: 107/6, G: 204/1, G: 326/2, G: 352/1, G: 425/2, G: 496/3, G: 427/4,
Ejderha	G: 519/2, K: 17/10, K: 24/12, K: 19/33, G: 183/2, G: 341/3, G: 519/3.	K: 12/31, G: 510/4, G: 422/5, K: 31/8, G: 350/1,

		K: 5/17, Tc: 6/VI/2, Tc: 6/VIII/4, G: 209/4,
İrem Bağı	K: 1/38, K: 2/1, K: 14/3, K: 16/11, K: 27/11, , G: 67/2, G: 147/1, G: 318/2, G: 386/2, K: 414/2, G: 426/4, G: 498/2.	K: 2/26, K: 17/3, K: 24/48, Ş: 1/155, G: 244/5, G: 427/2.
İskender'in Aynası	K: 9/12, K: 22/20, Tc: 3/II/1, G: 3/3, G: 4/2, G: 15/4, G: 191/1, G: 239/1, G: 260/1, G: 271/2, G: 294/3, G: 237/7, G: 370/2, G: 392/4, G: 258/1, G: 212/4.	Mr: 43/III/1, G: 2/3, G: 4/3, Mş: 11/1, K: 11/12, G: 258/5, G: 4/3.
Kâf Dağı	K: 2/34, K: 1/25, G: 237/4, G: 320/4, G: 381/6,	K: 18/16, K: 9/32, K: 17/28, Tb: 10/IV/2, Tb: 107IV/3, Muh: 21/III/2, Muh: 28/V/2, K: 76/5, G: 93/3, G: 115/4, G: 116/1, G: 200/1, G: 201/3, G: 208/2, G: 89/1, G: 220/4, G: 360/5, G: 397/4, G: 478/1.
Kevser Suyu	K: 3/16, K: 27/12, K: 24/40, G: 157/2, G: 258/3, G: 365/3, G: 392/1, G: 417/3, G: 449/4, G: 510/4, G: 523/2.	K: 5/2, K: 13/2, K: 14/10, Mş: 11/I/3, Ş: 1/135, Ş: 1/230, G: 33/4, G: 151/3.
Keyvân	K: 1/8, K: 5/28, K: 7/25, G: 70/2, G: 318/7, G: 375/4.	K: 16/30, K: 16/34, K: 4/9, Tc: 6/IV/1, Mş: 13/III/2, G: 13/2, G: 78/3, G: 150/4, G: 220/3, G: 245/1, G: 269/5, G: 363/1, G: 379/2, G: 382/4, G: 504/5.
Mâh	K: 3/26, K: 5/23, G: 11/5, K: 5/29, K: 5/39, K: 7/18, K: 11/5, K: 14/28, K: 18/32, K: 19/3, K: 19/23, K: 19/28, K: 20/3, K: 22/21, K: 23/3, K: 23/8, K: 23/12, K: 23/16, K: 25/9, K: 25/11, K: 25/12, K: 25/21, K: 25/23, K: 25/40, K: 25/41, K: 26/22, K: 27/7, M: 2/I/8, G: 9/1, G: 14/2, G: 14/5, G: 18/2, G: 25/6, G: 39/1, G: 54/6, G: 58/6, G: 59/2, G: 61/3, G: 64/5, G: 67/4, G: 72/1, G:	K: 1/28, K: 1/31, K: 16/23, K: 1/44, K: 2/29, K: 3/23, K: 4/45, K: 6/16, K: 12/36, K: 13/19, K: 13/37, K: 14/2, K: 14/5, K: 14/6, K: 14/9, K: 14/11, K: 14/15, K: 17/23, K: 18/1, K: 19/14, K: 19/33, K: 20/44, K: 21/17, K: 21/25, K: 22/4, K: 22/45, K: 24/25, K: 25/8, K: 25/11, K: 29/7, K: 36/16, Mus: 1/IV/5, Mus: 1/V/4, Tc: 1/VI/1, Tc: 6/I/4, M: 7/I/8, M: 7/V/1, M: 7/V/2, M: 8/III/3, Mûs:

75/2, G: 77/9, G: 92/2, G: 110/5, G: 124/6, G: 124/7, G: 138/2, G: 138/3, G: 150/5, G: 153/2, G: 155/3, G: 188/2, G: 191/4, G: 214/4, G: 215/3, G: 223/5, G: 224/1, G: 224/2, G: 224/4, G: 227/1, G: 224/4, G: 228/5, G: 246/5, G: 251/3, G: 252/4, G: 253/3, G: 270/5, G: 272/2, G: 280/1, G: 280/3, G: 285/2, G: 293/2, G: 300/5, G: 314/1, G: 317/4, G: 320/1, G: 329/2, G: 352/2, G: 353/4, G: 354/3, G: 360/5, G: 368/3, G: 375/4, G: 381/1, G: 394/3, G: 400/1, G: 400/4, G: 401/1, G: 401/2, G: 401/4, G: 409/4, G: 412/1, G: 420/8, G: 427/4, G: 430/1, G: 431/3, G: 438/4, G: 446/3, G: 448/1, G: 450/1, G: 451/3, G: 454/2, G: 459/2, G: 462/4, G: 467/5, G: 468/2, G: 474/4, G: 482/3, G: 488/2, G: 493/2, G: 504/1, G: 508/6, G: 511/2, G: 512/1, G: 526/4, G: 538/3, Mt: 16, K: 3/26, K: 13/10, K: 19/55, K: 20/3, K: 20/5, K: 20/6, K: 20/46, K: 24/21, K: 25/8, K: 25/9, K: 25/15, K: 25/16, K: 25/22, K: 26/18, G: 32/1, G: 41/2, G: 46/5, G: 54/4, G: 59/3, G: 91/1, G: 116/4, G: 118/3, G: 132/1, G: 138/3, G: 140/4, G: 144/4, G: 147/5, G: 155/6, G: 183/7, G: 190/3, G: 198/4, G: 241/2, G: 253/2, G: 254/3, G: 262/5, G: 293/1, G: 296/4, G: 284/4, G: 401/1, G: 402/1, G: 408/3, G: 423/6, G: 428/4, G: 442/3, G: 465/1, G: 476/1, G: 482/5, G: 485/3, G: 487/6,	15/II/1, Mūs: 16/I/1, Muh: 27/I/2, Muh: 27/II/1, Muh: 27/IV/2, Muh: 31/IV/1, Muh: 32/II/2, Muh: 34/III/1, Mr: 41/I/2, Mr: 43/I/3, Mr: 43/II/2, Mr: 43/III/2, Mr: 43/IV/2, Ş: 1/45, Ş: 1/60, Ş: 1/105, Ş: 1/130, Ş: 1/145, Ş: 1/150, Ş: 1/190, Ş: 1/205, Ş: 2/IV/130, Ş: 1/V/185, Ş: 2/V/280, Ş: 2/V/285, Ş: 2/V/255, Ş: 2/V/275, G: 6/6, G: 24/3, G: 27/2, G: 29/2, G: 30/2, G: 34/1, G: 38/3, G: 41/2, G: 67/2, G: 73/1, G: 81/2, G: 83/2, G: 85/1, G: 103/4, G: 114/2, G: 120/5, G: 121/3, G: 132/1, G: 133/1, G: 134/5, G: 154/1, G: 191/1, G: 191/4, G: 202/4, G: 205/2, G: 211/3, G: 214/3, G: 227/1, G: 227/5, G: 236/1, G: 238/5, G: 241/1, G: 250/2, G: 251/3, G: 254/3, G: 259/2, G: 261/3, G: 267/5, G: 273/4, G: 282/1, G: 285/4, G: 287/2, G: 287/4, G: 294/2, G: 299/1, G: 302/4, G: 312/4, G: 314/3, G: 323/5, G: 325/1, G: 333/2, G: 338/1, G: 348/1, G: 365/2, G: 366/1, G: 369/2, G: 402/2, G: 402/3, G: 404/2, G: 409/1, G: 409/6, G: 410/4, G: 414/6, G: 415/2, G: 425/1, G: 435/4, G: 442/1, G: 445/1, G: 473/2, G: 473/5, G: 474/3, G: 490/5, G: 491/2, G: 498/3, G: 500/1, G: 503/3, G: 504/1, G: 508/1, G: 508/4, G: 510/5, K: 1/31, K: 1/40, K: 1/44, K: 2/11, K: 2/32, K: 7/7, K: 7/37, K: 8/9, K: 9/39, K: 12/43, K: 13/15, K: 13/24, K: 14/32, K: 14/38, K:
--	---

	G: 493/5, G: 505/1, G: 508/3, G: 518/4, G: 537/1, G: 543/3, Mt: 22, Mt: 24,	16/23, K: 16/17, K: 16/18, K: 18/45, K: 19/12, K: 20/50, K: 24/30, K: 25/29, M: 7/V/4, Mş: 12/IV/3, Muh: 20/I/2, Muh: 22/IV/1, Ş: 1/175, Ş: 1/185, Ş: 2/I/20, Ş: 2/V/190, Ş: 2/V/195, G: 2/5, G: 24/7, G: 31/1, G: 37/2, G: 44/3, G: 53/1, G: 60/1, G: 84/3, G: 95/2, G: 96/2, G: 120/7, G: 58/1, G: 160/1, G: 178/4, G: 179/3, G: 189/1, G: 191/5, G: 195/5, G: 211/1, G: 215/1, G: 219/4, G: 232/3, G: 260/2, G: 266/2, G: 279/2, G: 286/4, G: 302/2, G: 311/4, G: 319/4, G: 323/1, G: 325/2, G: 329/1, G: 345/1, G: 346/5, G: 358/1, G: 359/1, G: 364/3, G: 372/4, G: 394/2, G: 396/5, G: 400/1, G: 411/3, G: 414/6, G: 415/2, G: 420/3, G: 429/6, G: 359/6, G: 474/5, G: 482/5, G: 487/1, G: 491/2, G: 512/3, G: 513/3, Kt: 20/1.
Mey	G: 357/3, K: 19/7, K: 19/39, Th: 5/III/2, Th: 5/III/4, Muh: 9/I/5, Muh: 9/II/1, G: 2/7, G: 5/4, G: 9/4, G: 9/5, G: 9/6, G: 10/4, G: 12/1, G: 12/4, G: 18/4, G: 21/3, G: 29/2, G: 32/3, G: 42/4, G: 46/6, G: 49/5, G: 54/1, G: 54/2, G: 58/3, G: 60/7, G: 61/4, G: 71/4, G: 81/1, G: 93/4, G: 93/5, G: 93/6, G: 93/7, G: 97/2, G: 105/4, G: 105/5, G: 106/7, G: 115/3, G: 117/1, G: 120/3, G: 124/3, G: 127/2, G: 127/4, G: 131/4, G: 134/3, G: 136/1, G: 139/5, G: 142/1, G: 147/3, G: 152/1, G: 154/7, G: 156/1, G: 157/2, G: 160/4,	K: 6/12, K: 15/6, K: 17/23, K: 18/36, K: 19/21, K: 34/16, Tc: 4/IV/2, Müs: 15/V/3, Ş: 1/110, G: 29/2, G: 38/7, G: 46/3, G: 66/6, G: 73/4, G: 106/4, G: 170/7, G: 110/5, G: 511/1, G: 513/4, G: 137/1, G: 140/4, G: 168/4, G: 176/5, G: 176/6, G: 185/4, G: 190/2, G: 218/2, G: 229/3, G: 241/2, G: 244/3, G: 249/5, G: 251/4, G: 272/5, G: 305/1, G: 307/5, G: 326/2, G: 344/3, G: 352/4, G: 422/1, G: 430/6, G: 432/4, G: 440/2, G: 494/5, G: 511/1, G: 513/4,

	G: 192/5, G: 200/4, G: 205/1, G: 205/3, G: 208/5, G: 215/1, G: 217/5, G: 236/8, G: 257/3, G: 261/3, G: 261/4, G: 264/3, G: 268/4, G: 267/13, G: 269/1, G: 269/2, G: 269/3, G: 270/3, G: 275/4, G: 275/5, G: 266/7, G: 279/1, G: 281/2, G: 282/2, G: 293/5, G: 296/3, G: 303/3, G: 307/7, G: 308/4, G: 309/4, G: 310/5, G: 311/6, G: 318/8, G: 327/7, G: 328/5, G: 328/10, G: 329/4, G: 334/4, G: 338/4, G: 345/3, G: 350/1, G: 357/3, G: 358/6, G: 366/1, G: 366/4, G: 367/1, G: 386/6, G: 404/5, G: 405/2, G: 405/3, G: 406/3, G: 423/5, G: 423/7, G: 435/4, G: 435/5, G: 437/3, G: 441/2, G: 444/2, G: 447/5, G: 449/4, G: 455/5, G: 456/5, G: 460/5, G: 472/2, G: 473/6, G: 483/4, G: 491/2, G: 499/2, G: 504/3, G: 507/2, G: 508/1, G: 509/2, G: 515/4, G: 524/5, G: 525/1, G: 530/4, G: 533/4, G: 540/1, G: 544/1, G: 544/2, G: 547/3, Kt: 18/2,	
Musa'nın Asası	K: 24/12.	K: 12/31, K: 17/22, G: 61/3, K: 12/8, K: 15/7, G: 301/5.
Peri	K: 5/4, Mus: 1/III/4, Th: 8/I/4, Th: 8/II/2, Th: 8/II/4, G: 10/2, G: 35/6, G: 160/2, G: 176/2, G: 187/2, G: 203/3, G: 207/4, G: 325/4, G: 390/4, G: 398/4, G: 404/2, G: 463/1, G: 464/7, G: 504/5, G: 512/3, G: 515/1, G: 515/2.	K: 7/10, K: 8/11, G: 3/2, K: 8/13, K: 10/28, K: 11/9, K: 14/4, K: 34/19, Mus: 1/V/9, Mus: 25/V/2, Mus: 30/IV/2, Mus: 38/I/1, Mr: 44/II/1, Ş: 1/15, Ş: 1/105, Ş: 1/110, Ş: 1/115, Ş: 1/160, Ş: 1/170, Ş: 1/175, Ş: 1/290, G: 15/4, G: 17/4, G: 20/6, G: 25/3, G: 64/3, G: 72/2, G: 85/2, G: 91/3, G: 120/1, G: 120/2, G: 127/6, G: 128/5, G: 142/2, G: 149/5, G:

		159/2, G: 167/1, G: 193/3, G: 204/2, G: 222/2, G: 238/3, G: 255/3, G: 256/1, G: 256/5, G: 287/3, G: 288/2, G: 302/5, G: 323/2, G: 329/6, G: 331/3, G: 335/1, G: 336/5, G: 337/3, G: 342/4, G: 359/2, G: 361/3, G: 389/2, G: 403/3, G: 404/7, G: 413/5, G: 414/, G: 416/2, G: 420/1, G: 422/2, G: 437/4, G: 440/1, G: 441/5, G: 464/3, G: 467/2, G: 469/5, G: 471/5, G: 472/2, G: 472/6, G: 473/5, G: 474/1, G: 483/4, G: 488/3, G: 489/5, G: 496/2,
Serv	K: 1/30, K: 5/27, K: 1/34, K: 1/40, K: 1/56, K: 6/15, K: 6/27, K: 8/2, K: 11/7, K: 18/2, K: 18/38, K: 19/25, K: 19/29, K: 20/35, K: 22/21, K: 24/1, K: 25/30, K: 26/28, Mus: 1/IV/2, G: 10/5, G: 16/2, G: 23/2, G: 23/5, G: 28/2, G: 34/4, G: 37/4, G: 37/5, G: 41/4, G: 44/3, G: 47/7, G: 50/3, G: 51/4, G: 55/1, G: 66/2, G: 67/1, G: 73/5, G: 76/4, G: 83/3, G: 97/3, G: 98/6, G: 101/4, G: 107/5, G: 119/2, G: 120/1, G: 121/2, G: 126/3, G: 135/2, G: 143/3, G: 143/5, G: 154/2, G: 158/5, G: 161/4, G: 166/1, G: 167/2, G: 175/1, G: 176/5, G: 178/5, G: 180/5, G: 180/6, G: 182/6, G: 185/2, G: 206/3, G: 210/1, G: 217/4, G: 221/4, G: 229/2, G: 247/2, G: 248/5, G: 266/1, G: 268/2, G: 278/6, G: 284/3, G: 288/1, G: 294/2, G: 305/3, G: 310/6, G: 324/4, G: 337/1, G: 338/2, G: 343/4, G: 345/1, G: 346/2, G: 354/4,	K: 1/47, K: 13/7, K: 8/14, K: 11/4, K: 12/1, K: 13/11, K: 15/25, K: 16/5, K: 17/5, K: 17/7, K: 17/19, K: 19/14, K: 19/29, K: 21/2, K: 21/9, K: 21/21, K: 24/20, K: 24/27, K: 26/39, K: 27/9, Mus: 1/II/2, Mus: 1/V/3, Tc: 3/V/9, Tc: 5/IV/1, Tc: 6/II/4, Muh: 26/II/1, Mus: 32/III/1, Mr: 43/I/2, Mr: 43/II/1, Ş: 1/50, Ş: 1/70, Ş: 1/85, Ş: 1/150, Ş: 1/160, Ş: 1/175, Ş: 1/190, Ş: 2/55, Ş: 2/110, Ş: 2/125, Ş: 2/150, Ş: 2/180, Ş: 2/185, Ş: 2/245, Ş: 2/280, Ş: 2/285, Ş: 2/340, G: 5/6, G: 6/3, G: 10/6, G: 14/2, G: 18/1, G: 19/1, G: 21/5, G: 26/3, G: 27/6, G: 29/3, G: 31/2, G: 31/2, G: 31/5, G: 4475, G: 47/4, G: 52/1, G: 54/1, G: 54/5, G: 57/4, G: 64/4, G: 64/6, G: 69/5, G: 69/7, G: 71/5, G: 78/2, G: 83/2, G: 87/2, G: 89/2, G: 89/4, G: 90/1, G: 91/1, G: 96/1, G: 101/1, G: 107/1, G: 116/5, G: 119/5, G:

	G: 356/5, G: 359/7, G: 373/2, G: 380/2, G: 380/3, G: 385/5, G: 386/1, G: 390/5, G: 390/6, G: 399/4, G: 403/5, G: 412/2, G: 430/2, G: 435/1, G: 438/2, G: 440/4, G: 448/1, G: 453/3, G: 455/3, G: 457/3, G: 458/1, G: 460/4, G: 463/4, G: 465/5, G: 467/1, G: 470/2, G: 474/7, G: 477/2, G: 479/5, G: 480/2, G: 481/4, G: 485/3, G: 485/4, G: 494/4, G: 507/6, G: 508/4, G: 510/2, G: 520/2, G: 521/1, G: 526/2, G: 543/5, G: 548/2, Kt: 17, Kt: 19, Kt: 21, Kt: 24.	121/2, G: 128/2, G: 129/1, G: 135/1, G: 139/3, G: 144/2, G: 147/4, G: 154/3, G: 162/1, G: 166/4, G: 167/1, G: 174/7, G: 185/2, G: 199/2, G: 206/5, G: 213/3, G: 222/4, G: 225/1, G: 231/2, G: 238/6, G: 242/6, G: 243/5, G: 247/4, G: 251/1, G: 257/1, G: 257/7, G: 258/4, G: 263/4, G: 266/1, G: 269/3, G: 274/4, G: 279/5, G: 280/1, G: 281/2, G: 282/3, G: 283/1, G: 292/5, G: 299/5, G: 300/1, G: 303/2, G: 304/2, G: 307/4, G: 308/2, G: 312/3, G: 335/3, G: 366/2, G: 369/1, G: 371/4, G: 366/, 3, G: 385/2, G: 390/3, G: 394/4, G: 395/3, G: 407/2, G: 415/3, G: 417/4, G: 419/4, G: 421/5, G: 424/6, G: 430/3, G: 433/3, G: 433/5, G: 436/6, G: 449/1, G: 462/3, G: 472/5, G: 473/2, G: 476/4, G: 498/1, G: 505/2, G: 508/5, G: 511/5.
Sidre	K: 20/28, G: 120/1, G: 363/1, Tc: 3/III/5, G: 333/2, G: 528/4.	K: 1/24, K: 3/30, K: 3/26, K: 13/32, K: 13/36, Mus: 1/V/3, Tc: 4/I/3, G: 18/1, G: 32/5, G: 53/2, G: 64/2, G: 213/3, G: 242/6, G: 264/3, G: 438/5.
Süleyman'ın Mührü	K: 1/10, K: 5/24, G: 214/3, K: 19/28, K: 19/54.	K: 10/28, K: 13/23, G: 255/3, K: 27/1, Tb: 38/III/1, Ş: 1/100, Ş: 1/285, G: 150/2, G: 179/2,
Tâvus	G: 150/5, K: 14/3, G: 39/2, K: 2/4, K: 24/16, Mus: 7/VII/4, Tc: 3/V/2, G: 72/2, G: 78/7, G: 180/3, G: 295/2, G: 318/2, G: 414/2, G: 420/3, G: 456/3, G: 198/2.	K: 15/23, K: 17/29.
Tûbâ	K: 8/1, G: 8/1, Tc: 3/III/5, G: 66/1, G: 67/1, G: 107/4, G: 120/1, G: 217/1, G:	K: 1/53, K: 3/30, G: 19/1, K: 1/24, K: 5/13, K: 7/32, K: 13/32, K: 13/36, K:

	221/1, G: 288/1, G: 343/4, G: 363/1, G: 467/1.	26/34, G: 1/6, G: 18/1, G: 64/2, G: 242/6, G: 350/3, G: 448/3.
Tûr Dağı	G: 132/3.	K: 4/9, G: 7/6, K: 1/27, K: 3/29, K: 6/27, Tc: 4/I/4, M: 7/VII/6, Mş: 12/I/2, Mş: 13/II/4, G: 1/4, G: 108/4, G: 115/3, G: 129/7, G: 134/4, G: 151/2, G: 267/6, G: 275/2, G: 369/4, G: 391/5, G: 455/2, G: 472/3, G: 488/2, G: 396/2.
Yed-i Beyzâ	K: 18/19.	K: 18/10, K: 14/3, G: 91/1.
Zemzem	G: 65/3, G: 318/3.	K: 2/8, G: 75/3, G: 166/5, Ş: 1/80, G: 452/4,
Zülfikar	G: 12/5, G: 407/1, K: 9/13, G: 234/7, G: 255/5, G: 407/6	K: 10/30, K: 11/16, Ş: 1/135.

ÖZGEÇMİŞ

Ad SOYAD	Büşra YILMAZ
----------	--------------

